

T.C
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM
DALI

TANIKLARIN GÖZÜYLE 14 TEMMUZ 1959 KERKÜK
KATLIAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Tunahan HAZIR

Niğde
Kasım, 2020

T.C
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM
DALI

TANIKLARIN GÖZÜYLE 14 TEMMUZ 1959 KERKÜK
KATLIAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Tunahan HAZIR

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Emin SALİHİ
Üye: Doç Dr. Yasin ATLIOĞLU
Üye: Dr. Öğr. Üyesi Sami KIRAZ

Niğde
Kasım, 2020

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Tanıkların Gözüyle 14 Temmuz 1959 Kerkük Katliamı” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel akademik kurallar çerçevesinde tez yazım kılavuzuna uygun olarak tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım. 23.12.2020

Tunahan HAZIR

ÖN SÖZ

Geçmişte yaşanan olayları çoğunlukla kitap ve gazetelerde okuduklarımızla değerlendirmekteyiz. Bu tez çalışmasında amaçlanan ise; yazılı kaynaklardaki bilgilerin dışında, yaşanan olaylara tanıklık etmiş kişilerin ifadeleri ile olayları değerlendirmektir. Disiplinler arası bir yaklaşım olan sözlü tarih çalışmaları, Türkiye’de henüz gelişim sürecindedir. 14 Temmuz 1959 yılında yaşanan Kerkük katliamını sözlü tarih çalışması kapsamında tanıkların gözüyle değerlendirme fırsatı bulabilmekteyiz. Burada yazılı kaynaklar ile sözlü kaynakların tutarlı noktalarını ve farklılıklarını okuyucuya sunmak amaçlanmıştır.

Tez çalışmamız bir saha çalışması niteliği taşıdığından çeşitli zorluklarla zaman zaman karşılaşmayı düşünüyordum. Bu zorluklar karşısında yüksek lisans öğrenimimde, hem ders aşamasında hem de tez danışmanlığı sürecinde kıymetli bilgilerini esirgemeyip bana yardımcı olan ve sabır gösteren değerli Dr. Öğr. Üyesi Emin SALİHİ’ye, Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği İstanbul Şube Başkanı kıymetli Kemal Beyatlı Beyefendiye, görüşmelerin çoğunu gerçekleştirip, konuyu tartışma fırsatı bulduğum ve bu süreçte beni çok sıcak bir şekilde ağırlayan Kerkük Vakfı’na sonsuz şükranlarımı borç bilirim. Katliam tanığı olup benimle görüşme yapmayı kabul eden herkese cesaretleri ve bana güven duydukları için ayrıca teşekkür ederim.

Tunahan HAZIR

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TANIKLARIN GÖZÜYLE 14 TEMMUZ 1959 KERKÜK KATLIAMI

HAZIR, Tunahan
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Emin SALİHİ
Kasım 2020, 170 Sayfa

Irak Türkmenleri, Türkiye'nin akraba azınlığı ilişkileri içerisinde bulunduğu önemli bir toplumdur. Dolayısıyla Türkmenlerin Kerkük bölgesindeki nüfuzu Türkiye için oldukça önemlidir. 14 Temmuz 1959 Kerkük katliamı, Türkmen toplumu için oldukça önemli olmakla beraber toplumda derin izler bırakmış ve bir travmaya yol açmıştır. Bu çalışma da, Kerkük katliamının kimler tarafından yapıldığı ve vakanın yazılı kaynaklardaki doğruluğunun sözlü tarih ile test edilmesi amaçlanmıştır. Sözlü tarih yöntemi ile katliam tanıklarının ifadelerine başvurulmuş ve yazılı tarihin sorgulanması hedeflenmiştir.

Aynı zamanda 1959 katliamının Türkmen toplumunda yarattığı travmalara ve sonucundaki davranışlara katliam tanıklarının ifadeleri doğrultusunda değinilecektir. Bu bağlamda katliam tanıklarıyla yüz yüze görüşmeler yapılmış, ayrıca yazılı kaynaklarda katliamla alakalı anlatıların, tanıkların ifadeleri ile tutarlılığı ve farklılığı ele alınmıştır. Sözlü tarih yöntemi ile gerçekleştirilen bu çalışma, tanıkların ifadelerine başvurularak ses kaydına alınmış ve daha sonra yazıya dökülerek, ortaya literatüre de katkı sağlayacak bir çalışma çıkmıştır. Çalışmamızda nitel veri toplama tekniği olarak odak grup görüşmesi yöntemine başvurulmuştur. Soruların açık uçlu, belirli bir konu üzerinde yoğunluk ve vakanın politik psikolojik boyutunun olması odak grup görüşme yönteminin ideal olduğu yönündedir. Çalışmanın amacına uygun olarak görülen yöntem ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yöntemin amacı, bakış açılarına, yaşantılarına, deneyimlerine, duygularına, ilgilerine, düşüncelerine, algılarına ve eğilimlerine dair detaylı nitel bilgi edinmektir. Araştırmanın evreni, katliama tanık olmuş ve Türkiye'de yaşayan kişilerdir. Akıllarda soru işareti uyandıran ve çalışmanın amacına hizmet edecek olan sorular hazırlanmış ve tanıklara şeffaf bir şekilde sorulmuştur. Bu bağlamda 1959 yılındaki katliam anında tanıkların yaşının, yaşanan olayları hatırlayabilecek düzeyde olması önem oluşturmaktadır. Fakat görüşme gerçekleştirilen tanıkların, tüm katliam tanıklarını temsil etmesi de

önemli faktör olduğundan mülakat yapılan kişilerin Türkmen toplumunda aktif ve saygın olan kişiler olması önem arz etmektedir.

Çalışmamız da sonuca ulaşmak adına 10 kişi ile görüşme sağlanmıştır. Mülakat gerçekleştirilen kişilerle ortalama 42 dakikalık görüşmeler gerçekleştirilmiş ve 14 soru sorulmuştur. Görüşmeler birebir gerçekleştirildiğinden herhangi bir şekilde başka bireylerden etkilenme sorunu yaşanmamıştır. Yapılan görüşmeler ve elde edilen kaynaklar sonucunda Türkmen toplumunun, toplumsal hafızasında olayın bir travma yarattığını söylemek mümkündür. Yazılı kaynaklarda katliam failleri ile alakalı olarak farklı söylemler olsa da, katliam tanıklarının bu konudaki ifadeleri bizleri bir sonuca ulaştırmaktadır.

Yazılı kaynaklarda katliamın sorumlusu olarak ekseriyetle Irak Komünist Partisi (IKP) ön plana çıkmış olsa da tanıkların ifadeleri sonucu Türkmenlerin tek sorumlu olarak Irak Komünist Partisi'ni görmediği sonucuna varılmıştır. Böylece yazılı kaynaklar ile sözlü kaynaklar yüzleştirilmiştir. Dolayısıyla yazılı kaynaklardaki bilgilerin doğruluğu sorunsal bu yöntem ile test edilmiştir. Tanıkların gözünde Irak Komünist Partisi'nden ziyade Barzani'ye bağlı Kürt grupların rolü daha fazladır. Sözlü tarih yöntemiyle elde edilen bulgular çalışmada politik psikolojik kavramlarla yorumlanmış ve Türkmenlerin Kürtlere duyduğu güven sorununda bu olayların da bir etken olarak değerlendirilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Irak, Kerkük Katliamı, Sözlü Tarih, Türkmenler, Travma

**ABSTRACT
MASTER THESIS**

**THE JULY 14, 1959 KIRKUK MASSACRE THROUGH THE EYES OF
WITNESSES**

HAZIR, Tunahan
Political Science and International Relations
Supervisor: Assist. Prof. Dr. Emin SALİHI
November 2020, 170 pages

The Iraqi Turkmen are an important community with which Turkey has kinship relations. Therefore, the influence of Turkmen in the Kirkuk region is very important for Turkey. The July 14, 1959 Kirkuk massacre was very important for the Turkmen community and left severe scars and caused trauma in the community. This study aims to test the perpetrator of the Kirkuk massacre and the accuracy of the incidence in written sources through oral history. The statements of witnesses were referred through oral history and it was aimed to question written history.

Also, the traumas and behaviors caused by the 1959 massacre in the Turkmen community will be mentioned in accordance with the statements given by the witnesses of the massacre. In this context, face-to-face interviews were made with the witnesses of the massacre. Also, the statements of the witnesses were discussed with respect to the consistency and discrepancy of the narratives in written sources regarding the massacre. This study has been conducted using the oral history method where the witness statements have been recorded, and then written down on paper, finally resulting in a study that will also contribute to the literature. The focus group interview method was used in our study as the qualitative data collection technique. The fact that the questions are open-ended, focused on a certain topic, and that the incident has a political and psychological aspect makes the group interview method ideal. The interviews were made with the method deemed suitable for the purpose of the study. The purpose of the method is to gain detailed qualitative information on their perspectives, lives, experiences, feelings, concerns, perceptions, and tendencies. The population of the study is the witnesses of the massacre who live in Turkey. Questions that raise curiosity and serve the purpose of the study have been prepared and asked transparently to the witnesses. In this context, it is important that the witnesses were old enough in the massacre of 1959 to remember what they had gone through. However, since it was also important that the interviewed witnesses were

representative of the entire group of witnesses, the interviewees had to be notable people who had active roles in the Turkmen community.

In our study, 10 people were interviewed to reach a conclusion. 42-minute interviews were made on average and 14 questions were asked to the interviewees. Since a one-to-one interview format was used, there was no problem of being influenced by other individuals in any manner. Based on the interviews and the sources obtained, it can be stated that the incident caused a trauma in the social memory of the Turkmen community. Although there are various narratives regarding the perpetrators of the massacre in written sources, the statements given by the witnesses of the massacre lead us to a certain conclusion.

Although the Communist Party of Iraq (CPI) generally stands in written sources out as responsible for the massacre, based on the statements of the witnesses, the conclusion was reached that Turkmen do not regard the Communist Party of Iraq as the sole responsible. Written sources and oral sources were thus confronted with each other. Therefore, the question of the accuracy of the information in written sources was tested with this method. In the eyes of the witnesses, Kurdish groups reporting to Barzani have a greater role rather than the Communist Party of Iraq. The findings obtained with the oral history method were interpreted using political and psychological concepts and the conclusion was reached that these incidents should also be taken into consideration in the question of Turkmen's trust in Kurds.

Key Words: Iraq, Kirkuk Massacre, Oral History, Turkmen, Trauma.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
EKLER LİSTESİ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İRAK'TA TÜRKMEN VARLIĞI, GÜVENLİK SORUNU VE KERKÜK MESELESİ

1.1 İRAK'TA TÜRKMEN VARLIĞI	11
1.2 İRAK'TA FAYSAL DÖNEMİ VE TÜRKMENLER	15
1.2.1 İlk Türkmen Katliamı (4 Mayıs 1924)	17
1.3 BAĞIMSIZ İRAK DEVLETİ VE TÜRKMENLERİN SORUNLARI	18
1.3.1 12 Temmuz 1946 Gavurbağı Katliamı	20
1.4 KERKÜK'ÜN ÖNEMİ VE KİMLİĞİ	22
1.5 GENEL DEĞERLENDİRME	26

İKİNCİ BÖLÜM

YAZILI KAYNAKLARDA 14 TEMMUZ 1959 ÖNCESİ GELİŞMELER VE KERKÜK KATLIAMI

2.1 14 TEMMUZ 1958 CUMHURİYETİN İLANI	28
2.2 KATLIAMA DAHLİ OLAN AKTÖRLER	32
2.2.1 Irak Komünist Partisi (IKP)	33
2.2.2 Kürdistan Demokratik Partisi (KPD)	36
2.3 YAZILI KAYNAKLARDA KATLIAM ÖNCESİ GELİŞMELER	39
2.4 YAZILI KAYNAKLARDA 14 TEMMUZ 1959 KERKÜK KATLIAMI	43
2.4.1 Irak ve Dünya Devletlerinin Katliama Tepkisi	51
2.4.2 Yazılı Kaynaklarda KDP ve IKP'nın Katliama Dair Görüşleri	56

2.5 KATLIAMIN YARATTIĞI TRAVMA VE TÜRKMENLER.....	59
2.6 GENEL DEĞERLENDİRME	63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TANIKLARIN ANLATIMIYLA 14 TEMMUZ 1959 KERKÜK KATLIAMI

3.1 SÖZLÜ KAYNAKLARDA KATLIAM ÖNCESİ GELİŞMELER.....	65
3.2 SÖZLÜ KAYNAKLARDA KATLIAMDA ROL OYNAYAN AKTÖRLER.....	67
3.3 SÖZLÜ KAYNAKLARDA KATLIAMA DAİR TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVLETİ VE DİĞER ÜLKELERİN TEPKİSİ.....	69
3.4 SÖZLÜ KAYNAKLARDA TÜRKMENLERİN IRAK DEVLETİNE KARŞI AİDİYET VE GÜVEN DUYGULARI	71
3.5 SÖZLÜ KAYNAKLARDA 1959 KATLIAMININ TÜRKMENLER İÇİN ÖNEMİ	73
3.6 SÖZLÜ KAYNAKLARDA TÜRKMEN-KÜRT GÜVENSİZLİĞİ	76
3.7 SÖZLÜ KAYNAKLARDA 1959 KATLIAMININ TÜRKMEN HAFIZASINDAKİ YERİ VE NESİLDEN NESİLE AKTARIMI	78
3.8 GENEL DEĞERLENDİRME	82
SONUÇ	85
KAYNAKÇA	92
EKLER	99
ÖZGEÇMİŞ	170

KISALTMALAR

ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
BM	:Birleşmiş Milleti
BAAS	:Arap Sosyalist Diriliş Partisi
CENTO	:Merkezi Antlaşma Teşkilatı
CHP	:Cumhuriyet Halk Partisi
HMT	:Halk Mukavemet Teşkilatı
IKP	:Irak Komünist Partisi
ITC	:Irak Türkmen Cephesi
IŞİD	:Irak - Şam İslam Devleti
KDP	:Kürdistan Demokratik Partisi
NATO	:Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
MC	:Milletler Cemiyeti
SSCB	:Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	:Türkiye Büyük Millet Meclisi
TRT	:Türk Radyo Televizyon Kurumu

EKLER LİSTESİ

Sayfa No

Ek-1:	Katliam Tanıklarına Yöneltilen Sorular	99
Ek-2:	Türkiye’de Katliama Dair Haberlerin Yasaklanması	100
Ek-3:	Tanıkların Katliama Dair Geniş İfadeleri	101
Ek-4:	Türkmeneli Coğrafyası	167
Ek-5:	Barzani-Abdülkerim Kasım Görüşmesi	168
Ek-6:	Katliama Dair Görüntü	169

GİRİŞ

“Tanıkların Gözüyle 14 Temmuz 1959 Kerkük Katliamı” başlıklı tez çalışması, o dönem yaşanmış olan katliama tanıklık eden bireylerin ifadelerine başvurularak gerçekleştirilen bir sözlü tarih çalışmasıdır. Araştırmanın nihai amacı, Kerkük katliamının yazılı kaynaklarda muallakta kalan noktalarını, katliama tanıklık eden bireylerin ifadeleri çerçevesinde değerlendirmektir. Buradaki asıl hedef ise yazılı kaynaklar ile sözlü kaynakların birbiri ile olan tutarlılık derecesinin analizini yapmak ve topluma ne derece de doğru bilgi aktarıldığının değerlendirmesini yapmaktır. Kerkük katliamı ile alakalı olarak yazılı tarihin yetersiz kaldığı noktalarda, tanıkların ifadelerine başvurularak yazılı tarihi sınamak amaçlanmıştır. Bugün Türkmenleri araştırmak ve bugünkü adımlarını anlamak istiyorsak 14 Temmuz 1959 tarihine mutlaka gidilmelidir. Çünkü o tarihte yaşananlar Türkmenlerin bugününü anlama adına kritik bir dönüm noktasıdır. Başta Irak Devleti, Kürtler ve diğer etnik gruplarla ilişkilerinde olmak üzere kendileriyle alakalı kararlarda da bu katliam bir dönüm noktası olmuştur. Türkmenlerin kendilerini güvende hissedememelerindeki en büyük etken olan Irak Hükümeti’nin, Türkmenleri katliam esnasında yalnız bırakması Irak devletine karşı bir aidiyet zaafının ortaya çıkmasına da neden olabilecek bir etkidir. Bu olgular konu seçiminin gerekçeleri arasında yer alan önemli noktaları oluşturmaktadır. Kerkük katliamının bölgenin etnik yapısına etkisinin ne olduğu, katliamın Irak Türkmenlerinde özellikle de sosyal ve siyasi manada nasıl izler bıraktığı araştırmanın amaçları arasında yer almaktadır.

14 Temmuz 1959 katliamının Kerkük’te, Türkmenler açısından dönüm noktası olmasının yanı sıra gelecek nesillerin de bu katliam psikolojisinden etkilendikleri gözlemlenmektedir. Araştırmada yanıtı aranan problem soruları ise şunlardır; katliamı kimin ve neden yaptığı, katliam karşısında Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti’nin ve diğer devletlerin tutumunun ne olduğu, katliamın Irak Türkmenlerinde psikolojik açıdan nasıl bir etki bıraktığı ve ardından gelen neslin bu katliam psikolojisinden nasıl etkilendiği merak edilen problem sorularıdır. Fakat çalışmanın ana sorunsalı, yazılı kaynaklarda anlatılanlar ile katliam anlarına tanıklık edenlerin ifadesinin tutarlılığıdır. Aynı zamanda “katliam öncesi ve sonrası Kerkük’ün siyasal, ekonomik ve sosyolojik durumu ve katliamı gerçekleştiren grubun veya grupların katliama dair görüşleri ne boyutta olmuştur?” sorusuna da cevap aranacaktır. Çalışmamızda bu tarz olgusal ve karşılaştırmalı sorulara cevap aranmak istenilmektedir.

Yazılı kaynaklarda Kerkük katliamına oldukça fazla yer verilmiş fakat bunlar içerik açısından son derece kısıtlı olmasının yanı sıra çoğunluğunun Türkmen asıllı kaynaklar olması araştırmaların tarafsızlığına gölge düşürebilmekte ve bazı çevrelerin ön yargılı yaklaşmasına neden olabilmektedir. Sözlü tarih kapsamında mülakat yöntemi ile yapılan bu çalışma, katliam tanığı insanlar tarafından katliamın merak edilen sorularının cevaplanması üzerine kuruludur. Bu kapsamda sözlü tarih mülakatlarında katliam tanıklarına belirli çerçevede belirlenen ve tezin amacına hizmet edecek Ek-1’de bulunan sorular yöneltilmiştir.

Bu soruların, özellikle olaya tanıklık eden kişilerin ağızından cevap bulması, yazılı kaynaklar ile karşılaştırılmasının yapılması ve siyasal boyutunun yanı sıra psikolojik boyutuna da değinilmesi yapılan araştırmayı önemli kılmaktadır. Özellikle beşinci soru olayın siyasal boyutunu kavramamız, on birinci soru ise psikolojik boyutunu anlamamız açısından kritik önem taşımaktadır.

Araştırmayı önemli kılan bir diğer konu ise sözlü tarih yöntemi ile yapılmasıdır. Sözlü tarih çalışmaları, Türkiye Cumhuriyeti Devleti başta olmak üzere birçok ülkede yeni sayılabilecek bir çalışma alanı olup, bulunduğumuz coğrafya nitelikli sözlü tarih çalışmaları için oldukça elverişli bir maden olarak nitelendirilebilmektedir. Resmi olarak kabul edilen tarih yazımının ele almadığı ve dışarıda bıraktığı konular sözlü tarih çalışmaları ile ortaya çıkmakta ve karanlık sayfalara ışık tutmaktadır. Bu bağlamda sözlü tarih yönteminden biraz daha bahsedilmesi faydalı olacaktır. Yazılı tarih dışında sözlü tarih kullanımının artışı Paul Thompson’un da ifade ettiği gibi (1999) “*sözlü tarihle birlikte tarih, daha demokratik bir hale gelmektedir.*” Kısacası olayı yaşamayanların yaptıkları araştırmaların bize sundukları ile olayı yaşayanların bizlere sundukları bilgiler netlik açısından farklı sonuçlara ulaşabilmemize imkân sağlayacaktır. Kyvig ve Marty (2011) sözlü tarihi, “*tarihi olaylarla ilgili ilk elden bilgiye sahip kişilerden elde edilen bilgiyi kaydetmenin ve bu bilgiyi toplam tarihsel bilgiye eklemenin bir yolu*” olarak tanımlamaktadır. Tamamen insan merkezli bir yaklaşım sergileyen sözlü tarih çalışmaları bir görüşme ya da sohbet değildir. Karşı tarafı konuşturabilmek ve mülakatın yapılacağı kişiye çalışmanın amacı iyi nakledilmelidir. Sözlü tarih yöntemi üzerine başarılı çalışmaları bulunan Counce (2008) ise şu şekilde yorum yapmıştır: “*Sözlü tarih daha çok bir malzeme toplama yöntemi, bugünü daha iyi anlayabilmek ve geleceği yönlendirebilmek için, geçmişini anlamlandırma sürecine yapılan bir katkıdır.*”

Bu şekilde resmi tarihte görülmeyen ve bir yerlerde saklı kalan bazı detaylar ortaya çıkabilecektir. Bu sayede sözlü tarih, resmi tarih olarak gördüğümüz yazılı kaynakların da ne kadar doğru ve kapsamlı olduğunu bu şekilde test etme fırsatı sunmaktadır.

Özellikle çatışma/anlaşmazlık bölgelerindeki meseleler üzerine yapılacak sözlü tarih çalışmaları olaylara geniş perspektiften bakmamıza yardımcı olacaktır. Buradaki zorluk ise görüşme yapılacak olan kişilerin kendilerini güvende hissetmesi konusunda çekincelerinin olma durumudur. Heykelcilik üzerine yapılan araştırma gibi sanatsal bir görüşme değil siyasal bir görüşme gerçekleştiriyorsanız karşı tarafın çekincelerini de anlayışla karşılamamız gerekmektedir. Bu bağlamda toplumların acı ve travma hikayelerini bir yabancı ile paylaşmak istememesi oldukça doğal karşılanmalı ve sözlü tarih çalışacak kişilerin bunun farkında olması gerekmektedir.

Politik çatışma ve şiddetin mağduru olmuş insanları ikna etmek ve sorularınıza cevap alabilmek çalışmanın en kritik noktasıdır. Araştırmada sadece literatürde yer alan kaynaklar kullanılarak ortaya konulan çalışmalar bazen eksik olabilmekte ve anlatıcılar olaylara dar bir perspektifte bakabilmektedirler. Sözlü tarih ile amaçlanan, literatürdeki bilgilerin değerlendirmesini yapmak veya yazılanları desteklemek değil, yakın tarihi aydınlatmaktır. Tarihin aydınlanması için ise başvurulacak merci tarihsel olayın bizzat tanığı olan kişilerdir. Bu kişilere ulaşma konusunda ise araştırmanın evreni oldukça önemli olup, katliamdan sağ kurtulan kişilerin özellikle Ankara ve İstanbul illerinde ikamet etmeleri ve sayılarının çok fazla olmaması gibi durumların araştırmanın fiziki evrenine etkili olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Katliama tanıklık eden kişilerin özellikle o dönemi hatırlayabilecek yaşta olması oldukça önemlidir. 1959 yılında gerçekleşen bir katliam için 1957 yılında doğmuş kişilerden bilgi almak oldukça büyük risk teşkil edeceği için araştırmada alt ve üst sınır yaş belirlenmiştir.

Araştırma kapsamında 10 katliam tanığı ile ortalama 42 dakikalık görüşmeler gerçekleştirilerek ses kaydına alınmıştır. 2 katliam tanığı ile daha görüşme planlanmış, lakin COVID-19 salgınının aylarca sürmesi ve görüşülecek kişilerin yaşlarının ileri safhada oluşu bu görüşmelerin gerçekleşmesini engellemiştir.

Sözlü tarih mülakatları öncesinde konu ile alakalı olarak yapılmış olan çalışmalar incelendiğinde görüşmelerden önce bir varsayıma ulaşmak mümkündür. 14

Temmuz 1959 yılında gerçekleşen katliamda sayıları henüz net olmamakla birlikte 30'a yakın silahsız Türkmen hayatını kaybetmiştir. Hayatını kaybedenler, Türkmen toplumunda aydın olarak nitelendirebileceğimiz önemli kişilerdir. Katliam, vahşi yöntemlerle gerçekleştirilen, üç gün üç gece süren bir insanlık trajedisidir. Katliamın kim tarafından ve hangi nedenle yapıldığına dair yazılı kaynaklarda görüş birliği bulunmamaktadır. Bu alanda önemli çalışmaları bulunan isimlerin konuya dair görüşleri olmuştur.

Arap coğrafyasındaki komünizm yapılanmasıyla ilgili önemli araştırmalarda bulunan M. S. Agwani (1980: 211) o dönem için “başboş komünist şiddet eylemleri Temmuz 1959'daki Kerkük katliamı ile sonuçlandı” ifadelerini kullanarak Irak Komünist Partisi'nin ön safhada yer aldığını altını çizmektedir. Devrimci hareketlerle ilgili önemli çalışmaları bulunan James DeFronzo ise; “Komünist Parti bu katliamda ön plana çıkarken, katliamın partinin mi planladığı yoksa parti içinde bulunan ve Molla Mustafa Barzani'ye yakın Kürtlerin mi yaptığı muallakta kalan bir hadise olmuştur” yorumunda bulunmuştur (DeFronzo, 2018: 53). Irak siyasi tarihi ile ilgili önemli çalışmalar gerçekleştiren Hanna Batatu ise, katliamın Kürt gruplar tarafından Kerkük'e hâkim olmak için yapıldığını savunmaktadır. Bu tezini dayandırdığı temel ise katliamın faili olarak tutuklanan 28 kişiden 24'ünün Kürt oluşudur (Batatu, 1989: 912). Katliamın muhtemel faileri olarak Irak Komünist Partisi (IKP) ve Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) gösterilmektedir. Bu bağlamda Irak Devletini yöneten iktidar da potansiyel failer arasında yerini almaktadır. Bu çalışmada yukarıda belirtilen tartışmalar dikkate alınarak edindiğimiz bilgiler ışığında katliamda kimlerin rol oynadığı üzerinde tartışılacaktır.

Çalışmamızda katliama dair uluslararası basında yer alan ifadelere de değinilmiştir. Başta bölge ülkeleri olmak üzere diğer ülkelerin katliama dair bakış açıları oldukça önem arz ederek literatür taramasında yer almıştır. Başta Irak Komünist Partisi olmak üzere Molla Mustafa Barzani ismi bu noktada oldukça öne çıkmaktadır. Sebebi ise kurmak istediği '*Kürdistan*' devleti içerisinde Kerkük'ün önemli bir yer edineceğidir ve bunun önündeki en büyük engelin ise Türkmen nüfusu olduğu aşikârdır. Bölgede rahat hareket etmek ve gelecekte Kerkük üzerinde nüfuzunu artırmak adına katliamı planlaması oldukça muhtemel bir sebeptir. Kaldı ki 1957 sonrasındaki sayımların sağlıklı olma sebebi de katliamdan sonra Barzani'nin teşviki sonucu Kürtlerin Kerkük'e yerleşmesi ve demografik yapıyı değiştirme

girişimi olarak iddia edilmektedir. Diğer taraftan komünistlerin ideolojik olarak Türkmenler ile anlaşamaması, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) Türkiye ile olan olumsuz ilişkisi ve Türkmenlere Türkiye yanlısı gözüyle bakmaları iki grup arasındaki fikri çatışmaların başlıca sebepleri arasında görülmektedir. Komünist Parti üyelerinin Kürt grupları, Kürt grupların ise Komünist Parti üyelerini suçladığı bir ortam görülmekte ve yazılı kaynaklara taraflı bakılarak bir sonuca varılamamaktadır. İşte bu yüzden ki sözlü tarih yöntemi ile birlikte yazılı kaynaklardaki pürüzlerden ve karşılıklı fikir çatışmalarından ayrı olarak bir sonuca gidilecektir. Tanıkların ifadeleri yazılı kaynaklardaki tartışmaların giderilmesinde yol açıcı faaliyette bulunacaktır.

Bu konudaki tartışmaların şiddetli bir şekilde yerelde devam ediyor olması şüphesiz ki literatürdeki eksikliklerden kaynaklanmaktadır. Kürt yazarlar özellikle 1990'da Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Irak'a müdahale hazırlığında olduğu dönemlerde sık sık Kerkük'ü yazmış ve Kerkük'ün bir Kürt şehri olduğunu çeşitli veriler kullanarak ispatlamaya çalışmışlardır. Kerkük katliamı meselesine gelince ise genel itibarıyla bu konuya çok değinmemeyi tercih etmişlerdir. Değinseler dahi kendilerini aklamak adına komünist kesimi ve aşırı olarak nitelendirdikleri Türkmenleri suçlayan ifadeler kullanmışlardır. Özellikle Nuri Talabani ve Mesud Barzani gibi isimler Kürdistan ideallerini sıkı şekilde savunan isimlerdir. Bu yazı sahipleri kitaplarında 14 Temmuz 1959 yılında yaşananlar için '*katliam*' ifadesini değil '*olaylar*' ifadesini kullanmaktadırlar. Bu kavram dahi yazılanların tarafsız bir şekilde değerlendirilmesinde engel teşkil etmektedir. Ortada olayların nasıl başladığının ve katillerin kim olduğunun öneminden önce vahşice işlenmiş insanlık suçları vardır ve katliam olarak nitelendirmekten çekinilmemelidir. Aksi takdirde literatür değerindeki bu yazılar güvenilirliğini yitirecektir. Irak Kürtlerinin Kerkük'ün bir Kürt şehri olduğunu ispatlama çabaları varken Türkmenlerin bunlara cevap vermemesi beklenmemelidir. Özellikle Türkiye'de Türkmen yazarların kitaplarına çok rahat ulaşılmakta ve bu konuda literatür sıkıntısı çekilmemektedir. Suphi Saatçi, Nefi Demirci, Erşat Hürmüzlü ve Mahir Nakip gibi akademi camiası içerisindeki önemli isimler Kerkük üzerine yazılan yüzlerce eserde büyük pay sahipleridir. Saydığımız bu yazarlar Kerkük ve Türkmenler ile alakalı olarak hemen hemen her detaya değinmiş olup; Kerkük katliamı ile alakalı olarak da ciddi çalışmalarda bulunmuşlardır.

Suphi Saatçi ve Erşat Hürmüzlü zaten katliamın tanığı olarak eserlerinde buna yer vermişlerdir. Aynı zamanda Erşat Hürmüzlü İngiliz arşivlerini gün yüzüne çıkarmış ve hizmete sunmuştur. Çalışmanın dışarıdan bir gözle değerlendirilmesi adına yabancı kaynaklar önem atfetmektedir. Özellikle Hanna Batatu, Gareth Stansfield, Ales Smolansky ve Mac Dowall gibi bölgeyle ilgilenen önemli isimlerin çalışmaları incelenmiş ve literatür bu şekilde çeşitlendirilmiştir. Bu sayede katliama bakış açıları çeşitlendirilmiş ve bir tartışma ortamı oluşturulmuştur. Çalışmamızda sadece literatürde yer alan, katliam gününe dair bilgilerin güncellenmesi amaçlanmamış, katliam öncesi yaşananlara da değinilerek olayların geniş perspektifte değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Aynı zamanda sözlü tarihin avantajlarından faydalanılarak, katliamın Türkmenler üzerindeki psikolojik etkilerini de görebilmekteyiz. 1959 katliamının Türkmenler için bir '*seçilmiş travma*' olduğu söylenebilir. Politik-psikolojik faktörler katliama dair analizlerin arasına dâhil edilmelidir. Politik- Psikoloji kavramı dünya da 1970'ler Türkiye'de ise 1980'ler de adını duyurmuştur. Kansu ve Tarhan (2018) bu kavramı açıklarken "*Siyasi davranış, tutum ve duyguların kökenini inceleyen politik psikoloji, toplumsal ve siyasal süreçlerle ilgili rasyonel ve irrasyonel davranışları açıklamaya çalışır*" ifadelerini kullanmışlardır. Vamık Volkan ve Abdülkadir Çevik gibi toplumsal travmaları ele alan araştırmacılar politik-psikolojik faktörlerin de dikkate alınarak etnik çatışmaların incelenmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Çevik, '*Politik Psikoloji*' (2010) adlı kitabında "*mağdur aynı anda hem geçmiş için yas tutar hem de gelecek için korkar*" şeklinde bir analizde bulunarak bugünkü Türkmen psikolojisinin anlaşılmasında yardımcı olmaktadır. Bu çalışmanın alt sorunsalı olan Türkmen-Kürt güvensizliğinin kaynağını politik psikoloji alanındaki çalışmaları inceleyerek bulmaya çalışacağız. Katliam ile alakalı yüksek lisans tezlerine ulaşmak mümkün olmakla beraber bu araştırmaların yöntemleri farklı olup çoğu gazete haberi, makale ve kitap üzerinden olaylara değinmektedir. Konuyla alakalı herhangi bir çalışmanın olmaması ise çalışmayı özgün kılmak için yeterli bir sebep değildir. Bu çalışmada yapılmak istenen ikincil kaynakların anlattıklarıyla birincil kaynakların ifadeleri arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya çıkarmak ve değerlendirmede bulunmaktadır.

Kerkük katliamı ile alakalı olarak herhangi bir sözlü tarih yöntemi kullanılan çalışmanın bulunmaması yanı sıra sözlü tarih yöntemi ile alakalı olarak Türkiye'de de

fazla çalışma bulunmamaktadır. Özellikle Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalında sözlü tarih kullanımı oldukça azdır. Tezin literatürdeki değerini artıran bir diğer nokta ise araştırılan konunun Türkiye Cumhuriyeti Devleti sınırları içerisinde gerçekleşmemesi ve dolayısıyla mülakat yapılacak olan tanıkların Türkiye’de bulunmama ihtimali durumudur. Örnek verilecek olursa, sözlü tarihin Türkiye’deki uluslararası ilişkiler boyutunda yapılan sözlü tarih çalışmaları genellikle Kore Savaşı gazileri üzerinedir. Bu çalışmayı yapan kişiler tanık olarak oldukça fazla kişiye ulaşabilir ve bununla alakalı olarak yazılı kaynaklardan oldukça fazla yararlanabilirler. Fakat Kerkük katliamı tanıkları ile daha öncesinden yapılan uzunlamasına bir mülakat henüz bulunmamaktadır. Katliamın yıl dönümlerinde tanıklardan yarım sayfalık cümleler yayınlanabilmekte veya Türkmenler kendi içerisinde oluşturdukları dergilerde bu anıları 2-3 sayfada anlatabilmektedir. Bu noktadan da hareketle sadece katliam anındaki olaylara değil aynı zamanda bu katliamın gelecek nesillerde oluşturduğu travmanın da ortaya çıkmasında tanıkların ifadesi oldukça önemlidir.

Tanıkların ifadeleri ile katliamı kimin yaptığı, travma boyutu, kaç gün sürdüğü, Türkiye’nin tavrının ne olduğu farklı boyutlarda cevaplandırılabilir. Dolayısıyla resmi tarih kaynaklarının bizlere aktardığı bilgilerin ne derece doğru olduğuna ve üzerinde ciddi bir şekilde durulmamış travmanın boyutu ve etkilerine ulaşabiliriz. Sözlü tarih bir yandan yazılı kaynaklarda bulunmayan farklı bilgilere ulaşmanın yoluyken, diğer taraftan yazılı kaynakların iktidarının ötesindeki bilgilere ulaşma potansiyeli taşıyan bir araştırma alanıdır (Öztürk, 2010: 14). Çalışmanın birinci bölümünde Irak’ta bulunan Türk varlığından genel olarak bahsedilmiştir. Tarihsel bağlamda çok fazla derine inilmemiş, olay örgüsüne değinilmiş ve katliama gidiş süreci hakkında bilgiler verilmiştir. Irak’ta çoğunluğu oluşturan üç etnik gruptan biri olan Türkmenler, Irak tarihinde önemli bir yere sahiptir. Özellikle 12. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar Türkmenlerin Irak siyaseti içerisindeki varlığı dikkat çekmektedir. Osmanlı İmparatorluğu’nun fiili yıkılışının ardından bağımsızlığını elde eden Irak’ta, Türkmenler yaşadıkları jeopolitik konum neticesinde önemli bir yer tutmaya devam etmiştir. Bu bölümde Türkmenlerin önemli bir kısmının yaşadığı Kerkük ve çevresinin diğer gruplar tarafından neden önemli olduğuna değinilecektir. Kerkük’ün kimliği ve kültürel yapısı hakkında değerlendirmeler yapılacaktır. Bölgedeki zengin yeraltı kaynakları ve diğer grupların bu kaynaklara sahip olma isteği Türkmenlerin

Irak'ta yaşadığı ve yaşayacağı birçok sorunu doğurmuştur. Türkmenler sadece cumhuriyet döneminde değil, monarşi döneminde de sindirilme politikaları ile karşı karşıya kalmıştır. Bu politikaların göstergeleri 1921, 1924 ve 1946 yılında Türkmenlere karşı yapılan saldırı girişimleri ile anlatılacaktır. Bu konulara değinilmesinin nedeni katliamın diğer gruplar tarafından hangi çıkarlar çerçevesinde yapıldığını incelemektir.

İkinci bölümde ise; 14 Temmuz 1959 Kerkük katliamı anlatılmış ve alt başlıklar ile dönemin aktörleri ve katliam öncesi gelişmelere değinilmiştir. Katliamın amacı, Türkmenler açısından dönüm noktasının ne boyutta olduğu, katliamı kimin gerçekleştirdiği, Türkmenlerde katliam psikolojisi; yazılı kaynaklardan destek alınarak anlatılmaya çalışılmış ve okuyucuya gerçekleştirilen mülakatları okumadan önce yaşanan katliam ve sonrasındaki gelişmelerle alakalı bilgi verilmiştir. Ek- 2' de görüldüğü üzere Türkiye'de Türkmenlere yapılan bu katliamın üzeri örtülmeye çalışılmıştır. Bu bölümde Türkiye'nin olayla ilgili sansürünün sebeplerine ve sonuçlarına değinilecektir. Aynı zamanda Irak siyasi tarihindeki kırılma noktalarından biri olan cumhuriyetin ilanı ve katliama giden sürece yer verilmiştir. 1958'de darbenin neden yapıldığı ve General Abdülkerim Kasım ile diğer aktörler arası ilişkiler incelenmiştir. Özellikle katliamın failleri olarak nitelendirilen Irak Komünist Partisi ve Barzani liderliğindeki Kürdistan Demokratik Partisi kanadından elden edilen kaynaklarla olayın boyutları değerlendirilmeye ve dönemin uluslararası konjonktürü gözler önüne serilmeye çalışılmıştır. Sözlü Tarih çalışmasından elde edilen bilgilere erişmeden önce resmi tarihte nelerin aktarıldığını bilmemiz bizlere kıyaslama noktasında yardımcı olacaktır. Böylelikle çalışmanın amacına uygun bir sonuca ulaşmamız mümkün olacaktır.

Üçüncü bölüm sözlü tarih yöntemi ile gerçekleştirilen çalışmanın hedeflenen kısmıdır. İlk iki bölümü okuduktan sonra bir değerlendirme yapıp üçüncü bölümün okunmasında fayda görülmektedir. Aksi takdirde yazılı tarihin sözlü tarihten farkının ve benzerliğinin anlaşılması zor olacaktır. Üçüncü bölümden bir sonuca varılması ise mülakat yapılan on kişinin cevaplarındaki tutarlılık oranı ile mümkün olacaktır. Özellikle mülakatın gerçekleştirildiği on kişinin çoğu sorulara verdiği birbirine yakın cevaplar, konu ile alakalı şüphelerin tamamen ortadan kalkmasında yardımcı olacağı gibi farklı cevaplarda soru işaretlerini artıracak ve farklı araştırmalara bizleri yönleltecektir. Bu bölümde tanıkların ifadeleri sorulara net bir cevap olacak şekilde

sadeleştirilmiştir. Genel değerlendirme kısmında ise yazılı tarih ile sözlü tarih kıyaslanmıştır ve yüzleştirilmiştir. Tanıkların geniş ve detaylı ifadelerine ise Ek-3' de yer verilmektedir.

Sonuç olarak, bu çalışma ile 14 Temmuz 1959 Kerkük katliamına dair yazılı tarihte muallakta kalan noktalar sözlü tarih ile sınanarak incelenmiş ve detaylı bir analiz ortaya konmuştur. Bu analizin gerçekleştirilmesinde tanıkların ifadeleri sadeleştirilerek okumanın kolaylaştırılması amaçlanmıştır. Bu sayede muallakta kalan noktalarda, yazılı tarih ile sözlü tarih arasında ciddi manada bir tutarlılığın olmadığı öngörülen bir sonuç olmuştur. Tanıkların ifadelerinde, katliamda sorumlu olarak IKP'den önce Barzani'ye bağlı Kürt milislerin rolünün daha fazla olduğu öngörülen sonucun kritik noktasıdır. Dolayısıyla günümüzde karşılaşılan Türkmen-Kürt güvensizliğinin zeminini 1959 Kerkük katliamı zeminince incelemenin önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu güven probleminde ise katliam sonrası yaşanan travma yatmaktadır. Çalışmada, ileride Kerkük katliamı çerçevesinde yapılacak çalışmalara alt yapı hazırlanması için de uğraş verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

IRAK'TA TÜRKMEN VARLIĞI, GÜVENLİK SORUNU VE KERKÜK MESELESİ

Irak coğrafyası dünya siyasi tarihi açısından her dönem önemli bir konumda yer almıştır. Binlerce yıldır farklı yönetimlere ev sahipliği yapan bu topraklar Osmanlı İmparatorluğu yönetimine de tanıklık etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü ile birlikte İngiliz manda yönetimi altına giren Irak halkı, oldukça geniş etnik ve dini yapıya sahiptir. Bu etnik ve dini çeşitlilikler ulus-devlet modelinin yaygınlaştığı 20. yüzyılda homojen yapıda olmayan toplumlar için önemli sorunları beraberinde getirmiştir. Kuzeyde Kürtçe konuşan Şii ve Sünni Müslüman Kürtler, orta kesimde ise Arapça konuşan Sünni Müslüman Araplar, güneyde ise Arapların her iki mezhepten de topluluğu bulunmaktaydı (Polk, 2007: 6). İngiltere'nin girişimleriyle bağımsızlığını kazanan Irak, ulus-devlet kavramı yerine '*Yapay Devlet*' kavramı ile anılmaktadır (Pamukçu, 2018: 2360). Irak hakkında yapılacak değerlendirmelerde yukarıda bahsedilen etnik unsurlar dışında Türkmenlerden de bahsedilmelidir. Türkmenler, Arap ve Kürtlerin dışında Irak'ta yer alan en kalabalık üçüncü topluluktur. Kendilerine özgü dilleri, kültürleri ve kimlikleri mevcut olup, yüzyıllardır bu topraklarda yaşamalarına rağmen öz benliklerini kaybetmemişlerdir.

Çatışma ortamının oldukça yoğun olduğu Irak gibi ülkelerde doğru nüfus bilgilerine ulaşmak oldukça zordur. Bu bakımdan günümüzde verilen kimi rakamlar gerçeği yansıtmamaktadır. Avrupa Parlamentosu'nun Şubat 2015 tarihli raporuna göre 437 bin kilometrekarelik yüzölçümüne sahip Irak ülkesinde, 24 milyon Arap, 5 milyona yakın Kürt ve 3 milyon Türkmen yer almaktadır. Mezhepsel rakamlara da değinen raporda Şii olan Arapların sayısının 15 milyon olduğu gözlemlenmektedir. Ülkenin %95'i Müslüman olup bunun yüzde 60-65'lik kısmını Şii mezhebindeki vatandaşlar oluşturmaktadır (El Marashi, 2007: 7-8).

Petrol kaynaklarını altında bulunduran Irak'ta bunca etnik ve mezhepsel farklılıkların olması ülkede uzlaşma yolunu zora sokmaktadır. Bu bölümde Irak devleti içerisinde nüfus bakımından üçüncü konumda olan ve Türkiye ile akrabalık ilişkileri bulunan Türkmenlerin Irak siyasi tarihi içerisindeki varlığından söz edilecektir. Türkmenlerin Irak'taki varlığı ve monarşi döneminde karşılaştıkları sorunlar göz

önünde bulundurulacak değerlendirilmede bulunulacaktır. Bugünlere geldiğimizde dahi hala statüsü üzerinde anlaşılabilen Kerkük bölgesinin önemi gözler önüne serilmeye çalışılacaktır. Kerkük sadece Türkmenler için kültürel ve sosyal değer taşımamaktadır. Jeopolitik konumu neticesiyle uluslararası arenada da gözlerin üzerine çevrilmesine neden olmaktadır. Sadece etnik ve dini farklılıkların değil aynı zamanda ekonomik çıkarların da var olması, bölgenin karışmasında önemli rol oynamaktadır.

1.1 IRAK'TA TÜRKMEN VARLIĞI

Irak'taki Türk varlığı konusunda çoğu Arap ve Batılı kaynaklarda farklı düşünceler ve çalışmalar yer almaktadır. Genel itibariyle bakıldığında Irak'taki Türklere '*Türkmen*' şeklinde hitap edilmektedir. Türkmenlerin Orta Asya'dan göç eden Oğuzlar oldukları bilinmektedir. Türkmenler bu coğrafyaya bir göç hamlesi ile değil parça parça gelmişlerdir. Bir biri ardında izlenen dönemlerde Irak'a yerleşen Türkmenler zamanla sayılarını artırmış, artırmakla da kalmayıp savaşçı kimlikleri ile önemli görevlerde kendilerini bulmuşlardır. Türkmenlerin bölgeye girişleri 7. yüzyıl olarak ifade edilmektedir. Irak'a yerleştikleri ilk dönemlerde Emevi ve Abbasilerin ordularında görev yapan Türkmenler oldukça başarılı olmuşlardır. "Özellikle Abbasi döneminde, önemli makam ve mevkilere getirilerek iktidarda söz sahibi olmuşlar, hatta çeşitli devlet ve beylikler kurmuşlardır" (Hürmüzlü, 2006: 13).

Türklerin askeri alandaki kabiliyetleri ve disiplinli oluşları onları önemli ve saygın kılmakla beraber vazgeçilmez de yapıyordu. "Özellikle okçuluk sanatında ileri düzeyde olan Türkler henüz bu sanatı bilmeyen Araplara okçuluk üzerine eğitim veriyorlardı" (Saatçi, 2017: 20). Türklerin Irak'taki benlikleri bu zamana kadar kaybolmamıştır. Bunun en büyük sebepleri arasında ise dil faktörünün olduğu bilinmektedir. Türkmenler buldukları coğrafyada konuşulan dilleri bildikleri halde kendi aralarında Türkçe konuşmuş ve kendilerinden olanlarla evlenmişlerdir. Böylelikle bölgede kültürlerini her dönem koruyabilmişlerdir. Türkmenlerin bölgedeki yayılımı ve kalıcılığı Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde daha keskin bir hal almıştır. Nitekim Kerkük, Irakeyn seferiyle (1533-1535) Osmanlı egemenliğine geçtiğinde, bir Türk yurdu olan Kerkük Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgede pekişmesine de yardımcı olmuştur. (Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları

Derneği [ORDAF], agis, 2017). Türkmenlerin Irak'ta yaşadıkları bölgeler tarih metinlerinde genel olarak “*Türkmeneli*” olarak ifade edilmiştir. İskoçyalı tarihçi William Guthrie, Osmanlı İmparatorluğu'nun doğu bölgelerini tanımlarken Türkmeneli/Turcomania ifadesini kullanan ilk kişidir (Guthrie, 1798: 660). 18. yüzyıla gelindiğinde Kerkük tam manasıyla bir Türkmen şehri olmuştur. Bugün Kerkük'te Osmanlı İmparatorluğu eserlerine rastlamamak mümkün değildir. Türklerin Irak'a ilk yerleşim dönemleri, bölgeyi ve insanını tanımakla geçmiş, kendini bulması uzun zaman almıştır. Selçuklularla birlikte benliklerini daha ön plana çıkaran Türkmenler, Irak'ta oldukça güçlü konuma gelmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu ile birlikte geniş nüfus ve nüfuza sahip olmuşlardır. Bu kazanımların hala devam ettiğini göz ardı etmeyerek Kerkük, Türkmenler için oldukça önemli bir merkezdir. Aynı zamanda Türkmenler Irak içerisinde oldukça geniş bir coğrafya da yer almaktadır. “Irak Türkmenlerinin coğrafyası, Talafer'den Mendeli'ye kadar uzanan bölge ve Dayele Nehri'nin eteklerinden başlayıp, Himran Dağı'ndan bugünkü Habur Sınır Kapısı'nın altındaki Efkin Kasabası'na kadar olan yerlerdir” (Çeltikci, 2007: 146). (Ek-4)

“Osmanlı yönetimine girmeden önce Türkmen toplumunun sıkça yaşadığı Kerkük, o dönemde ‘*Gökyurt*’ olarak adlandırılmış ve resmi kaynaklara bu şekilde geçmiştir” (T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1993: 24-25). Aslında bu kayıtlar Kerkük'te asırlardır var olan Türk varlığının en önemli kanıtlarındandır. Asırlardır Türklerin var olduğu Kerkük, Osmanlı İmparatorluğunun çatısı altında, fiilen çöküşü olan 1918 Mondros Mütarekesine kadar 172 yıl kesintisiz kalmıştır. “Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle beraber başlayan Kurtuluş Savaşı ruhu, Musul, Kerkük ve Erbil Türklerine de sirayet etmiş ve bölgede İngiliz işgaline karşı mücadele başlamıştır” (Ertuğrul, 2006: 132). Fakat Osmanlı İmparatorluğu'nun Kerkük'ten çıkartılması kolay olmamış ve oldukça kanlı vuruşmalar yaşanmıştır. O günleri aynı zamanda Enver Paşa'nın da Amcası olan Halil Paşa hatıralarında şu şekilde anlatmaktadır:

“Savaş aralıksız devam ediyor, kimsenin aklına yemek ve su bile gelmiyordu. Düşman her saldırıdan sonra geri çekilmeye mecbur olunca, topçuları ve zırhlı vasıtaları, öldürücü bir ateş taarruzuna girişiyor ve saatlerce ateş kusuyor, arkasından tekrar piyade taarruzu başlıyordu... İngilizler, çekiliş sırasında aldığı takviye kuvvetleri ve mühimmat

yardımla Kerkük üzerindeki 13. Kolordu'ya kadar yüklendi. Kolordu Kerkük'ü bırakarak, Altunköprü'den Küçük Zap gerisine çekildi. Kerkük tahrip olmaktan kurtulmuştu.” (Sorgun, 1972: 153)

Tabii bu süreç içerisinde Türk yanlısı gruplar direnişi güçlendirmek adına örgütlenmelerde bulunmuşlardır fakat bir sonuç elde edilememiştir. Bu örgütlenmede sadece Türkmenler değil aynı zamanda o dönem için anti-empyralist olarak nitelendirilen Kürtler ve Araplar da yer almışlardır (Nakip, 2008: 54).

Demografik olarak ise oldukça fazla etnik ve dini farklılıklara sahip bölgede; Türkmen, Arap ve Kürt kimliklerinin yanı sıra Musevi ve Süryani inancına sahip kesimler de bulunmaktadır. Irak, ‘*Ulus Devlet*’ niteliğinde varsayılsa da ‘*Yapay Devlet*’ kavramı ile uyuştüğünü söylemek pek yanlış olmaz. Bölünmüş olan bu toplum yapısı Irak’ı ulus devlet statüsünden uzaklaştırmaktadır. Dolayısıyla Irak içerisinde etnik çatışmaların yaşanmasına imkân tanımaktadır. Bugün Kerkük’ün etnik yapısı hakkında tartışmalar hala devam etmekte ve bir sonuca varılamamaktadır. Fakat Kerkük için geçmişe dair elimizde bulunan rakamlar bizlere yol göstermektedir. Buna göre; Kerkük bölgesinde ilk resmi nüfus sayımı, Kanuni Sultan Süleyman döneminde yapılmış ve 1560’lı yıllarda Kerkük, Dakuk ve Nilkaz nahiyelerinden meydana gelen Kerkük Sancağı halkının % 90’ının Türklerden oluştuğu görülmektedir (Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2003: 1).

1957 sonrası nüfus sayımlarının sağlıklı bir şekilde yapılamaması neticesinde çoğu araştırmacı ve Irak otoriteleri 1957 yılında yapılan sayımı esas almaktadır. Irak’ta alt kimlikleri dikkate alarak yapılan son nüfus sayımı 1957 yılında yapılmış ve sonuçları ise 1958 yılında açıklanmıştır. Bu sayımda Türkmenlerin nüfusu 567,000 olarak gösterilmiştir (Taylor, 2004: 28). Bu rakam Irak’ın %10’u demektir. 1957 yılından itibaren yapılan nüfus sayımlarının doğruluğu ise her zaman tartışmalı olmuştur. Sebebi ise özellikle 1959 yılında başlayan ve Saddam Hüseyin dönemi ile devam eden Kerkük vilayetindeki göç hareketleridir. Fakat çalışmamızın esas konusu Kerkük’ün demografik bakımdan hangi gruba ait olduğu değildir. 1960 yılına kadar Irak’ın %9’u Kerkük şehir nüfusunun ise %95’ini Türkmenlerin oluşturduğu bilinmektedir (Hut, 2006: 322). Katliam ile birlikte vilayetin demografik yapısının da değişmeye başladığı kaçınılmaz bir gerçektir. Bölge politikalarıyla ilgilenen yazarların eserlerinde yapılan okumalar bölgedeki Türkmen hâkimiyetini gözler

önüne sermektedir. Seyyar Al Jamil; (1999:131) “...Türkmenler ise, Irak’ın kuzeyinde belirli yerleşim bölgelerinde yaşarlar. Yoğunlukla Dicle’nin doğusunda, Kerkük ve batısında, Telafer’i yerleşim mekânı olarak tutmuşlardır. Bu topluluk Irak’ın çeşitli bölgelerinde hükümranlık kuran Türkmen devletlerinin bir bölümüdür” diye yazmaktadır.

Diğer bir önemli yazar olan David Mac Dowall ise (1996: 144); “...Bağdat’a uzanan yol üzerindeki bütün şehir ve köylerde Türkçe konuşan Türkmenler yaşarlar” şeklinde yazmaktadır. Türkmenlerin baskılar neticesinde Kerkük’ten uzaklaştırılmaya çalışılması da bölgenin demografik yapısının değişmesinde önemli rol oynamıştır. Kerkük katliamı Türkmenlere yapılan baskı örneklerinin en idealidir. Çünkü bu katliamdan sonra nüfus konusunda ciddi değişiklikler olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminden monarşi yönetimin sonuna (1850-1958) kadar, Kerkük’ün Kürdistan’ın münhasır bir parçası olduğu fikri pek de belirgin değildi (Natali, 2008: 434). 1958 yılına kadar Kerkük’teki nüfus yapısından çok bir değişiklik görülmemiştir.

Irak’ta etnik farklılıkların yanında mezhepsel farklılıklar da göze çarpmaktadır. Türkmenler Müslüman olmaları yanı sıra kendi içlerinde mezhepsel farklılıklar da gösterebilmektedir. Orta Doğu devletlerinin kendi aralarındaki rekabeti Irak’a taşınmaları nedeniyle mezhepçilik Irak’ta normalleşse bir durum haline gelse de, Araplarda olduğu gibi Şii ve Sünni kutuplaşması Türkmenler içerisinde pek görülmemiştir (Salih, 2020: 6). Arapların Şii ve Sünni grupları arasında fikir çatışmanın yaşanması normal karşılanırken, Türkmenler içerisinde mezhepsel bir çatışmanın olması beklenmemekle beraber Şii ve Sünni Türkmenler pek çok meselede birlikte hareket etmektedirler. Türkmenler yaşanan siyasi temsil sorunlarının yanında bir de coğrafi olarak diğer gruplarla sert bir mücadeleye çekilmek istenmiştir. Kerkük, zengin yeraltı kaynakları nedeniyle birçok iç ve dış çıkar gruplarının ilgisini çekmiştir. Netice olarak Kerkük topraklarında çoğunluk olan Türkmenler de hedef haline gelmişlerdir.

1.2 IRAK'TA FAYSAL DÖNEMİ VE TÜRKMENLER

İngilizler, Irak'ı en başta kendilerinin yönetmesi gerektiğini düşünmüşler fakat halkın bu durumu hoş karşılamaması ve sert muhalefet göstermesi İngiliz planını mümkün kılmamıştır. Özellikle 1920 yılında çıkan ayaklanmada genel itibariyle Şii'ler önemli rol oynamış ve Necef bu isyanların merkezi haline gelmiştir. Daha sonra Kerkük'e kadar uzanmış ve İngilizler başka planlara yönelme durumunda kalmıştır. İngilizler her ne kadar aşiretler ile iş birliği girişiminde bulunmak istese de bu girişimler sonuçsuz kalmıştır (Yılmaz, 2011: 35). Özellikle Telafer bölgesi İngilizlere karşı çok ciddi direniş göstermiş ve ayaklanmanın neredeyse merkezi haline gelmiştir. İngiliz askerlerinin ve önemli subayların ölümüyle sonuçlanan ayaklanma İngiliz ordusunda büyük tepkilere yol açmış ve ayaklanmanın bastırılması için güçlü bir birlik oluşturulmuştur (Küzeci,2004:34). Bu haberi alan Türkmenler ise şehri terk etmek zorunda kalmış ve Karaçuk dağlarının eteklerinde yaklaşık olarak üç ay yaşamak zorunda kalmışlardır. Telafer halkı bu yaşananlara '*KaçKaç Yılı*' adını vermişlerdir. Telafer halkı bu yaşananlarla birlikte açıkça ülkelerinde yabancı bir aktör istemediklerini belli etmişlerdir. Bu ayaklanma sayesinde İngilizler, Irak'a yönelik politikalarını değiştirmek zorunda kalmıştır (Şenel ve Sayhood, 2009: 168).

İngiltere, Arap milliyetçiliğinin desteklenerek Irak'ta çıkarlarının korunmasını düşünmüştür. 1920 ayaklanması sonrası İngiltere Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ın Irak'a kral olmasını istemektedir. İngiltere bu durumu bir halk oylaması ile meşrulaştırmak istese de başta Kerkük olmak üzere Süleymaniye, Erbil ve Musul halkları buna ret oyu vermişlerdir. Referandum öncesi İngilizler, Türkmenlerin tepkisini azaltmak için Kerkük'e Türkmen olan Fettah Paşa'yı vali olarak atamıştır. Buna karşın Türkmenler özellikle Kerkük'te Faysal'a karşı oy kullanmışlardır (Sharif, 2012: 21). Faysal'ın Türklerin yaşadığı topraklar üzerinde kral olması kesinlikle Kerkük'te yaşayanlar tarafından kabul edilmemiştir.

Bu yaşananlara rağmen Emir Faysal Ağustos 1921 yılında İngilizler tarafından törenle kral ilan edildi. Daha önceki hükümetlerde Türkmen isimler yer almış fakat seçimden sonra Türkmenlere kabinede yer verilmemiştir. Bunun sebebi ise doğal olarak Türkmen toplumunun Faysal'ın iktidarına ret oyu vermesidir. Irak'ta dünyaya gelmeyen ve Arabistan kökenli olan Kral Faysal'ın ve kendisiyle beraber Irak'a gelen bürokratların ilhamı, Irak kalkını ve koruması altında Arapları tek çatı altında toplamaktı (Salihi, 2015: 98). Irak Türkmenleri için daha kötü günler bu

tarihten sonra başlamakta ve Arap milliyetçisi olan Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ın Türk düşmanlığı ise herkesçe bilinmekteydi. Faysal'ın kral olması protestoları bastırmamış ve gösteriler devam etmiştir. Bunun neticesinde Irak Türklerinin nice ileri gelenleri Krallığın baskısına maruz kalmışlardır. Irak Başbakanı Muhsin el Sa'dun'un 1923 yılında Kerkük ileri gelenlerinin oluşturduğu bir heyete gönderdiği telgrafta Kerkük yönetiminin, Türk karakterinin korunması ve Türkçe'nin bölgede resmi dil olması yönündeki görüşlerin Bakanlar Kurulu tarafından kabul edildiğini Türkçe yazılmış bir telgraf ile bildirmiştir (Lukitz, 1995: 38). Buradan da anlaşılmaktadır ki bölgedeki Türkmen yerleşimi krallık döneminde dahi kabul görmektedir. Sonrasında ise bu sözler yerine getirilememiş ve Faysal iktidarıyla Türkmenlerin arasındaki gerginlik artmıştır. Türkmenlerin özellikle siyasi olarak temsil edilme noktasında sorunlar yaşamaya başlamışlardır.

Irak ve Türkiye hükümetleri 12 Haziran 1926 yılında bir anlaşma imzalayarak Irak'ta kalan Türklere bir yıl içerisinde Anadolu'ya geçme hakkı verilmesi kararlaştırılmıştır. Netice olarak hemen hemen hiçbir Türkmen bu haklarından yararlanmamış ve asırlardır var oldukları toprakları terk etmemişlerdir (Zabit, 1960: 135). Buradan çıkarılacak sonuç ise Irak'ta yaşayan Türklerin her ne olursa olsun orayı vatan olarak kabul etmiş olmalarıdır. İngilizler ve krallık, Türkmenleri her zaman Osmanlı kalıntısı ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti yanlısı olarak kabul ediyorlar, buna göre muamele yapıyorlardı. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, İngiliz mandasına karşı direniş gösteren gruplara desteğini her fırsatta dile getirmiştir. Bu direniş gruplarında sadece Türkler değil aynı zamanda Arap ve Kürt birliklerde yer almışlardır (Nakip, 2007: 53-55). Şunu söylemek gerekir ki o tarihlerde Türkler ile Kürtlerin arasında herhangi bir keskin ayrışma veya pürüz yoktur.

Kerkük'ün merkezi tamamen Türkmenlerden ve çevre köyleri ise Kürtlerden oluşmaktaydı. Merkezde Türkmenlerin bulunması kentli ve seküler olarak ifade edilmelerinde önemli rol oynamıştır. Türkmenler giyim tarzlarından eğitim durumlarına kadar her manada kentli görünümüne sahip olmuşlardır. Kerkük'te Türkmenler belli bir parti çerçevesinde hareket etmezken şehirde bulunan Kürt işçiler Komünist Parti ile birlikte hareket etmiştir (Marr, 2017: 96). Türkmenlerin kentli olmaları sosyal yaşantılarından ziyade siyaset yapma şekillerini de etkilemiştir. Türkmenler, Irak'ta Araplar ve Kürtlere nazaran siyasi, toplumsal ve kültürel hakları için silahlı mücadeleyi tercih etmemişlerdir (Oğuzlu, 2004: 313-14). Irak gibi gruplaşmanın ve iç savaş ihtimalinin fazla olduğu bir coğrafya da kentli ve seküler

olmanın avantajlarından ziyade, dezavantajları olmuştur. Türkmenler Irak'ın Kuzey bölgesinde olduğu gibi güney bölgesinde de dağınık olarak yaşamaktadırlar; tek bir eyalet ya da bölgede toplu bir şekilde çoğunluk oluşturamamaktadırlar. Bu durum da Türkmenler için sorun teşkil etmektedir.

1.2.1 İlk Türkmen Katliamı (4 Mayıs 1924)

Irak'ta Türkmenler tarihsel süreçten günümüze kadar birçok katliama maruz kalmışlardır. Katliamlar zincirinin ilk halkasını ise 4 Mayıs 1924 yılında gerçekleşen olay oluşturmaktadır. Ramazan Bayramı arifesinde gerçekleşen olay 'Levy'¹ olarak isimlendirilen Teyyari (Asuri) askerlerin başlatmış olduğu bir kargaşadır. Aslında Irak'ta kurulan yeni düzende bu yaşananlar Türkmenlere bir mesaj niteliği taşımakta ve gelecekteki olayların da alt yapısı olarak algılanmalıdır. Ücretli İngiliz askerlerinden oluşan bu grup bir dükkândan zorla şeker almak ister, dükkân sahibi vermez, aralarında münakaşa çıkar ve İngiliz askeri dövülür, bunun üzerine askerler karargâhlarına koşar ve daha sonra silahlı ve daha kalabalık şekilde geri gelirler (Demirci, 1990: 32).

Bayram hazırlıklarının olduğu şehirde kalabalık gruba karşı iki polis müdahalede bulunmaya çalışmış olsa da bu iki polisi öldürüp, sivil halkın üzerine ateş açmışlardır (Kerküklü, 2004: 111). Daha sonrasında ise grup dükkânları yağmalamış ve Türkmenlere saldırıp onlarca Türkmen'i, aileleri önlerinde öldürmüşlerdir. Olaylar işin içinden çıkılamayacak hale geldiğinde ise Irak polisi daha kalabalık bir şekilde müdahale etmiştir. Katliamın neredeyse yarım gün sürdüğü bilinmektedir. Teyyari kuvvetlerinin daha öncesinde de vukuatları bulunmuş lakin Irak hükümeti gerekli önlemleri almamıştı. Bu tedbirsizlik Türkmenlere yapılan katliamın sebepleri arasında gösterilebilmektedir. O dönem Kerkük'te görev yapan İngiliz hâkim suçluların cezalandırılacağını bildirmiş ve Kerkük halkı için Türkçe bildiri yayınlamıştır. Bildiride, Levy askerlerinin Süleymaniye ve Kerkük arasında bir yere yerleşmesi ve yağma görenlerin maddi zararlarının karşılanması gibi maddeler yer alıyordu. Irak polisinin müdahalesi ve hâkim kararlarının başlıca sebebi ise; Türkmenlerin köylerden şehir merkezlerine yönelmesi ve soydaşlarını koruma adına destek vermeye kararlı olmalarıdır (Hürmüzlü, 2006: 78).

---

¹ İngilizce bir kelime olup; toplama ve devşirme anlamına gelmektedir.

Faysal'ın kral ilan edilmesine rağmen Türkmenlerin bunu kabul etmeyişi sonucu İngilizlerin tertiplemediği yıldırma taktiği olarak görülen bu olay sonucu 50'ye yakın Müslüman ve 9 Hristiyan ölmüştür. 102 esnaf zarar görmüş, dükkân ve iş yerleri yananların sayısı da 84 olup, 13 aileye ise tazminat ödenmesi yönünde karar alınmıştır (Nakip, 2007: 57). Katliamdaki ölü sayıları başka kaynaklarda farklılık gösterebilmektedir. Edmonds ise kitabında Süryani askerlerinin otomatik silahlar kullanarak Kerkük halkından 50 kişiyi öldürdükleri ve birçok insanı da yaraladıklarından bahseder (Edmons, 1950: 389). Burada üzerinde durulması gereken nokta sayılar değil, olay örgüsüdür. Bu sayede olaylara bakış açımız daha bilimsel olacaktır.

Gözden kaçmaması ve burada dikkat edilmesi gereken noktalardan birisi de İngiliz hâkim tarafından Türkçe okunan bildiridir. Buradan anlaşılmaktadır ki Kerkük'teki nüfus yoğunluğu Türkmenlerden oluşmaktadır. Ayrıca olayda zarar gören esnaf ve öldürülenlerin çoğu Türkmen'dir. Bu katliam Türkmenlere yapılan ilk katliam olmakla beraber Türkmenlerin hafızasında ayrı bir yer tutmaktadır. Planlı olup olmadığı tartışılabilir da yapılmasına da engel olunduğu söylenemez. Neticede hedeflerine ulaşamamışlar ve Türkmenleri sindirememişlerdir.

1.3 BAĞIMSIZ IRAK DEVLETİ VE TÜRKMENLERİN SORUNLARI

Osmanlı İmparatorluğu'nun ardından belirli bir süre Irak'ı yöneten İngiltere bunu başaramayacağını anlayınca mandacı bir proje gerçekleştirerek krallık yoluyla Irak'ı yönetmek istemiştir. Bunun üzerine İngiltere, 1930 yılına geldiğimizde artık mandacı konumundan vazgeçmiş ve Irak'a bağımsızlık yolunu açmıştır. Bağımsızlık yolunun açılması kendiliğinden gelişen bir olay değildir. Irak, İngiliz manda yönetimi altında yönetilmeye devam edildiği sıralarda 1927 yılında petrol üretiminin hızlanması ve elde edilen kârın büyük bölümünün yabancı şirketlere gitmesi halk arasında tepkilere yol açmaya başlamıştır. Böylece Irak'ta bağımsızlık için artık sesler yükselmiştir (Dobge, 2006: 3). İngiltere'nin, Orta Doğu politikalarında önemli bir yer tutan başta Kerkük olmak üzere Irak'tan kolay kolay vazgeçmeyeceği aşikârdır. Petrol ve Basra Körfezinin stratejik önemi İngiltere'nin bu coğrafyadan vazgeçmesini imkânsız kılmaktadır. Irak'taki menfaatlerinden vazgeçemeyen İngiltere, Irak yöneticilerine bağımsızlık karşılığında belirli şartlar sunmuştur.

İki taraf arasında yapılan antlaşmanın ilk maddesine göre; Irak, dış politika ve ortak menfaat konularını İngiltere'ye danışacaktı. Bir diğer maddesine göre ise savaş durumunda Irak, topraklarını, limanlarını, demir yollarını ve diğer tesislerini İngilizlere açacaktı (Saatçi, 2017: 170). Bu şartlar bağlamında İngiltere'nin de aracılığıyla Irak, 3 Ekim 1932 yılında bugün o dönemin Birleşmiş Milletleri (BM) olarak kabul edilen Milletler Cemiyeti'ne (MC) kabul edilmiştir. Bu üyelik azınlıkların korunması, yabancı haklarının korunması, insan haklarına saygı, manda güçleri tarafından yapılan anlaşmaları ve borçları tanınması gibi şartları kabul etmesiyle gerçekleşmiştir (Johnson, 2004: 16). Bağımsızlıktan kısa bir süre sonra Faysal ölmüş ve yerine milliyetçi eğilimde olan oğlu Gazi geçmiştir. Gazi, zayıf bir lider olarak bilinmektedir. Yaklaşık 6 yıl ülkeyi yöneten Gazi, daha çok ülke içerisindeki karşılıklarla ilgilenmiş ve İngilizlerin parmağı olduğu söylenen bir otomobil kazasında hayatını kaybetmiş ve yerine üç yaşındaki oğlu II. Faysal kral olmuştur. 18 yaşına geldiğinde ise 2 Mayıs 1953'de tahta çıkmıştır (Mansfield, 1973: 76-78). Özellikle Gazi'nin ölümünden sonra Nuri Said ismi çok fazla ön plana çıkmış ve 1958'de darbe olana kadar başbakanlık görevini devam ettirmiştir.

Irak'ın, İngiltere kontrolünde bağımsızlığına kavuşması ile birlikte Türkmenler daha iyi şartlara kavuşabileceklerini düşünseler de ilerleyen zamanlar bunun aslında hiç de böyle olmayacağını göstermiştir. 1937 yılında, özellikle Mussolini liderliğinde ki İtalya'nın faaliyetlerinin Akdeniz ve Orta Doğu'da iki ülke için tehdit olabileceği düşüncesine karşı Türkiye ve Irak'ın da içerisinde bulunduğu Sadabat Paketi imzalanmıştır. Irak ve Türkiye ilişkilerinin iyi gittiği bir döneme girilmiştir. Böylece Türkiye ve Irak'ın ilişkilerinin iyi gittiği dönemde Türkiye Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Tefik Rüştü Aras başkanlığındaki heyet Bağdat'ı ziyaret etmişlerdir. Türkmenler bu haberle birlikte oldukça coşkulu bir sevinç göstermiştir. Bu durum Nuri Said'i tedirgin etmiş ve hükümete verdiği raporda "geçmişte Abbasilerin Türk nüfusuna girdiği gibi Türkmenlerin de Irak'ı ele geçirebileceğini, bu sebeple Türkmenlerin daima kontrol altında bulunması gerektiğini" bildirmiştir (Koçsoy, 1991: 129).

İkili ilişkilerin Irak'ta Türkmenleri sevindireceği düşünülebilir fakat paktın birinci maddesi gereği devletler birbirlerinin içişlerine karışamazlardı ve netice de Irak Türkleri ile ilgili herhangi bir maddenin yer alması da söz konusu olmamıştı (Çobanoğlu, 1994: 169). Türkmenleri daha iyi şartların olacağını düşünmeye iten ise

Başbakan Nuri Said tarafından 1932’de yayınlanan bildiridir. Bildiride; Türklerin ve azınlıkların varlığının kabul görüldüğü anlamı çıkmaktadır. Lakin uygulamada hiçbir şekilde bu yazılanlar hayata geçirilmedi. 16 maddeden oluşan bildirinin 4. maddesinin 5. fırcasında; “*Arapça’nın Irak hükümetinin resmi dili olması, Kürtçe ve Türkçe başta olmak üzere tüm azınlıkların mahkemelerde kendi dillerini yazılı ve sözlü olarak kullanma imkânı sağlamaktadır*” ifadesine yer verilmektedir (Turan, 1996: 31-36). Aynı deklarasyonun 9. maddesinde ise Türkmen ırkının Kerkük’te yoğun olarak yaşadığı kabul edilmiştir.

Daha önce de ifade edildiği üzere Irak hükümeti bu bildiriye yayınladığı hakları uygulamada başarısız olmuş ve Türkmenlere, Iraklılık kavramı üzerinden yaklaşma stratejisine başvurmuştur. Irak devlet okullarında 1935-1936 yıllarından itibaren Türk dil ve yazısına göre eğitim yapılması yasaklanmıştı. Neredeyse tüm Türkmen okullarında Arapça dili ile eğitim yapılmaya başlandı (Doğan, 2018: 17). 1940’lara gelindiğinde Irak’ta İngiliz yanlısı ve karşıtı görüş ayrılıkları kendini göstermiştir. Özellikle ordu da mevcut rejime karşı görüşler belirmiştir. 1941 yılında ülkede Nazi taraftarı bir darbe girişimi olmuş, ancak İngiliz birliklerinin de desteğiyle darbe girişimi bastırılarak 1943 yılında Almanya ve İtalya’ya savaş ilan edilmiştir (Sönmezoglu, 2000: 358). Ülkedeki ideolojik fikirler Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin (SSCB) girişimleriyle daha derinleşmiş ve 1941 yılında Irak Komünist Partisi kurulmuştur. Akabinde milliyetçi-Arapçı fikirler ön plana çıkmış ve ‘*Yeniden Doğuş*’ manasında gelen Arap Sosyalist Baas Partisi’nin kurulmasıyla Irak’ta uluslararası sitemin yansıması olan ideolojik ortam oluşmuştur.

1.3.1 12 Temmuz 1946 Gavurbağı² Katliamı

1920 Telafer ve 1924’de Kerkük çarşısında yaşananların üzerinden kısa bir süre geçtikten sonra Kerkük’te bir başka katliam daha gerçekleşmiştir. İkinci Dünya Savaşı’nın bitmesinin hemen ardından Kerkük’te yer alan ve İngilizlerin kurduğu petrol şirketinin işçileri eylem yapmış, sonrasında ise iş bırakma kararı almışlardır. 3 Temmuz’da Kerkük’te Irak Petrol Şirketi’nde çalışan ve büyük bir kısmını Türkmenlerin oluşturduğu işçiler, IKP liderliği altında yüksek ücret talepleri, çalışma

---

² Gavurbağı, Kerkük’ün karşı yakasında bulunan bir Türkmen Mahallesi olup; burada petrol şirketi işçileri ikamet etmektedir.

şartlarının iyileştirilmesi ve kötü muamele nedeniyle greve gitmişlerdir (Tripp, 1995: 358).

İşçilerin taleplerini bildiren kişilerin tutuklanması sonucu öfkelenen işçi grubu eylemlere devam kararı almıştır. Başta ücret ve çalışma şartlarını protesto eden grup, Gâvurbağı olarak adlandırılan meydana düzenli olarak toplanarak gösteri ve konuşmalar yapmaktaydı. Protestoculara yapılan tüm uyarılara rağmen işçiler geri adım atmamış ve haklarını talep etmek için direnişe devam etmişlerdir. Meydanı kuşatma altına alan polis ile işçiler arasında çıkan çatışmada 5 işçi hayatını kaybetmiş, 14 işçi ve 6 yerli polis de yaralanmıştır (Hürmüzlü, 2006: 93).

Ölenlerin tamamına yakını Türkmen olup; Türkmenlerin tarihi açısından hafızalardan yine silinmeyecek acı bir hatıra niteliğindedir. Hükümet kanadı ise Kerküklü göstericilerin kışkırtıcı ve komünizm işbirlikçileri olduğu lanse edilmeye çalışılmıştır. Irak Komünist Partisi de bu olaylardan kendisine zaman zaman pay çıkarmaktadır. 1946'da henüz komünizm ve sosyalizm kavramları dünyada yeteri kadar güç bulmamışken Irak gibi bir yerde işçi hareketinin olmasını beklemek pek de mümkün değildir. Fakat Kerkük'teki petrol işçilerinin grevini kışkırtmakta Komünist Parti'nin parmağının olduğuna şüphe bulunmaktadır (Marr, 2017: 47). Irak'ta solun tarihi üzerine araştırmalar yapan yazar bu olayın, Bağdat'ta Britanya'nın ülkedeki varlığına karşı yapılan bir miting olduğunu ve mitingin ilk anlarında polisin bir göstericiyi öldürdüğünü ifade etmektedir (Salucci, 2005: 112).

Hürmüzlü (2006) yapmış olduğu araştırmalarda o döneme ait Irak Hükümetinin yaptırmış olduğu soruşturma raporunu gözler önüne sermiştir. Rapora göre; işçilerin silahsız olup ve sadece taş atması, polis tarafından gösterilerin yeri ve zamanının bilinip kontrol altına alındığı ve greve katılanların saldırganca değil uysalca hareket ettiği açıkça beyan edilmiştir.

Türkmenlerin başına gelen felaket zincirindeki bu ikinci trajedi artık Türkmenler arasında birlik mesajlarının da yayılmasını sağlamıştır. Milli kimlik ve kültürü korumak için belirli faaliyetler yapmanın gerekli olduğu düşüncesi meydana gelmiştir. Bu düşüncüyü körükleyen etkenlerinden birisi de 1950 yılında birçok bölgede Türkçe eğitimin yasaklanması olmuştur. Sonuçta bu konuda başarısız olunmuş çağrılar yeterli desteği bulamamıştır. Katliam, Türkmenlerin siyasi bakımdan Irak'ta meydana gelen olaylarda etki sahibi olmaları için bir dönüm noktası

oluşturması gerekirken tam aksine onları daha fazla siyasi yalnızlığa ve sosyal açıdan kabuğuna çekilmeye itmiştir (Samancı, 1999: 74). Bu çekilme durumu 1958 yılına kadar devam etmiştir.

Türkmenler yaşanan siyasi temsil sorunlarının yanında bir de coğrafi olarak diğer gruplarla sert bir mücadeleye çekilmek istenmiştir. Kerkük, zengin yeraltı kaynakları nedeniyle birçok iç ve dış çıkar gruplarının ilgisini çekmiştir. Netice olarak Kerkük topraklarında çoğunluk olan Türkmenler de hedef haline gelmişlerdir. Türkmenlerin yaşadıkları sorunları anlayabilmek için çoğunluğu Türkmen olan Kerkük bölgesinin neden hedef haline geldiğini incelemekte fayda vardır.

1.4 KERKÜK'ÜN ÖNEMİ VE KİMLİĞİ

Kerkük, özellikle 20. yüzyılda jeopolitik konumu nedeniyle uluslararası aktörlerin ilgisini çekmiştir. Kerkük, kıtalar arası geçiş mevki olma özelliğinin yanı sıra, kültür ve medeniyet bakımından da oldukça önemli bir tarihe sahip olmakla beraber zengin yer altı kaynaklarına sahiptir. Bu durum Kerkük'ü cazip bir yer haline getirmektedir. Irak'ta bulunan petrol rezervlerinin yaklaşık olarak %80'inin Kerkük yataklarında olduğu belirtilmektedir (Doğanay, 1998: 310). Enerjinin güç ile özdeşleştiği sistemde petrol, sadece bölge halkı olan Türkmenlerin değil Kerkük'ün çevre vilayetlerinde yaşayan Kürtlerin ve bölge devletlerinin de ilgisini çekmektedir. Teknolojinin gelişimiyle beraber askeri alanda kullanımının keşfi bu kaynağı önemli kılan bir diğer faktördür.

19. yüzyılda Almanlar tarafından Musul'da petrolün keşfedilmesi ile birlikte bölgede petrol adına rekabetler başlamıştır. Kanıtlanmış petrol rezervleri açısından dünya ikincisi olan, kanıtlanmamış petrol rezervleri de hesaba katıldığından dünya sıralamasında lider konumuna gelecek olan Irak için Kerkük'ün ayrı bir önemi vardır (İnan, 2013: 70). Sadece Irak değil, bölgesel ve küresel güçler için de cazip enerji kaynağı gözüyle bakılmaktadır. Bu gelişmeler Kerkük'ün neden bir çatışma alanı ve önemli olduğu sorusunun da cevabını oluşturan niteliktedir. Özellikle Soğuk Savaş döneminde SSCB Kerkük Petrollerini kontrol altında tutmak için Irak Komünist Partisi ve Barzani'yi açıkça desteklemiştir. Petrol tesislerindeki çoğu Kürt olan binlerce işçi Irak Komünist Partisi'nin yerel şubesini beslemişlerdir (Donn, 1969: 37).

Kürt işçiler ise genellikle göçebe dağ halkından işe alınmışlardır. Bugün ise bölgede ABD ağırlığı görülmektedir. Özel olarak Kerkük değil Irak'ın başka bölgelerinde de petrolün bulunması Irak'ın hedef olmasında etkili olmuştur. Irak'taki hammadde kaynakları uluslararası aktörlerin ilgisini çekmiştir. Musul ve Kerkük bölgelerinin dünyanın en zengin ve en kaliteli petrol yataklarından bazılarında sahip olması küresel güçlerin iktisadi açıdan iştahını kabartmıştır (Öke, 1992: 2-3). Kabartılan iştah sonucu Irak ve Kerkük, SSCB ve ABD'nin saldırgan politikalarına maruz kalmıştır. İran petrolünü kontrol eden İngilizler ile Suudi petrolünü kontrol eden Amerikalılar, 1945'ten sonra Basra Körfezi'ndeki petrolerin Irak-Suriye üzerinden Akdeniz'e bağlanması hususunda ayrıca rekabete giriştiler (Kurşun ve Şeker, 2017: 242).

Bağdat çevresindeki, işletmeye açılmamış geniş bir petrol denizi bulunduğu sanılmaktadır. Sadece bu bölgenin tek başına Suudi Arabistan'ın bütün petrol yataklarına denk olduğu tahmin edilmektedir (Polk, 2007: 9-10).

Özellikle bölgede bağımsız bir Kürt devleti kurma hedefinde bulunan Kürt gruplar ile Türkmenler arasındaki gerginlik düşmemektedir. Saddam Hüseyin döneminde Araplaştırılmaya çalışılan Kerkük, Saddam sonrası dönemde ise Kürtleştirilmeye çalışılmıştır. Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi Başkanı Mesut Barzani İhtilafli bölgelere dair bir konuşmasında (IKBY) “Kürtler Kerkük için savaşmaya hazırdır” cümlesini kullanmış ve Kerkük konusundaki ısrarlarını vurgulamıştır (Middle east eye, agis, 2017). Kürt grupların bu amacının yanında Türkmenlerin herhangi bir şekilde bağımsızlık ya da petroleri işletme tarzında isteği bulunmamaktadır. Kürtler, Kerkük'te yer alan diğer etnik grupların varlığından şikâyetçi olmamış lakin nüfus üzerinden politikalar üreterek Kerkük'ün kendi toprakları olduğu iddiasında bulunmuşlardır. 1947-1957 yılları arasında Kerkük liva merkezdeki nüfus artış hızı, ülke ortalamasının iki katına yakın gerçekleşmiştir (Associates, 1958: 368). Özellikle 1959 yılında gerçekleşen Kerkük katliamı sonrası değişen nüfus yapısı, Kürt siyasiler tarafından Kerkük'ün bir Kürt şehri olduğunun ifade edilmesine yol açmıştır.

Türkmenlerin meseleye bakışı ise daha çok kültürel ve semboliktir. Nüfus konusu oldukça karmaşık bir hal almış her iki taraf da farklı kaynaklar kullanarak haklılıklarını ortaya koymaya çalışmıştır. Bu konu üzerinde mutabık kalınamamakla birlikte şehir merkezinin Türkmenler, çevre köylerin ise Kürtlerden oluştuğu konusunda hemfikir olunduğu söylenebilir. Türkmenler, Arap ve Kürtlerle aynı dini

paylaşmalarına rağmen farklı kültüre sahiptirler. (Astarjian, 2007: 9-10). Kerkük merkezi nüfus yapısının çoğunlukla Türkmen olması sebebiyle Türkmen kültürünün ve sembollerinin izlerini taşımaktadır. Kürtlerin, Kerkük'ü planlanan Kürdistan bölgesine zorla ilhak ederek bir çözüm empoze etmeye yönelik herhangi bir girişimi, Kuzey Irak'ı belirsiz ve şiddetli bir etnik ayaklanma dönemine sürüklemeye riski taşımaktadır (Anderson ve Stansfield, 2009: 4).

1920'li yıllardan itibaren Kerkük göç almaya başlamıştır. Demografi yapının değişiminde kaygı duyan Türkmenler, kültürel kimliklerini korumak konusunda oldukça endişe duymuşlardır. Kentte oldukça fazla Türkmen motifine rastlamak mümkündür. Bu durum Kerkük vilayetinin Türkmenlerle özdeşleştiğini gösteren önemli noktalardan biridir. Kerkük, Irak Türkmenleri için sembol bir kent haline gelmiştir. Kerkük'te bulunan zengin petrol kaynağının etkilerini Kahlil Fadıl Osman (2018: 46) şu şekilde değerlendirmektedir; Petrolün bulunmasının hemen ardından, “başta Süryani, Keldani ve Ermeni Hristiyanlar olmak üzere Kürtler, Araplar vb. dâhil olmak üzere özellikle binlerce Kuzey Iraklı” kentte bir araya gelmiştir. Petrol'ün varlığı kentin demografik yapısında etkili olmuştur. Bu durum Türkmenlerin Kerkük'teki varlıklarından ziyade kültürel baskınlığının silinmesi korkusunu oluşturmuştur.

Kerkük kent çevresinde farklı etnik gruplar tarafından yeni mahalleler kurulmaya başlanmıştır (Knights ve Ali, 2010 :2). Nitekim Irak'ın Kuzey bölgesinde Kürtler güçlendikçe özellikle Erbil gibi vilayetlerde Türkmenlerin kültürlerine dair izleri silme girişimlerinde bulunmuşlardır. Bölgeye ekonomik nedenler dolayısıyla gelen Kürt ve Araplar, Türkmenlerin statüsünün gerilemesine yol açmıştır (Hanauer ve Miller, 2012: 7). Demografik değişim ile bir sonuç elde edemeyen Kürt gruplar kültürel değişim çabasına girmiştir. Türkmenler için sembolik bir anlam ifade eden Kerkük Kalesi Saddam döneminde yok edilirken; Erbil kaleiçi ise Kürt gruplar tarafından restorasyon adı altında Türkmen varlığından uzaklaştırılmıştır (Selcen, 2019: 84).

Kerkük kültürel kimlik açısından Türkmen mimarisine sahip olmakla birlikte bu konuda iyi yetişmiş aydınlara da sahiptir. “Kuzey Irak'ta ve Kerkük'te Türkmenler büyük bir kütleyi oluştururlar... Çok sayıda kültürel, sosyal ve sanat dernekleri olmasının yanı sıra edebiyat, sanat ve bilim dallarında da iyi yetişmiş çok sayıda aydınları bulunmaktadır” (Al-Amiri, 1995: 216). Okuryazarlık oranı oldukça yüksek olan Türkmenlerin eğitim alanındaki başarıları diğer etnik unsurlardan daha fazla

olmuştur. Eğitimsiz, yoksul ve kalabalık Kürt köylüler kentin çoğunlukla orta-üst gelir grubunu oluşturan Türkler tarafından sevinçle karşılanmamışlardır (Anderson and Stansfield, 2009: 59). Kerkük'ün nüfus bağlamında değerlendirilmesinden ziyade kültürel bakımdan değerlendirilmesi de Türkmen şehri olduğunun göstergesi olacaktır. Edward Odisho “Türkmen nüfusunun en yoğun olduğu şehir, dil, kültür ve etnik kimlikleri ile renklenmiş Kerkük kentidir” şeklinde ifade etmiştir (1981: 5-6). Bir şehrin kimliğinin en önemli ölçütlerinden birisi de konuşulan dildir. Odisho burada can alıcı bir noktaya değinmiştir. Kerkük'te hangi etnik kimliğin kalabalık olduğundan ziyade, şehrin renginin ne olduğunun önemini vurgulamıştır. Dönemin İngiliz Subayı William Rupert Hay 1920'li yıllardaki durumu şu şekilde anlatmaktadır; Dilce kıyılarından başlayarak, Erbil, Altunköprü, Kerkük, Kifri, Kızılrahat ve Mendeli'ye kadar uzanan hatta yaşayan halkın Türkçe konuştuğu görülmekle beraber Kerkük bu Türk nüfusunun ana merkezini oluşturmaktadır (Hay, 1973: 106-107).

Bu görüşü destekleyen başka isimlerde mevcuttur. Irak'ı iyi bilen bir İngiliz yazar ve seyyah olan Stephen Hemsley Longrigg, “Çağdaş Irak Tarihinde Dört Asır” adlı kitabında şöyle demiştir: “Türkmen göçlerinin kalıntıları, Telafer'de dağınık uzun bir hat şeklinde Musul yolu üzerinde Deliabbas'tan Büyük Zab'a kadar uzanır. Çoğunluğu Kerkük şehrinde yaşar. Kerkük şehrinde konuşulan dil Türkçedir” (Longrigg, 1968: 122-361). Böylelikle Kerkük şehrinin hangi etnik yapıyla özdeşleştiğini sadece nüfus ile belirlemek pek doğru olmayacaktır. Şehrin kimliği dil, kültür, mimari ve sosyal yapısıyla Türkmen kimliğine bürünmüştür. Irak tarihi ve siyaseti üzerine otorite kabul edilen yazarlardan biri olan Hanna Batatu Kerkük'ü şu şekilde tanımlamaktadır;

Bir petrol merkezi olan Kerkük, Bağdat'ın 180 mil (280 km) kuzeyindedir. Çok yakın zamanlara kadar kelimenin tam anlamıyla bir Türk şehri iken, Kürtler yavaş yavaş yakın köylerden bu şehre göç etmeye başladılar. Petrol sanayiinin gelişmesinden sonra bu göç hız kazanmaya başladı ve 1959 yılına gelince, Kürtler şehrin üçte birini teşkil etmeye, Türkmenlerin sayısı ise yarıdan biraz fazlaya inmeye yüz tuttu. Erbil gibi başka Türk Şehirleri de aynı olaya şahit oldu. Erbil büyük bir şekilde Kürtleşmeye başladı ve değişiklik barışçı bir şekilde cereyan etti. Kerkük'teki durum ise farklıydı; oradaki halk daha dirençli olarak, Türkiye ile sıkı

kültürel bağlarını koruyup etnik hüviyetlerini daha şuurlu olarak perçinleştirdiler” ifadeleri yer almaktadır (1992: 224).

Türkmenler Irak'ta yaşadıkları sorunlara çözüm olması için bir anayasanın yapılmasını istemişler lakin bu yanıtız kalmıştır. Siyasi temsilde sorun yaşayan Türkmenler, aynı zamanda petrolünde ilgi çekiciliğinden ötürü çıkar gruplarının hedefi olmaktadır. Dil ve kültürlerine yapılan saldırılar aslında Türkmen kimliğine yapılan bir saldırı olarak değerlendirilmektedir. Kürtler IŞİD sonrası Kerkük'ü kontrol altına aldıktan sonra da Nevruz kutlamaları esnasında büyük bir Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi bayrağını Kerkük Kalesine asmıştır. Kürtlerin bu gibi faaliyetlerini Türkmenler, kendi kimliklerine bir saldırı olarak görmüştür (Salih, 2020: 10). Zamanla Kerkük'e yapılan yatırımlardan ve iş gücünden de faydalanamayan Türkmenler oldukça zor günler yaşamaktadır. Bugün bile Kerkük'te çoğu Türkmen, ataması yapılmadığı ve işsiz olduğu için eylemler düzenlemektedirler.

1.5 GENEL DEĞERLENDİRME

Bu bölümde Türkmenlerin, Irak'taki varlığı tarihsel süreç çerçevesinde anlatılmış ve Kerkük'ün Türkmenler için neden önemli olduğuna dair bilgiler verilmiştir. Bu çerçevede Türkmenlerin Irak topraklarına geliş süreci ve Kerkük'ün demografik yapısı üzerine bir takım veriler paylaşılmıştır. Türkmenlerin Irak siyasi tarihi içerisindeki konumuna da değinilmeye çalışılmış ve krallık dönemindeki faaliyetleri incelenmiştir. Kerkük'ün kimlik yapısına etnik olarak değil kültürel bağlamda bakılmaya çalışılmıştır. Türkmenlerin Irak'ta maruz kaldığı katliamlara değinilmiş, kültürel güvenlik perspektifinde değerlendirmelerde bulunulmuştur. Irak'ta Türkmenler, petrol açısından zengin bölgelerde yaşamaktadırlar. 14 Temmuz 1959 yılında Kerkük'te Türkmenlere karşı yapılan katliamda, Kerkük'teki zengin petrol yataklarının önemli rolünün olduğu düşünülmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

YAZILI KAYNAKLARDA 14 TEMMUZ 1959 ÖNCESİ GELİŞMELER VE KERKÜK KATLIAMI

Irak, her ne kadar 1932 yılında bağımsızlığını ilan etmiş bir ülke olsa da İngiltere'nin etkisi altından kurtulamamıştır. Ekonomi ve siyaset yönetiminin bağımsız olmayışı Irak'ta birçok kesim tarafından eleştirilmiştir. Tükettiği ürünlerin çoğunu dışardan ithal eden Irak yoksul bir ülke sayılmaktadır (Polk, 2007: 8). Irak'ta petrol rezervlerinin bulunması güzel bir gelişme olarak nitelendirilse de kötü sonuçlarının olduğu gerçeği bir tarafa bırakılmamalıdır. Bu şekildeki ekonomik ve etnik nedenler Irak iç siyasetini de karıştırmaktadır. Uluslararası konjonktürün de önemli olduğu dönemde iki kutuplu dünyadaki Soğuk Savaş'ın Irak'ı nasıl etkilediği üzerine değerlendirmelerde bulunulacaktır. Dönemin uluslararası konjonktürüne değinilmeden sadece Irak'ın iç dinamikleri ile olayları değerlendirmek yetersiz kalacaktır. Özellikle Kerkük'teki zengin petrol yatakları bölge üzerinde planların yapılmasına neden olmaktadır. İkinci bölümde Irak'ın cumhuriyet dönemine değinilecek ve uluslararası konjonktür üzerinde durulacaktır. Soğuk Savaş dönemi, İkinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle başlayıp SSCB'nin dağılımıyla birlikte sona eren 45 yıllık bir süreçtir. İki kutuplu olarak nitelendirilen bu dönemde bir kutupta ABD, diğer kutupta ise SSCB yer almaktadır. Bu iki ayrı kutupta yer alan ülkeler arasındaki ilişkilerin iyi olduğu söylenemez.

1959 katliamı ile devletlerin bölgesel mücadelesi arasında bir ilişki olasılığı yüksek görülmektedir. Özellikle SSCB'nin Orta Doğu coğrafyasında etkisini göstermesi bölgedeki komünist yapılanmaların da önünü açmıştır. Türkiye ve Irak Türkmenlerinin komünizm ile uzak ilişkisi üzerinden analiz yapmak mümkün olabilecektir.

Bölümün ana konusu Kerkük katliamı olup, bu katliama giden süreç, kimler tarafından yapıldığı ve ne amaçla yapıldığı üzerine yazılı kaynaklar aracılığıyla anlatılacaktır. Irak'ta monarşinin yıkılmasına giden süreç ve aktörler anlatılacak ve Kerkük katliamı ile bağlantıları tespit edilmeye çalışılacaktır. General Abdülkerim Kasım'ın liderliğinde yapılan darbenin sebepleri ve Irak içerisinde etkin olan yeni aktörler üzerinde durulacaktır.

Irak Komünist Partisi, Irak siyasetinde darbeden önce var olup darbeyle birlikte etkinliğini artırmıştır. Bu noktada IKP için cumhuriyetle birlikte ortaya çıkan aktör demek yanlış olacaktır. Fakat Molla Mustafa Barzani tamamen cumhuriyetin ilanıyla birlikte Irak'ta güçlenmiş ve Kerkük'te yapılan katliamın gelişim sürecinde önemli rol oynamıştır. Fakat General Kasım'ın, IKP ve Barzani ile iyi ilişkisi çok uzun sürmemiştir. IKP'nin Irak'ta otorite sahibi olma hedefinden şüphelenen General Kasım IKP ile ilişkileri olumsuz yöne çevirmiştir. Aynı durum Barzani'nin Kürt devleti planı içinde geçerli olmuş ve Kürdistan Demokratik Partisi ile de çatışma durumuna geçmiştir. Barzani, girişimleriyle amacını açıkça belli etmiş ve bu Abdülkerim Kasım'ı rahatsız etmiştir. Barzani'nin ülkenin kuzeyinde otorite kurarak güçlenmesinden korkan General Kasım yönetimi, diğer bazı Kürt aşiretlerini el altından desteklemeye başlayarak Barzani'yi dengede tutmayı hedeflemiştir (Harris, 1977: 118).

Orta Doğu; Birinci Dünya Savaşı sonrası İngiltere, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise ABD için oldukça stratejik bir bölge olarak belirlenmiş ve buna göre politikalar geliştirilmiştir. ABD, Soğuk Savaş döneminin ilk yıllarında Irak siyasetinde Kürt siyasi yapılanmalarına güven duymamış ve onları SSCB yanlısı olarak görmüştür. Irak ülkesinde komünistler ile Kürtlerin ilişkisi ve aynı zamanda Barzani'nin SSCB ile olan ilişkisi bu düşünceyi haklı çıkarmaktadır.

14 Temmuz 1959 katliamının mağdurları olan Türkmenler, Türkiye ile akrabalık ilişkilerinde bulunmaktadır. Bu durumda Türkiye'nin katliama olan tepkilerine de değinilecektir. Türkiye'nin ve uluslararası toplumun katliama olan tepkisinin derecesi Türkmenler için yaralayıcı başka bir etken olmuştur. Katliamın izlerini toplumsal hafızasında yaşayan Türkmenlerin yaşadığı sorunlar politik-psikoloji çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bugün Türkmen siyasetini ve toplumunun Kerkük meselesine bakışını anlayabilmemiz için ise katliamın yarattığı toplumsal travmaya mutlaka değinilmelidir.

2.1 14 TEMMUZ 1958 CUMHURİYETİN İLANI

14 Temmuz 1958 yılında Irak'ta krallık döneminin son bulduğunu ve artık cumhuriyet döneminin başladığı görülmektedir. 1952 yılında Mısır'da alt kademedeki

Genç Subaylar tarafından gerçekleştirilen darbeden esinlenen General Kasım Irak'ta yeni bir dönemin kapılarını açmıştır. Krallık döneminde bölgedeki birçok Arap devletinden farklı politikalar izleyen Irak, darbeden sonra politikalarında da değişime gitmiştir. Darbenin yapılma nedeni sadece dış politikadaki huzursuzluklar değil iç politikadaki çözülemeyen sorunlar da etkili olmuştur. Modern sanayileşme ile geleneksel zanaatların zarar görmesi ve bu faktöre dayalı olarak toprak ağalarının toprak üzerindeki tekel ve kontrollerini pekiştirmesi başlıca sorunlar arasında yer almıştır. Böylelikle taşradaki halk şehirlere göç etmek zorunda kalmıştır (Aktaş, 2019: 164-165).

Sosyal ve ekonomik düzenin bozulması halkın ve ordu içerisindeki grupların hükümete ve devletin kaynaklarından fazlaca faydalanan toprak ağalarına tepkiye neden olmuştur. Bu gelir adaletsizliğinin olduğu ortamda darbenin gerçekleşmesi General Kasım'ın bu konuda adım atmasının gerekliliğini gözler önüne sermiştir. Kasım yönetimi yapmış olduğu toprak reformu ile birlikte tekel oluşturan toprak ağalarının gücünü azaltmıştır. Kasım'ın ülke içindeki toplumsal ve siyasi söylemleri çiftçilikle uğraşan, köy ve kırsal kesimde yaşayan insanları destekleyeceğini göstermiştir (Sluglett, 2001: 76). Yasaya göre bir kişi belirli bir dönüme kadar arazi alabilecekti. Zamanla toprak ağalarının yanında çalışan kişiler Kasım'ın reformları sayesinde artık kendi topraklarını işleyebiliyorlardı. Kasım bu konu ile öylesine ilgiliydi ki toprak reformlarıyla alakalı bakanlık kuruldu. Hükümetin destek programları sayesinde kraliyet dönemi adaletsizlik son bulmuş ve daha bağımsız tarım çalışan bireyler ortaya çıkmıştır. General Kasım 22 Temmuz 1958 yılında bir gazeteye verdiği demeçte darbenin amacını açık bir şekilde ifade etmiştir. "İhtilal, Irak halkını iç işlerindeki şiddet ve yolsuzluklardan kurtarmak için yapılmış bir harekettir. Krallık idaresi memleketin iktisadi gelişmesini sağlayamadığı gibi kanun ve adalete de riayet etmiyordu. İhtilalin amacı Irak halkının hayat seviyesini yükseltmek ve bir hukuk devleti kurmaktır" (Ülman, 1958: 238).

Şubat 1955'te Bağdat Paketi'ni imzalayan aynı zamanda İngiltere yanlısı politikalar izleyen Irak, darbeden sonra yönünü başka tarafa çevirmiştir. Askeri cunta, kanlı bir şekilde darbeyi gerçekleştirmiş ve bunun sonucunda kraliyet ailesi ile Nuri Said kötü bir şekilde öldürülmüştür. Darbenin bu kadar kanlı gerçekleşmesinin sebepleri arasında 1941 yılındaki darbe girişiminden sorumlu bazı milliyetçi subayların infaz edilmesi vardır. Irak'ta darbe gerçekleştirildiği sırada, Bağdat Paketi üyeleri İstanbul'a toplantı yapmak için gelmiş, toplantı için beklenen kral II. Faysal'ın

darbe esnasında öldürüldüğünün duyulması ciddi tepkilere yol açmıştır (Al, 2014: 147).

Bağdat Paktı ani bir şekilde bildiri yayınlamış ve darbeyi kınamıştır. Üye devletlerden gelen ilk aksiyon ise Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Eisenhower Doktrinini uygulayarak Irak'a askeri müdahalede bulunulmasının istenmesiydi (Oran, 2002: 632). Fakat İngiltere ve ABD güç kullanımının Irak halkı üzerinde etkisinin negatif yönde olacağına ve cunta yönetimi etrafında daha çok birleşebileceklerini düşünmüştür. Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu 19 Temmuz 1958'de Daily Mail Gazetesi'ne yaptığı açıklamada; bu darbeyi yapanları '*siyaset eşkiyaları*' olarak nitelendirmiştir (Albayrak, 2005: 49).

Türkiye Cumhuriyeti, Pakt üyeleri arasında bu darbeye en sert tepki gösteren ülkelerin başında gelmiştir lakin ABD ve İngiltere'den istediği tepkileri alamayınca mecburen 31 Temmuz'da cunta yönetimini kabul etmiştir. Türkiye'nin o günlerde Irak'a müdahaleye karar verip Amerika'dan destek istemesi, Sovyetleri harekete geçirmiş ve Türkiye'ye bir muhtıra göndererek bu çatışmayı başlatmanın ağır sorumluluklar getireceğini bildirmiştir. Bunun ardından Türkiye, bir değerlendirme yaparak bu fikrinden vazgeçme kararı almıştır (Hanish, 1988: 1). General Kasım stratejik davranarak Batı'ya karşı hemen cephe almamış ılımlı politikalarla yaklaşmıştır. Ardından Bağdat Paktı'na olan isteksizliğini belli etmiş fakat hemen ayrılmamıştır. Darbe sonucu gelişen Irak politikaları neticesinde ise Bağdat Paktı'nın yerini Merkezi Anlaşma Teşkilatı (Central Treaty Organization:CENTO) almıştır.

Irak'taki askeri darbenin iki önemli ismi vardı: Bu isimler General Abdülkerim Kasım ve Yarbay rütbesindeki Abdüsselam Arif'ti. Cunta yönetiminin darbeden sonraki demeçlerinde Irak'ı oluşturan üç asli unsur arasında Türkmenlere de yer vermesi Türkmenleri mutlu etmiştir. Her şeyden önce artık cumhuriyetin ilan edilmesi ve parlamenter sistem dâhilinde demokratik bir şekilde her kesimden herkesin temsil edileceğini hayal etmek Türkmenleri oldukça mutlu etmiştir. Türkmenler bu düşüncelerin vermiş olduğu sevinç ile General Kasım iktidarını sevinçle karşılamıştır. Nitekim okullarda yasaklanan Türkçe eğitiminde tekrar geleceğini ümit eden Türkmenler sendikalaşma faaliyetlerinde de rol alacakları için oldukça heyecanlılardı. Fakat bir yıl sonra Abdülkerim Kasım iktidarının gerçek yüzü kendini gösterecek ve Türkmenler için yeni bir dönem başlamış olacaktı.

Darbenin gerçekleşmesindeki iki önemli isim arasında ise ideolojik anlaşmazlıklar zamanla kendini göstermiştir. General Kasım'ın tam olarak hangi ideolojide olduğu tartışılrsa da Yarbay Abdüsselam Arif'in koyu bir milliyetçi ve Nasır taraftarı olduğu bilinmekteydi. Ordu ise Nuri Said'in Batıya aşırı düşkünlüğünden Batıya düşman kesilmiş ve kimi milliyetçi-Nasırcı kimi de komünizm ideolojisi etrafında toplanmıştı (Nakip, 2007: 129). Darbe hükümetinde stratejik ve kritik noktalara General Kasım kendi istediği kişileri getirirken Yarbay Arif'e ise Başbakan yardımcılığı görevi verilmiştir. Kabinede yapılan görev dağılımları iki isim arasında anlaşmazlıkların başlangıcı olmuştur. Arif, Mısır devlet başkanı Cemal Abdül Nasır'ın liderlik ettiği Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne katılmaktan yanayken; General Kasım, Nasır'ın kontrolüne girme korkusundan kaynaklı olarak, komünistler, Kürtler ve solcularla ittifak yapmaktan yana bir strateji izlemiştir (Hunt, 2005: 79).

General Kasım'ın, iktidara geldiğinde yaptığı ilk işlerden birisi Irak Türkmenlerine, Türkiye ile ilişkileri olmadığını dikte etmek için '*Siz Türkmen'siniz*' dayatması yapmasıdır. Bu dönemden sonra Irak Türkleri arasında Türkmen ifadesi sıkça kullanılmaya başlanmıştır (Ertuğrul, 2006: 141). Buradan da anlaşılacağı üzere General Kasım'da Türkmenlerin üzerine giderek Irak'ta politikalarını geliştirmeyi düşünmektedir. Abdülkerim Kasım'ın politikalarının, Türkmenler üzerinde olumsuz etkileri olmuş ve almış olduğu kararlar ile 14 Temmuz 1959'da gerçekleşecek katliamın zeminini oluşturmuştur.

Bu kararların ilki yeni kurulan kabinedeki on iki bakandan dört tanesinin komünist olmasıydı. General Kasım bu karar ile yönünü biraz belirlemiş ve bu şekilde Moskova'ya mesaj göndermiştir. Abdülkerim Kasım her ne kadar bir komünist olmasa da bu dönemin başlarında Irak'ta en örgütlü hareket olan Irak Komünist Partisi ile birlikte hareket etmiştir (Ryan ve Kiely, 2009: 9). Arif taraftarları Kasım'ın komünizme yanaşmasını doğru bulmamış ve tepki göstermişlerdir. Kasım ise özel bir ordu kurmuş ve komuta merkezine Moskova'da yıllarca eğitim görmüş bir ismi getirmiştir. Halk Mukavemet Ordusu adını alan bu ordu ileride General Kasım adına ciddi işler yapmıştır.

İhtilalden kısa bir süre sonra General Kasım tarafından yeni anayasa da "*Irak'ın büyük Arap vatanının bir parçası olduğu*" belirtilmiş, diğer maddesinde ise "*Araplar ve Kürtler Irak'ın müşterek sahipleri*" ifadesi kullanılmıştır (Saatçi, 2017:

16). Kısacası Irak'ın yeni anayasasında Irak Türklerine yer verilmemiştir. Bilindiği üzere Krallık dönemindeki Türklerden anayasada bahsedilmişti. Faysal döneminde her ne kadar somut adımlar atılmasa da anayasa da Türklerin adının geçmesi bir kazanımdı. Lakin şimdi o kazanımda yok olmuş ve Türkmenler, General Kasım iktidarına öfkelenmişti. General Kasım yeni Irak'ı inşa ederken güçlü bir rakip olarak gördüğü Abdüsselam Arif'i ve Nasırcı zihniyeti de ortadan kaldırma planları yapmaktaydı. Bu planın bir sonucu olarak Abdüsselam Arif'i Almanya'ya büyükelçi olarak tayin etmiş dönmeye kalkışınca da tutuklatmıştır (Polk, 2007: 125). Hem yeni Irak anayasasındaki etnik yok sayış hem de Arap milliyetçilerine karşı başlatılan bu hareket, darbe sonrası demokratik Irak beklentisi umudunu tamamen söndürmüştür.

Bunun neticesinde artık daha farklı mücadeleler ortaya çıkmıştır. İdeolojiler üzerine kurulu düşmanlıklar ve çıkarlar üzerine kurulu ittifaklara şahit olan Irak siyasetinde gerginliğin yaşandığı bir döneme girilmiştir. Irak'ta her kesimin darbeden beklentileri başka olmuş; kimi Mısır ve Suriye'nin 14 Şubat 1958'de beraber kurdukları Birleşik Arap Cumhuriyetine katılmayı düşlerken, komünistler sosyal ve ekonomik reformları arzuluyor, Kürtler de Kürt-Arap kardeşliğini ve planlanan Kürdistan'da özgürlüğü istiyordu (Bilgin, 1992: 109-110).

Bağdat Paketi'nden ayrılan ve Batıya karşı soğuk duruş sergileyen Irak yönetimi SSCB'ye ve Irak'taki komünist gruplara yaklaşımını gittikçe daha sıcak bir hale getirmiştir. Özellikle milliyetçi Arap gruplara karşı komünistlerin desteğini alan General Kasım, komünistleri önemli makam ve mevkilere getirmiştir. Abdülkerim Kasım iktidara geleli 1 seneden kısa bir süre olmuştu ki SSCB, Irak'a 742 doktor, 1053 tarım mühendisi, 143 petrol uzmanı, 705 öğretmen ve sayısı belirli olmayan askeri uzmanlar yolladı (Nakip, 2007: 130). Dolayısıyla Irak'ta komünizm iyice yayılmaya başlamış ve ordu gittikçe kızışmıştır.

2.2 KATLIAMA DAHLİ OLAN AKTÖRLER

Darbenin gerçekleşmesiyle birlikte cumhuriyet ilan edilmiş ve bu sayede adalet, özgürlük, fırsat eşitliği ve temsil hakkının daha fazla olacağına dair inanç yükselmiştir. General Kasım her ne kadar verdiği demeçlerde Batı ile sorununun olmadığını bildirirse de SSCB'ye daha yakın bir siyaset izlemekteydi. Abdüsselam Arif'in tasfiyesi ile birlikte Arap milliyetçileriyle arası daha da açılan Kasım bu

ideoloji ile mücadele etmek için kendisine Irak içerisinde müttefikler aramıştır. Bu aktörler milliyetçilik akımına tamamen karşı olan Sovyet yanlısı Irak Komünist Partisi ve Kuzey Irak Kürtleri üzerinde etkin olup SSCB’de bulunan Molla Mustafa Barzani yönetimindeki Kürdistan Demokratik Partisi olmuştur. General Abdülkerim Kasım iktidarı, hazırladığı anayasa ile birlikte Türkmenleri Irak’ın bir parçası olarak görmediğini kısmen beyan etmiştir. Türklerin, komünizme olan mesafesi ve General Kasım’ın komünist unsurları devletin kritik noktalarına yerleştirilmesi de Türkmenlerin işini gittikçe zorlaştırmıştır. Nitekim Türkmenlerin anlayamadığı ideoloji olan komünizm haricinde ikinci bir düşman daha ortaya çıkmış ve Kerkük üzerine bir takım planlar dillendirilmiştir. Irak’ta yok sayılmaya çalışılsa da Türkmenler Irak’taki önemli aktörler arasında yer alıyor ve hiçbir siyasi parti ile ilişkileri bulunmuyordu. Bu bölümde Irak siyaseti incelenecek ve General Kasım’ın komünist ve Kürt gruplara yaklaşım sürecine değinilecektir.

2.2.1 Irak Komünist Partisi (IKP)

Türkmenlerin herhangi bir siyasi grup içerisinde olmaması kendi seçimleriydi. Komünizm yer alacakları bir oluşum olmamakla birlikte Türkmen kültürüne de aykırıdır. Irak Komünist Partisi’nin Kerkük merkezine üye olan her on kişiden sadece biri Kerkük doğumludur (Batatu, 1978: 649). Gerekçeleri ise bu ideoloji ile kültürel, sosyal ve yapısal farklılık derecelerinin oldukça farklı olmasıydı. Marksist – Leninist düşünceye tamamen uzak olmalarının genel sebebi ise; bu düşüncelerin aile yapısının parçalanmasına sebep olması, Türkmenlerin dini ve ahlaki değerleri ile çatışması yönünde genel bir görüş vardı. Bir diğer husus ise bu ideolojinin merkezinin SSCB olması ve SSCB’nin milyonlarca Müslüman Türk’e eziyet ettiği düşüncesidir (Samancı, 1999: 91). Ayrıca Türkmenlere ‘*TURANİ*’ diye hitap etmektedirler ve aslında bu kelime Türkmenlere olan düşmanlığı tam anlamıyla anlatmaktadır. Çünkü Turancılık ideolojisi kısaca bütün Türklerin tek bir çatı altında bir araya gelmesidir. Bu ideoloji Orta Asya’daki Türk topluluklarını bünyesinde barındıran komünistler için tehdit olarak algılanmaktadır. Dolayısıyla Irak Türkmenleri, Irak Komünist Partisi üyelerinin gözünde SSCB’yi yıkma projesinde olan bir topluluktur. 1959 katliamı öncesi Kerkük’teki mesleki kuruluşların önemli bir kısmında seçimleri kaybetmişler bunun sebebi olarak ise Türkmenlerin kendilerini desteklemeyişi olarak

görmüşlerdir. Katliamdan sonraki Moskova'nın beyanatları da Irak'taki Türkmenlere bakış açılarını gözler önüne seren başka bir etkidir.

Nitekim komünistler, Kerkük'te yayılmaya çalışmış fakat bunda başarılı olamamışlardır. Tıpkı Kürt siyasi hareketi gibi komünizm fikriyatının da Irak'ta baş göstermesini 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren ele almak mümkündür. 1945 yılına kadar Irak'ta faaliyet ve etkinlikleri göz görülür bir biçimde olmuş lakin İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan iki kutuplu sistemde adından daha çok bahsettirmiştir. 1945'ten sonra IKP, bütün ülkede birçok yeraltı partilerini teşkilatlandırmayı başarmış, Irak Silahlı Kuvvetleri'nde oldukça güçlenmiş ve 1946 yılı itibariyle 2000 Iraklı asker IKP'nin üyesi olmuştu (Batatu, 1978: 411-413). Dönemin siyasi konjonktürü gereği SSCB ve İngiltere'nin müttefik olması münasebetiyle Irak Komünist Partisi monarşiye karşı herhangi bir darbe girişiminde bulunmamıştır.

IKP sadece askeri ve siyasi alanda değil aynı zamanda devletin başka kademeleri ve sosyal alanda da gelişmelerine devam etmiştir. Özellikle hedef kitlesi olan işçi sınıfını arkasına alma çabası içerisinde bulunmuştur. Irak Komünist Partisi, belirli öğretmen ve öğrenci çevreleriyle Kerkük, Basra ve Bağdat'ın şehirli çalışan sınıflarında kök salmayı başarmış; partinin asıl kalesi ise kırdan şehre göçen köylü yığınlarının oluşturduğu işçi sınıfı mahalleri ve gecekonduardı (Salucci, 2005: 19).

Irak Komünist Partisi, Türkmenler ile bağlantı kurmak istemiş, hatta Türkmenler içerisinde önemli kişilerle de iletişime geçmiştir. Netice itibariyle hedeflerini tutturamamış ve Türkmenleri kendi saflarına katamamışlardır. Komünistlerin, Türkmenleri kendi yanlarına çekme politikası başarısızlıkla sonuçlanmış ve neticesinde Türkmenlere kin ve nefret beslemeye başlamışlardır.

Salucci (2005: 23), Irak Komünist Partisi'nin 1953'te biraz daha sola kaydığını düşünüyor. Sebebi ise parti tarafından yayınlanan yeni bildirideki amaçlardır. Bu amaçlar; ülkenin bütün işçi ve köylülerinin halkın iradesini temsil eden Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin kurulması ve Kürt halkının kendi kaderini tayin hakkıdır. Eğer gerekirse de Kürtlere ayrılma hakkı tanıyan bir bildiri yayınlayan parti, Kürtlere yeşil ışık yakmıştır. Komünist Parti içerisinde oldukça fazla Kürt vardı. Partinin Kürt kesiminin Kuzey Irak'taki kurtarılmış bölge olarak adlandırdıkları yerlerde faaliyet göstermeleri neticesinde bu gelişmeler normal olarak değerlendirilmektedir. (İsmael, 2008: 171). Bu durum daha sonra Barzani ile arası

bozulacak olan General Kasım'ı rahatsız etmekteydi. IKP, aynı zamanda ABD güdümünde gördüğü Bağdat Paktına da tamamen karşıydı.

Irak Komünist Partisi 14 Temmuz 1958 yılında gerçekleşen darbeye bir 'devrim' gözüyle bakmaktaydı. Sadece Irak'taki sol düşünce değil dünyadaki tüm sol fikriyat aynı kavramı kullanıyordu. IKP, Abdüsselam Arif hükümette başbakan vekiliyken fazla rol üstlenememiştir. 1958 darbesinden sonra Komünist Parti üye sayısında oldukça hızlı bir artışa şahit olmuş ve Bağdat'a giden tüm yollar onların kontrolüne verilmişti. KDP ile IKP birbirine bu süreçte yaklaşmışlar hatta ortak bir bildiri dahi yayınlamışlardır. Temmuz 1959 katliamından yaklaşık 5 ay önce ortak bildiri yayınlamışlar ve partiler arasında Ulusal Dayanışma Yüksek Konseyi kurduklarını ilan etmişlerdir (Pamukçu, 2019: 105). Doğal olarak ne komünizm ideolojisi ile yakınlaşan ne de Barzani'ye yakın davranan Türkmenler bu iki grubun yakınlaşmasından endişe duymuştur.

Pan-Arap düşüncesine karşı General Kasım'ın yanında yer almış ve bu uğurda mücadele eden Komünist Parti bunun mükâfatını da fazlasıyla almıştır. General Kasım'ın Irak Komünist Partisi'ne hoşgörüsünün nedeni; Arap milliyetçiliği tedirginliğinin giderilmesi için bu gurubun ön plana çıkan örgütsel yeteneklerinden faydalanmak istemesiydi (Smolansky, 1972: 237). Irak Komünist Partisi Arap ülkelerinin birliğinden yana olan milliyetçi halk hareketinin bastırılmasında önemli siyasal güç rolünü üstlendi. Darbenin ikinci yılından sonra partinin itibari düşmüş, çatışmaların çıkmasını engelleyememiş sadece geciktirmiştir. Bu bağlamda partinin etkisi gün geçtikçe azalmaya başlamıştır. Kerkük katliamını takip eden aylarda hükümet, komünistlere oldukça baskıcı davranmaya başlamıştır. Serdar Sakin'in araştırmaları neticesinde "Şam gazetelerine göre komünistler Irak'ta iktidarı ele geçirecek geniş çapta bir plan üzerinde Kerkük'te harekete geçmişlerdir. Aynı zamanda komünistlerin Irak'ın her köşesinde geniş çapta karışıklıklar çıkararak iktidara gelme amacı gütmekte olduğu iddia edilmiştir" (Sakin, 2014: 334).

Orta Doğu coğrafyasındaki bu haberlerden General Kasım'ın rahatsız olma ihtimali oldukça yüksektir. Komünist Parti'nin Irak'ta çok güçlenmesi General Kasım'ı rahatsız etmiş ve Kasım, Komünist Parti'nin kendisine kimi durumlarda meydan okuduğunu düşünmüştür (Marashi ve Salama, 2008: 86-87). Kerkük katliamı sonrası Irak ordusunda komünist askerlerin tasfiyesi gerçekleşmiştir. Lakin IKP, hükümete koşulsuz bir şekilde destek vermeye devam etmiş ve "Düzenin korunması

için hükümetle el ele!” sloganlarını kullanmışlardır. 1960 yılına gelindiğinde General Kasım hükümeti, Komünist Parti dışındaki bütün siyasi partileri yasallaştıran tasarımı onaylarken; Irak Komünist Partisinin hükümetin tüm şartlarını kabul etmesine rağmen yayın organları da yasadışı ilan edilmiştir (Salucci, 2005: 36). 1963 yılının Şubat ayında Irak’ta gerçekleşen darbe ile birlikte Irak Komünist Partisi siyasal hayattan tamamen silinmiştir. General Kasım idam edilip rejimi yıkılmış ve yerine Arap milliyetçisi Abdüsselam Arif gelmiş dolayısıyla komünistlerle hesaplaşmıştır.

2.2.2 Kürdistan Demokratik Partisi (KDP)

Molla Mustafa Barzani liderliğindeki Kürtçülük akımı Irak ve Kerkük’te Irak Komünist Partisi’nin ısıttığı suyu kaynatmıştır. Molla Mustafa Barzani liderliğindeki Kürt gruplar Irak’ta bağımsız bir Kürt devleti kurma arzusunda olmuş ve Kerkük’ü bu devletin önemli bir merkezi olarak görmüştür. Kraliyet rejimi yıkılıp, yerine SSCB’ye yakın sosyalist bir rejim geldiği için Kürtler, General Kasım’ın anne tarafından Kürt oluşunu da fırsat bilerek, amaçlarına ulaşmak için her yolu denemek istiyorlardı (Umar, 1987: 39).

Bu noktada Molla Mustafa Barzani ve Kürdistan Demokratik Partisi’nden (KDP) bahsetmek faydalı olacaktır. Irak’taki Kürt siyasi oluşumunu çoğu kaynak 20. yüzyılın başlarına kadar götürmektedir. Berzenci ailesi ile başlayan oluşum 1940’lar da Barzani ailesi ile devam etmiştir. 1943 yılında Barzani ailesi Irak devletine isyan etmiş fakat İngilizlerin desteğini alan ordu Barzani ailesinin isyanını bastırmıştır (Yılmaz, 2001: 99). Tarihsel açıdan bakıldığında Barzani ailesinin Irak devletine karşı tutumu geçmişten günümüze pek değişmediğini görebilmekteyiz. 1943’teki yenilginin ardından, 1945 Kasım ayında İran’da Kürtlerin yoğunlukta yaşadığı Mahabad bölgesine yanındaki aşiret mensupları ile beraber geçmiştir (Yavuz, 1993: 25). İran’daki Kürt gruplar bu gelişmeler çerçevesinde 1946 yılında KDP’yi kurmuşlardır. Bunun ardından İran toprakları içerisinde SSCB’nin desteği ile Cafer Pişaveri önderliğinde 1945’te ilan edilen Azerbaycan Özerk Cumhuriyeti’nin varlığından da destek alan Kadı Muhammed liderliğindeki Kürtler Ocak 1946’da Mahabad merkezli bir Kürt Cumhuriyeti kurduklarını ilan etmişlerdir (Oran, 2004: 649).

Barzani buradaki Kürtlerin general rütbesi ile komutanı olmuştur. İran'da kurulan KDP kısa bir zaman sonra Irak'ın kuzeyinde de teşkilatlanma faaliyetleri göstermiş ve bugüne dek varlığını göstermiştir. Parti programı büyük ölçüde Marksist düşünce şablonlarıyla yazılmıştı: İşçi sınıfının yaşam koşullarının iyileştirilmesi, ekonomik ve sosyal reformlar, toprak reformu, din ve devlet işlerinin ayrılması, doğal kaynakların millileştirilmesi vs. Ama ulusal hak olarak tabir edilen özerklik talebi unutulmamıştır. Irak KDP'si bu programıyla IKP'ye oldukça yakın bir duruş benimsemiştir (Kutschera, 2001: 229-230).

İran'da kurulan Kürt Cumhuriyeti'nin ömrü uzun olmamış, SSCB'nin bölgeden desteğini çekmesi üzerine yine 1946 yılında İran devleti kontrolü eline almıştır. İran'daki önemli Kürt isimler ise idam edilmişlerdir. Mustafa Barzani ise, İran hükümeti ile anlaşamamış ve neticesinde İran'dan kaçma girişiminde bulunmuştur. ABD'den istediği desteği bulamayan Barzani Irak'a dönmüş ardından da hükümetin ve İngiltere'nin muhalefeti nedeniyle SSCB bünyesinde daha korunaklı olacağını düşünüp Sovyet topraklarına göç etmiştir. Stalin döneminde istenilen ilgiyi görmeyen Barzani, Stalin'in ölümünden sonra iktidara gelen Kruşçev ile önemli ikili ilişkilerde bulunmuştur. Barzani, SSCB'de siyaset ve askeri açıdan oldukça geniş çaplı bir eğitim görmüştür. Irak'ta ise yeni gelişmeler yaşanıyor ve krallık döneminde yurt dışına kaçan tüm suçlular General Kasım tarafından affedilip yurda dönmeleri için çağrıda bulunuluyordu (Saatçi, 2017: 187). Bu affedilenlerden birisi de SSCB'de yaşamını sürdüren Mustafa Barzani idi. General Kasım'ın darbeden bu yana amacı, sol kanat ve Kürt unsurların yardımıyla, birlik bağrışmaları arasında, milli unsurları mat etmeye başlamaktı (Abu Jaber, 1970: 65). Böylece Abdülkerim Kasım ve Baas savaşı bu şekilde başlamış ve yukarıda bahsedildiği üzere Abdüsselam Arif saf dışı bırakılmaya çalışılmıştır.

General Kasım'ın 11 yıldır sürgünde olan Barzani'yi affetme sebeplerinin başında Kürt silahlı ve siyasi gruplarını milliyetçi düşmanlarına karşı kullanmak amacı vardı. Arap milliyetçisi gruplara karşı komünist gruplarla iyi ilişkilerde bulunmuş lakin yine de komünistlere fazla güven duymamıştır. Barzani'nin SSCB ile ilişkisi General Kasım ile olan ilişkisinin zeminini oluşturmuştur. Abdülkerim Kasım, Barzani'yi tıpkı uzun bir aradan sonra yurda dönen kahraman gibi karşılamış ve ona eski Başbakan Nuri Said'in Dicle kıyısındaki villasını tahsis etmiştir (Nakip, 2007: 135). Şüphesiz Barzani'nin Irak'a adım atması ve hükümetten de destek görmesi

bölgedeki ayrılıkçı Kürtleri cesaretlendirmiştir³ Böylece Sovyet hâkimiyetinde bir Irak meydana gelmeye başlamıştır. Yalnız kısa süre zarfında Barzani ve General Kasım arasında özerklik sorunu başlayacaktır. Barzani bu sorun için Sovyetlerden destek istese de Sovyetler daha çok IKP ile KDP arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi yönünde çaba sarf etmiştir. Sovyetler Birliği'nin özellikle Irak üzerindeki bu hâkimiyeti Süveyş krizinden General Kasım dönemine Orta Doğu'daki hâkimiyetini gözler önüne sermektedir.

Barzani'nin 11 yıl sürgünde yaşadığı SSCB'de Kürtlerden sorumlu olarak Barzani ile ilişki kuran KGB (Sovyetler Birliği Gizli Servisi)'nin önemli ajanlarından birisi olan Pavel Sudoplatov Orta Doğu'da süper güçler açısından Barzani'nin yerini şu şekilde tanımlamaktadır:

Barzani Kürt halkının geleceğinin süper güçlerin çıkarları doğrultusunda kullanmaktan geçtiğini görebilecek kadar zeki bir adamdı. Hiç kimse zaten Kürt problemine gerçekçi bir çözüm arama çabasında değildi. Kürdistan'ın geleceği ne Washington'da ne Londra'da nede Kremlin'de bir insani sorun olarak görüldü. Petrol yataklarına ulaşma, kontrol altına alma hem Batı'nın hem de Doğu'nun Kürt sorununa eğilmesinin tek ve yegâne nedeniydi... (1996: 7).

Molla Mustafa Barzani'nin Irak'a gelişi ülke içerisindeki karışıklıkların artmasına sebep olmuştur. Ekim 1958'de meydana gelen olay Kerkük'te Türk ve Kürtleri karşı karşıya getirmiş zaten gergin olan ortam yerini kavgacı ruh haline bırakmıştır. Bilindiği üzere Molla Mustafa Barzani, General Kasım'ın çıkardığı af ile SSCB'deki 11 yıllık sürgün hayatına son vermiş ve Irak'a dönmüştür. 22 Ekim 1958'de Kerkük'e gelmiş ve burada '*Subaylar Kulübü*' adı verilen yerde misafir olarak kalmıştır (Samancı, 1999: 94). Barzani'yi karşılamak için çevre köylerden ve bazı ilçelerden çok sayıda Kürt hazır bulunmuştur. Barzani bu noktadan Süleymaniye'ye geçecek ve burada Kürt aşiret ağaları ile bir görüşme düzenleyecekti. Mustafa Barzani'yi karşılayanların bazılarının ellerinde silah, Barzani ve General Kasım'ın posterleri ve dillerinde sloganlar vardır.

Süleymaniye'den dönüp Kerkük'te bir gün kalan Barzani tekrar özel uçağı ile Kerkük Havaalanı'ndan Bağdat'a dönüş yapmıştır. Barzani'nin bu ziyareti ve

---

³ Barzani- Abdülkerim Kasım Görüşmesi Bkz. Ek-5.

çevresindekilerin hal ve hareketleri şehirde tansiyonu yükseltmiştir. Şehirde yaşayan Türk halkına karşı, “*Buraları terk edin gidin, Kerkük Kürtlerindir*” şeklinde sloganlar atılıyorlar ve tahrik amaçlı Mustafa Kemal Atatürk ve diğer Türk büyüklerinin resimlerini yırtıyorlardı (Saatçi, 2017: 188). Provokatif sloganlar devam etmiş ve “*Kahrolsun Turancılar, kahrolsun Türkiye'nin işbirlikçisi, kahrolsun gericilik, kahrolsun Petrol şirketinin işbirlikçileri vs.*” gibi sloganlar atmış ve Türkmenler bu durum karşısında oldukça yoğun duygular yaşamışlardır (Samancı, 1999: 94). Türkmenleri derinden yaralayan bir başka olay ise Kerkük Garnizon Komutanı Binbaşı Hidayet Arslan'ın o hengâmede aniden kalp krizi geçirip vefat etmesi olmuştur.

Kürt kaynaklar ise o günü ve Hidayet Arslan'ın ölümünü şu şekilde anlatmaktadır:

Molla Barzani gerçekleştirmiş olduğu ziyaretlerinden birinde 2. Fırkanın karargâhına uğradı ve burada misafir oldu. Hidayet Arslan isimli Turancı bir subay, Barzani'yi taşıyacak helikoptere zaman ayarlı bir bomba yerleştirmiş fakat Kürt bir subayın bunu fark etmesi sonucu plan başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu olayın öğrenilmesinden hemen sonra ise Turancı subay bir kalp krizi geçirerek kin ve nefretiyle birlikte öldü (Barzani, 2006: 539).

Hidayet Arslan'ın ani ölümü Türkmenleri derinden sarsmış ve bu durum Kürtlerde bir saldırı olabileceğine dair endişe yaratmıştır. Fakat Irak Türkmenlerinin saygı duyduğu lideri Ata Hayrullah dirayetli ve sakin davranıp kalabalığa uyarılarda bulunmuş böylece kalabalık yavaşça dağılmıştır. Nazım Tabakçalı'nın da devreye girmesi ile olay daha fazla büyümemiştir. Kerkük'te tansiyonu yükselten bu olay geleceğin habercisi olmakla birlikte yapılan görevlendirmeler ve sürgünler ile Türkmenlerin kendisini savunabilecek düzeyde olmasına da izin verilmemiştir.

2.3 YAZILI KAYNAKLARDA KATLİAM ÖNCESİ GELİŞMELER

14 Temmuz 1959 tarihinde gerçekleşen katliamın planlı olduğuna, Kerkük'te Türkmenlere karşı bir girişim olacağına ve önlenbilmesi adına çalışmalar olduğuna dair kanıt ve belgeler mevcuttur. Zaten Kerkük katliamını diğer katliamlardan ayıran

en büyük özelliği ise siyasi çıkarlar çerçevesinde ve plan dâhilinde yapılmış bir katliam olmasıdır. Daha önce komünistler ile Kürtlerin arasındaki ilişkilerden ve bu grupların Türkmenlere bakış açısından bahsetmiştik. İlk önce komünistler ile açıkça karşı karşıya gelen Türkmenler, Molla Mustafa Barzani'nin Irak'a dönmesi ve kışkırtıcı hareketleri ile KDP tarafından da hedef haline gelmiştir. Şunu da belirtmekte fayda vardır ki Türkmenler ile Kürtlerin ilişkisi 1950'li yıllara kadar gayet normal seviyede seyredip herhangi bir şekilde etnik ve politik kavgaları bulunmamaktadır. İki toplumun da sosyal hayat, gelenek ve görenekleri birbirine benzerlik göstermekteydi. Irak'ta cumhuriyetin kurulmasının yıl dönümünde gerçekleşen katliamı öncesinden gören ve uyaran bir isim olan General Nazım Tabakçalı üzerinde durmakta fayda var.

14 Temmuz 1958'de gerçekleşen darbenin ardından Kerkük'te 2. Tümen Komutanlığı'na getirilmiş ve bölgenin karmaşık yapısını bilen bir isimdi. General Tabakçalı'nın yıllar sonra yayınlanan hatıralarında, görevi sırasında iki faktöre önem verdiğini ve bunları; Kerkük petrolünün güvenliği ile farklı etnik gruplar arasındaki kardeşliğin sağlanması olarak belirtmiştir (Saatçi, 2017: 189). Nazım Tabakçalı sık sık Bağdat'taki yönetime rapor vermekte ve bazı konularda hükümeti ikaz etmekteydi. Bu konuların başında kendisinin de daha önce ifade ettiği gibi etnik farklılıkların kardeşliğini sağlama adı altındaki endişeleri mevcuttu. General Tabakçalı, Askeri Hâkime sunmuş olduğu bir raporda "*Kerkük'te, Kürtlerle Kerkük Vilayetinde çoğunluğu oluşturan Türkmenler arasındaki etnik çatışmanın çok belirgin bir durumda ortaya çıktığını*" belirtmiştir (Muhlis, 1969: 420). Aslında 2. Tümen Komutanı General Tabakçalı'nın raporlarına bakıldığında 1959 yılında Kerkük'teki nüfus yapılanmasını da az çok tahmin edebilmekteyiz. Bölgedeki çoğunluğun kimde olduğunu görmemiz açısından bu raporlar delil niteliği taşımaktadır. Tabakçalı'nın hatıralarında yer alan bir başka raporda ise General Kasım'ın ciddi bir şekilde ikaz edildiği görülmektedir. Raporda şu ifadeler yer almaktaydı: (Muhlis, 1986: 356).

-“Halkı Kürt olmadığı halde Kerkük, Kürdistan bölgesine dâhil edilmek istenmektedir. Amaç ise Irak'ın milli serveti olan petrole sahip olmaktır.

-Kerkük'teki eğitim merkezlerinin yönetimine Kürt getirmek kesinlikle doğru değildir.

-Kerkük'te görev yapacak olan Milli Eğitim Müdürü mutlaka Arap ve tarafsız bir isim olmalıdır.”

General Tabakçalı'nın ikazları dikkate alınmamıştır. Tabakçalı mücadelesinden hiçbir şekilde vazgeçmemiş ve Kerkük'te bir etnik çatışmanın olmaması için Bağdat'ı raporlarıyla uyarmaya devam etmiştir. General Kasım bu uyarıları duysa da Arap milliyetçilerine karşı gösterdikleri mücadeleden memnun olduğundan, KDP ve IKP ittifakına müdahale etmemiştir. Tabakçalı, yaşanacak olan katliamdan yaklaşık 6 ay önce 19 Ocak 1959 tarihinde daha önemli bilgilere yer veren bir rapor hazırlamış ve Abdülkerim Kasım'a göndermiştir. Buna göre:

“Bazı Kürt subaylar komünizme eğilimli olup, Arap subaylarıyla iş birliği yaparak ve Bağdat'tan da destek görerek Kerkük'te bazı Türklerin evlerini aramışlardır.

Önceden bahsettiğim gibi 2. Tümen'de bulunan Kürt subaylarının sayısını mutlaka azaltmak ve yerlerine de, denge unsuru olarak görülebilecek tarafsız Arap subayları atamak lazımdır.” (Nakip, 2007: 137).

O dönem Türkmenlerin evine yapılan aramalarda ise mutfak bıçakları ve az sayıda ruhsatlı silahtan başka hiçbir şey bulunamamıştır. Nazım Tabakçalı Şubat ayında son raporunu da Bağdat'a iletmış ve Mart ayında Musul'da gerçekleşen '*Şevvaf ayaklanması*' sonucunda görevden alınmıştır. Şevvaf ayaklanmasına değinmek gerekirse, Irak'ta General Kasım'a ve komünist idaresine karşı verilen en büyük tepkidir. Abdülkerim Kasım, bu girişim sonucu telaşa kapılmış ve orduya güvenemeyeceğini anlamıştır. Kasım'ın yardımına komünistler yetişmiş ve şehirde günlerce süren kanlı çatışmalar yaşanmıştır. Komünistlerin, Arap milliyetçilerine duyduğu kim onları daha ön planda olmaya itmişti. Olaylar bastırılmış yüzlerce insan öldürülmüş ve sorumluları idam edilmiştir. İlerleyen zamanlarda General Kasım, her ne kadar Arap milliyetçileri olan Baas grubuna karşı mücadele verseler de komünistlere güvensizlik duymaya başlamış ve onları zayıflatmaya yönelik teşebbüslerde bulunmuştur (Polk, 2007: 127).

Şevvaf ayaklanması ile birlikte Irak Komünist Partisi kısa bir süreliğine de olsa güven tazelemiş ve daha da güçlenmiştir. Bu olaylar sonrası anti-komünist olarak bilinen Kerkük 2. Tümen komutanı General Nazım Tabakçalı'da ayaklanmaya katkıda bulunduğu gerekçesi ile görevden alınmış ve daha sonra idam cezasına

çarpıtılmıştır (Saatçi, 2017: 192). Ayaklanma sonrası Irak Komünist Partisi mensuplarının kendilerini daha da güçlendirdiği bilinmektedir. General Tabakçalı yerine 2. Tümen Komutanlığına atanan isim komünist bir subay olan Tuğgeneral Davud el-Cenabi olmuştur. Nitekim Tabakçalı'nın katliamı engelleme çabaları sonuçsuz kalmış, aksine Şevvaf ayaklanmasından sonra KDP ve IKP Kerkük'te daha fazla yayılma imkânı bulmuştur. Artık sokaklarda Barzani ve planladıkları Kürdistan'ın fotoğrafları dolaşmaya başlamış ve Kürdistan'ın başkenti Kerkük olarak gösterilmiş, bu afişlerde Türkiye'den topraklar da ilave edilmiştir.

Barzani, jeostratejik konumu açısından Kerkük'ü mutlaka kurulacak olan bağımsız Kürt devletinin sınırları içerisinde görmek istemiştir. Nazım Tabakçalı, katliamdan yaklaşık bir yıl önce Kerkük'te Kürtler tarafından dağıtılan tebrik kartlarını General Kasım'a göndermiştir. Bu kartlarda; "Mustafa Barzani Kürdistan'ın lideridir, burada geçerli olan bayrak Kürdistan bayrağıdır, Kerkük Kürdistan'a dâhildir ve Kerkük petroleri Kürtlerindir" yazmaktadır (Casim, 1986: 356). Buradan çok net görülmektedir ki Mustafa Barzani gözünü Kerkük ve petrolerine dikmiş, bu bölgeyi ise Kürdistan'ın kalbi olarak nitelendirmiştir. Mustafa Barzani petrolden dolaydır ki Kerkük'ü Kürt bölgesi ilan edip, Kürtlere Kerkük'ü hedef göstermiş ve mutlaka ele geçirilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Öznur, 2003: 121). Barzani'nin SSCB destekli olduğunu biliyor fakat ileriye dönük politikaları için yanına çekmeye çalışıyordu. 1951'de ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı tarafından hazırlanan raporda, o dönemde Irak'taki Kürt hareketinin lideri olan Mesut Barzani için SSCB'nin ajanı olarak söz ediliyordu (Kıran, 2006: 44). Bunun haricinde ABD, Irak'ta söz sahibi olabilmek için Irak'ın Kuzey'indeki Kürtleri etkisi altına alması gerekiyordu ve bunun için bir takım girişimlerde de bulunmuştur.

Türkiye'de ise Enver Yakuboğlu, Nizamettin Neftçi ve Ali Sait Oğuz gibi isimler Kerkük'te yaşananları Türkiye'de anlatarak Türkiye'nin önlem alması gerektiğini dile getirmişler lakin beklenen tepki gelmemiştir. Nizamettin Neftçi darbenin ilk günlerinden itibaren, tahrikçi unsurların Irak Türklerini yok etme gayesiyle sinsi faaliyetler yürüttüklerini, yaklaşık 400 Türkmen aydınının tasfiye edilmesi için adlarının bulunduğu bir listenin General Kasım'a teslim edildiğini, ancak General Nazım Tabakçalı'nın bu aydınların hayatlarını kurtardığını açıklamıştır (Cumhuriyet, ağıs, 1958). Cumhuriyet Gazetesinin aynı tarihli haberinde (20 Aralık

1958) “Irak Türklerini bekleyen katliam tehlikesini gözden uzak tutmamalıyız” şeklinde bir başlık yer almıştır.

Katliam öncesi Türkmenleri provoke eden birçok olay meydana gelmiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi önemli Türkmen isimlerinin evleri aranmış, mutfak bıçağı ve birkaç ruhsatlı silah dışında hiçbir şey bulunamamıştır. Mart ayında Nazım Tabakçalı'nın idam edilme kararı ve Davud Abbas el-Cenabi'nin Tümen Komutanlığına getirilmesiyle zaten yoğun olan baskılar şiddetini bir üst safhaya çıkarmış ve Türkçe yayın yapan gazetelerin çıkışını yasaklayarak Beşir, Afak ve belediyenin Türkçe olarak yayınladığı Kerkük gazetesinin yayınına son verilmiştir (Hürmüzlü, 2003: 49). Bu gazetelerde görev alan önemli isimler tutuklanmış ve sürgüne gönderilmiştir. Sadece gazete çalışanları değil aynı zamanda Türkmen aydınları olarak nitelendirebileceğimiz doktor, avukat ve eski subaylar da sürgüne gönderilmiştir. Sürgüne gönderilenler arasında Türkmenler için saygıdeğer bir isim olan Ata Terzibaşı da vardı. Kerkük Belediye Başkanlığına sol eğilimli bir Kürt olan Maruf Berzenci, Kerkük Halk Ordusu Merkezi Başkanlığına da Ojin isminde Ermeni bir komünisti tayin etmişler ve böylece tutuklamalarla sürgünler Mart ayı içerisinde kendini daha şiddetli hissettirmiştir (Nakip, 2007: 139).

2.4 YAZILI KAYNAKLARDA 14 TEMMUZ 1959 KERKÜK KATLIAMI

Katliam konusuna değinmeden, aylar öncesinden Kerkük'te Türkmenlerin evlerinin arandığını ve bıçak, silah, silah parçası vs. gibi aletlerin toplandığını hatırlamakta fayda olacaktır. Aynı zamanda Türkmenler için önemli olan kişilerin sürgün edildiğini ve bu kişilerin katliamdan kısa bir süre önce affedilip Kerkük'e döndüğünü bilmemiz katliama dair okumalarımızda bizlere yardımcı olacak ince detaylardır. İşte böylesine bir ortamda Kerkük halkı daha önce sürgünde olan aydınlarının dönüşüne sevinmiş aynı zamanda hükümetin de komünistlere tavır almasını teveccüh ile karşılamıştır. En önemli gelişme ise, 1 Temmuz 1959'da Kerkük'teki tümen komutanı Davud Abbas el-Cenabi ve ona yakın beş subayın Bağdat'a çağrılıp geri döndürülmemeleridir. General Kasım, Irak Komünist Partisi'nin nüfuzunu bastırmak için böyle bir girişimde bulunmuştur (Shlimon, 2012: 925). Bu gelişmeler Kerkük'te Türkmenleri rahatlatmış ve geleceğe dair ümit

vermiştir. General Kasım, IKP'nin güçlendiğinin farkındaydı ve kendisine karşı yapılacak bir darbeden şüphelenmekteydi. Bu şüpheyi de Komünist Parti üyelerine hissettirmektedir. Ancak komünistlerde darbe ve sonrasında destekledikleri General Kasım tarafından üzerlerinde yapılan bu baskının farkındaydılar ve en büyük destekçisi Kürtler ile birlikte güç toplamakla meşguldüler (Astarjian, 2007: 124).

14 Temmuz 1959 yılı krallık rejiminin yıkılması ve cumhuriyet rejiminin Irak'taki varlığının birinci yılıydı. Dolayısıyla Irak genelinde geniş çaplı kutlama hazırlıkları yapılmış ve halk cumhuriyetin ilk yılını coşkuyla kutlamak için akşam saatlerini beklemekteydi. Bu aşamayı Charles Tripp şu şekilde anlatmaktadır; “Kerkük'teki olayların Kürt bölgelerindeki bilinen faaliyetlerin ışığında, ekonomik eşitsizliğin güçlendiği Türkmen– Kürt–Arap antipatisine sahip bu şehirde IKP üyeleri bir karar verdiler ve monarşinin çöküşünün birinci yıl dönümünde güç gösterisinde bulunmayı amaçladılar” (2007: 157-158). Özellikle Kerkük, zaten büyük bir sevinçle karşıladığı devrimi son dönemlerdeki gelişmelerle harmanlamış ve ciddi bir hazırlık içerisine girmiştir. Kerkük'te nüfus yapısının çoğunlukla Türkmenlerden oluşması ve kutlamalara istekli katılmaları, meydanlarda Türkmen çoğunluğuna sebep olmuştur. Kısacası karşı taraf için katliama oldukça elverişli bir ortam oluşmuştur.

14 Temmuz günü şehir yüzlerce zafer takı ile süslenmiş, şehir günler öncesinde hazırlığını tamamlamış ve bir nevi bayram kutlamalarına başlayacaklardı. Türkmenler, büyüğü ve küçüğü ile milli kıyafetlerini giymiş ve tören alanına gitmişlerdi. Yine gösterilerde Türkmenler çoğunlukla yer alarak yürüyüşlerde bulunacaklardı. Türkiye'nin Güneydoğu bölgesindeki sıcaklıklar gibi Kerkük'te de Temmuz ayının ortası yoğun bir şekilde sıcaktı. Bu sebepten ötürü cumhuriyet kutlamaları akşam serinliğinde yapılacaktı. Saat 18.00 itibarıyla Türkmenler yavaş yavaş sokağa çıkmış, türküler söyleyip bayram sevinci içerisinde oyunlar oynamaya başlamışlardı (Saatçi, 2017: 195). Saat 19.00 olduğunda ise resmi geçiş ve günlerdir hazırlığı süren kutlamalar başlamıştı. Törende Kerkük Belediye Başkanı Maruf Berzenci de yer almaktaydı. 14 Temmuz'da komünistlerin düzenlediği gösteri, Kerkük'teki IKP ve Kürt bağlantısından çekinen muhalif Türkmenler tarafından düzenlenen gösteri ile çatıştı (Tripp, 2007: 158). Fakat bu gelişme öncesinde şehirde ilginç olan bazı gelişmeler yaşanmaktaydı. Bu gelişmelerden bir tanesi militan Kürtlerin ellerinde sopalar ve ipler olduğu halde, kamyonlarla civar köylerden Kerkük

merkezine gelmeleri idi; Halk ordusu mensubu komünistlerin ise beyaz güvercinli elbiseleri ve özel jeepler ile şehirde dolanmalarıydı (Nakip, 2007: 139).

Olaylar başlamadan önce komünist ve Kürt gruplar sloganlar atıyor bu sloganlarda “Yoldaşların partisi en güçlü partidir” ve “Türkmenlere Ölüm” tarzında söylemler ifade ediliyordu. Saat 19.30 civarı ise ilk silah sesi duyuldu ve bu ses Kerkük’te uzun günler sürece kargaşanın da başlangıcı oldu. Olayların nasıl başladığına dair dönemin Kerkük Polis Müdürü Casim’in 15 Temmuz’da Kerkük Valiliğine gönderdiği raporda şu ifadeler yer almaktadır;

Saat yedi civarında tören alayı, kale tarafındaki yol üzerinde Eski Köprü’ye geldiler ve burada askeri araçlarda bulunan Türkmenlerin gösterileriyle karşılaştılar. İki tarafı da ayrı tutarak ve birleşmelerini engelleyerek tören alayının emrimle devam etmesini sağladım. Bağımsızlık Caddesi’ne girerken yaklaşık altmış askerden oluşan, ellerinde ipler taşıyan ve ters yöne doğru giden bir bölük gördüm. Emrimle beraber polis onları Eğitim Müdürlüğü Caddesi tarafına doğru yönlendirdi. Tören Alayı, Bağımsızlık caddesinde devam ederken 14 Temmuz Kahvehanesi’nin önünde silahlar patladı. Ateşi kimin açtığı saptanamadı fakat yürüyen grup panik yaptı ve kavga başladı, taşlar atıldı ve sopalar kullanıldı. Bu da hemen askerlerin ve HMT (Halk Mukavemet Teşkilatı) mensuplarının ateş açmaları şeklinde gelişme gösterdi (Batatu, 1978: 915).

Olaya dair tüm kaynaklar ilk ateş sesinin Türkmenlerin çoğunlukla oturdukları 14 Temmuz Kahvehanesinin önünden geldiğini doğrulamaktadır. İlk el ateş görünüşe göre bir mesaj niteliğindedir ki hemen ardından otomatik silahlar ateşlenmeye başladı. Ateş açan grup, elindeki çeşitli içecekleri yürüyüş alayına dağıtan 14 Temmuz Kahvehanesi’nin sahibi Osman Hıdır’ı öldürmüş ve ellerinde ipler olan 60 kişilik grup, Osman Hıdır’ın ayaklarına ipler takarak caddelerde sürüklemeye başlamışlardı (Cengiz, 1999: 9). Katliam tanıklarından Cüneyt Mengü o ana dair anısını şu şekilde anlatmaktadır;

Olay yerine vardığımızda 10’dan fazla silahlı kişi göstericileri (Türkmenleri) dağıtmak amacıyla havaya ateş ediyor, çayhanenin sahibi Osman Hıdır çayhanesinin önünde silahsız vaziyette tek başına karşı koymaya çalışıyordu. Benim o yasta yapabileceğim hiçbir şey olmadığı için panik içinde eve koşmaya başladım... 14 Temmuz Çayhanesinin sahibi Osman Hıdır ilk şehidimizdi (Mengü, 2009: 65).

Bu yaşanan vahşetin ardından Kerkük'teki yetkililerin olayları yatıştırmak amacıyla harekete geçmesi beklenirken daha kötü sonuçlara yol açacak kararlara imza atmışlardır. Bu kararlardan ilki saat 21.00 civarında hoparlörlerle Kerkük'te sokağa çıkma yasağının ilan edildiğinin duyurulmasıdır. Bu yasaktan faydalanacak olan saldırgan gruplar, Türkmenler içerisinde öldürmek istedikleri kişileri çok rahat bulup etkisiz hale getirebileceklerdi. Yaşanılan gelişmelerin devamında ise İmam Kasım Polis Karakolu, Ulusal Cephe yanlıları tarafından basılarak tüm silahlara el konulmuş ve bu silahlar dışarıda Türklere saldırmak için bekleyen komünist gruplara dağıtılmıştır (Öz, 2014: 58). Silahlı gruplar Türkmen evlerini arama bahanesi ile talan ediyorlar, araba ve dükkânları yağmalıyorlardı. Türkmenlere sadece can kaybı olarak değil mal kaybı olarak da zarar vermek istemişlerdir. Onlarca can kaybının yanı sıra Türkmenlere ait yaklaşık 120 ev ve işyeri yakılmış ve ciddi maddi zararlar ortaya çıkmıştır (Fattah, 2009: 198). Türkmenlerin önemli isimlerinin evlerine gidiyorlar ve onlara Tümen Komutanlığı'ndan isteniliyorsunuz denilerek araçlara bindiriyorlardı. Bu durumda Türkmenler direnmiyor ve götürülen yere herhangi bir direniş göstermeden gidiyorlardı. Götürüldükleri yerlerde ise kısaca yargılanıyorlar ve infaz ediliyorlardı. Sadece infazlar değil tutuklamalar da gerçekleştirilmiş ve yüzlerce Türkmen tutuklanarak topluca küçük odalara Temmuz sıcaklığında atılmışlardır. Türkmenler için ise en acısı ise lider olarak gördükleri Ata Hayrullah ve kardeşi Dr. İhsan Hayrullah'ın vahşice öldürülmeleridir.

Böylelikle üç gün üç gece süren katliamda Türkmenlerin lider kadroları tasfiye edilmiş ve Türkmenler lidersiz bırakılarak geleceğe dair cesaretleri de kırılmak istenmiştir. 1959 katliamı onlarca Türkmen ileri geleninin öldürülmesi ve komünist-Kürt paramiliter birimleri tarafından evlerin ve dükkânların yağmalanmasıyla sonuçlanmıştı (Ali, 2017: 29). Türkmenler içerisinde Abdullah Abdurrahman⁴ isminde bir subay Kerkük'te yaşamakta olan olayları Bağdat'a bildirmek için gizlice Bağdat'a doğru yola çıktı. Bu sebeple bir bildiri yayınlayan Ulusal Cephe, Yarbay Abdullah Abdurrahman'ın yakalanması durumunda 2000 Irak Dinarı para ödülü verileceğini açıklamıştır (Hürmüzlü, 2006: 115).

Yaşanılanlar üzerine Bağdat, Kerkük'teki olaylara üç gün sonra geç kalınmış bir şekilde müdahale etmiştir. Darbeden bir yıl sonra yine aynı günlerde Irak'ta tekrar

---

⁴ Türkmenler için oldukça önemli bir isim olan Abdullah Abdurrahman, katliam sonrası mücadelesine devam etmiş fakat o da 1980 yılında Saddam Hüseyin tarafından idam ettirilmiştir.

vahşi bir şekilde kan dökülmüştü. Bu kez hedefte kraliyet ailesi değil Türkmenler vardı. Zaten General Kasım'da katliam sonrası açıklamalarında kendi yapmış olduğu darbe ile bu katliamı kıyaslar tarzda cümleler kuracaktı. General Kasım'ın ifadeleri de direkt olarak Irak Komünist Partisi'nin katliamın faili olduğunu göstermekteydi. Katliam günü olayların başlangıcı ile alakalı Oles M. Smolansky'nin (1967: 301-302);

“Başlangıçta Kerkük'ün ticari hayatının çoğunu kontrol eden Türkmenler ile bu zenginliği elde etmek isteyen Kürtler arasında bir çatışmaydı. Kargaşanın başlamasından sonra Irak ordusu içerisindeki birçok asker Kürt yurttaşlarına katıldılar. Bu durum komünist birimlerin kontrolü altında bir isyan hareketi gibiydi. Komünistlerin katliamda hangi rolü oynadığı ise tam olarak belli değildir” şeklinde analizi mevcuttur.

Uriel Donn (1969: 32) ise olayla alakalı olarak “Irak Komünist Partisi'nin, Kürtleri milliyetçilik hissinden koparamadığını ve kontrol altında tutamadığını” belirtmektedir. Günlerce süren katliam o kadar vahşicedi ki Emel Muhtar isiminde 12 yaşındaki bir çocuğa çeşitli işkenceler yaparak öldürmüşlerdi. Hayrullah ailesine ait ölü bedenler ise parçalanarak, kesilerek ‘*Turani*’ eti denilerek sadist kahkahalar içerisinde bir filisten (Irak Dinari) satılıyordu (Demirci, 1990: 80). O dönem bölgedeki istihbaratı oldukça kuvvetli olan İngiltere'nin olaylar ile ilgili belgeleri katliama ışık tutabilecek cinstendir. Erşat Hürmüzlü yayınlanan bu belgeleri İngiltere arşivlerinden çıkarmış ve Türkçe olarak araştırmacılara sunmuştur. Irak Büyükelçisi Sir Trevilian'ın Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 973 sayılı ve 18 Temmuz 1959 tarihli telgrafta katliamla ilgili bilgiler yer almaktadır. Bu bilgiler sırayla;

“-Irak Petrol Şirketi elemanlarının durumu iyidir.

-Şehrin bazı bölümleri uçaksavar roketlerine maruz kaldığı söylenece de bunların havan topu olduğunu düşünüyoruz.

-Kerkük'e giden ve Kerkük'ten kalkan bütün trenler durduruldu.

-Başlangıçta Türkmenlere ait kahvehane Kürtler tarafından saldırıya uğradı ve yakıldı. Bazı Türkmenler de hayatını kaybetti. İçişleri Bakanlığı tarafından Türkiye'nin Askeri Ataşesine verilen bilgiler ölenlerin 25 kişi olduğu doğrultusunda.” (Hürmüzlü: 2006: 119).

18 Temmuz'daki bu rapor haricinde 19 Temmuz'da da bir rapor gönderilmiş ve bu raporda da olayların Kürtler tarafından ateşlendiği ifade edilmiştir. Vurya Caf (1995: 98) ise olayların faili olarak Komünist Parti üyelerini görmektedir. “Kürtlerle komünistlerin ilişkilerinin olduğu doğrudur. Kerkük'te yaşananların kararı

Bağdat'taki merkezden gelen bir emir olmayıp daha çok Kerkük'te bulunan komünistlerin ferdi hareketleri neticesinde meydana gelmiştir” şeklinde değerlendirmektedir. Kürtler için önemli isim olan ve yazıları İngilizce'ye çevrilmiş Nuri Al-Talabani ise olayı çok farklı bir boyutta değerlendirmiştir. “Türkmen ileri gelenlerinin de olaylardan dolayı sorumlulukları olmuştur. Olaylardan bir gün önce fanatik gençleri kışkırtıcı sloganlarda bulunmuşlar fakat karşı tarafın bu kadar sert tepki vereceğini düşünmemişlerdir” şeklinde ifadeleri mevcuttur (1995: 138).

Literatürde katliamın faili olarak SSCB destekli IKP'yi gören fazlaca düşünce mevcuttur. Beth Dougherty ve Edmund Ghareeb, “Historical Dictionary of Iraq” adlı kitaplarında “1959, komünist ve Kürtlerin Şevvaf'ta çok sayıda Arap'ı ve komünistlerinde çok sayıda Türkmen öldürdüğü yıldır. 14-16 Temmuz 1959 Kerkük katliamı, çoğu Irak Komünist Partisi üyesi Kürtler tarafından gerçekleştirilmiştir. Olayda tamamı Türkmenlerden oluşan 31 ölü ve 130 yaralı mevcuttur” şeklinde ifadeler yer almaktadır (2013: 302-373). Burada yazarlar etnik kimlikten ziyade Irak Komünist Partisi'ni ön plana çıkarmaktadırlar. Devrim sonrası Irak üzerine çalışmalarda bulunan Richard Worrall, Kerkük katliamında rol alan failer hakkında “Abdülkerim Kasım rejiminin komünist destekçileri kendilerini Kerkük'teki katliamda gösterdi” şeklinde bir ifade kullanmıştır (2007: 177).

Irak'taki Komünist Parti yapılanmasına ve icraatlarına SSCB merkezli bakış açısı dışında görüşler de mevcuttur. Hafızullah Emadi, IKP için ‘Çin yanlısı hizip’ ifadelerini kullanmış ve devam etmiştir; “Bu hizip devlet aygıtının kontrolünü ele geçireceğine inanmaya devam etti. 1959'un Mart-Temmuz aylarında Musul ve Kerkük'te silahlı ayaklanmalar düzenledi. Bu gelişmelerden sonra Abdülkerim Kasım komünistleri bastırdı” (1994: 3315). Emadi, Komünist Parti'nin Irak'ta kontrolü ele geçirmek adına Kerkük'teki katliamı gerçekleştirdiğini ifade etmektedir. Fakat IKP, bu girişimlerde bulunurken yine General Kasım iktidarının sağladığı avantajlardan ve güçten faydalanmaktaydı. Abdülkerim Kasım ile ittifak halinde olan IKP'nin Kerkük katliamındaki rolü üzerine bir diğer çalışma da ise şu ifadelere yer verilmiştir; “Abdülkerim Kasım ile ittifak halinde olan IKP, Türkmenleri hedef aldı. 14 Temmuz 1959'da Kerkük'te Türkmenler ile IKP arasında çatışma yaşandı” (Rydgren, Sofi ve Hallsten, 2016: 18).

O dönem Vatan Gazetesinde görevli Coşkun Kırca “Kerkük olayları, pek muhtemeldir ki mahalli komünist unsurların işidir. Kremlin'in de bunlara şiddetle önlem almasını önlemek için kabahati bir nevi Panturanizm akımına yüklemeye

çalışmıştır” (Vatan Gazetesi, agis, 1959). Türk gazetecilerin birçoğu bu konuda hemfikir olmuşlardır. Türkiye’de önemli bir isim olan Peyami Safa 19 Temmuz’daki Tercüman Gazetesi’ndeki yazısında (1959) “Kerkük hadiseleri bugün için komünistlerin hizmetiyle neticelendirilmiş sayılabilir. Dilekleri nifak çıkarmaya bunu büyük siyaset çevrelerine yaymaya muvaffak olamadılar” kanaatindeydi.

Yazılı kaynaklarda katliamın nasıl vahşice yapıldığında mutabık kalınsa da katliam failleri konusunda muallakta kalan bir durum söz konusudur. Bu kafa karışıklığının giderilmesi ise sadece yazılı literatürü tarayarak mümkün olamayacaktır. Birçok kaynak, katliamda Komünist Parti’nin rolünün olduğunu söylese de Barzani’ye bağlı Kürt grupların rolünden de bahsedilmektedir. Ayrıca Irak’ta yayın yapan komünist yayın organı İttihad El-Saab’da, Kerkük olaylarından Irak Komünist Partisi’nin sorumlu olduğunu vurgulayarak komünist partinin hatalı bir yol takip ettiğini belirtmiştir (Öz, 2014: 74).

IKP, Musul’daki Şevvaf olayından sonra askeri ve siyasi yönde güçlenmiş fakat bu gücü kontrol altına almakta zorlanmıştır. Irak Komünist Partisi’nin bu yönüne Lucille Pevsner Kerkük katliamı üzerinden dikkat çekmektedir. “Aşırılıkları halkta tiksinti yarattı. Devrimin birinci yıl dönümü kutlamalarında Halk Direniş Gücü ve komünistlerin hafif ordu birlikleri Kerkük’teki kutlamaları katliama dönüştürdü. 73 kişi ölürken 39 kişi kayboldu (1961: 340-341).

IKP’nin Irak halkı üzerindeki olumsuz davranışlarına dikkat çeken bir diğer isim ise Orta Doğu çalışmalarında bulunan Abbas Kelidar’dır. Kelidar, “1958 darbesinden sonra IKP, Iraklıların ‘Kızıl Dalga’ olarak adlandırdıkları bir dönemde halkın ve yetkililerin kendilerine olan iyi yönlü ilgisinden ters etkilendi. Musul’daki Şevvaf olayı ve Kerkük’teki katliam partinin siyasetini alt üst etti” (1980: 278). Burada IKP’nin gücünü, halkın tersine yönde kullandığını işaret edilmiştir. Aynı zamanda Kerkük katliamındaki IKP rolü de gözler önüne serilmektedir. Dikkat çeken bir diğer önemli nokta ise; katliamda hayatını kaybedenlerin sayısı yönündeki farklı rakamların telaffuz edilmesidir.

Öyle ki katliamın sorumluları arasında, olayda oldukça fazla kayıp veren Türkmenlerin olduğu yönünde dahi iddialar mevcuttur. Katliamda öldürülen Türkmen sayıları hakkında çeşitli söylemler olsa da genel tespit 28-32 Türkmen’in öldürüldüğü şeklindedir.⁵ Bu rakam kimi kaynaklara göre 37’ye kadar çıkmaktadır. Rakamlardaki

---

⁵ Katliama dair görüntüler için Bkz. Ek-6

bu farklılığın ise en büyük sebebi öldürülenlerin parçalanması ve teşhiste zorluk çekilmesidir. Bir başka kaynakta ise ölü sayısı ve olayların gelişimi “Yüzlerce Türkmen Temmuz 1959’da etnik kökeni Kürt olan Komünist Parti üyeleri tarafından katledilmiştir” şeklinde aktarılmıştır (Hanauer ve Miller, 2012: 7). Hanauer ve Miller’de katliamda hayatını kaybedenlerin sayısının yüzler olduğunu ifade etmekte ve Irak Komünist Parti üyelerini ön plana çıkarmaktadır.

Irak Komünist Partisi ve General Kasım arasındaki gerginlik iki tarafın birbirlerine güç gösterisi ile sonuçlanmıştır. Shlimon, Komünist Parti’nin yürüyüşünü “Darbenin yıldönümünde Komünist Parti’nin çoğunluğu Kürt olan üyeleri Kerkük’ün merkezinde gösteri düzenlemeye karar verdiler. Bu meydan okuyan bir gösteridir” şeklinde değerlendirmiştir (2012: 926). Katliamdan sonra ise General Kasım bu meydan okumaya tutuklamalar ile karşılık vermiştir. Böylelikle Irak yönetimindeki iki taraflılık son bulmuştur denilebilir. Katliam sonrası Abdülkerim Kasım’ın tutuklamalarını Robert Blanke, “14 Temmuz’da Kerkük’te yaşanan olaylar, Komünist Parti’nin Irak’taki kaderini belirledi ve General Kasım’ı tartışmasız iktidara getirdi” şeklinde yorumlamıştır (1995: 103-104). Buradan da anlaşılacağı üzere Kasım iktidarı, komünistleri yönetimdeki söz haklarından uzaklaştırmak için önemli bir fırsat yakalamıştır. Kerkük’te yaşanan katliam günlerine dair detaylı bilgiler üçüncü bölümde daha geniş bir şekilde yer alacaktır. Bu olayla birlikte Türkmenler daha kapalı bir toplum haline gelirken, yapılanların cezasız kalması ve göz ardı edilmesi, Türkmen halkının Irak devletine olan güvenini azalttığını söylemek mümkündür (Orsam, agis, 2012).

“Irak Komünist Partisi ya da Kürdistan Demokratik Partisi böylesine bir katliamı neden yapsın?” tarzında sorularla karşılaşmak mümkündür. Türkmenler hem komünizmin Kerkük’te yayılması için hem de kurulması planlanan Kürdistan için büyük engel teşkil ediyordu. Yapılan katliam anlık olarak sonuca varma girişiminden ziyade ileriye dönüktür. Türkmenler açısından önemli isimleri öldürmüşler ve Türkmenleri lidersiz bırakmışlardır. Dolayısıyla ileride gösterecekleri dirençlerini kırmayı hedeflemişlerdir. Aynı zamanda katliamın büyük boyutta oluşu bölgedeki Türkmenlerin Kerkük’ü terk etmesine neden olmuş ve demografik yapı bozularak Kürt nüfusunun Kerkük’te fazla olduğu imajının verilmesi sağlanmıştır.

Katliamda şehit olanların isimleri; (Hürmüzlü, 2006: 109-110).

- 1- Emekli Albay Ata Hayrullah
- 2- Emekli Albay Dr. İhsan Hayrullah
- 2- Kasım Neftçi
- 4- Selahattin Avcı
- 5- Mehmet Avcı
- 6- Cahit Fahrettin
- 7- Osman Hıdır
- 8- Emel Fuat
- 9- Cihat Fuat
- 10- Nihat Fuat
- 11- Nurettin Aziz
- 12- Abdullah Beyatlı
- 13- İbrahim Ramazan
- 14- Abdülhalik İsmail
- 15- Hasip Ali
- 16- Cuma Kanber
- 17- Kâzım Abbas Bektaş
- 18- Şakir Zeynel
- 19- Hacı Necim Mehmet
- 20- Enver Abbas
- 21- Adil Abdülhamit
- 22- Züheyr İzzet
- 23- Fethullah Yunus
- 24- Kemal Abdulsamat
- 25- Seyit Gani Nakip

2.4.1 Irak ve Dünya Devletlerinin Katliama Tepkisi

14 Temmuz akşam saatlerinde başlayan katliam, Irak Ordu Birliklerinin Kerkük'e girmesiyle birlikte son bulmuştur. 17 Temmuz'da Bağdat'tan askeri birlikler geldiğinde 120 civarı yağmalanmış ve yıkılmış ev buldular (Liam and Stansfield, 2009: 34). Bağdat'ın müdahalesi katliamın boyutlarını daha fazla gözler önüne sermiştir. Yaşanan utanç verici izleri silmek adına, Kerkük Belediye Başkanı Berzenci ile Ermeni kökenli Ojin, parçalanmış cesetleri kamyonlara doldurup şehir dışında önceden hazırlanan çukurlara boşaltmışlardı (Nakip, 2007: 142).

Katliamın bitiminden 4 gün sonra General Kasım Bağdat'taki Mar Yusuf Kilisesinde şu açıklamalarda bulundu;

“Aynı ülkenin çocukları olan kimselerin yaptıkları şu vahşi hareketlere bakın. Demokrasi istiyoruz, diyorlar. Bu mudur demokrasi? Buna benzer anarşist düşüncelere sahip olanlar şerefsiz, alçak ve vicdansız kişilerdir. Biz bu katliamı durdurabilirdik” (Tercüman ,agis, 1959).

Ayrıca Kasım, konuşmasının devamında *“Bana karşı taraftan öldürülen tek bir kişi gösterebilir misiniz? Böylesine bir vahşeti ne Hülagu ne de Siyonistler yapmıştır. Biz cumhuriyeti ilan ederken dahi böylesine kan dökülmedi...”* diyerek katliamı tertipleyenleri şiddetle kınamıştır. Tarihe geçen bu demeçlerde General

Kasım, ilk defa Irak'taki Türklerden '*Türkmenler*' diye söz etmiş bu tarihten itibaren Irak Türkleri bu ülke de bu şekilde anılmışlardır (Kerkük, 2017: 113). General Kasım'ın sinirlenmesi Türkmenler için pek bir şey ifade etmemekle birlikte suçluların cezalandırılması istenmiştir. Bu gerekçeyle Türkmenler, katliamın hemen ardından General Kasım'a talep bildirme çerçevesinde ziyarete gitmiştir. Kendi aralarından seçtikleri bir kurul bu talepleri General Kasım'a iletcekti. Kerkük'teki Tümen Komutanlığı'na ve diğer önemli makamlara tarafsız isimlerin atanması, katliamın araştırılması için bir komisyonun kurulması ve Türklerin de Arap ve Kürtler gibi Irak Cumhuriyeti anayasasında yer almaları Türkmenlerin taleplerinden bazılarıydı.

Bu talepleri olumlu bir şekilde karşılayan General Kasım, Türkmenlere başsağlığı diledi ve en yakın zamanda katliamla ilişkisi olanların cezalandırılacağına sözünü verdi. Bu gelişmelerin üzerine General Abdülkerim Kasım, Askeri Harekât Müdürü Kurmay Tuğgeneral Abdurrahman Abdulsettar başkanlığında bir tahkikat komisyonu kurulmasını emretti ve bu komisyon aracılığıyla tüm görgü tanıklarının ifadelerine başvuruldu (Hürmüzlü, 2006: 110).

General Kasım, kendi siyasi çıkarları için komünistleri bir kalemde silememiş ve ilerleyen dönemlerde katliamın sorumlusu olarak Arap milliyetçilerini göstermiştir. Bunun en büyük sebebi ise General Kasım'a katliamdan 3 ay sonra bir suikast girişiminin olmasıydı. Şevvaf ayaklanması sonucu ordunun kendisine olan güveninin de azaldığının farkında olan Abdülkerim Kasım, komünistler ile ilişkilerini tekrar yoluna koymak istemiştir. Bu bağlamda denge politikası izleyen General Kasım, Türkmenlere verilen sözleri askıya almıştır. Katliamın baş sorumlusu olarak görülen Davud el-Cenabi ve beraberindeki 20 kişi tutuklanmıştır (Umar, 1987: 40). Katliam sorumlusu olarak yargılanan birçok kişiden 28'i idama mahkûm edilirken birçoğu da çok az hapis cezasına çarptırılmıştır. Duruşmalara şehit Türkmenleri temsilen Habib Hürmüzlü, Tahsin Rıfat ve Muhammet Hacı İzzet katıldılar. İdam cezasına çarptırılanlar arasında Kerkük Belediye Başkanı Maruf Berzenci de bulunmaktaydı. Buna rağmen yine de Türkmenler hepsinin cezalandırıldığını düşünmemiş ve içleri soğumamıştır. Zaten idam kararı verilen bu isimlerin idam edilmesi çeşitli bahaneler ile ertelenmiştir.

Nitekim General Kasım'ın Baas grubu ile olan çatışması uzun sürmemiş ve Şubat 1963 yılında yapılan darbe ile iktidardan indirilmiştir. Kasım'ın zamanında bertaraf ettiği Abdüsselam Arif ise iktidara gelmiştir. General Kasım'a yapılan darbenin ilk günlerinde, yani 11 Şubat'ta Kerkük katliamının elebaşlarından birisi

olan General Davut Cenabi idam edilmiştir (Sakin, 2014: 22). Bunun üzerine Türkmenler, General Kasım döneminde gerçekleştirilmeyen ve ertelenen idamların gerçekleşmesini istemişlerdir. Yeni hükümet Türkmenlerin gönlünü almak için ve komünistlerle şahsi husumetleri adına idamın uygulanmasını emretmiştir. Katliamda sorumlu bulunup halkın huzurunda idam edilenlerin isimleri şu şekildedir; (Demirci, 1990: 87-88)

1-Mehmet Hasan Aziz	2-Necmeddin Nadir
3-Abdurrahman Muhammed	4-Fettah Salih
5-İhsan Hüseyin	6-Talib Ömer
7-Mahmud Alibeste	8-Halil İbrahim
9-Muhtar Belhaş	10-Adil Hüseyin
11- Hürşid Mahmud	12-Abdulcebbar Piroz Han
13-Maruf Berzenci	14-Hüseyin Berzenci
15-Abdulmecid Hüseyin	16-Fettah Mula Davud
17-Nuri Mulla Abdulla	18-Abdulhafız Şerif (Kurşuna dizilmiştir)
19-Naim Anber	20-Tevfik Mustafa
21-Kerim Halaf	22-Kerim Ramazan
23-Mahmud Mecid	24-Rahim Said
25-Mehdi Merdan	26-Hüseyin Hürşit
27-Nuri El-Seyid Veli	

Türkiye ve diğer ülkelerin katliama tepkisi ise sert olmamıştır. Türkmenlerin maruz kaldığı bu katliam dünya kamuoyuna hızlı bir şekilde yayılmamıştır. Bunun sebeplerinin başında o dönemki medya araç ve gereçlerinin günümüzdeki kadar ileri seviyede olmayışı vardır. Şüphesiz ki böylesine bir katliam günümüzde yaşanmış olsaydı dünyanın her yerine anında yayın yapabilme imkânı mevcut bulunmaktadır. Dolayısıyla hükümetin dahi ulaşamadığı Kerkük'ten haber almak oldukça zordu. Tabii ki de böylesine bir faciyanın özellikle de Türkiye cephesinden duyulması Irak için bir takım sorunlar yaratacağından haber alma konusunda engellemeler olmuştur. Zaten katliam haberleri de Türkiye'ye 18 Temmuz günü gelmeye başlamıştır. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti, kendisinden beklenildiği gibi bir tepki vermemiştir. Katliam esnasında Kerkük'ten kaçıp Bağdat'a gelen birkaç Türkmen, Türk Büyükelçiliği'ne gidip durumu izah etmişler ve şu cevapla karşılaşmışlardır: “*Aman bize gelmeyin, sizin için tehlikeli olur*” (Milliyet, agis, 1959).

Bu cevap ve daha sonrasında Türkiye'nin zayıf tutumu, Türkmenler için zaten zor geçen günlerde daha çok moral bozucu etken olmuştur. Türk Hükûmeti olaylardan büyük üzüntü duyduğunu beyan etmiş, diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Türkmenlerin can ve mal güvenliğinin sağlanması konusunda ne gibi önlemlerin alındığını Irak Hükümeti'nden sormuştur (Kodal, 2019: 1520). Katliam öncesi ve esnasında komünistler tarafından “*Türkiye yanlısı ve Türkiye istihbaratçıları*” olarak lanse edilen Türkmenlere, Türkiye Cumhuriyeti Devleti gerekli ilgi ve alakayı gösterememiştir. Nitekim o dönemin Uluslararası sisteminde iki kutuplu dünyanın oluşu ve Türkiye'nin SSCB karşıtı olarak ABD yanında yer alması komünistlerin Türkiye'den ve ondan taraf olanlardan nefret etmesi için yeterli bir sebepti. Türkiye'de bulunan ve Türkmenlerin önemli saydığı isimlerinden Enver Yakuboğlu o dönemi şu şekilde anlatmaktadır;

Fedakâr Türk basını üzerine düşen tarihi görevi hakkıyla yerine getirmiş ve günlerce çok yüksek bir şekilde yayın yapmıştır; bu cümleden olmak üzere Milliyet Gazetesi yazarlarından Turhan Aytul, büyük bir feragatle Irak'a girme imkânı bularak olayları tam yerinde incelemiş, katliam tanıklarının seslerini banda almış, ancak Türkiye'ye dönmek üzere havaalanına geldiği sırada, Bağdat Türk Elçiliği'nin ihbarı ve verdiği direktif sonucunda, Irak makamları tarafından tutuklanarak elindeki bantlar alınarak sınır dışı edilmiştir (Yakuboğlu, 1976: 36).

Yakuboğlu sözlerine şu şekilde devam etmektedir; “*Bizi öldüren düşman kurşunu değildi fakat Türkiye’nin sessizliği idi.*”

O dönem TRT akşam ajanslarında bir haber duyulmuştur fakat bu haber İngiltere Dışişleri Bakanlığı’nın kendi çıkarları dâhilinde olayla ilgili yapmış olduğu açıklamaydı. Açıklamada; “*Kerkük’te yer alan olaylar esnasında İngiliz Petrol Şirketi mallarına herhangi bir zarar gelmemiştir*” (Nakip, 2007: 144). TRT’nin olayla alakalı olarak başka bir haber geçmemesi Türkmenler için üzüntüye sebep olan bir başka meseledir. Katliam haberleri Türk basınının da artık duyulmaya başlamış ve bunun üzerine Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Niğde Milletvekili Asım Eren tarafından konu, Türkiye Büyük Millet Meclisine (TBMM) getirilmiş fakat mesele bir şekilde çarptırılarak üzeri örtülmüştür (Kerkük, 2017: 114).

Daha sonrasında ise Türkmenleri derinden yaralayan başka bir gelişme yaşanmış ve Bakanlar Kurulu kararıyla Kerkük bölgesinde Türkmenlerin katliamı ile sona eren olayla ilgili resim, film vesaire dokümanların Türkiye’ye sokulması veya dağıtılmasının yasaklanması kararlaştırılmıştır (Cumhuriyet Gazetesi, agis, 1959). Hükümetin bu hamlesinin nedeni, katliamı duyacak olan Türk Milleti’nin yoğun tepkiler sonucu galeyana gelmesini engellemek ve dolayısıyla da dış politika kararlarının etkilenmemesi yönünde olduğu iddia edilebilir. Yalnız şunu belirtmekte fayda vardır ki hükümetin haberlerin yayılmasını engelleme politikalarına rağmen gazeteciler ve Türkiye’de yer alan Türkmenler katliamın Türkiye’de anlatılması için oldukça yoğun çaba sarf etmişlerdir.

Bu konuyla ilgili olarak üçüncü bölümde yer alacak olan N**** D****’nin hatıraları, Türkiye’nin katliama dair tutumu konusunda bizlere ışık tutacaktır. Katliamdan önce de Türkiye’nin izlediği dış politikanın Türkmenler lehine olduğu söylenemez. Bu görüşe en iyi örnek, 1955 yılında dönemin başbakanı Adnan Menderes, Kerkük’e petrol anlaşması için geldiğinde Irak Türkmenleri için yeterli vakit ayırmamış ve kurumları ziyaret etmemiştir. Bu gelişmenin arkasında ise Irak yönetimi ile ilişkilerin gerilmemesi, ikili ilişkilerin etkilenmemesi yatmaktadır (Doğan, 2018: 17).

Tabii katliam haberi yalnızca Türkiye ve İngiltere’de değil birçok ülkeye yayılmıştır. Suriye, Lübnan ve Mısır radyolarından katliam bilgileri geçilmiştir. Fakat İngiltere gibi bu ülkelerde kendi çıkarlarına göre haber yapmışlar ve Irak’ta görmek istedikleri Arap milliyetçilerinin işine yarayacak şekilde olayları saptırarak haber

yapmışlardır. Mısır ve Suriye'nin yerli haber ajanslarına göre Irak'ın kuzeyinde Türklerle komünistler karşı karşıya gelmiştir (Sakin, 2014: 333). Mısır ve Suriye olayın failleri olarak komünistleri görmüşlerdir. Irak gazeteleri ise ikiye bölünmüş durumdaydı. Komünist yanlısı gazeteler Türkmenlerin hükümete isyan başlattığını yazarken Arap milliyetçisi fikrinde bulunan gazeteler Türkmenleri savunan yazılar yazıyordu. Milliyetçi kanada yakınlığıyla bilinen El-Fecru'l-Cedid gazetesi; "*Kerkük Türkleri, her zaman Irak'a sadık kalmış insanlardır ve iyi niyetlidirler. Bu kişiler Irak'ın çıkarlarına aykırı yollara sapmazlar*" şeklinde gazete haberi paylaşmıştır (Nakip, 2007: 145).

Burada dikkat çeken ve önem arz eden konu ise Moskova'nın olaylara karşı tutumudur. Tıpkı Irak Komünist Partisi'nin '*Turani*' suçlamaları gibi Moskova'da aynı suçlamaları yapmış ve olayları Türkiye destekli Türkmenlerin başlattığı yönünde haberler paylaşmışlardır. Kerkük katliamı karşısında başta Rusya olmak üzere komünist ülkeler katliamı desteklerken, hür dünya basını ve Türk basını katliamı lanetlemiş, fakat Türk hükümeti etkili bir girişimde bulunmamıştır (Saray, 2006: 110). Komünistlere göre Türkmenlerin hedefi, Musul ve Kerkük'ü Irak'tan ayırıp Türkiye'ye bağlamaktı.

Son olarak ABD'de yayınlanan The New York Times gazetesi, 21 Temmuz 1959'da yayınlamış olduğu haberde faillerin; silahlarla donatılmış Kürtler ve komünist ağırlıklı olan Halkın Direniş Grubu olduğunu belirtmiştir.

2.4.2 Yazılı Kaynaklarda KDP ve IKP'nın Katliama Dair Görüşleri

Kerkük katliamı ile alakalı olarak çoğunlukla Türk kaynaklar bulunmaktadır. Bunun sebebi Türkmenlerin katliama maruz kalarak mağdur durumda olması, hak aramak istemeleri ve bu vahşeti dünya kamuoyuna duyurma çabalarıdır. Komünist ve Kürt tarafından ise kaynak bulmak pek mümkün değildir. Çünkü bu konuda kendilerini Türkmenler kadar haklı ve mağdur görmemekle birlikte katliama dair pek konuşmamaktadırlar.

Kürdistan amacı güden Barzani tarafı, 14 Temmuz 1959'daki olaylara ancak 1990'lı yıllarda değinmişlerdir. Özellikle Kürtler içerisinde önemli yazarlardan birisi olan Nuri Talabani olayları şu şekilde ifade etmektedir:

Resmigeçit fanatik Türkmenlerin yoğun bir şekilde bulunduğu 14 Temmuz Kahvehanesinin önünden geçerken, kahvehanenin önünde bulunan gruptan resmigeçide doğru ateş açılır. Böylece yürüyüş dağılır ve yürüyüşteki insanlar ile Türkmenler arasında çatışmalar çıkar. Taş ve sopaların kullanıldığı çatışmanın ilerlemesi sonucu askerler de silah kullanırlar. Resmi raporlara göre de 20 ölü ve 130 yaralının olduğu bilinmektedir (Talabani, 1995: 136).

Öncelikle olayların başlatıcısı olarak Türkmenleri, hedef gösteren Talabani, yazısının devamında ise tıpkı General Kasım gibi katliamın sorumluluğunu Baas mensuplarına yıkmaktadır. Fakat bu noktada General Kasım'ın sorduğu soru akıllara gelmektedir. *“Neden karşı taraftan hiç ölü yok?”* Talabani bir başka yazısında ise *“cinayeti işleyip cesetleri sokaklarda sürükleyen ve dükkânları talan edenlerin birçoğunun daha sonra Irak hükümetini yöneten Baas Partisi ile ilişkili olduğunu kaydetmek önemlidir sanırım”* (Talabani, 2005: 98). Talabani bu noktada, cesetlerin sokaklarda sürüklendiğini söyleyerek katliamın boyutlarını kendi cephesinden de kabul etmiştir. Fakat Baas yanlılarının Türkmenleri katletmesinin ardından Türkmenlerin daha sonraki süreçte onlarla iş birliği içerisinde olması nasıl beklenebilir ki? Üstelik Baas Partisi iktidara geldikten sonra Kerkük'te, Araplaştırma politikalarını gerçekleştirmeye çabalamış ve bunun neticesinde birçok Türkmen öldürülmüştür.

Nuri Talabani önemli bir kaynaktır fakat Barzanilerin olaya bakış açıları daha önemlidir. Çünkü Türkmenlere göre katliamın failleri arasında ilk sıralarda yer almaktadır. Barzani tarafı ise olayları şu şekilde değerlendirmektedir:

14 Temmuz Devrimi'nin birinci yıl dönümü sebebiyle gerçekleştirilecek kutlamalara Irak'ın diğer kentleri gibi Kerkük'te hazırlandı. Maalesef Kerkük'teki coşku ve sevinç kanlı bir olayla büyük bir felakete dönüştü. Bu olay Kürt ve Türkmen kardeşliği tarihine sürülmüş kara bir leke olarak anılacaktır (Barzani, 2006: 539).

Mesud Barzani'nin yazmış olduğu kitabın ilerleyen bölümlerinde; olayların Davud el- Cenabi tarafından yatıştırılması gerektiği fakat tam aksine onun kararları yüzünden olayların daha da büyüdüğünü, KDP'ye ait birliklerin ve bazı Türkmenlerin yatıştırma çabalarına rağmen olayın devam ettiğini ifade etmiştir. Barzani, ordu

birliklerinin olaylara göz yumduğunu belirterek, Halk Mukavemet Teşkilatı mensuplarının 14 Temmuz Katliamı sırasında istedikleri gibi davranmasına II. Tümendeki askerlerin ses çıkarmadığını dile getirmiştir.

Nuri Talabani katliamın sorumluları olarak Baas Partisi ve Türkmenleri gösterirken, Barzani ise komünist grupları hedef almıştır. Oysaki General Kasım 1958'de iktidar olmuş ve birçok Baas yanlısı kişiyi özellikle Şevvaf ayaklanmasından sonra etkisiz bırakmıştır. Bu isimler arasında krallığa darbeyi birlikte yaptığı Abdüsselam Arif'te vardı. Dolayısıyla Baas Partisi'nin 1959'da, özellikle Kerkük gibi stratejik bir noktada gücü olmadığı ve bu katliamı yapabilecek potansiyele sahip olmadığı açıktır. Bu düşüncede olan birkaç Kürt yazar daha vardır. Genel itibariyle baktığımızda Kerkük katliamı konusunda Kürt gruplar hiçbir şekilde herhangi bir suçu kabul etmemekle beraber Baas Partisi, Irak Komünist Partisi ve Türkmenleri suçlamaktadırlar. Bu bağlamda komünist kesimin görüşlerini de dinlemekte fayda vardır.

Irak Komünist Partisi, Irak'ta faaliyet gösterdikleri günlerden katliama kadar ki süreçte Türkmenler de fikri olarak hep çatışmışlardır. Oles Smolansky (1972); *“komünistlerin Kerkük katliamında tam olarak hangi rolü oynadığı belli değil”* ifadelerini kullanmıştır. Katliam ile alakalı olarak komünist yayınlar Türkmenlere darbe vurulduğu fikrindeydiler. Zaten Türkiye uşaklığı ve gericilik gibi ithamlarda buldukları Türkmenlere olan nefretleri Kasım'ın iktidar olmasıyla daha da şiddetlenmişti. Al-thakafa Al Cedide dergisi IKP Kerkük teşkilatında çalışan Adil Masri ile bir röportaj gerçekleştirmiştir. Masri'nin ifadeleri u şekildedir: (Hirmizi 2005: 159-175).

Yürüyüş Atlas Caddesine geldikten sonra evlerin çatılarından kurşunlar yağmaya başladı. İnsanlar panik içerisinde sağa sola kaçışmaya başladı ve çoluk çocuk dar sokaklar arasında kaçışmaya başladılar. Muhtemelen Petrol Şirketinin ajanları tarafından hazırlanan bir kışkırtmanın sonucu olacak ki Türkmenlerin mülkleri ve dükkânlar yağmalandı ve yakıldı. Olayda bazı insanların ölmesi yanı sıra Kerkük'ün eski kalesinden 3 gün boyunca kesintisiz silah sesleri geldi. Yaşanılan olaylar Petrol Şirketinin ajanları tarafından düzenlenmiş bir tezgâhtı.

Komünistler de tıpkı Kürt yazarlar gibi suçlamaları kabul etmemekte ve başka mecralara suçu atfetmektedir. Bazı komünistler suçu Petrol Şirketi adı altında

kendilerince tanımladıkları emperyalist güçlere yıkarken; bazıları ise Kürtleri suçlamış, kimi ise Türkmenlerin aşırı hareketlerini sebep göstererek değişken ifadeler vermişlerdir. Kısacası bu iki grup katliam ile alakalı olarak üzerlerine hiçbir suçlamayı almamaktadır ve birbirlerini suçlamaktadırlar. Katliam tanıklarının ifadelerine göre katliamı yapanların ve katliam sonrası idam edilen 28 kişinin %99'u Kürt milislerdi. Kürt yazarların komünistlere attığı suçlamaya ise “*Evet komünistlerdi fakat Kürt komünistlerdi*” şeklinde ifade vermektedirler.

Bir tarafta ideoloji bir tarafta etnik kimliğin yer alması faillerin çeşitlenmesine yol açmaktadır. Barzani'nin 1960'lar da bağımsızlık adı altında kalkıştığı hareketlerde göz önünde bulundurularak Kerkük'teki katliamın Barzani ve diğer Kürt ayrılıkçı kişilerin rolünün olduğu anlaşılmaktadır. Öyle görünüyor ki katliamda rolü olan Kürt gruplar, komünizm ideolojisinin arkasında sığınarak etnik milliyetçiliklerinin ve bağımsızlık hedeflerinin ön planda olmasını engellemeye çalışıyorlar. Bilindiği üzere başta Mustafa Barzani olmak üzere KDP içerisindeki birçok kişi SSCB'de bulunmuş ve buralarda eğitim almışlardır. Nitekim General Kasım ile 1960 yılında arası bozulan Barzani'nin Kürdistan amaçlı eylemlerine komünistler gayet sıcak yaklaşmışlardır. General Kasım iktidarı devrildikten sonra ise komünistler, tamamen bağımsızlık mücadelesi veren Kürtlerin yanında yer almışlardır. Bu konu ile alakalı detaylı söylemlere üçüncü bölümde geniş şekilde yer verilecektir.

2.5 KATLIAMIN YARATTIĞI TRAVMA VE TÜRKMENLER

Katliamın en önemli hedefi, Türkmenleri sindirmek ve bu sayede katliamı gerçekleştiren odakların Kerkük'te dilediği şekilde hareket etmesini sağlayabilmektir. Nitekim katliamın ardından bunu başarabilmişler, Türkmenleri büyük bir yas tutmuş ve belirli bir bölümü merkeze ya da ülke dışına göç etmiştir. Peki, Kerkük katliamı sonrası gösterilen aksiyonlar neden geçmişte yaşanan diğer katliamlarda gösterilen aksiyonlardan farklıydı? Neden Kerkük katliamından sonra bir travmadan bahsediyoruz?

Geçmişte yaşananlar ile 1959'da gerçekleşen katliamı çok kısa mukayese edecek olursak; 1920, 1924 ve 1946 yılında gerçekleşen olay ve katliamların öncesinde zincirleme meselelerin olmasıyla birlikte spontane şekilde gerçekleşmiş

diyebiliriz. Türkmenler bu tarihlerde yaşanan olaylar sonrasında karşı saldırının olacağını az çok tahmin etmiş fakat şiddetini bilemediklerinden olaylar farklı boyutlarda cereyan etmiştir. Lakin 14 Temmuz 1959 yılında Irak hükümetinin sessiz kaldığı, IKP ve KDP'nin öncülüğünde gerçekleşen katliam öncesinde herhangi bir çatışma yaşanmamakla beraber cumhuriyetin birinci yılı münasebetiyle Kerkük tam bir bayram havasındaydı. Türkmenler sürgünden dönen aydınlarının sevincini, cumhuriyetin yıl dönümü kutlamalarıyla birleştirerek oldukça mutlu bir ana tanıklık ediyorlardı. En mutlu günlerinde böylesine vahşice bir katliama uğradılar ki bu da olayın travmatik oluşundaki en önemli etkidir. Katliamdan ziyade bir tek kavganın dahi yaşanma ihtimalini düşünmemişlerdir. Katliamın ardından bu yaşananların planlı olduğunu bilmek Türkmenler içerisinde başka bir korkuya neden olmuştur. Bu korku, “*Bize planlı olarak yapılan bu katliam ya bir daha yapılırsa?*” sorusunu kendilerine sormalarına neden olmuştur.

Sadece katliama tanık olanlar değil onların evlatları da nesilden nesile sözlü aktarım ile daha sonraki nesile bu katliamın psikolojik kalıntıları taşıtmaktadırlar. Bir diğer farklılık ise 1959 katliamının tamamen politik gerekçelerle yapılması ileriye dönük kaygıları artırmıştır. Her ne kadar hedef Türkmenler de olsa hatırlayacağınız üzere, 1924 yılında yaşananlar esnafların karıştığı ve Müslüman- Hristiyan kavramları arasında bir çatışma olarak, 1946 yılındaki katliam ise bir işçi hareketi olarak bilinmektedir. Fakat 1959 katliamında hedef direkt olarak Kerkük ve burada nüfusu oldukça yüksek olan Türkmenlerdir. Sonuç olarak ortaya etnik çatışma psikolojisi durumu çıkmıştır. Barzani, devlet kurma özlemi ile birlikte karşı rakip olarak gördüğü bir diğer etnik grup olan Türkmenlere saldırı düzenleme eğiliminde bulunmuştur. Etnik çatışmanın kendisi, bir etnik grup üyelerinin başka bir etnik gruba yönelik sistematik olarak hoşlanmama veya nefret duygusundan kaynaklanmaktadır (Goldstein ve Pevehouse, 225: 2015). Türkmenler katliamdan sonra faillerin cezasını çekmesini istemiş bu istek yerine getirilememiştir. Onlarca Türkmen'in faili olarak sadece 28 kişi idam cezasına çarptırılmış o cezalarda yerine 1963 yılına kadar getirilmemiştir. Üzerine bir de katliam faillerinin ortalıkta rahatça gezmeleri ve 1962 yılında Salah Terzi suikastı Türkmenleri derinden yaralamış ve tepki göstermeye başlamışlardır.

Katliam, Türkmenleri ilk başlarda şok etkisiyle durgunluğa itse de bir yandan da Türkmenlerin kendi içlerinde hareketlenmesine sebep olmuştur. Katliam sonrasında oluşan ortamda katillerin cezalandırılmaması ve yalnızlık hissiyatı

Türkmenlerin ateşini had safhaya ulaştırmıştır. Katliam sonrası Kerkük'te emsali görülmemiş, tam bir halk dayanışması oluştu. Halk tek bir duyumuyla mezarlıklarda toplanıyor, mitinglere çıkıyor, katliama bulaşanlara karşı düzenlenen suikastlarda, eylemcileri koruyor, evinde saklıyor ve kaçmasını sağlıyordu (Hasasu, 2012: 9).

Böylelikle devletten beklenen adalet kavramının gecikmesi sonucu Türkmenler harekete geçmiş ve katliamın faileri olarak bildikleri onlarca kişiyi öldürerek haklarını savunduklarını düşünmüşler ve böylece kendilerine de özgüven gelmiştir. Türkmenlerin bu noktadan sonra ne pahasına olursa olsun Türkmen kimliğini koruma çabası içerisine girdikleri görülmektedir. Böyle durumlarda etnik gruplar, kendilerini güven altında hissetmediklerinde kimliklerine sarılarak siyasi amaçlar izlemeye ve etnik kimlik temelinde harekete geçmektedir (Kurubaş, 2008: 20). Buradan da anlaşılacağı üzere kimlik çatışmasının temellerini psikolojik etkenler, travmalar ve nereden geleceği belli olmayan saldırı korkusu oluşturmaktadır.

Karşı saldırılar ile birlikte Türkmenlerin acısı bir nebze dahi olsa hafiflemiştir. Fakat travma özellikle şehit aileleri ve tanıkları için oldukça zordu. Bu yüzden atlatılması da kısa sürede mümkün görünmemekteydi. Üç gün boyunca silah ve işkence sesleri duymak normal bir insanın atatabileceği kolay bir durum olmasa gerek. Katliam tarihinin de özellikle seçildiği iddia edilebilir. Planlı yapılan katliamın geleceğe dönük planları arasında Irak devleti ile Türkmenlerin arasındaki bağın zayıflaması da planlanmış olabilir. Katliam için neden 14 Temmuz seçilmiştir? Bu tarihin sebebi sadece mutlu günlerinde Türkmenleri daha rahat bir şekilde etkisiz hale getirme düşüncesi midir yoksa psikolojik bir sebebi var mıdır?

Kahramanlık propagandasına inanan kişiler, genellikle cinayetlerine anlam yükleyecek bir yıl dönümünü seçme yoluna giderek kendilerine ve yaptıkları işe büyük bir önem katmaya çalışırlar. Örnek verilecek olursa; Princip⁶ Sırbistan'ın 14.yy'da Kosova'da yenilgiye uğrayışının yıl dönümünü, Timothy Mc Veigh⁷ ise Teksas'ın Waco kentinde Branc David yerleşiminde Janet Reno'nun kan gölünün yıl

---

⁶ Gavrilo Princip, 28 Haziran 1914'te Saraybosna'yı ziyarete gelen Avusturya-Macaristan İmparatorluğu veliahtı Arşidük Franz Ferdinand'ı öldürerek, I. Dünya Savaşı'nın başlamasına neden olan Saraybosnalı Sırp milliyetçisi genç.

⁷ 1995 yılında Oklahoma City'yi bombalayan, 168 kişiyi öldüren ve 680'den fazla kişiyi yaralayan ve Alfred P. Murrah Federal Binasının üçte birini yok eden Amerikalı bir yerli teröristti. Bombalama, 11 Eylül saldırılarından önce ABD'deki en ölümcül terör eylemiydi.

dönümünü seçmiştir (Hitchens, 2001: 5). Burada tarihsel olarak psikolojik olaylara değinilmekle beraber tarihlerin insan zihnindeki önemine dikkat çekilmiştir. Türkmenler, Irak'ta krallığın devrilmesini ve cumhuriyetin ilanını katliamdan sonraki tarihte hiçbir zaman coşku ile kutlayamayacak ve her zaman bu tarihi kara bir gün olarak anacaktır. Bu durum zaten katliam esnasında Irak Devleti'ne karşı sarsılan duyguların yeniden filizlenmesini engelleyecek bir durumdur. 14 Temmuz tarihinden ziyade Temmuz ayı genel olarak Türkmenler için yas ayı olarak kalacaktır. Hatırlanacağı üzere Gâvurbağı katliamı da bir Temmuz ayında yapılmıştır.

Türkmenler için 14 Temmuz 1959 katliamı artık bir '*seçilmiş travma*' niteliğindedir. Bir olayın seçilmiş travma özelliğini kazanması için olayı yaşayan grubun ya da ulusun, bu ulusu oluşturan bireylerin, olayla ilgili kayıp duygularını ve bununla bağlantılı olarak ortaya çıkması gereken yas duygularının yaşanmaması gerekmektedir (Çevik, 2010: 17-18). Türkmenler katliam sonrasında acının yaşanmasıyla veya belirli bir süre yas tutarak durumu sonuçlandırmamış, acının ağır olması yas tutmayı zorlaştırmış ve yıllar boyu acılarını ilk günkü gibi hissetmişlerdir. Öyle ki bu vahşete tanık olan bazı kişiler akıllarını kaybederek çıldırmış, korku ve dehşet yüzünden hamile kadınlar çocuklarını düşürmüştür (Saatçi, 2017: 198). Dolayısıyla bu durum psikolojik olarak birikmiş ve bu birikimle günümüze kadar nesilden nesile aktararak gelmiştir. Böylece yaşanan travma artık o kimlikle özdeşleşmiş ve kimliğin bir parçası haline gelmiştir. General Kasım döneminin korkutucu izleri ise şu şekilde ifade edilmektedir;

Otuz beş yıl zarfından Kerkük altı kat büyümüştür. Buna rağmen caddeler hala dar ve evlerin bahçeleri aynı tarzdadır. Ancak, bir şeyin tamamen kaybolduğunu ve Kerkük'te izine rastlamadığımızı söyleyebiliriz: Tebessüm... Gülme... ve eğlence! Şehir, üç yıl süren korkunç Kasım döneminde şehitlerinin hatırası ile yaşamaktadır (Zebal, 1963: 58).

Zaten var olan seçilmiş travma daha farklı boyutlar kazanabilmektedir. Bunun sebebi katliamdan sonra tekrar aynı senaryolara maruz kalmalarıdır. Türkmenler, Kerkük katliamından sonrada katliama maruz kalmış ve bu durum travmanın pekişmesine neden olmuştur. Travmanın boyutu azalmaktan ziyade yükselişe geçmektedir. Dolayısıyla Türkmen toplumunda geleceğe dair korkular hiç bitmemiştir. 1980'de Türkmen liderlerin idam edilmesi ve 1991 yılındaki Altunköprü katliamı, 14 Temmuz 1959 yılında yaşanan katliamı pekiştiren olaylar örgüsüdür.

Birey ya da grupların kaybettiği değerler ne kadar büyük ve önemliyse yasını tutmakta o derece güç olmaktadır. Irak Türkmen Cephesi (ITC) Erbil Milletvekili Aydın Maruf, katliama dair psikolojiyi gözler önüne seren şu açıklamayı yapmaktadır:

Söz konusu katliamın etkisi Türkmenler üzerinde hâlen sürüyor. Bu acı günü insanlık suçu ve Türkmenlere karşı yapılan bir katliam olarak görüyoruz. Bu katliam, Türkmenleri siyasi ve kültürel alanda da sindirmeyi amaçladı. Şehit olan insanların hepsi sivildi. Irak hükümeti ve uluslararası toplum katliamı soykırım olarak tanımalı (Anadolu Ajansı, agis, 2018).

Türkmenler 1959 yılından bugüne kadar her 14 Temmuz günü bir araya gelerek şehitlik ziyaretleri, konferanslar, sempozyumlar, çeşitli etkinlik ve görseller ile katliamda hayatını kaybedenleri anarlar. Dolayısıyla arkadan gelen yeni nesilde bu anlara tanıklık etmektedir ve kimlik bu acı ile bütünleşerek nesilden nesile aktarım göstermektedir. Peki, bu aktarımın bilinçaltında ne yatmaktadır?

Örneğin, soykırımdan kurtulan birey, utanma ve alçalma duygularından, hakkını savunamama, yas tutamama halinden kurtulmak için, incinmiş bir kişi olarak kendi imgesini çocuğunun gelişmekte olan kişisel kimliğine yatırmaktadır ve böylece ebeveynin imgesi, çocukta yaşamaktadır (Volkan, 2017: 59).

Travmaları canlı tutmak nesilden nesile aktarımda önemli bir rol üstlenmektedir. Bir roman, şiir, türkü ya da herhangi bir edebi sanat türü travmaları canlı tutmak adına önemli araçlardır. Bir toplumun edebi eserleri topluma ayna tutmakla beraber toplumun acıların ve travmalarını da gözler önüne sermektedir. Türkiye’de sıklıkla dinlenen ve Cem Karaca’nın yorumladığı “Kerkük Zindanı” adlı eser buna en iyi örneklerden birisidir.

2.6 GENEL DEĞERLENDİRME

Bu bölümde 14 Temmuz 1959 Kerkük katliamı, yazılı kaynaklar çerçevesinde değerlendirilmiştir. Katliama giden süreçte en kritik noktalardan biri olan cumhuriyetin ilanına değinilmiş ve bu gelişme çerçevesinde Irak siyasetinde öne çıkan aktörler hakkında incelemelerde bulunulmuştur. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte

siyasi nüfuzunu artıran Irak Komünist Partisi ile siyasi arenada yer bulma şansını bulan Molla Mustafa Barzani liderliğindeki Kürdistan Demokratik Partisi'nin, 14 Temmuz 1959 katliamındaki rolü yazılı kaynaklar çerçevesinde incelenmiştir. Yazılı kaynaklarda ekseriyetle Irak Komünist Partisi'nin katliamda ön safhada olduğu bilgisi yer almaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda bazı yazılı kaynaklarda ise Barzani'ye bağlı Kürt gruplarının da katliamdaki rolüne değinilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ve diğer ülkelerin katliama dair tepkileri yazılı kaynaklar çerçevesinde incelenmiştir. Üçüncü bölümde yer alan tanıkların ifadelerini okumadan önce, katliam psikolojisine dair yazılı kaynaklar çerçevesinde bir takım bilgiler sunulmuş, böylece sözlü tarihte yer alan ifadelerin politik psikoloji açısından bilimsel çerçevede değerlendirilmesi planlanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TANIKLARIN ANLATIMIYLA 14 TEMMUZ 1959 KERKÜK KATLIAMI

Bu bölümde amaçlanan, ikinci bölümde yazılı kaynaklara atıfta bulunarak anlatılan 14 Temmuz 1959 Kerkük katliamını tanıkların ifadeleri doğrultusunda değerlendirmektir. Görüşülen on tanık katliam öncesi atmosferi, katliam anında yaşananları, katliamın amacını, faillerini ve Türkmen toplumunda nasıl bir yer edindiği konusunda değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Burada hedeflenen ikinci bölümdeki yazılı kaynaklar ile tanıkların ifadeleri arasındaki tutarlılık ve farklılığın ne derecede olduğunun anlaşılmasıdır. Tanıkların her biri katliam anında farklı noktalarda bulunmuş ve farklı hayat hikâyelerine sahiplerdir. Ek-3’de geniş bir biçimde yer alan tanıkların ifadelerini bu bölümde analiz ederek yazılı tarih sınanmaya çalışılacaktır. Yazılı kaynaklarda yeterli seviyede cevap bulunamayan sorulara tanıkların ifadelerinde cevap aramak istenmektedir. Bu bölümde yer alan kısımlar tamamen tanık ifadelerinin toparlanmış ve özetlenmiş halidir.

3.1 SÖZLÜ KAYNAKLARDA KATLIAM ÖNCESİ GELİŞMELER

Kraliyet döneminin Kerkük’teki Türkmenler için sakin geçtiğini ifade eden tanıklar, 14 Temmuz 1958 yılında General Kasım’ın gerçekleştirdiği darbe sonrasında Türkmenlerin, bu yeni yönetimi desteklediğini ifade etmektedirler. General Kasım’ın iktidar olması ile birlikte ülke de yeni aktörler de kendilerini belli etmeye başlamışlardır. Bu aktörler Irak Komünist Partisi ve Molla Mustafa Barzani olmuştur. SSCB’de 11 yıl sürgünde bulunan Molla Mustafa Barzani Irak’a dönmüştür. Irak’a geldikten kısa bir süre sonra Barzani’nin Kerkük ziyareti oldukça olaylı olmuştur. Bu kargaşa esnasında Hidayet Aslan isimli bir Türkmen hayatını kaybetmiştir. Bu olaylarda Barzani yanlısı Kürtler, tanıkların ifadelerine göre “*Yabancılar ve Turaniler dışarı, burası Kürdistan, burası Kürtlerin defolun!*” şeklinde Kürtçe sloganlar atarak Türkmenleri kışkırtıcı hareketlerde bulunmuşlardır.

Tanıklar ifadelerinde, Barzani’nin Kerkük için “*Kürtlerin Kudüs’ü*” ifadesini de kullanarak Kürt milislere Kerkük’ü hedef gösterdiği ifade edilmektedir. Sadece

Barzani'nin Kerkük'e gelişi değil aynı zamanda 1959 yılında yapılacak olan nüfus sayımında Kürtlerin nüfus konusundaki baskıları şehirde gerginliği artıran bir başka nokta olmuştur. Tanıklar, Kerkük'te bulunan komünistlerin %90 civarının Kürt olduğunu söylemektedirler. Bu iki aktörün devreye girmesi ile birlikte Türkmenler için sosyal sorunlarda yaşanmaya başlanmış ve tayin durumlarında zorluklarla karşılaşmışlardır. Kerkük'ün idari ve sosyal statüsünün değişimi için bir takım gelişmeler yaşanmıştır. Kerkük Valisi ve Belediye Başkanı değişmiştir. Mart 1959 yılında Musul'da General Kasım karşıtı olarak gerçekleşen başarısız Şevvaf Ayaklanması ise yine çoğunlukla tüm tanıkların üzerinde durduğu bir başka gelişmedir. Musul'da bu ayaklanma gerçekleşirken o dönem Kerkük'te askeri öğrenci durumunda olan tanık S**** N**** T**** olayı şu şekilde anlatmaktadır;

“Ben de o zamanlar Kerkük'te 9. sınıfta öğrenciydim. 8 Mart 1959 günü Albay Abdülvahap Şavvaf'ı desteklemek amacıyla General Abdülkerim Kasım'ın zıddına yürüyüş yaptık. Öğle vakti Musul'da ne olduğunu bilmeden yürümüştük. Herhalde bu Türkmenlerin hanesine büyük bir negatiflik olarak sayıldı. Hemen o günden sonra Kerkük'te sivil memurların %80'i Kerkük dışına sürüldüler. Memur olmayan kimseler ise (avukatlar ve tacirler) Güney Irak'a gittiler.”

Tanıkların ifadelerinden darbe sonrasında, özellikle de Barzani'nin dönüşüyle Kerkük'te çok sık olayların yaşandığı sonucunu çıkarmak mümkündür. Tanıkların 9'u katliama dair önceden herhangi bir şekilde istihbarat almadıklarını ifade etmektedirler. O dönem 16 yaşında olan tanık E**** H**** ise ilginç bir ifade kullanmaktadır.

“6 Ocak 1959'da insanlar çok tedirgindi çünkü bir takım söylentiler geldi. Kerkük'e düşman Kürtler hücum edecek ve komünistler orada bir katliam yapabilir diye. Hatta bir takım insanlar yakın köyleri işaret ederek orada bir müddet kalalım dediler. Daha sonra bir şey olmadı. Geldiler ve rahatladılar. Herhalde birkaç kere bunu söylediler ve gerçekleşmedi ki insanlar artık ciddiye almasınlar ve ihtiyat almadan yakalanmış olsunlar şeklinde oldu durum.”

Bir diğer tanık A**** T****'in ifadeleri de bu ifadeyi destekler niteliktedir.

“1959 yılında komünistlerin gençlik kolları kuruldu fakat Türkmenler onlara katılmadı. Onların şubeleri vardı. Belediye başkanı dedi ki ‘*Siz muhtarlar her gün oraya gideceksiniz*’ ve babamda gidip bir yarım saat kadar oturup geri geliyordu. Oradaki kişilerin geneli Kürt’tü ve bir gün babam dedi ki: bunların düşünceleri ve davranışları pekiyi gelmiyor, aralarında bir şeyler konuşuyorlar ve biz gelince konuyu değiştiriyorlar.”

Bu iki ifadeden de anlaşılacağı üzere katliama dair herhangi bir istihbarat ve duyum sezinlenmemiştir. Fakat Kerkük’te Türkmenler açısından olumsuz gelişmelerin olacağı hissiyatı insanların içerisine yerleşmiştir. Nitekim tanıklar, yine de böylesine vahşice bir katliamın olacağını hiçbir şekilde tahmin edemediğini aktarmışlardır. Cumhuriyet kutlamalarına (katliam günü) yakın günlerde Güney illerine sürgüne gönderilen Türkmenlerin tekrardan Kerkük’e gelmeleri ise Türkmenlerin şüpheli yaklaşımlarının tamamen ortadan kaldırılıp kutlamalara yönelmesine sebep olmuştur denilebilir.

Türkmenlerin 14 Temmuz 1959’daki cumhuriyet kutlamalarına özenle ve coşkuyla hazırlandıkları tanıkların hepsi tarafından mutabık kalınan bir noktadır. Akşam saatlerinde ve Türkmenlere ait bir kahvehanede katliamın başladığı ve aynı zamanda katliam sürecinin 3 gün sürdüğü de tanıkların katliama dair mutabık kaldığı bir diğer noktadır. Katliam yaşanırken en küçük yaşta bulunan S**** M**** isimli tanık ise 2 günlük bir süreç olduğunu ifade etmektedir. N**** K**** isimli tanığın “*Kerkük’te 3 gün Ezan okunmadı*” şeklinde ifadesi ise bir diğer çarpıcı ifadeler arasında yer almaktadır.

3.2 SÖZLÜ KAYNAKLARDA KATLIAMDA ROL OYNAYAN AKTÖRLER

Tanıklar ifadelerinde, katliam öncesi Irak ve Kerkük’teki siyasi ortamı anlatırken Irak Komünist Partisi ve Molla Mustafa Barzani önderliğindeki Kürdistan Demokratik Partisi’nden net bir şekilde bahsetmiş bulunmaktadır. Özellikle Mustafa Barzani’den fazlaca bahsetmektedirler. Tanıklara “*General Kasım ve diğer aktörlerin katliamdaki rolü nedir?*” şeklinde soru yansıttığımızda alınan cevaplar yazılı kaynaklarda olduğu gibi ardında soru işareti bırakmamaktadır. Tanıkların hepsi

Barzani önderliğindeki Kürt milisleri bu katliamın baş faili olarak görmesinin yanı sıra, ekseriyetle Komünist Parti ve Kürt işbirliğinden bahsetmektedirler. Fakat General Kasım'ın dolaylı yönden desteğinin çok olduğunu da aktarmaktadırlar.

Tanıklar katliamın faillerini anlatırken şu ifadeleri kullanmaktadırlar. “*Bize bunu yapanlar Kürtçe konuşuyorlardı!*” 3 tanık net olarak bu ifadeyi kullanmaktadır. Devamında ise bunun bir Kürt planı olduğunu ve amaçlananın ise Kürt devleti çatısı altında Kerkük petrollerine sahip olma girişimi olduğunu ifade etmektedirler. Katliamda idam edilen 28 kişinin 27'sinin Kürt olması ise Türkmenler için bir başka kanıt niteliği taşımaktadır. Tanıklardan S**** S****'nin “*Tamam, komünistlerin de eli vardı ama Kürt komünistlerdi. Kürtler, komünizm maskesini kullandılar.*” şeklinde ifadesi Türkmenlerin faillere bakışını özetleyen ifadeler arasında yer almaktadır. S**** S****

“Zaten Kürtlerin çoğu da o sırada komünist olmuşlardı. Niye öyle olduğunu bilmiyoruz ama herhalde o etiket altında cinayet işlemek işlerine geldi. Çünkü Irak Komünist Partisi Başkanı Adil Abdüsselam iki ciltlik hatırasında diyor ki ‘Kürtler bizi kullandılar ve Komünist Partisi'nin Irak'ta itibar ve kan kaybetmesine Kürtler sebep oldular’ diyerek onları suçluyor.”

Şeklinde devam eden ifadeleriyle Komünist Parti ile Kürt milislerin bağına daha detaylı değinmektedir.

O dönem Kerkük'te askeri öğrenci konumunda bulunan S*** N**** T*** Musul'daki Şevvaf Ayaklanması'nın Türkmenlerin hanesine negatif olarak yazıldı ifadesini kullanmıştı. Aynı isim darbe sırasındaki ifadelerinde “*bu milis dediklerimiz sivil arabalarla geçerlerdi, ‘darbe olmaz Abdülkerim Kasım'ın zıddına’ diye bağırırlardı.*” Bu ifade ile birlikte akıllara Mart 1959'da General Kasım'a karşı yapılan başarısız darbe girişimi gelmektedir. General Kasım'ın belki de bu yüzden katliama göz yumduğu iddialarında bulunulabilir. Tanıklar o dönem için Komünist Parti ile olan fikir çatışmaları ve komünistlerin Kerkük'e nüfuz etme çabalarına da değinmektedirler. Bu durumu katliamın üzerinden anlatmaya çalışan Y*** H***

“Türkmen her zaman anti-komünist olarak kaldı ve o zamanlar bütün Irak'taki öğretmen, baro ve öğrenci sendikalarının hepsini komünistler kazandı yalnız Kerkük, Musul ve Ramadi'de kazanamadılar. Dolayısıyla

bunun bir intikamı olarak da şiddete başvurdular ve Kürtleri de kullandılar. Yani komünistler ve Kürtler birlikte hareket ettiler” ifadelerini kullanmıştır.

Tanıklar aynı zamanda o dönem Kerkük’te yer alan komünistlerin yaklaşık %90’ının Kürt olduğunu da eklemektedirler. Tanıklar failer hakkında konuşurken sivil Kürt halkı ile Kürt siyasi hareketini ayırmaya özen göstermişlerdir. Tanık S*** S**** konu hakkında konuşurken

“Biz Kürtleri millet olarak suçlamıyoruz fakat bu işin içinde Kürtler var ve bu işin faili Kürtlerdir. Bütün Kürtler kötüdür demiyoruz. Bu plan Kürt planıdır. Mesud’un babası Mola Mustafa Barzani’nin planıdır. Zaten Barzani’nin Kerkük’e gelişi kavgayı başlatan ve işlerin bu hale gelmesinin en büyük sebebidir” ifadesini kullanarak Kürtleri millet olarak suçlamadıklarını özellikle ifade etmiştir.”

3.3 SÖZLÜ KAYNAKLARDA KATLIAMA DAİR TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVLETİ VE DİĞER ÜLKELERİN TEPKİSİ

Tanıklara sorulan sorulardan birisi de “*Katliama dair başta Türkiye Cumhuriyeti Devleti olmak üzere diğer ülkelerin tepkileri ne olmuştur?*” sorusudur. Türkiye ile Irak Türkmenleri arasındaki ilişki akraba devlet ve akraba azınlık olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla Irak’ta Türkmenlere karşı yapılan herhangi bir saldırıda Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin tepkisi de merak uyandıran bir başka konu haline gelmiştir. Görüşülen 10 tanıktan 10’u da katliamın sürdüğü günlerde ve katliamdan sonraki süreçte herhangi bir şekilde Türkiye’den herhangi bir tepkinin geldiğine dair bir duyum almadıklarını ifade etmişlerdir. Tanıkların sorulan 14 soru da net bir şekilde en mutabık kaldıkları konu bu olmuştur. Türkiye’nin katliama dair herhangi bir tepkisinin olmamasının yanı sıra Türkmenlerde derin üzüntüye sebep olan bir takım davranışlarda mevcuttur. Türkmenlerin üzüntü duydukları Türkiye’nin bazı tavırları Kerkük’te katliam devam ederken Türkiye’de bulunan N*** D*** tarafından detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

“Basın bildirisi yapacaktık biraz sonra da polisler geldi. Ne yazık ki basın bildirisini yapamazsınız diyerek dağıttılar. O zaman Adnan Menderes iktidardaydı. Fakat işin enteresanı ve hala çözemediğim, Abdulhalid Beyatlı’nın ve benim koluma yapıştılar bizi polis arabasına bindirdiler. O

zamanlar Taksim de 'Park Oteli' vardı sonradan yıkıldı. Bizi Adnan Menderes ile görüştüreceklerdi fakat bizi kabul etmemişler. Daha sonra bizi Hilton otelinde Fatin Rüştü Zorlu'nun karşısına çıkardılar. Ölünün arkasından Allah rahmet eylesin demeli fakat bizi çok sert karşıladı. *"Yapamazsınız! Edemezsiniz! Verdiğiniz bilgiler doğru değil! Ölenlerin sayısı şu kadardır siz bu kadar diyorsunuz! Hadi çıkın dışarı!"* dedi ve dışarıya çıktık. Tabii büyük bir üzüntü içerisinde kaldık. Ertesi gün Enver ağabey bana haber gönderdi. *"Gel sana bir şey söyleyeceğim"* dedi. Sık sık giderdim çünkü o büyük ağabeyimizdi. Dedi ki biraz sonra radyodan haber verilecek. Kendi kulağımla duydum radyoyu: *"Kerkük'te hadiseler oldu fakat İngilizlere herhangi bir zarar gelmedi..."* Yorumu sizlere bırakıyorum."

Yine bir başka tanık E**** İ**** H**** *"Hiçbir ülkeden tepki gelmedi. Türkiye'nin ise bu olaylardan haberinin olmaması mümkün değil"* ifadelerini kullanmıştır. E**** İ**** H****, Fatin Rüştü Zorlu'nun görüştüğü Türkmen isimlere karşı tavrına ise şu şekilde tepki göstermiştir; *"Sanırsın insan değil de hayvan ölmüş. Türkmen ölmüş orada. Sonra bizim Türkmenler Bağdat'ta olan Türk elçiliğine gitmiş ve oradan 'kimse gelmesin yanımıza hayatınız tehlikede olur' denmiş. Çok acayip durumlar oldu. Hiçbir Türkmen'i Türk elçiliğine kabul etmediler."* E**** H**** diğer devletlerin tepkileri ile alakalı olarak ise *"İngilizler, Amerikalılar ve Mısırlılar çok ciddi bir şekilde takip ettiler"* ifadelerini kullanmıştır. S**** S**** ise katliam ile ilgili haberlerin engellenmesini ve tepkisizliğin nedenini şu şekilde ifade etmiştir;

"İşin tuhaf tarafı katliamın Türkiye'den duyulması siyasilerde büyük bir panik yarattı. Belki de millette panik yaratılmasını diye Kerkük katliamı ile ilgili haber, film, röportaj ve basın toplantısı yapılması Bakanlar Kurulu tarafından yasaklanmıştı. Başka hiçbir ülkeden tepki yoktu. Yayın ajanslarından da geçmedi."

Türkmenlerin Türkiye'den herhangi bir şekilde tepki gelmemesine yönelik belirttikleri üzüntülerin altında yatan sebep Türkiye'ye olan sevgi ve bağlılıklarıdır. 1948 doğumlu A**** T****,

"Yaşlılarımız diyordu ki; 27 Mayıs 1960 darbesinde Türk askeri 1959 katliamı için ayaklanmış. Gideyim ben soydaşlarımı kurtarayım demiş. Adnan Menderes olmaz dediğinde ise askerin kızıp onun için darbe yaptığı söylenirdi. Bizdeki Türkiye sevgisi nasıldı biliyor musunuz? Bize derler ki

'Hacca gitmeden önce Ankara'ya gideceksin.' Bizdeki Türkiye sevgisi çok başka. Bizim mahallede bir ayakkabıcı vardı. Türk der ağlardı. İstiklal marşını ezbere bilirdi. Dedim ki *"Amca sen niye Türkiye'ye gitmiyorsun?"* Dedi ki *'Benim inançlarım var. Millet buzdolabı aldı ben almadım. Türk buzdolabı gelmeden alamazdım. Allah duamı kabul etti çarşıya Türk buzdolabı Arçelik geldi de öyle aldım. Ben Türkiye'ye gelmeyeceğim Türk askeri buraya gelecek öyle ben Türkiye'ye gideceğim derdi.'* Bu böyle bir hayal, böyle bir sevgi."

İfadelerini kullanarak Türkmenlerin Türkiye'ye dair hislerini bu şekilde aktarmıştır. Bir diğer tanık N**** K**** ise *"Bizim zaten Türkiye'den başka bir yerde yüzümüze bakmazlar"* demiştir. N**** D**** Türkiye'ye olan hislerini anlatırken dedesine atıfta bulunmuş ve şu cümleleri aktarmıştır; *"dedemin İstanbul'a gittiğim zaman bana ilk dediği cümle şuydu; Nusaybin'de trenden inersin, toprağı öpersin, secdeye yatarsın ve öyle o toprağa ayak basarsın. Çünkü o topraklar benim anlımın teriyle kazanıldı."*

3.4 SÖZLÜ KAYNAKLARDA TÜRKMENLERİN IRAK DEVLETİNE KARŞI AİDİYET VE GÜVEN DUYGULARI

Aidiyet kavramı temel bir insan gereksinimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Aidiyet hissinin bireyde var olmaması toplumdan soyutlanma ve bulunduğu mekân içerisinde yabancılaşma duygularını artırarak bireyin ruh sağlığının olumsuz yönde etkilenmesine sebep olmaktadır. Türkmenlerin 1959'da maruz kaldığı katliama Irak Hükümeti'nin davetiye çıkarması ve sonrasında Türkmenleri rahatlatacak hamlelerde bulunmaması akıllara güven ve aidiyetin zayıflaması durumunu getirmektedir. 1959 yılında yaşanan katliamın tanıklarına *"Katliamdan sonra Irak Devletine karşı güven ve aidiyet konusundaki hislerinizde nasıl bir değişim olmuştur?"* sorusunu yöneltmiş ve tatmin edici cevaplar alınmıştır.

A**** T****, *"Valla olmaz olur mu? Sonradan kalkıp Abdülkerim Kasım tarafından bu şehit ailelerine kan parası ödenmesi bile teklif edildi. Hiçbir zaman bir aidiyet olmadı ki hep ikinci sınıf vatandaşık"* ifadesini kullanırken; E**** H****, *"Türkmenlerin oldum olası meseleye şöyle bir bakış açıları vardı. Her zaman hükümetler ile devlet arasında ayırım yaptılar. Yani devlete değil hükümetlere"*

küstüler. Devlet bizim devletimizdir ve biz burada kaldık. Irak Devlet'i vardı ve Türkmenler ona her zaman sahip çıktı" ifadesini kullanmıştır. Irak Devleti'nin katliam sonrası Türkmenlerle ilişkisinin ne olduğuna dair ise N**** K**** "Biraz bizimle iyi oldular. Abdülkerim Kasım bizimle iyi olmaya başladı. Güvenimiz ortadaydı ne yüzde yüz güven ne de düşmanlık vardı. Katliam öncesinde güvenimiz vardı ki bayram yapıyorduk. Askerlerin başında olanlar değişti. Polis ve emniyet müdürleri değişti, iyiler geldi. Geneli de Arap'tı" şeklinde değerlendirme de bulunmuştur.

Y**** H**** "Bence zedelenmişti ve o aidiyet duygusu git gide azaldı" şeklinde duygularını aktarırken E**** İ**** H**** ise katliamdan hemen sonra General Kasım iktidarının davranışını yaşadığı bir anı ile aktarmaktadır:

"Biz katliamdan 10-15 gün sonra Kerkük'ten Bağdat'a gittik. Savunma Bakanlığı binasına görüşmek için girdik ve Abdülkerim Kasım'ı bekledik. Odaları yukarıdaydı ve merdivenlerden iniyorlardı. Bizi bir odaya aldılar. O oda da Abdülkerim Kasım her birine 4000 dinar teklif etti. O dönem büyük paraydı ve 4 ev alabilirdik. Ata Hayrullah'ın hanımı hiddetle dedi ki: *Biz senin parana gelmemişiz bizim eşlerimiz ölmüş biz hakkımızı istiyoruz. Kim bunları öldürdü sen onları öldüreceksin!*"

Abdülkerim Kasım döneminde katliam failleri idam cezasına çarptırılmasına rağmen ceza uygulanmamıştır. İfadeler çerçevesinde Türkmenler, Abdülkerim Kasım iktidarı döneminde Irak Devleti'nden umduğu hizmetleri bulamadı. Abdülkerim Kasım sonrası dönemi ise S**** N**** T**** "Baas Partisi gelince Kerkük'te Türkmenlerin gönlünü almak için failleri astı. Orada biraz devletle Türkmenlerin arası iyileşti" şeklinde anlatmaktadır. Genel itibariyle katliam tanıklarının ifadeleri çerçevesinde, Türkmenlerin Irak devletine olan aidiyet ve güven duyguları katliamdan sonra zedelenmiştir.

Baas Partisi döneminin ilk safhalarında Türkmenler psikolojik olarak rahata ermiş ve devlete olan aidiyet duygusunun tamamen ortadan kalkması faillerin idamları sayesinde gerçekleşmemiştir. S**** N**** T**** faillerin idamını "Bunları idam ederken bize dediler ki 'Kerküklü Türkmen olan talebeler gelin sizi öldürenlerin idamlarını görün.' Biz de gittik ve nasıl idam edildiklerini gördüm." Baas iktidarının bu davranışı Türkmenlerin acılarının az da olsa dinmesi için ve

devlete karşı zayıflayan aidiyet duygularının tekrar sağlanması için önemli bir gelişme olarak görülmektedir. Katliam faillerinin asılmasının Kerkük'te nasıl bir hava yarattığını ise A**** T**** şöyle anlatmaktadır:

“23 Haziran 1963 tarihinde bizim mahallede oturan ve Şehitler Köprüsünün karşısında bulunan eski Kerkük Polis Müdürlüğü'nde görevli bir polis bize, 1959 katliamını gerçekleştiren katillerin bu sabaha karşı müdürlük binasında asıldıklarını ve Kerkük'ün üç ayrı meydanında teşhir için sallandırıldıklarını söyledi. Biz eski kışlanın arkasındaki alanda asılanları seyrettik. Bu olay üzerine herkes birbirini kutladı. Bazı Türkmen kadınları sevinçlerinden zılgıtlar çektiler. Asılanlardan bir tanesi de katliam dönemi Kerkük Belediye Başkanı olan Berzenci idi. Şehit sahipleri geldi orada kurban kestiler. Şarkı söylemeye başladılar ondan sonra kanımız yerde kalmadı demeye başladılar.”

3.5 SÖZLÜ KAYNAKLARDA 1959 KATLIAMININ TÜRKMENLER İÇİN ÖNEMİ

Türkmenler Irak topraklarında sadece 14 Temmuz 1959 katliamını değil başka katliamlara ve saldırılara da maruz kalmışlardır. Fakat 1959 Kerkük katliamı Türkmenlerde ayrı bir yerde bulunmaktadır. Bunun nedeni ise sorulan bu soru ile anlaşılmaya çalışılmıştır “*Kerkük katliamının Türkmenlere yapılan geçmişteki katliamlardan daha derin izler bıraktığı görülmektedir. Bunun sebebi nedir?*”

Öncelikle katliam tanıklarının hepsinin ortak ifadesi, 14 Temmuz 1959 katliamının geçmiş katliamlara ve saldırılara göre “*Planlı, günlerce sürmüş, hazırlıklı, vahşiyane ve siyasi amaçlı olmakla beraber katliamda hedef gösterilenlerin Türkmen liderler ve kültürlü insanlar*” olduğu yönündedir. Aynı zamanda 1959 katliamının “*demografik yapının değişiminde diğer katliamlara oranla daha etkili olması.*” Tanıklar 1959 katliamının diğer katliama göre önemini anlatırken herhangi bir fikir ayrılığına düşmemişleridir. E**** H****,

“Çünkü 1959 yılındaki tamamen siyasi bir çatışma sebebinden oldu. 1924'teki olay İngilizlerin getirdiği teyari/hava güçlerinin kavga çıkararak yarattığı bir olaydır. 1946'daki olay, işçilerin meşru ve haklı talepleri ve devletin resmi polisinin ateş açması sonucu olan bir olaydır. Fakat 1959

hadisesi çok ayrı bir olaydır. Milis kuvvetlerin siyasi bir olay olarak Türkmenlere soykırım hadisesi yapmaya çalıştıkları için diğerlerinden farklı oldu.”

Şeklindeki ifadeleriyle 1959 Kerkük katliamının önemini anlatırken, S**** S****

“1924 katliamı gâvur eliyle yapılmış bir şeydi. Müslüman olmayan Levy (devşirme) askerleri tarafından sanki Müslümanlara karşıydı. Fakat 1959 katliamında direkt etnik kimliğe yönelik bir saldırı vardı. Türkmenlerin kökünün kazınması, soykırım yapılması ve gözdağı vermek gibi çok insanın şuurunu da tepki olarak bilinçlendiren bir katliamdı. O yüzden hem izleri derin hem de tepkisi yüksek oldu. Kerkük katliamı tabii Türkmenlerin de büyük bir yalnızlık ve mazlumiyet içerisinde Irak devletinde yaşadıklarını göstermek açısından büyük bir mesaj verdi. O bakımdan Kerkük katliamı Irak Türkmenlerinin tarihinde büyük bir dönüm ve kırılma noktası yaratmış oldu.”

Şeklindeki bir diğer ifadeyle E**** H****’nin ifadesini destekler nitelikte bir açıklamada bulunmuştur.

N**** K**** ise; *“1959 katliamı ilk büyük katliam oldu. Birde hepsini isim yaza yaza çektiler. Yoldan geçeni almadılar, tamamen planlı bir katliamdı. Türkmenleri lidersiz bırakma çabaları vardı.”* Yorumunu yaparken, S**** N**** T****,

“1946 yılında devlet zıddına bir yürüyüş oldu. Ben öyle çok meyil etmem o dönemdeki olayların lafını konuşmayı. Çünkü o dönemde olayları yapan komünistlerdi hatta Türkmenlerden de bu olaya katılanlar oldu. Ya komünisttiler ya da amele idiler. Maaşımız fazla olsun tarzı talepleri olan komünist işçilerdi. Onun için ben 1946 olayını arzu etmem pek. 1959 yılında Türkmenler hiçbir şey yapmamışlardı ne kavga vardı ne Abdülkerim Kasım zıtlığında bir şey vardı. Plan tam kurulmuş. Bu öldürülenler içinde ne bir Kürt ne bir Arap ne de bir Hristiyan var. Öldürülenlerin hepsi Türkmen idi. Tamamen Türkmenlere karşı bir saldırıydı. Bu katliamı yapanlara idam cezası çıktığında da onların hepsi Kürt’üler.”

4 tanığın bu ifadeleri 10 tanığın ortalama ifadelerinin özeti niteliğinde olup buradan 1959 Kerkük katliamının diğer katliamlardan farkı ve önemi ortaya konulmuştur. Katliamın diğer katliamlara oranla Türkmenleri neden bu kadar etkilediği ise aslında S**** S****’nin ifadelerinde biraz daha karşımıza çıkmaktadır.

“Türkmenlerin tarihinde büyük bir dönüm ve kırılma noktası olmuştur” şeklinde ifadesi “nasıl bir dönüm noktası olmuştur?” sorununun sorulmasına neden olmaktadır. Tanıklar bu dönüm noktasının ileriye dönük iyi sonuçlar doğurduğu yönünde ifadeler de bulunmuş olsalar da negatif etkisini de bildirmişlerdir.

A**** T****, “artık hiçbir zaman güven duymuyorsun. Aklına gelir miydi aynı yerde olduğun insanlar sana silah çekti. Kimi Türkmenler Kerkük’ten göçtüler. İnsanlarda bir güvensizlik oldu ve gittiler” şeklindeki ifadesi ile Türkmenlerdeki güven duygusunun kaybolmasından ve göç hareketlerinden bahsederek Türkmenler açısından negatif bir dönüm noktası olduğunu ifade etmiştir.

E**** H**** ise, “ciddi bir mezalim yaptılar ve artık bizimde ciddi bir şekilde kendimizi koruma altına alıp, birleşip, beraber kalmamız ve ciddi bir şekilde milli davamız için çalışmamız gerektiğinin farkına vardık” yorumunu yaparak katliamın Türkmenlerde birlik ve beraberlik kavramının ön plana çıkması konusunda dönüm noktası olduğunu ifade etmektedir.

N**** K****, katliamdan sonra Türkmenlerdeki birlik ve beraberlik duygusunun güçlenmesini anlatırken; “Türkmenler silkelendi ve herkes neyi var ortaya koydu. Hiç karışmayan, milliyetçilik yapmayan, ben kendi çoluğumda çocuğumdayım diyen insanlar bile meydana geldi” ifadelerini kullanmıştır. Bu ifadeyi destekleyici bir diğer ifade ise S**** M****’un “başladılar birleşmeye ve toplandılar. Ne yapabiliriz? Türkmen’in birliği yoktu. Türkmen’i destekleyen kimse yoktu. Biz yok olmadık yine toparlandık ve birbirimizi tuttuk” cümleleridir.

F**** H****’nın yapmış olduğu yorum ise A**** T****’in güven kavramı üzerine yaptığı yorumu biraz daha açmış ve bir başka sorunsal ile karşılaşılmıştır. F**** H****, “katliamdan sonra Kürt-Türk düşmanlığı çıktı. En büyük aşama budur. Artık o güven kalmadı. Kürtlerle aramızda bir güvensizlik başladı hem de nasıl bir güvensizlik ki kocaman bir duvar.”

14 Temmuz 1959 Kerkük katliamının Türkmenler açısından nasıl bir dönüm noktası olduğuna tanıkların ifadeleri çerçevesinde bakıldığında olumlu ve olumsuz noktalar karşımıza çıkmaktadır. Olumlu kısmı, Türkmenlerin birlik ve beraberlik içerisinde birbirlerini tutmaları ve örgütlenmeleri olarak görülmektedir. Olumsuz dönüm noktası ise olumlu kısmından daha fazladır. Güven probleminin ortaya

çıkması ve bugün hala devam eden Türkmen-Kürt çatışmasının temellerini tanıkların ifadeleri çerçevesinde 1959 katliamına dayandırmak yanlış olmayacaktır. Aynı zamanda Kerkük'ten Bağdat'a ve ülke dışına göçler de Kerkük'teki Türkmen nüfusu açısından olumsuz etki yaratmaktadır. E**** İ**** H****, Türkmenlerin katliam sonrası Kerkük'ten ayrılışını şu şekilde ifade etmektedir; *“katliamdan sonra 100.000 kişi Bağdat'a ya da Türkiye'ye geldiler. Bu da Barzani'nin istediği idi. Barzani'nin amacı Kerkük'te Türkmen'in kalmamasıydı.”*

3.6 SÖZLÜ KAYNAKLARDA TÜRKMEN-KÜRT GÜVENSİZLİĞİ

Türkmenlerin 1959'da yaşadıkları katliam bir dönüm noktası olmuş ve bunun sonucunda günümüze kadar devam eden bir güvensizlik ortamı oluşmuştur. Bu güvensizliğin ne boyutta olduğunu ve bu güvensizlik ortamının yok olabilmesi için nelerin yapılması gerektiğine dair şu soru tanıklara yöneltilmiştir; *“Katliamı gerçekleştirenlerin bu suçla yüzleşmesi ve özür dilemesi az da olsa acınızı hafifletebilecek bir etken midir?”* Tanıklar genel itibariyle güvensizlik boyutunun çok fazla olduğunu ve özür beklediklerini ifade etseler de, bu özürün gelmesi konusunda pek bir beklenti içerisinde olmadıkları da gözlemlenmiştir. Bu konu çalışmanın alt sorunsalları arasında yer almaktadır. Irak'taki Türkmen-Kürt güvensizliğinin daha iyi kavranabilmesi açısından bu kısımda tanıkların hepsinin ifadelerine yer vermek gerekli görülmektedir.

Türkmen-Kürt güvensizliğinden bahsederken E**** H****'nın şu ifadelerine atıfta bulunmakta fayda görülmektedir. *“Biz Kürtlere karşı değiliz biz siyasi Kürt hareketlerinin Türkmenlere karşı olanlarına karşıyız.”* Tanıklar bu meseleden bahsederken bu ayrımı özellikle belirtmektedirler.

A**** T**** *“Kürtlerin bir özür borcu var. Bunu bir dilemeli. Bunu kabul etmiyorlar ki. Üslup ve amaç aynı sadece yöntem değişiyor.”* E**** H**** *“gerçekten bir özür dilenmesi gerekiyordu. Özür dilenmedi. Özür dilenmediği takdirde ne demektir bu? Hala yaptığımızın arkasındayız demektir bu. Arkasında durulursa o zaman bu acılar ve yaralar devam eder. Hâlbuki bir özür netice itibariyle o yaraları kapatabilirdi.”* N**** K**** ise yaşadığı bir anıdan yola çıkarak Barzani'nin katliam hakkındaki söylemlerini aktarmıştır.

“Kürtlerden herhangi bir yaklaşım olmadı çünkü onlar hiç içlerinde bizi sevmeyi zaten. 1970’lerde Barzanilerden bizlere bir şeyler geliyordu fakat biz hiç güvenmedik. Molla Mustafa Barzani bir gün İran hududunda Hacı Ümran diye bir yer var onun meskeni olan, orada Kasım Neftçi’nin ağabeyi İbrahim Neftçi’ye dedi ki ‘*Sen Türkmenlere söylersin, o işi yüreklerinden silsinler. O iş bitti ve bir yanlıştı oldubitti*’ demiş.”

F**** H**** özür dilenmesi halinde “*bu güzel bir şey olur hatta çok güzel olur. En azından bir güven ışığı olur. Ama hâlâ inkâr ediliyorsa o biraz zor.*” Yorumunda bulunmuştur. S**** M**** ise, “*Rahmetli annem ‘Kürtlerin hepsini öldürseniz benim acım hafiflemez benim acım içimdedir’ dedi. Çok zor bir süreçti bu evladım. Şimdi de Kürtler yine Türkmenlerin evlerine zarar veriyorlar. Neyimiz var neyimiz yok gasp etmeye çalışıyorlar.*” Aslında bu ifadeden de katliam faili olarak kimin görüldüğü ve acının boyutu görülebilmektedir.

S**** N**** T**** Barzanilerin özür dileme ihtimalinin olmadığını şu sözlerle anlatmıştır. “*Aynı düşüncedeler. Şimdi ellerinde fırsat olsa 1959’da yapılanların 10 mislisini Türkmen bölgelerinde Türkmen zıddına tekrar yaparlar. Şimdi içlerinde hiç bir şey olduğuna inanmıyorum. Kerkük’te değil 31 tane, 3,000 tane, 30,000 tane de Türkmen’i katletselerdi yine bir şey olmazdı.*” S**** S**** günümüze de atıfta bulunarak özür beklentisinden ve Kerkük’teki Türkmen-Kürt geriliminden şu ifadeler ile bahsetmektedir;

“Acımızı tabii ki biraz hafifletir ama şu anda katliamı yapan insanlar utanmadan bir de devlet ve siyaset adamı olma durumuna gelmişler. Bir örnek vereyim şimdi; Kerkük’te bizim çok değerli liderimiz rahmetli Ata Hayrullah, kardeşi İhsan Hayrullah ile birlikte şehit oldu. Ata Hayrullah’ın heykeli Kerkük’te bulunmaktadır. Bir Kürt yazar şunu yazıyor ‘*Bu heykel bir fitne sebebidir, bu kişi Kerkük için ne yapmış ve ne hizmeti var. Bunu oraya koymaları sadece halklar arasında fitne, fesat ve düşmanlık yaratmak içindir ve kaldırılması lazım*’ demiştir. Yani ‘*Biz özür dileriz, bunları biz şehit ettik, katlettik ve büyük bir hata yaptık*’ diyeceği yerde büyük bir erdemlik gösterip suçunu kabul etmeleri gerekirken bunun bir fitne vesilesi olduğunu söylüyor.”

Y**** H****, komünizm üzerinden örnek vererek Kürtlerin özür dilemesinin öneminden bahsetmiştir.

“Komünizm dünyada zayıfladı ve dolayısıyla eskiden komünist olanların birçoğu öz eleştiri yaptılar. Yazılar yazarak eserlerinde kabullendiler. Ama aynı şeyi Kürtler için söylemek mümkün değil. Yani Kürtlerin de böyle bir özeleştirme yapması gerekir. Eğer Kerkük ilerde uzlaşma, barış ve kardeşlik şehri olarak kalacaksa bu özeleştirmenin yapılması herkesin kabullenmesi lazım.”

E**** İ**** H****, “Kürtler bunu hiç kabul etmediler. Komünistler özür dilediler ama Kürtler hiç kabul bile etmediler. Benim çok samimi arkadaşım var Kürt. Ama iyi Kürt. İnsan Kürt ile bir siyasi Kürt adamı arasında çok fark var.” N**** D**** Barzani’nin kitabına atıfta bulunarak özür beklentisinin düşüklüğünü tepkisel olarak belirtmiştir. “Yok, hayır hayır! Hiç hiç hiç! İşin enteresanı Mesud Barzani’nin 2 ciltlik kitabı var. Orada diyor ki: Katliamı yapan Kürtler değil komünistlerdir.”

Tanıkların bir kısmı komünistlerden özür geldiğini ifade etmiş ve Kürtlerden böyle bir adım gelmediğini aksine Barzani tarafının hala Türkmenlere saldırma halinde olduğunu ifade etmişlerdir. Bu durum ise Kerkük’te güvensiz ve kasvetli bir ortam oluşturmaktadır.

3.7 SÖZLÜ KAYNAKLARDA 1959 KATLIAMININ TÜRKMEN HAFIZASINDAKİ YERİ VE NESİLDEN NESİLE AKTARIMI

Çalışmanın bir diğer alt sorunsalı olan katliamın psikolojik boyutu bir başka değinilmesi gereken ve yazılı kaynaklarda karşımıza çıkmayan konuların başında gelmektedir. Bu bölümden önce bahsedilen Türkmen-Kürt güvensizliği de aslında katliamın yarattığı politik-psikoloji alanındaki gelişmedir. Katliam Türkmenlerin hafızasında derin izler bırakmış ve bu izler nesilden nesile aktarılmıştır. Kürt siyasi hareketine olan güvensizliklerinin yanı sıra bireysel hayatlarında da bu katliamın izlerini taşımaktadırlar. Bu bölümde tanıkların ifadeleri doğrultusunda, katliamın üzerinden 61 yıl geçmesine rağmen Türkmenlerin hafızasında nasıl yer edindiği ve nesilden nesile nasıl bir aktarım olduğu üzerine tanıkların ifadeleri kapsamında değerlendirmelerde bulunulacaktır. Bu bağlamda katliam tanıklarına iki soru sorulmuştur. “Katliama dair hafızanızdan silinmeyen anı veya anılar nelerdir” ve “Katliam Türkmenlerin hafızalarında nasıl bir yer edindi? Katliama tanıklık

etmemelerine rağmen çocuklarınızın Kerkük katliamından etkilendiklerini söylemek mümkün mü?” Bu sorular kapsamında tanıkların verdiği cevaplara ve görüşme esnasındaki gözlemlere yer verilecektir. Her birinin katliama dair unutamadıkları farklı olaylar mevcut olduğundan genel bir değerlendirme yapılamamaktadır. Dolayısıyla her tanığın ifadesine ayrı ayrı yer verilmelidir.

A**** T**** failer arasında gerçekleşen bir konuşmayı unutamadığını ifade etmiştir. *“Kasım Neftçi’nin öldürülmesi olayı hiç hafızamdan silinmiyor. “Yılanın başını öldürdük” demeleri...”* Katliamın nesilden nesile aktarımı ile alakalı olarak ise;

“Ben hep derim, keşke bizim Türkmen okullarında seçmeli ders olarak Türkmen tarihi öğretilse. Maalesef öğretilmiyor. Babadan çocuğa konferanslarla anlatmaya çalışıyoruz. Yaşı 65 üzerinde olanlar hatırlıyor. Sonuçta çocuklarda Türkmenlere bir şeyler olduğunu biliyor. Sadece 1959’da değil ki 1980’de yine Türkmen liderler idam edildi. Yani 1959’da katliam oldu da bitmedi ki bu iş. Hedef oradaki Türkmen’in sayısını azaltmaktı. Yönetimler farklı olabilir ama üslup ve amaç hiç değişmiyor.”

E**** H****, ilk dakikaların aklından çıkmadığını belirterek sözlerine şu şekilde devam etmiştir; *“çok hunharca insanların üzerine hücum edip katletmeleri ve insanların perişan şekilde dağılmaları... 15 – 16 yaşına gelmiş bir durumdayız fakat böyle bir felaketle karşı karşıya geliyoruz. Dolayısıyla bu benim içimde çok büyük yara açtı.”* Devamında sarf ettiği sözler ise katliamın Türkmen psikolojisinde nasıl yer edindiğini gözler önüne sermektedir.

“1959 katliamını unutturmamaya çalıştık. Şimdi bizim vakıfta içeri girdiğinizde görüyorsunuz iki tane liderimizin fotoğrafı var. Biri Ata Hayrullah ki 1959’da ilk şehitlerden biri. Bir diğeri Necdet Koçak ki 1980’de idam edilmiş gençliğin lideridir. Hatta Ata Hayrullah’tan sonra başta gelen bir dava insanıdır. Bunları unutturmamak adına her zaman 16 Ocak’ta ve 14 Temmuz’da paneller yapıp gençlere bunları anlatmamız gerektiğini düşünüyoruz. Kaldı ki bunun dışında bir takım kitaplar, belgeler, yayınlar ve her zaman yıl dönümü makaleleri yazıları yaparak bizim gençlere bunu aşlamaya çalıştık. 1959’dan 1960’dan veya 1980 olaylarından sonra ‘40 sene geçti bu olaylar unutuldu’ dememek için... Biz de bizim gördüğümüz olayları öteki nesillere aktarmamız gerekiyor diye düşündük.”

N**** K**** ise kullanmış olduğu net ifadelerle katliamın hem hafızadaki yeri hem de nesil bilincini aktarmaktadır. *“Hiç silinmiyor! O zamandan nasıl bir yara kaldıysa o yara hiç iyileşmedi. Yeni doğan Türkmen’in kalbinde o yara var. Babadan ve anneden o yara geçiyor onlara.”*

F**** H**** ile mülakat gerçekleştirilirken, katliama dair anılarını anlattığında içinin tekrar ürperdiği anlaşılabilir. Henüz anlatırken dahi katliamın birey üzerindeki etkisi gözler önüne serilmektedir. *“Birisi gelmiş Turanilerin kanı diye kan yıkıyor. Öteki tarafta elektrik direklerine asılmış parça parça insanlar. Bizim akrabalardan, tanıdıklardan, komşulardan hepsinin yerlerden etlerini topladılar. Bu gerçekten ‘travma’, hayatımın travmasıdır.”* H**** içerisinde bulunduğu durumu travma olarak nitelendirmektedir. Katliamın unutturulmaması adına olan çabasını ise şu şekilde ifade etmektedir; *“Görmeyenler bilmiyorlar. Onun için ben görmeyenlere her zaman anlatmaya çalışıyorum. Ben şahsen etrafımdakilere, bana soranlara ve bilmeyenlere anlatırım. Çünkü ben gördüm. O şahitliğimi yapmazsam bana da yakışmaz ve yazık olur. Herkesin de anlatmasını istiyorum.”*

Katliam esnasında kardeşlerini kaybeden S**** M**** ise katliamın izlerini sadece ruhen değil beden de taşımaktadır. *“Hiç unutamam... 3 yaşındaydım ve bu yaşa gelmişim. Ben bunu asla unutmam! Şimdi bile nasıl oldu bu olaylar diye hatırlarım. Sonrasında ise annemin acısını unutamam. Şimdi bile gözümün önündedir. Annem sürekli kardeşlerimin adını söyleyerek ruh verdi. Katliamın nasıl kendilerinden sonraki nesillere aktarıldığı yönündeki ifadesinde ise; “Şimdi de her Temmuz ayında televizyonlarda çıkartılır. TRT vs. Biz televizyonlarda Kerkük’ü görüyoruz. Aklıma geliyor annem ve evimiz, kendimi tutamıyorum. Tabii çocuklarımız da olayları biliyor onlar da etkileniyor.”* M****, katliam esnasında kolundan vurulmuş ve şuan bile kolunda sızılarının olduğunu ifade etmektedir. *“Ne zaman bu kolumla iş yapacak olduğumda sızılarsa katliam aklıma gelir”* şeklindeki ifadesi aslında bu katliam ile her gün yaşadığını gözler önüne sermektedir.

S**** N**** T**** hatıralarında katliama dair unutamadığı çok fazla olayın olduğunu ifade ederek sözlerine şu şekilde devam etmiştir;

“O gün orada Türkmen gençleri Türkmen milli kıyafetleri giymişler. Kız ve oğlan, bunlar yâdımdan çıkmıyor ama bunlardan daha çok yâdımdan çıkmayan olay; 14 Temmuz’un davul, zurna ve yemekler ile kutlanırken hiç birimizin aklına gelmedi ki birazdan bir kıyamet kopacak. Şehitlerimizi

görmem asla aklımdan çıkmaz. O yaşanan 3 gün bütün hayatımda etkendi ve şimdi bile bazen geceleri aklıma gelir.”

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere yaşanan 3 günlük katliamın tanıkların tüm hayatında etken olduğu gözler önüne serilmektedir. Katliam, üzerinden 61 yıl geçmesine rağmen hala geceleri uyku kaçıran bir travma haline bürünmektedir. T****, katliamın nesillere nasıl aktarıldığını ve onlarda nasıl bir davranışa sebep olduğunu kendi evlatları üzerinden örnek vererek cevaplamıştır.

“Onlar bunları görmediler ama tabii ki de konuşuyoruz. Mezara gitmemiz bayram akşamlarıdır. Kerkük’te adet budur. O zaman şehitlerin kabirlerinde herkesin gözlerinde yaş akardı. Mesela benim kızlarım var. Bu konuşmalarımı ve yazdıklarımı %90’ımız hiç olmazsa çocuklarımıza anlattık. Komünistlerin ve Kürtlerin neler yaptıklarını anlattık. Çocuklarımızın %90’ı bilirler ne olduğunu ve ona göre hareket ederler.”

Tanıklar kendilerinden sonraki kuşağın bu katliamı görmedikleri halde bilinçli bir şekilde yetiştiğini ifade etmektedirler. Tanıkların katliama dair bilgileri çocuklarına aktarmaları, çocuklarının da tıpkı katliam tanıkları gibi fail olarak görülen gruplara güvenmemelerine sebep olmaktadır. Y**** H****, katliam anındaki cinayetlere şahit olmamasına rağmen şehirdeki korkuyu şöyle aktarmaktadır; *“Kalabalıkların dağılımını, kurşun seslerini, o gürültü ile eve girişimizi ve bodrumda dayımlar ve halamlarla merdivenin üzerinde rahmetli babam ve dayımın ellerinde tabancaları ile oturup, ağır bekleyişi hatırlıyorum. Çok ağır bir havaydı.”* H****, katliamın kendilerinden sonraki nesilde nasıl yer edindiğini oğlu vasıtasıyla edebi bir dille anlatmaktadır.

“Esasında bunu Türkmenler canlı tutmaya çalışıyorlar. Özellikle yeni nesillere aktarılacak en önemli olaylardan birisi de bu. Yani sıkça yıl dönümlerinde konuşuluyor. Benim oğlum var. Saddam düştükten sonra Kerkük’e gidebildik. 2 yaşındaydı buraya geldiğimizde, Kerkük’ten bir şey hatırlamaz. Burada bir dergide yazı yazmıştı. ‘Kerkük’te yaşamadım ama Kerkük’le yaşadım’ diye. Kerkük’te yaşamamalarına rağmen aileleri vesilesiyle hep Kerkük’le yaşadılar.”

S**** S****, daha önce hiçbir insanın vurularak kan revan içerisinde kaldığını görmediğini belirterek anlatısına devam etmiştir. *“Ablamın vurulması bizi*

can evimizden vurmuştu. Yani ölümle burun buruna gelmek nedir onu orada yaşadım. O bakımdan hafızamda silinmeyen derin izler bıraktı o günler.” Son olarak N**** D**** ise, gençliğin 1959’da yaşanan katliamın bilincinde olduğunu ve Kerkük katliamını her zaman anlatmaya çalıştıklarını ifade etmektedir.

3.8 GENEL DEĞERLENDİRME

Genel değerlendirme bölümünde tanıkların ifadeleri ile yazılı kaynaklarda yer alan bilgiler kıyaslanacaktır. Böylece tanıkların ifadeleri yazılı kaynaklar çerçevesinde analiz edilecektir. Sözlü tarih ile yazılı tarihte bulunan ifadelerin tutarlılığı ve farklılığı bu kapsamda değerlendirilmeye çalışılacaktır. Öncelikle 1959 katliamı kapsamında yazılı kaynaklarda travma ve Türkmen-Kürt güvensizliği konularına kapsamlı bir şekilde değinilmediği için burada bir kıyaslama yapılması güç olmaktadır. Sözlü tarih yöntemine başvurulma nedeni yazılı kaynaklarda muallakta kalan noktaların doldurulmasıdır. Buradaki en kritik nokta ise, katliamın kim veya kimler tarafından yapıldığının muallakta kalmasıdır.

İkinci bölümde yer alan bilgiler çerçevesinde katliamın ekseriyetle Irak Komünist Partisi tarafından yapıldığı yazılı kaynaklarda yer almaktadır. Yazılı kaynaklarda IKP’nin katliamı yapma gerekçesi olarak ise General Kasım ile olan iktidar mücadelesi ön planda görülmektedir. Ek olarak olarak Türkmenler ile komünistler arasındaki ideolojik farklılıklar iki grubun birbirlerine mesafeli yaklaşımlarına da neden olmaktadır. IKP’nin Kerkük’teki katliamı General Kasım’a bir güç gösterisi olarak yaptığı birçok yazılı kaynaktan yer almaktadır. O dönem Şam’da yer alan bir gazetede “*IKP’nin iktidara gelmeyi hedeflediği ve bunun için de ülkenin her yerinde karışıklık çıkaracağı*” haberi yer almaktadır. IKP’nin hedefleri kapsamında Kerkük’te bu karışıklığı çıkardığı düşünülmektedir. Bazı yazılı kaynaklarda ise Barzani’ye bağlı Kürt milislerin bu katliamı gerçekleştirdiği yer almaktadır. Gerekçe olarak ise Barzani tarafından kurulması planlanan ‘*Kürdistan Devleti*’ fikri gösterilmektedir. Kerkük’te yer alan petrolün, kurulması planlanan Kürdistan içerisinde ise önemli bir yere sahip olduğu yine yazılı kaynaklarda bildirilmektedir. Yazılı kaynaklarda yer alan Smolansky’nin (1960) “*Kerkük’ün ticari hayatının çoğunu kontrol eden Türkmenler ile bu zenginliği elde etmek isteyen Kürtler arasında bir çatışmaydı*” şeklindeki değerlendirmesi ise katliamın amaçları arasında

görülebilecek bir başka noktadır. Yazılı kaynaklarda yer alan bu farklı görüşler, katliam tanıklarının ifadeleri ile kıyaslandığında ise yazılı kaynaklarda elde edilen sonucun tam aksine bir sonuç elde edildiği görülmektedir.

Tanıklar Irak Komünist Partisi'nin ve General Kasım'ın bu katliamda rolünün olduğunu kabul etmektedirler. Fakat Kerkük katliamını yapanın Barzani'ye bağlı Kürt milisler olduğunu ve Kürdistan'ı kurma hedefi çerçevesinde Kerkük petrollerine göz dikildiğini söylemektedirler. Günümüz dönemi Barzani'nin icraatlarına da atıfta bulunarak 1959 katliamının amacının daha iyi anlaşılabilmesi üzerinde durmaktadırlar. Aynı zamanda katliam sonrası Türkmenlerin Kerkük'ten göç ettiğini söyleyen tanıklar, katliamın Kerkük'ün demografik yapısını değiştirme amacı olduğunu ve bu planda da başarılı olduklarını ifade etmektedirler. Katliamı yapmaya gelenlerin "Kürtçe konuşmaları, Barzani'nin Kerkük üzerinden Kürdistan söylemleri, fail olarak idam edilenlerin %99'unun Kürt olması ve katliam esnasında önemli Kürt isimlerin bölgede görülmesi" tanıkların, katliamın Kürt milisler tarafından yapıldığına dair kanıt olarak sundukları bir takım şahitliklerdir. Dolayısıyla yazılı kaynaklarda ekseriyetle IKP'nin katliamı yaptığı ön plana çıkmaktayken, Sözlü kaynaklarda Barzani'ye bağlı Kürt milislerin ön plana çıktığını tereddütsüz bir şekilde görebilmekteyiz.

Türkmenlerin bu konuda komünistlerden ziyade KDP'nin üzerine gidişi biraz da komünistlerin olaylarla alakalı olarak bazı Türkmenlere özürlerini beyan etmesinden kaynaklanabilir. Tanıkların ifadeleri çerçevesinde komünistler katliamda paylarını olduğunu kabul etmişler ve Türkmenlerden özür dilemişlerdir. Komünist Parti eksenli yazılı kaynaklarda ise komünistlerin, Kürtler tarafından kandırıldığı şeklinde ifadeler yer almaktaydı. Smolansky'nin zenginlik paylaşımı üzerine yapmış olduğu tespit ise sözlü kaynaklarda şu şekilde ifade edilmektedir. Tanık S**** S**** "Özellikle o dağdan gelenler görmedikleri dikiş makinesi, buzdolaplarını vs. görünce onları kaçırma derdine düştüler ve dikkatleri dağıldı" ifadesini kullanarak katliamı yapan grubun sosyal profilini de gözler önüne sermektedir.

Yazılı kaynaklarda Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Kerkük katliamına olan tepkisi üzerine muallakta kalan herhangi nokta görülmemiş olsa da teyit amaçlı tanıklara bu soru sorulmuştur. 10 tane tanığın tamamı katliam esnasında ve sonrasında Türkiye'de iktidar görevini yürüten Demokrat Parti hükümetinden herhangi bir

desteğin gelmediğini ifade etmişlerdir. Türkiye dışında diğer ülkelerden de tepkinin gelmediğini birkaç evre ülkenin radyo haberlerinde yer aldığını aktarmışlardır. Irak Hkmeti'nin tepkisini ise şiddetli bulmakta, fakat faillerin cezalandırılması konusunda ise zayıf kalındığını ifade etmektedirler. Tanıkların ifadelerinde özellikle Türkiye'den herhangi bir şekilde ciddi tepkinin gelmemesi derin zntlerle karşılanmıştır. Irak Komünist Partisi tarafından, Türkiye'nin uzantısı ve casusu olarak nitelendirilen Türkmenlerin, katliamdan sonra Türkiye'den herhangi bir destek bulamaması da tartışılması gereken noktalardan birisidir.

Türkiye'de iktidarda olan Adnan Menderes Hkmeti'nin katliama dair Türkmenlere desteğinin aksin öldürülen Türkmen sayısı konusunda dönemin hükümet görevlilerinin katliamı duyurma çabasında bulunan bazı Türkmen isimleri terslediğine yönelik ifadeler yer almaktadır. Buradan da yola çıkarak katliamda hayatını kaybeden Türkmenler konusunda da yazılı kaynaklarda tutarlı rakamların olmadığı görülmektedir. 25 rakamından 100 rakamını görebildiğimiz yazılı kaynakların aksine sözlü kaynaklar, hayatını kaybeden Türkmen sayısının 28-32 kişi aralığında olduğunu söyleyerek l sayısında daha tutarlı sayılar verebilmektedirler.

SONUÇ

Bu çalışma 14 Temmuz 1959 yılında gerçekleşen Kerkük katliamının, resmi kaynaklarda geçen ifadeler ile katliam tanıklarının ifadelerinin karşılaştırılmasının yapılması suretiyle bir sonuca ulaşmayı hedeflemiştir. Katliam ile ilgili olarak akıllardaki soru işaretlerinin bulunduğu yerler bu şekilde netliğe kavuşturulmak istenmiştir. Literatür taraması yapıldığında ek-1'de gördüğümüz soruların cevaplarının okuyucuyu tatmin etmediği görülmektedir. Bunun sebepleri ise yapılan araştırma ve yorumların tarafsızlığının sorgulanması, katliama geniş perspektifte bakılmaması ve olayların tekdüze bir şekilde anlatılması olarak anlaşılmaktadır. Aynı zamanda katliam ile alakalı kaynak eksikliği de konunun tam olarak anlaşılması noktasında engel teşkil etmektedir. Katliam taraflarının kendi içerilerinde yazmış olduğu kitap, gazete, makale vb. yazılar, doğal olarak insanların tatmin olması konusunda zorlayıcı olmaktadır. Bu durum dolayısıyla bilimsel açıdan da sorunlar yaratmaktadır. Katliam faileri olarak görülen Irak Komünist Partisi ve Barzani, kendilerini savunup yöneltilen suçlamaları başka kesimlerin üzerine yıkmaya çalışırken, Türkmen toplumu ise her iki tarafı da direkt olarak suçlamaktadır. Türkmenlerin bu konuda daha yoğun bir şekilde yazmalarının sebebi karşı tarafın suçunu kabul etmemesi ve dolayısıyla özür dilemeyip geçmişte yapılan hataların aynı şekilde devam etme durumudur.

Çalışma çerçevesinde tanıkların ifadeleri birbiri ile tutarlıdır. Ayrıştıkları noktalar yok denecek kadar azdır. Dolayısıyla çalışmanın sonucunda tartışmaya yol açacak bir noktaya yer bırakılmamıştır. Sözlü tarih yöntemi ile yapılmış olan bu çalışmada kaynak direkt olarak tanıklar olduğundan tezin kaynakça bölümünün az olması yönündeki eleştirilerin bu kapsamda değerlendirilmesinde fayda vardır. Görüşülmesi gereken kişi sayısı çok olmamakla birlikte, Ankara'da iki kişi ile daha görüşme planı yapılmıştır. Fakat COVID-19 salgınının görüşülen kişi sayısındaki azalmaya az da olsa yol açtığı bilinmesi gereken faktörlerden birisidir. Bu gelişmeler çerçevesinde çalışma sadece İstanbul ilinde gerçekleşmiştir. Bir sözlü tarih çalışması için kişi sayısında net bir rakam yoktur. Bu çalışmalar konu ve mekâna göre değişkenlik gösterirken, bir kişi ile yapıldığı gibi yüzlerce kişi ile de yapılabilmektedir.

Çalışmanın literatüre olan katkısının yanında geliştirilebilir yönleri de mevcuttur. Giriş kısmında belirtildiği üzere katliam tanığı Kürt var ise onlarla da görüşülebilir. Fakat tanıklar genelde failer olacağından, ya çoğu Irak Devleti tarafından idam edilmiş ya da Türkmenler tarafından öç hareketlerinde saldırıya uğramış olabilirler. Görüşmelere giderken politik ve güncel çatışma konusu olan böylesine bir çalışmada alabileceğim cevaplar konusunda tereddütlerim olsa da, görüştüğüm isimler gayet cesur ve açık sözlü bir şekilde katliama dair anılarını aktardılar.

Literatürde yer alan katliam öncesi ve katliam anına dair cevaplar, zihinlerimizde olayların şekillenmesinde rol oynasa da katliam sonrası Türkmen hareketlerinin psikolojik boyutu üzerine değerlendirmede bulunulmamıştır. Bu çalışma, katliam sonrası Türkmen toplumunun psikolojisinde yer alan travmalara değinerek bu konudaki açığı gidermeye çalışmıştır. Literatürdeki kitapları, makaleleri, dergileri ve gazete yazılarını toparlayıp ortaya geniş kaynakçanın olduğu bir çalışma elbette konulabilirdi. Fakat bu durum zaten yapılmış olup; böyle bir durumda literatüre katkı konusunda sıkıntılar yaşanabilirdi.

Kerkük katliamı için “*Bugün Irak’ta yaşanan Türkmen-Kürt ilişkilerinin zeminidir*” yorumunu yapmak yanlış olmayacaktır. 1950’li yıllara kadar Türkmenler ile Kürtler arasında her hangi bir büyük çatışmanın yaşandığına dair bilgi yoktur. Katliamın planlı olarak Kerkük’teki Türkmenleri bölgeden uzaklaştırma girişimi olması bir etnik çatışmanın da doğuşuna sebep olmaktadır. Katliamdan sonra Türkmenler adalet arayışında bulunmuş lakin General Abdülkerim Kasım iktidarı sözlerini yerine getirmemiş ve failere gerekli cezaları vermemiştir. Türkmenler bu süreç içerisinde öç alma isteğinde olmuşlardır. Bu süre zarfında Türkmenlere suikast girişimleri olmuş ve Irak’ta bir Türkmen-Kürt çatışmasına zemin oluşturulmuştur. Bu noktada ana sorunsalın dışında bir alt sorunsalla karşılaşmaktayız. Türkmenler ile Kürtler arasındaki güvensizlik 1950’li yıllardan günümüze süregelmiştir. Türkmen-Kürt ilişkilerinde 1959 katliamı bir dönüm noktası olarak nitelendirilmektedir. Özellikle katliama maruz kalan Türkmenler, Kürt muhataplarına karşı oldukça temkinli yaklaşmaktadırlar. Özellikle KDP’nin Türkmenler için sembolik ve kültürel öneme sahip olan Kerkük üzerindeki politikaları iki grup arasında güvensizliği ve çatışma alanlarını doğurmuştur. Türkmenler, bildikleri katliam failerine öç

hareketleri yaparak kendi adaletlerini tahsis etmek ve acılarını hafifletmek istemişlerdir.

Mağdur kesimler genel itibariyle karşı tarafa kendi acılarının aynısını yaşamaları adına öç girişiminde bulunurlar. Fakat burada Türkmenler aynı hissiyatı yaşatmak için böyle bir girişimde bulunmamışlardır. Katliam tanıklarının ifadelerinde de görüldüğü üzere sadece katliam faileri olarak belgeledikleri kişilere bir saldırı söz konusudur. Dolayısıyla burada yaşadıklarını yaşatma gibi bir durum söz konusu değildir. Katliam gibi kötü olaylar sonrası toplumların yaşadığı travmayı Çevik (2010: 61) şu şekilde ifade etmektedir; *“Toplumlar için tarihsel utanç yaratan travmalar, savaşta yenilgiler, işkenceler, tecavüzler ve aşağılanmalar toplumda ağır ve unutulmaz mağdurluklara neden olurlar.”* Katliam tanıklarından kadın bir görüşmecinin *“Ölürken Azrail geldiğinde dahi ben o günleri unutamam! Hala kanım çekilir”* şeklindeki ifadesi ise travmanın insan psikolojisi üzerindeki etkisini bir kez daha gözler önüne sermektedir. Görüşülen kişilerin 1959’daki yaş ortalaması ortalama 13’tür. Köpekten korktuğunu söyleyen kişilere *“Neden korkuyorsun?”* sorusunu yönelttiğimizde genellikle *“Küçükken kovalamıştı ya da ısırılmıştı”* tarzında cevaplar alırız. Böylesine vahşice bir katliama tanıklık eden küçük yaşta insanların yaşadığı travmayı anlamak kolay lakin aynı duyguları hissetmek oldukça zordur.

Bu travmaya neden olan katliam ve faileri konusunda tartışmalar devam ederken bu çalışmada katliam tanıkları ile görüşülerek incelemelerde bulunulmuştur. Öncelikte resmi kaynaklarda görülen Irak Komünist Partisi, Kürdistan Demokratik Partisi ve General Abdülkerim Kasım üçlüsünün suçlanma iddiaları sözlü tarih çalışmasında da kendini bulmuştur. Fakat sözlü tarih çalışmamızda oklar direkt olarak Barzani’ye çevrilmektedir. Katliam tanıklarının hepsi katliamın faili olarak Barzani ve onunla ilişkisi bulunanları göstermişlerdir. Tabii ki Irak Komünist Partisi ve Irak Hükümeti suçlular arasında gösterilmiştir fakat Kürt gruplar katliamın bir numaralı faili olarak düşünülmektedir. Abdülkerim Kasım iktidarının Arap milliyetçilerine karşı IKP ve KDP’yi sahaya sürmesi Abdülkerim Kasım’ın bu iki gruba müdahale etmesindeki engel olarak görülmektedir. Katliamdan sonra General Kasım ile bu iki grup arasındaki ilişkiler kopmuş ve katliamı şiddetle kınamıştır. İşte bu noktada Kürtler ile Türkmenler arasında bir güvensizlik ortamı meydana gelmiştir. Baas iktidarının yönetime gelmesi ile birlikte komünistler, Irak’ta yok olsa da Barzani’ye bağlı Kürt gruplar Irak’ta varlığını sürdürmüş ve bu çatışma durumu devam etmiştir.

Belirli aralıklarla etnik kökene dayalı zulümler toplumlar arası düşmanlığı güçlendirmiş ve artırmıştır.

Sorularımızdan bir tanesi de özür dilenmesi halinde ilişkilerin 1950’li yılların öncesine dönme ihtimali ile alakalıydı. Cevaplardan anlaşılan o ki Türkmenler, katliam ile alakalı Kürtlerin suçlarını kabul etmesi ve özür dilemesi halinde ilişkilerin daha iyiye gideceğine inanmaktadırlar. Bu özürün dilenmesini olumlu karşıladıkları gibi özürün gelmesi konusunda da beklentileri oldukça azdır. Çünkü hala Barzanilerin katliamdan fazla bahsetmemesi, aksine 2017 yılındaki referandum sürecinde yaşananlar, beklentilerin tamamen yitirilmesine sebep olmuştur. Burada bir öneri sunmak gerekirse Kürdistan Demokratik Partisi adına yetkili bir isim katliam mağdurlarından ve Türkmen halkından özür dilemelidir. Böylece katliam ile yüzleşilmeli, dolayısıyla da yeni ilişkilerin tohumları atılmalıdır. Her şeyden önce Türkmenlere uygulanmaya çalışılan göç ettirme politikaları sonlandırılmalıdır. Bu konu ile alakalı olarak katliam tanıklarının oldukça güzel önerileri ve dilekleri mevcuttur.

Bir diğer sonuç ise katliamın gerçekten de Türkmenler için bir dönüm noktası olmuş olmasıdır. Türkmenler, katliam sonrasındaki şoku atlattıktan sonra milli birliklerine daha çok yoğunlaşmışlar ve Irak siyasetinde kendi çabalarıyla var olma mücadelelerini günümüze kadar devam ettirmişlerdir. Katliamdan sonra Irak devletine karşı aidiyet ve güven konusunda sarsılmalar yaşanmış fakat her defasında gelen yeni iktidara umutla bakmışlardır. Bunlardan birisi de Abdülkerim Kasım yönetimi sonrası Baas iktidarıydı. Beklenen şekilde sonuçlanmayan bu yönetimin politikaları Türkmenlerin yine devlet tarafından zedelenmesine neden olmuştur. Bu zedelenmeler Irak Türkmenlerinin, devlete karşı olan inanç ve güvenlerini zedelemiştir. Türkmenler yeni gelen her hükümet tarafından daima Türkiye’nin uzantısı olarak görülmüş ve Türkiye’nin Türkmenler üzerinden politikalar geliştirerek Irak’ı baskılamak istedikleri görüşü hâkim olmuştur. İşte bu noktada Irak’taki hükümetler Türkmenlere karşı o bölgedeki rakip gruplara daha fazla yakınlık duymuşlardır. General Abdülkerim Kasım’ın Komünist Parti ve Barzani’ye karşı toleranslı davranmasının altında da bu sebep vardır. Arap milliyetçilerine karşı oluşturduğu cephede bu iki grubu kullanma isteği Komünist Parti üyelerinin ve Barzani tarafının özellikle Kerkük’te rahat hareket etmesine olanak sağlamıştır. Oysaki Türkiye, katliam sonrasında dahi Türkmenlere

karşı etkili yardımlarda bulunmamıştır. Bu durum 1980 ve 2000’li yıllarda da devam etmiştir.

Türkmenler, Türkiye’yi bir diğer vatani olarak görmekte ve bu bağlamda Türkiye’den kendileri adına daha çok söz söylemesini istemektedirler. 1959 katliamı devletlerin ulusal çıkarlarını nasıl benimsediğini de gözler önüne sermiştir. Türkiye’nin Irak’taki soydaşlarını görmezden gelmesi Adnan Menderes hükümetinin duygusal karar almayı ulusal çıkarlarını benimseyen bir yönetim olduğunun somut göstergesidir.

Katliam, Kerkük’ün demografik yapısı üzerinde de ciddi etkiler meydana getirmiştir. Katliam sonrasında korku içerisinde olan Türkmenlerin bazıları en azından çocuklarının geleceğini düşünerekten ya Bağdat’a ya da ülke dışına göç etmişlerdir. Aslında katliamın en önemli amacı da tam olarak bu görülmektedir. Kerkük’ün Kürtleştirilmesi ve ilerleyen zamanlarda bu sayede kurulması planlanan Kürdistan’ın bir parçası olmasıdır. Kısacası planlanan Kürdistan’ın enerji kaynağının Kerkük olması planıdır. Irak’ta daha sonra iktidara gelen yönetimler tarafından da asimile politikalarına maruz kalan Türkmenler, iktidar kim olursa olsun daima göç politikalarının hedefi haline gelmişlerdir. Irak’ta cumhuriyet öncesi ve cumhuriyet sonrası iktidara sahip olan her yönetimden negatif tepki gören Türkmenlerin, Irak devletine karşı aidiyet duygularının sorgulanması da oldukça normaldir.

Sözlü tarih çerçevesinde mülakat yönteminin avantajı kullanılarak katliamın Türkmenler üzerinde yarattığı psikolojik etki de görülmüştür. Tanıkların yaşadıkları travmalara yakından şahit olunmuş ve daha fazla değinme fırsatı bulunulmuştur. Yazılı kaynaklarda travma boyutu üzerine detaylı bir kısım görülmemektedir. Böylece katliamın Türkmen toplumunun hafızasındaki yeri konusunda yazılı literatüre katkı sağlanmıştır. 14 Temmuz 1959 katliamı Türkmenlerin edebiyat alanındaki faaliyetlerini de etkilemiştir. Tiyatro, şiir ve roman gibi anlatmaya, göstermeye ve heyecana bağlı metinlerde katliama dair duyguların yer almasıyla ortaya folklor çalışmaları çıkmıştır. Bunlara örnek olarak Nefi Demirci’nin “*Mum Kimin Yanan Kerkük*” adlı şiirlerin toplandığı kitap, Suphi Saatçi’nin “*Darağacında Sallanan Bayraklar*” adlı hikâyesi, Kemal Beyatlı’nın “*Kerkük Seni Yazdım*” ve Erşat Hürmüzlü’nün “*Mavi Urbalılar*” adlı romanı bunlara örnek olarak gösterilebilecek sadece birkaç edebi eserdir. Bunun yanında nice türküler ve ağıtlar da mevcuttur.

Türkiye’de ise Kerkük ile alakalı Cem Karaca’nın yorumladığı ‘*Kerkük Zindanı*’ adlı eser en çok bilinenlerdendir.

Aslında edebi literatürden dahi toplumun kanayan yaralarını ve özlemlerini anlamak mümkündür. Türkmenler yaşanan bu katliamın acısını nesilden nesile aktarmıştır. Bundaki en büyük pay tabii ki de katliam tanıklarının oynadıkları roller olmuştur. Her yıl 14 Temmuz’da çeşitli illerde katliam ile alakalı etkinlikler düzenlenir ve katliamın acısı tekrar tüm Türkmen camiasında hissedilir. Katliamın 61. yılına girdiğimiz bu günlerde Türkmenler 1959 katliamını unutmamış ve yazdıkları metinler, gerçekleştirdikleri konferanslar, oynanan tiyatrolar ve kısa filmler ile yaşananları hafızalarında diri tutmuşlardır. Bugün Kerkük’e gittiğinizde 14 Temmuz 1959 katliamında hayatını kaybeden Ata Hayrullah ve Selahattin Avcı gibi Türkmen liderlerin heykelini görmeniz mümkündür.

Çalışmanın amacı ve en önemli kısmı ise resmi kaynaklar ile sözlü kaynağın birbiriyle kıyası ve yüzleşmesidir. Sözlü tarih çalışmasının amacı yazılı kaynaklardaki iddiaların doğruluğunu test etmektir. Bu bağlamda özellikle katliam günü ve olayların başlangıç şekli konusunda resmi kaynaklar ile örtüşen bir durum söz konusudur. Ama resmi kaynaklara göre daha detaylı ve farklı bir anlatım bu çalışmada gözler önüne serilmiştir. Tanıkların yaşadığı mahallenin farklılığı, aile bireylerinin hedefte olup olmaması ve yaşları gereği hafızaları bu konuda etkili olan sebeplerdir. Resmi kaynaklara göre daha cesur anlatımın olması soruların net cevaplanmasında da oldukça etkili olmuştur.

Katliama dair yazılı kaynaklar ile sözlü kaynaklar arasındaki bariz farklardan biri katliamda hayatını kaybeden kişi sayısıdır. Resmi kaynaklarda katliamda hayatını kaybedenler konusunda oldukça çeşitli rakamlar söylenirken, katliam tanıklarının söylemiş olduğu rakamlar birbirine oldukça yakındır. Burada önemli olan nokta ise katliamda hayatını kaybedenlerin sayısından ziyade katliamda rolü olan aktörlerdir. Irak Komünist Partisi ve Kürdistan Demokratik Partisi katliam ile anılan aktörlerdir. Özellikle ikinci bölümdeki literatür taramasında katliamın faili olarak ekseriyetle Irak Komünist Partisi ön plana çıkmaktadır. Tanıkların ifadelerinde ise Barzani ve Kürt grupların ön planda olduğu ifade edilmiştir. Bu durumda yazılı tarih ile sözlü tarih arasında bir çatışma söz konusudur. Katliam tanıklarının Barzani’nin ön planda olduğunu gösteren ifadeleri yazılı kaynakların doğruluğu konusunda şüpheli roledir.

Görgü tanıkları katliamı yapan kişilerin konuşma biçiminden, katliam esnasında önemli Kürt isimlerin olay yerlerinde görülmesine kadar ciddi ifadelerde bulunmuşlardır. Bu ifadeler, Barzani ve onunla aynı amaca hizmet edenlerin olayla ilişkisi olmadığını söyleyen kaynakları reddetmektedir.

Dolayısıyla IKP ve KDP arasında Kerkük üzerinde bir ittifak söz konusudur denilebilir. Katliam hakkında bilgi toplamak amacıyla kitap ve makalelerden okuma yaptığımızda, yorumlanabilecek bir sonuçla karşı karşıya kalırken sözlü tarihe yoruma yer bırakmamaktadır. Katliamın amacının ne olduğuna dair sorular ise yazılı kaynaklar ile bazı noktalarda benzerlik göstermektedir. Kerkük'teki petrol yatakları yazılı kaynaklarda karşımıza çıktığı gibi sözlü tarihte de karşımıza çıkmıştır. Katliam tanıklarının net ifadeleri herhangi bir yoruma açık olmadan tutarlılık sergilemiş ve literatürdeki diğer kaynaklardan farkını belirtmiştir. Yazılı kaynaklarda bahsi geçmeyen kişiler, olaylar ve mekânlar sözlü tarih yöntemiyle gün yüzüne çıkmıştır. Türkmenlerin 1959'da yaşadıkları katliam ilk ağızdan aktarılmıştır. Yazılı kaynaklarda yabancı ve katliamın tarafları tarafından kaleme alınan kitap ve makaleler tartışmaya açık olmuş olsa da; katliama maruz kalmış tanıkların ifadeleri kanıt niteliği taşımaktadır. Sonuç olarak yazılı tarih Kerkük katliamında ekseriyetle IKP'nin rolü olduğunu söylese de; bu ifadeler sözlü tarih ile yüzleştirildiğinde tanıklar, Barzani ve partisini katliamın ana sorumlusu olarak görmektedir.

KAYNAKÇA

- Agwani, M. (1980). Sphinx and Commisar: The Rise and Fall of Soviet Influence in the Middle East. *India Quarterly*, 36(2), 210-217.
- Al-Amiri, T. (1995). *Irak Aşiretleri Ansiklopedisi* (9.Cilt). Bağdat: Dar- Al Şunun Al-Thekafiye Al-Amme.
- Al, A. (2014). *Türk Dış politikası 1918-1980* (1.Basım). İstanbul: Kaknüs Yayınları
- Ali, O. (2017). Kirkuk, Iraq's Next War: What Options Does Turkey Have? *Insight Turkey*, 19(4), 29-42.
- Abu Jaber, K. (1970). *Arap Baas Sosyalist Partisi Tarihi, İdeolojisi ve Örgütü* (Çev. A. Ersoy). Ankara: Altınok Matbaası.
- AL- HIRMIZI, A. (2005). *Hakikat Al-Vucud Al- Turkmani fil Irak* (Irak'ta Türkmen Varlığı Gerçeği). İstanbul: Kerkük Vakfı.
- Albayrak, M. (2005). Türkiye'nin Orta Doğu Politikaları (1920-1960). *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 49.
- Al-Jamil, S. (1999). *Liderler ve Efendiler, Osmanlı Paşalar ve Arap Kalkınmacılar*. Ürdün: Ehliya yayım ve Dağıtım.
- Anderson, L. and Stansfield, G. (2009). *Crisis in Kirkuk the Ethnopolitics of Conflict and Compromise*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Anadolu Ajansı (2018). Yarım asırdır dinmeyen acı: 14 Temmuz Türkmen katliamı, Web:<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yarim-asirdir-dinmeyen-aci-14-temmuz-turkmen-katliami/1202894>, 25 Nisan 2020'de alınmıştır.
- Associates, D. (1958). The Future of Kirkuk: Project QGHP-66: A Long Term Program and a Master Plan For The Development of The City and It's Region. No:38
- Astarjian, H. (2007). The Struggle for Kirkuk: The Rise of Hussein, Oil, and the Death of Tolerance in Iraq. Praeger Security International.
- Bilgin, S. (1992). *Barzani*. İstanbul: Fırat Yayınları.
- Barzani, M. (2006). *Barzani ve Kürt Ulusal Özgürlük Hareketi I*. İstanbul: Doz Basım Yayın.
- Batatu, H. (1978). *The Old Social Classes and The Revolutionary Movements of Iraq* (Birinci Basım). New Jersey: Saqi Books.
- Batatu, H. (1992). *Baasçılar ve Özgür Subaylar*. Beyrut: Arap Araştırmaları Yayınevi.
- Blanke, R. (Mayıs 1995). *United States Foreign Policy in Iraq from 1958 to 1959: Communist, Nasser and the Qasim Regime*. Basılmamış Master Tezi, The University of Texas at Austin, Texas.

- Counce, S. (2008). *Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi* (Çev. B. Can-A. Yalçinkaya). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Caf, V. (1998). *Karkuk, Dirase Siyasiyye ve İçtimaiyye*. Erbil: Kültür Bakanlığı Basımevi.
- Cengiz, İ. (14 Temmuz 1999). 14 Temmuz 1959 Kerkük Katliamı Şehitler Albümü. *Avrasya Türk Dernekleri Federasyonu Başkanlığı Dergisi*, 9.
- Cumhuriyet Gazetesi, Sayfa 1, (20 Aralık 1958). Irak Türklerini bekleyen katliam tehlikesi, <https://www.cumhuriyetarsivi.com/monitor/index.xhtml>, 12 Mayıs 2020'de alınmıştır.
- Çeltikçi, O. (Haziran 2007). *Yaşar Kalafat'ın Eserlerinde Türk Dünyası Kültür ve Halk İnançları*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yay.
- Çobanoğlu, M. (1994). *Türkiye Irak İlişkilerinin Dünü Bugünü Yarını*. İstanbul: Harp Akademileri Yayını.
- Ryan, D ve Kiely, P. (2009). *America and Iraq: Policy-Making, Intervention and Regional Politics*. London: Routledge.
- Demirci, N. (1990) *Dünden Bugüne Kerkük'ün Siyasi Tarihi*. İstanbul: EY Dizgi Matbaacılık.
- Doğan, S. (Haziran 2018). Irak Türkmenleri. *İNSAMER (İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi)*, 68
- Doğanay, H. (1998). *Ekonomik Coğrafya 2 (Enerji Kaynakları)* (İkinci Baskı). Erzurum: Şafak Yayınevi.
- Donn, U. (1969). *Iraq Under Qassem: A Political History (1958-1963)*. London: Pall Mall Press.
- Dougherty, B. ve Ghareeb, E. (2013). *Historical Dictionary of Iraq* (Birinci Basım). United Kingdom: The Scarecrow Press.
- Dodge, T. (2006). *The British Mandate in Iraq 1914-1932*, University of London Londra: University of London Middle East Online Yayınları.
- Dowall, D. (1996). *A Modern History Of The Kurds*. 1. B. Tauris, New York.
- Edmonds, C. (1950). *Kurds, Turks and Arabs*, London: Oxford University.
- EL MARASHİ, İ. (2007). Şii Hilali Mitini İnşa Etmek: İran Devrimi'nden 2003 Irak Savaşı'na. *Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM)*, 13(3), 7-36.
- Erkmen, S. (2008). 1945-1989 Yılları Arasında ABD'nin Kuzey Irak Politikası. *Akademik ORTA DOĞU dergisi*, 3(1), 67-96.
- Ertuğrul, Ü. (Haziran 2006). *Irak Türkleri Türkiye* (Birinci Baskı). İstanbul: Kerkük Vakfı.

Emadi, F. (1994). China and Iraq Patterns of Interaction (1960-1992). *Economic&Political*, 29(53), 3315-3318.

Avrupa Parlamentosu, (Şubat 2015). Minorities in Iraq, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/548988/EPRS_BRI\(2015\)548988_REV1_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/548988/EPRS_BRI(2015)548988_REV1_EN.pdf), 13 Temmuz 2020'de alınmıştır.

Fadl Osman, K. (2018). Kirkuk in Iraqi Narratives of Victimization and the Victimizer. *AlMuntaqa*. 1(3):40-57. DOI: 10.31430/almuntaqa.1.3.0040.

Fattha, H. (2009). *A Brief History of Iraq*, New York: Infobase Publishing.

Goldstein, J. S. , Pevehouse, J. C. (Eylül 2015). *Uluslararası İlişkiler* (Birinci Baskı, Çev. H. Özdemir). Ankara: BB101 Yayınları.

Guthrie, W. (1798). *A New Geographical, Historical, and Commercial Grammar*. Londra: Charles Dilly; and G.G. and J. Robinson.

Harris, George S. "Ethnic Conflict and the Kurds", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 433, September 1977, s.118.

Halil Paşa (1972). *Bitmeyen Savaş* (Hazırlayan: M. Taylon Sorgun). İstanbul: 7 Gün yayınları.

Hasasu, Y. (Nisan Haziran 2012). Kerkük Katliamı Hakkında Düşünceler. *Kardaşlık*

Hanauer, L. and Miller, L. (2012). *Resolving Kirkuk: Lessons Learned From Settlements of Earlier Ethno- Territorial Conflicts*. Rano Corporation.

Hanish, S. (1988). *The July 14, 1958 Revolution in Iraq*, Arizona: Northern Arizona University Press,.

Hay, R. (2005). *İki Yıl Kürdistan'da (1918-1920)* (Birinci Baskı) (Çev.F.Adsay). Avesta Yayınları.

Hut, D. (2006). *Musul Vilayetinin İdari, İktisadi ve Sosyal yapısı (1964-1909)*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Hut, D. (2006). Kerkük ve Türkmenler: Tarihsel Bir Değerlendirme. Web: <https://ordaf.org/kerkuk-ve-turkmenler-tarihsel-bir-degerlendirme/>.

Hunt, C. (2005). *The History of Iraq*, London: Greenwoof Press.

Hürmüzlü, H. (2010). Irak'ta Nüfus Sayımı ve Kerkük Şehrine Etkileri. *Orta Doğu Analiz*, 2(21), 46-53.

Hürmüzlü, E. (2003). *Türkmenler ve Irak*. İstanbul: Kerkük Vakfı Yayınları.

Hürmüzlü, E. (Mart 2006). *Irak'ta Türkmen gerçeği* (Birinci Basım). İstanbul: Kerkük Vakfı Yayınları.

- Hitchens, Christopher. "Why the suicide killers chose September 11" The Guardian (Londra), Ekim 2001. Sayfa 5.
- Johnson, C. (2004). *Iraq: Legal History and Traditions*, Washington: The Law Library of Congress Yayınları.
- Kansu, A. ve Tarhan, N. (2018). Politik Psikoloji ve Öz-Yeterlilik. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (6), 1-18.
- Kelidar, A. (1980). Communism and Agrarian Reform in Iraq. *Middle Eastern Studies*, 16(3), 276-280.
- Kerkük, İ. (2017). *İstanbul Kerkük Hatıralarım* (Birinci Basım, Hazırlayan: S. Saatçi). İstanbul: Kerkük Vakfı Yayınları.
- Kerküklü, M. (2004). *Brief History of Iraqi Türkmén*, Dublin.
- Küzeci, Ş. (2004). *Kerkük soykırımları*. Ankara: Teknoed yayınları.
- Koçsoy, Ş. (1991). *Türk-İrak İlişkileri(1932–1969)*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Kodal, T. (Yaz 2019). Adnan Menderes Dönemi Türkiye Irak İlişkileri (1950-1960). *Belgi Dergisi*, (18), 1507-1524.
- Kıran, A. (Bahar 2006). Kürt-Amerikan İlişkileri I. *Serbesti Dergisi*, (24), 42-54.
- Kurşun, Z. Şeker, C. (Güz 2017) Basra Körfezi'nde İngiliz - Amerikan Rekabeti: Bureymi Krizi'nden Bermuda Konferansı'na Körfez'de Güç Değişimi (1950-1957). *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimler Dergisi*, (10), 235-265.
- Kurubaş, E. (Mart 2008). Etnik Sorunlar: Ulus-Devlet ve Etnik Gruplar Arasındaki Varoluşsal İlişki. *Doğu Batı: Düşünce Dergisi*, (44), 11-41.
- Kutschera, C. (2001). *Kürt Ulusal Hareketi* (Çev. F. Başkaya). İstanbul: Avesta Yayınları.
- Knights, M. Ali, A. (2010). Kirkuk in Transition Confidence Building in Northern Iraq. Washington Institue for Near East Policy Focus, No: 102.
- Kyvıg, D. E. ve Marty, M. A. (2011). *Yanbaşımızdaki Tarih* (Çev. Özsoy, N). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Longrigg, S. (1968). *Çağdaş Irak Tarihinde Dört Asır* (4.Basım) (Çev. C. Khayyat). Kum.
- Lukitz, L. (1995). *Iraq: The Search for National Identity*. London; Portland, Ore.: Routledge.
- Marashi, İ. and Salama, S. (2008). *Iraq's Armed Forces: An Analytical History*. London; New York: Routledge.,
- Marr, P (2017). *The Modern History of Iraq*. New York: Westview Press.

MANSFIELD, P. (January 1973). *The Otoman Empire and its Successors*. New York: Macmillan.

Muhlis, C. (1969). *Tabakçalı'nın Not Defteri ve Avukat Casim Muhlis'in Hatıraları* (Arapça). Beyrut: Asriye Yayınevi. Tabakçalı'nın Genel Askerî Hâkime gönderdiği 14–15 Şubat 1959 Tarihinde AS/56/363 Numaralı Raporu.

Muhlis, C. (1986). *Tabakçalı'nın Hatıraları* (İkinci Basım). Bağdat: Zaman Matbaası.

Mengü, C. (2009). “Kerkük Katliamı ile ilgili Anılarım”, *İnsan Vatanını Sever-Irak Türkmen Cephesi Yayınları*, Ankara: Türkmen Cephesi Yayınları.

Nakip M. (Ocak 2007). *Kerkük'ün Kimliği* (Birinci Basım). Ankara: Bilgi Yayınevi.

Natali, D. (Aralık 2008). “The Kirkuk Conundrum. *Ethnopolitics*, 7(4), 433-443. <https://doi.org/10.1080/17449050802443323>

Oğuzlu, H. (2004). Endangered community: The Turkoman Identity in Iraq. *Journal of Muslim Minority Affairs*. 24(2):309-25.DOI: 10.1080/1360200042000296681.

Odisho, E. (1981). City of Kirkuk: No Historical Authenticity Without Multiethnicity. *North Eastern Illinois University*, Chicago, U.S.A.

ORAN, B. (2004). *Türk Dış Politikası- Cilt 1 1919-1980* (Dokuzuncu Baskı). Cilt:1, İstanbul: İletişim Yayınları.

ORSAM, (14 Temmuz 2011). 14 Temmuz 1959 Kerkük Katliamı ve Düşündükleri, Web: <https://www.orsam.org.tr/tr/14-temmuz-1959-kerkuk-katliami-ve-dusundurdukleri/>, 3 Mayıs 2020'de alınmıştır.

Öke, M. (1992). *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu (1928-1926)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Öz, E. (2014). *14 TEMMUZ 1959 KERKÜK KATLIAMI VE KATLIAMIN TÜRK KAMUOYUNDAKİ YANSIMALARI*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Öznur, H. (2003). *Caşşların Savaşı Kuzey Irak Kürt Hareketi ve Musul Kerkük Meselesi*. Ankara: Altinküre Yayınları.

Öztürk, S. (2010). TÜRKİYE'DE SÖZLÜ TARİHTEN İLETİŞİM ARAŞTIRMALARINDA YARARLANMA ÜZERİNE NOTLAR. *Milli folklor Dergisi*, 22(87), 13- 26.

Pamukçu, G. (2018). Yapay Bir Devlet Olarak Irak'ın Kuruluşu: 1914-1924. *Social Sciences Studies Journal*, 4(19), 2358-2380.

Pamukçu, G. (Bahar 2019). Kerkük'te Etnik Çatışmanın kökenleri ve 14 Temmuz 1959 Kerkük Katliamı. *Bilge Strateji*, 11(20), 93-116.

Pevsner, L. (1961). Arab Middle East. *The American Jewish Year Book*, 62, 330-345.

- Polk, W. (Şubat 2007). *Irak'ı Anlamak* (Birinci Baskı, Çev. N. Elhüseyni). İstanbul: NTV Yayınları.
- Rydgren, J., Sofi, D. and Hallsten, M. (Ocak 2016). Beliefs About the Past and Trust: Evidence from Northern Iraq. *Stockholm University Department of Sociology*, 24, 1-39.
- Saatçi, S. (Ağustos 2017). *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri* (Dördüncü Basım). İstanbul: Ötüken Neşriyat Yayınları.
- Sakin, S. (2014). “Kerkük Hadiseleri Karsısında Türkiye (Temmuz-Ağustos 1959),” *I. Uluslararası Orta Doğu'da Süreklilik ve Değişim Sempozyumu*, Kırıkkale, 7–10 Mayıs s. 22.
- Salihi, E. (Eylül 2020). Dış Politika Yapımında Akraba Devlet ve Akraba Azınlık İlişkilerinin Yeri: Türkiye- Irak Türkmenleri İlişkileri Örneği. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 8(2), 297-323.
- Salihi, E. (2015). *Irak Devletinin Yeniden Yapılandırılma Sürecinde çatışma ve güven sorunu (2003-2012)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Salihi, E. (Şubat 2008). *Irak Siyaseti ve Etnik Kimlikler* (Birinci Baskı). İstanbul: Kerkük Vakfı Yayınları.
- Salucci, I. (Mayıs 2005). *Irak'ta Solun Tarihi komünist partisi, işçi hareketleri ve sol 1924-2004* (Birinci Basım, Çev. O. Akınhay). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Samancı, A. K. (1999). *Irak Türkmenlerinin Siyasi Tarihi*. Bağdat.
- Saray, M. (2006). *Türkiye ve Yakın Komşuları*, Ankara: AKTDYK Atatürk Araştırma Merkezi yayınları.
- Selcen, Aydın. 2019. *Gözden Irakta*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sharif, U. (2012). *Krallık Dönemi Irak Türkmenlerinin Siyasal Etkinlikleri (1921-1958)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Shlimon, A. (2012). Group Identities, Oil and The Local Political Domain in Kirkuk: A Historical Perspective, *Journal of Urban History*, 38(5), 914-931.
- Smolansky, O. (Ocak 1972). *Man state and Society in the Contemporary Middle East* (Ed. J. Landau). Pall Mall Press; First Edition.
- Smolansky, O. (1967). Kasım ve Irak Komünist Partisi Arap Siyaseti Araştırması. *II Politica*. 32(2). 292-307.
- Sönmezoğlu, F. (2000). *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*. İstanbul: Der yayınları.
- Sudoplatov, P. (Eylül 1996). Baba Barzani (Çev. B. Gürbüz, Yeni Yüzyıl.

Şennur, Ş. ve Sayhood A. (2009). 1920 Telafer Ayaklanması. *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 157-170.

Talabani, N. (1995). *Kerkük Bölgesi ve Milli Gerçeğini Değiştirme Gayretleri*. Londra.

Talabani, N. (2005). *Kerkük bölgesinin Araplaştırılması* (Çev. Z. Avşar). İstanbul: Avesta Yayınları.

Taylor, S. (2004). *Among the "Others"*. Ottawa: Esprit de Corps Books.

Tercüman Gazetesi, 30 Temmuz 1959, s. 1, 5.

Turan, Ö. (İlkbahar 1996). Irak'ın Milletler Cemiyetine Girerken Yayınladığı Deklarasyonda ve Anayasalarda Türk ve Diğer Azınlıkların Hakları. *Avrasya dosyası*, 3(1), 31-36.

Thompson, P. (Ekim 1999). *Geçmişin Sesi Sözlü Tarih* (Çev. Ş. Layıkel). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

T.C Başbakanlık ve Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Musul Kerkük ile ilgili arşiv belgeleri (1525-1919), Ankara 1993 s. 24-25

Tripp, C. (2007). *A History of Iraq*. Cambridge of University.

Umar, Zubaida. "The Forgotten Minority: The Turkomans of Iraq" *Inquiry*, 4/2, February 1987. 37-43.

Ülman, H. (1958). Orta Doğu Buhranı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 13(4).

Volkan, D. V. (Haziran 2017). *Körü Körüne İnanç Kriz ve Terör Dönemlerinde Geniş Gruplar ve Liderleri* (Birinci baskı). İstanbul: Asi Kitap.

Yakuboğlu, E. (1976). *Irak Türkleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Yavuz, T. (Nisan 1993). *ABD'nin Kürt Kartı*. İstanbul: Milliyet Yayınları.

Yılmaz, S. (2011). *Irak Dosyası*. İstanbul: Kum Saati Yayınevi.

Zabit, Ş. (1960). *Mucez Tarih Al Turkman Fil-İrak (Irak'ta Özel Türkmen Tarihi)*. Bağdat: Matba'atü'l-maarif.

Zebal, S. (Nisan 1963). Ben Kerkük'tenim. *Al-Arabi Dergisi* (53).

Westcott, T. (2017). I Think There Will Be War': Iraqi Kurds Fear Conflict After Referendum. (<http://www.middleeasteye.net/news/i-think-there-will-be-war-iraqi-kurds-fear-conflict-after-referendum>). 20 Nisan 2020 tarihinde alınmıştır.

Worrall, R. (2007). Coping with a Coup d'Etat: British Policy Towards Post-Revolutionary Iraq. *Contemporary British History*. 21(2), 173-199.

111 Numaralı Kerkük Livâsı Mufassal Tahrir Defteri (Kanuni Devri), (2003). Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, 1.

EKLER

EK-1. “KATLIAM TANIKLARINA YÖNELTİLEN SORULAR”

- 1- Kendinizi tanıtır mısınız?
- 2- 14 Temmuz 1959 katliamından önce Kerkük’te nasıl bir yaşantınız vardı?
- 3- 14 Temmuz 1959 öncesinde katliama dair bir duyumunuz ve buna dair bir hazırlığınız var mıydı?
- 4- 14 Temmuz günü olaylardan ne zaman ve nasıl haberiniz oldu? İlk tepkiniz neydi?
- 5- Katliamda General Kasım iktidarının ve diğer aktörlerin (Komünist ve Kürt Gruplar) rolü nedir?
- 6- Katliamdan sonra Kerkük’te nasıl bir ortam vardı? Şehitlerinize cenaze merasimi düzenleyebildiniz mi?
- 7- Katliama dair başta Türkiye Cumhuriyeti Devleti olmak üzere diğer ülkelerin tepkileri ne olmuştur?
- 8- Katliamdan sonra Irak Devletine karşı güven ve aidiyet konusundaki hislerinizde nasıl bir değişim olmuştur?
- 9- 14 Temmuz 1959 yılında gerçekleşen katliam Irak’ta Türkmenler açısından nasıl bir dönüm noktası olmuştur? (Asker, siyasi vb.)
- 10- Katliama dair hafızanızdan silinmeyen anı veya anılar nelerdir?
- 11- Katliam Türkmenlerin hafızalarında nasıl bir yer edindi? Katliama tanıklık etmemelerine rağmen çocuklarınızın Kerkük katliamından etkilendiklerini söylemek mümkün mü?
- 12- Kerkük katliamının Türkmenlere yapılan geçmişteki katliamlardan daha derin izler bıraktığı görülmektedir. Bunun sebebi nedir?
- 13- Katliamı gerçekleştirenlerin bu suçla yüzleşmesi ve özür dilemesi az da olsa acınızı hafifletebilecek bir etken midir?
- 14- Söylemek istediğiniz veya eklemek istediğiniz son bir şey var mı?

EK-2. "TÜRKİYE'DE KATLIAMA DAİR HABERLERİN YASAKLANMASI"

T. C.
BAŞVEKÂLET
KANUNLAR VE KARARLAR
Tetkik Dairesi
Karar Sayısı
4
12214

KARARNAME

14-16 Temmuz 1959 tarihleri arasında Kerkük'te vukubulan hadiselerle alakalı resim, film ve sair dokümanların Türkiye'ye sokulmasının ve dağıtılmasının menedilmesi; Dahiliye Vekâletinin 7/9/1959 tarihli ve A.1/91173-3/85402 sayılı yazısı üzerine, 5680 sayılı kanunun 31 inci maddesine göre, İcra Vekilleri Heyetince 2 / 10 / 1959 tarihinde kararlaştırılmıştır.

REİSİCUMHUR

[Signature]

033 18 01 153 53 17

Bosya No :

52-89

1197

Başvükil	Devlet Vekili	Devlet Vekili ve Bas. Yay. ve Trz. V. V.	Devlet Vekili	Devlet Vekili
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	
Adliye Vekili	Millî Müfettiş Vekili	Dahiliye Vekili ve Hariciye V. V.	Hariciye Vekili	Maliye Vekili
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>		
Maarif Vekili	Nafia Vekili ve Maarif V. V.	Ticaret Vekili	Sih. ve İç. Müm. Vekili	Gün. ve İsh. Vekili
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>
Ziraat Vekili	Münakalat Vekili	Çalışma Vekili	Sosyal Vekili	Bas.-Yay. ve Turz. Vekili
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>		
İmar ve İskân Vekili ve Maliye V. V.	Koordinasyon Vekili ve Sanayi V. V.			
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>			

EK-3. “TANIKLARIN KATLİAMA DAİR GENİŞ İFADELERİ”

BİRİNCİ GÖRÜŞMECİ – A***** T*****

1- Kendinizi tanıtır mısınız? (Nerede ve ne zaman doğdunuz)

1948 Kerkük doğumluyum.

2- 1959 katliamından önce Kerkük’te nasıl bir yaşantınız vardı?

Bu darbenin iki güçlü lideri vardı. Bu liderler Tuğgeneral Abdülkerim Kasım ve Albay Abdüsselam Arif’ti. Albay Arif, Arap milliyetçisiydi. O dönem Mısır ve Suriye devletleri tek bir federe yönetim altında birleşmişler ve Mısır Devlet Başkanı birleşen federe devletin başkanı olmuştur. Albay Arif, Irak’ın da bu birleşmiş federe devlete katılmasını istiyordu. Oysa General Kasım bu fikre karşı çıkıyordu. Nihayet darbenin bu güçlü iki lideri arasında anlaşmazlıklar çıktı. Albay Arif yönetimden uzaklaştırıldı ve yargılanarak hapse atıldı. General Kasım’ın çevresini ise komünistler sardı. Bu arada komünistler tüm illerde yönetimi ele geçirmek için harekete geçtiler. Buna tepki olarak yönetimi devirmek için bazı kıpırdanmalar oldu. Bunların en önemlisi, Mart 1959’da Musul ve Kerkük Askeri Tümen Komutanları başarısız bir darbe girişiminde bulundular. Bu darbe kanlı bir şekilde bastırıldı ve darbe elebaşları kurşuna dizilerek hayatlarına son verildi.

Türkmenler yeni yönetimi desteklemiş, bu yönetimin Türkmenlere karşı yeni bir açılımını beklemiştir. Nitekim Türkmenler darbeden iki hafta sonra, kadınlı ve erkekli bir heyetle Bağdat’a giderek önce destek yürüyüşü yapmış, ardından darbe lideri General Kasım ile görüşerek yeni yönetimi kutlamıştır. Bu arada 1940’lı yıllardan beri Rusya’da sürgünde bulunan ayrılıkçı Kürt aşiret lideri Molla Mustafa Barzani çıkarılan genel aftan yararlanarak Irak’a döndü. Bağdat’tan Kuzey Irak’a gitmek için Kerkük’e geldi. Barzani’nin Kerkük’e gelişi sırasında yapılan gösterilerde atılan sloganlar Türkmenlerin aleyhinde idi. Bu durum Kerkük’te tansiyonu iyice yükseltti. Hatta Barzani’nin Kerkük’ten Kuzey Irak’a gittiği günün akşamı, Kerkük’ün Askeri İnzibat Amiri Türkmen Hidayet Arslan erken bir yaşta kalp krizi sonucu vefat etti. Bu ölüm olayı Türkmenler arasında; *“rahmetli Arslan’ın kalbi, yapılan gösteriye ve atılan sloganlara dayanamadı ve hayatını bundan dolayı*

kaybetti” şeklinde yorumlandı. Türkmenler de yitirdiği bu değeri için, adına yakışır muhteşem bir cenaze töreni düzenledi.

3- 14 Temmuz 1959 öncesinde katliama dair bir duyurunuz ve buna dair bir hazırlığınız var mıydı?

12 Temmuz 1946’da Kerkük’te bir Gâvurbağı katliamı oldu. Nedir o? Kerkük’teki petrol şirketinde çalışan işçiler ücret zammı talebiyle greve kalkmışlardı. Bunlara karşı polis silah kullanmış ve 12-15 şehit vardı. 12 Temmuz 1959 yılında komünistler kalktı bunun için bir yürüyüş yaptı. Ben onu çok iyi hatırlarım. Babam, ağabeyim ve ben kalenin merdivenlerinde duruyorduk, karşı taraf grup halinde geçtiler ama nasıl! Ellerinde sicimler ve silahlar ile Kürtçe bir şeyler söylüyorlardı. “*Nedir bu?*” diye sordum. Meğerse “*Yabancılar ve Turaniler dışarı*” diyorlarmış. Bu tarz olaylar oldu ama diğer günlerde katliam olacağını hiç düşünemedik.

4- 14 Temmuz günü olaylardan ne zaman ve nasıl haberiniz oldu? İlk tepkiniz neydi?

İlkokul 4. sınıftan 5. sınıfa geçtiğim yaz tatilinde bu katliam gerçekleşti. Bizim okulun izci grubu vardı. Ondan önce Türkmenler her tarafta taklar (sokak süsü) yaptılar, şöenler vs. millet sevinçliydi. Biz kale de otururduk. Kalede dört mahalle vardı. Üçü Müslüman biri Hristiyan’dı ama Türkçe konuşurlardı ve oraların muhtarları da Türkmen’di. 1959 yılında komünistlerin gençlik kolları kuruldu fakat Türkmenler onlara katılmadı. Onların şubeleri vardı. Belediye başkanı dedi ki “*Siz muhtarlar her gün oraya gideceksiniz*” ve babamda gidip bir yarım saat kadar oturup geri geliyordu. Oradaki kişilerin geneli Kürt’tü ve bir gün babam dedi ki “*Bunların düşünceleri ve davranışları pekiyi gelmiyor, aralarında bir şeyler konuşuyorlar ve biz gelince konuyu değiştiriyorlar.*” O anda bu ipler ve sicimlerin ne anlama geldiğine kimse anlam veremedi.

14 Temmuz’dan önceki günde bizim okulun hademesi geldi, kapıda dedi ki “*Müdür diyor ki; yarın izci grubu gelsin yürüyüş yapılacak.*” Ertesi gün ben de izci kıyafetimi giydim sabahtan okula yürüyüş yaptık. Bir yere geldik bizim hoca gitti birileriyle görüştü sonra geldi dedi ki “*Durum iyi değil eve gidin.*” Biz de eve gittik. Öğleden sonra herkes dışarı çıkıyordu. Türkmenler dışarı çıkıyor ve herkes güzelce giyiniyordu. Bizim o kalenin dört tane kapısı var oradan aşağıya indik. Bir baktık ki çok kalabalık bir grup geliyor. Ellerinde ipler sallıyorlar. Onlar Hasasu Çayından geçtiler ve sonraki yarım saatte silah sesleri geldi. Silah sesleri gelince biz kaleye

çıktık, yani eve. Sabaha kadar silah sesleri duyduk ama bir anlam veremedik. Ertesi gün dışarı kapıya çıktık. Babamda muhtar olunca insanlar bir şeyler öğrenmek için bize soruyor. O anda yine silah sesleri devam ediyordu. Bizim evin karşısında da dayımlar oturuyordu, dedi ki “*Bizim evin bodrum katı var oraya gelin daha güvenli*” dedi. Oraya gittik. Dayım devam etti “*Radıoyu açın bakalım bir şeyler deniliyor mu?*” Bağdat’ta bir yürüyüş yapılıyor radyo da onu canlı yayın yapıyordu.

Bir süre sonra kapı vuruldu babamla dayım kapıya çıktı. Bir tane asker “*Hemen aşağıya inin... Burada teröristler var bombalayacağız*” dedi. “*Nerede teröristler?*” dedi babam. Karşı taraf “*Hayır, emir böyle tartışmayın*” dedi. Biz de çıktık bir grup iniyoruz merdivenlerden önümüzde de askerler var. Aşağıda bir tane asker var. Yukardaki asker ise dedi ki “*Biz teslim*” aşağıdaki asker de dedi ki “*Ben teslimi görmüyorum.*” Dayım benim atletimi üstümden çıkardı ve atletimi tutarak aşağıya doğru indik. İmam Kasım Karakolu’na doğru gitmemiz söylendi ve gittiğimizde ana baba günüydü. Baktık ki bir grup genç karakoldan çıktı. Askerler “*Bu teröristlerin cezalarını vereceğiz*” dediler. Bir baktım bizim mahallemizdeki gençler. Bir tanesi babama dedi ki “*Amca bizi kurtar!*” Sürekli kalenin bombalanacağını söylüyorlardı. Dediler ki “*Siz karşı tarafta bir yere gidin ve bir süre gelmeyin.*”

Babam itiraz etse de bu bir emir dendi. Tanıdığımız bir yere gittik yine orada da bahsettiğim gençlik kollarının şubesi vardı. Ertesi gün baktık ki birisini sürüklüyorlar. Dışarı çıktık bizimle Türkçe konuşarak dediler ki “*Yılanın başını öldürdük kuyruğu kaldı o da kolay.*” Babam dedi ki “*Yılan kim?*” İçlerinden bir tanesi “*Yılan, Turaniler*” dedi. Kimdi peki o? Kasım Neftçi’yi kastediyorlarmış. Biz 2 gün orada kaldık sonrasında çıktık. Dediler ki “*Kerkük’e Arap askeri geldi.*” O zaman yönetimdeki Abdülkerim Kasım ile Abdullah Abdurrahman görüşmüş. Biz de faytonlara bindik kaleye geliyoruz. Baktık ki yoldaki taklar yıkılmış, dükkânlar yağmalanmış, yanmış... Merdivenlerden çıkarken bir tanesi babama sarıldı ve dedi ki “*Amca senin de öldüğünü duymuştuk.*” Baktık ki kale darmaduman olmuş. Geldik eve ağabeyim dedi ki “*Ben duramam bu evde!*” Biz de Musalla mahallesinde 3 gün kaldık ve tekrar eve döndük.

5- Katliamda General Kasım iktidarının ve diğer aktörlerin (Komünist ve Kürt Gruplar) rolü nedir?

14 Temmuz 1958 darbesinden sonra Kerkük'e bir komutan geldi. Nazım Tabakçalı isminde birisi fakat o Türkmenleri severdi. Nazım tarafsızdı. Onun hatıratında okuduğumda diyor ki “*Kürtler Bağdat'a yazı yazıyor ve Kerkük'te Kürtçe Milli Eğitim Müdürlüğü kurulsun*” diyorlarmış. Nazım Tabakçalı ise “*Hayır Türkmenler Kerkük'te çoğunlukta*” demiş. Ondan sonra mesela kalede halk bir mevlit düzenlemişti. Nazım Tabakçalı'yı da davet ettiler ve geldi. Hatta camiden çıkarken gidip elini öpmüştük. Türkmenlere yapılan iftiraları açığa çıkarmaya çalışıyorlardı. Abdülvahap Şavvaf Musul'da Garnizon Komutanı, komünistlerin hareketlerinden birkaç kere rahatsız oluyor. Kasım'a uyarılarda bulunuyor fakat Kasım dikkate almıyor. Deniliyor ki bunlar Kerkük'te Nazım Tabakçalı ile beraber bir darbe hazırlamışlar. Abdülkerim Kasım dedi ki “*Bunlar darbeye kalkıştılar.*” Yakaladı ve bunları kurşuna dizdi. Şevvaf olayından sonra Tabakçalı gitti yerine Davud Cenabi geldi. Tümen komutanı ve sıkıyönetim komutanıydı. Bu kişi Arap ve komünistti ama Kürtlerle beraber katliamda beraberdi.

Bizim zamanımızda Kerkük'ün %80-90'ı Türkmen'di. Abdülkerim Kasım albaydı ama darbeyi yapan iki kişinin görüşleri farklıydı. Bugünkü Kürtler diyorlar ki “*Biz yapmadık komünistler yaptı.*” Ama bize bunu yapanlar Kürtçe konuşuyorlardı! Kürtlerin amacı sonuçta bir devlet kurmaktı. Kerkük'ü neden istiyorlar? Çünkü petrol vardı ve Kerkük'ten fişkiriyordu. Bizim kızıl elmamız misali onların kızıl elması da Kerkük. Onlar diyorlar ki “*Kerkük Kürdistan'ın kalbidir. Kuracağımız devletinde başkenti Kerkük olacak.*” Çünkü Kerkük petrol zenginiydi. Dolayısıyla Kerkük'teki bütün amaç buydu. Kim var peki karşılarında? Bu Türkmen'i yok etmek lazımdı. Kerkük'ün şanssızlığı tamamen petrolün olmasıydı. İngiliz geliyor sürülen Ermenileri Kerkük'e yerleştiriyor. İş aş olunca Kürtler bölgeye geliyor.

6- Katliamdan sonra Kerkük'te nasıl bir ortam vardı? Şehitlerinize cenaze merasimi düzenleyebildiniz mi?

Hayır. Kışlanın orada asmışlar hatta o kadar ki adi herifler ambulansların lastiklerini patlatmışlar. Sonra topluca götürmüşler bir yere gömmüşler. Daha sonra orası şehitlik oldu zaten. 23 Haziran 1963 tarihinde bizim mahallede oturan ve Şehitler Köprüsünün karşısında bulunan eski Kerkük Polis Müdürlüğü'nde görevli bir polis bize, 1959 katliamını gerçekleştiren katillerin bu sabaha karşı müdürlük binasında asıldıklarını ve Kerkük'ün üç ayrı meydanında teşhir için

sallandırıldıklarını söyledi. Biz eski kışlanın arkasındaki alanda asılanları seyrettik. Bu olay üzerine herkes birbirini kutladı. Bazı Türkmen kadınları sevinçlerinden zılgıtlar çektiler. Asılanlardan bir tanesi de katliam dönemi Kerkük Belediye Başkanı olan Berzenci idi. Şehit sahipleri geldi orada kurban kestiler. Şarkı söylemeye başladılar ondan sonra kanımız yerde kalmadı demeye başladılar.

7- Katliama dair başta Türkiye Cumhuriyeti Devleti olmak üzere diğer ülkelerin tepkileri ne olmuştur?

Hiçbir şey olmadı. Ben geldim buraya bunu anlattığımda milletin ağzı açık kaldı. Orada katliam oluyor 3 gün 3 gece! İnsanlar kesiliyor ve Türkiye'nin haberi olmaz olur mu? Bağdat'ta büyükelçiliği var. Burada bizim hemşehrilerimiz anlatıyorlar. TRT'nin meşhur gece saat 11 ajansında haberleri şu şekilde geçmişler *“Kerkük'te yaşanan olaylarda İngiliz konsolosluğu herhangi bir zarar görmedi.”* Yahu orada Türk zulüm görüyor. Başka ülkelerinde tepkisi olmadı. Türkiye'nin 3-5 gün sonra Celal Bayar imzası ile Bakanlar Kurulu kararnamesi var. Hatta onların içerisinde Lütfi Kırdar diye bir bakan var. O kararnamede diyor ki *“14 Temmuz olayları ile ilgili Türkiye'de bir yayın yapılması yasaktır.”*

8- Katliamdan sonra Irak Devletine karşı güven ve aidiyet konusundaki hislerinizde nasıl bir değişim olmuştur?

Valla olmaz olur mu? Sonradan kalkıp Abdülkerim Kasım tarafından bu şehit ailelerine kan parası ödenmesi bile teklif edildi. Hatta Süleyman Demirel'in güzel bir sözü var. Irak'ın üzerine bir yorgan örtülmüş, 1991'den sonra o yorgan kaldırıldı. Herkes Kürt'üm dedi ötekisi Türkmen'im dedi vs. Hiçbir zaman bir aidiyet olmadı ki hep ikinci sınıf vatandaşık.

9- 14 Temmuz 1959 yılında gerçekleşen katliam Irak'ta Türkmenler açısından nasıl bir dönüm noktası olmuştur? (Asker, siyasi vb.)

Dönüm noktası şöyle oldu; artık hiçbir zaman güven duymuyorsun. Aklına gelir miydi aynı yerde olduğun insanlar sana silah çekti. Kimi Türkmenler Kerkük'ten göçtüler. İnsanlarda bir güvensizlik oldu ve gittiler. Bağdat'tan komisyon geldi ve şahitlerin ifadelerine göre tutuklamalar yapıldı. Mahkemeler yapıldı ve bir süre sonra katillerin bir kısmı salınmaya başlandı. Türkmenlerden ekipler oluştu o suçluları öldürmeye başladılar. Bu hep anlatılır... Mesela suçlulardan bir tanesi tek başına

caddeye çıkmıyor ve 5-6 kişiyle gezermiş. Sonra Türkmenlerden birisi arkasından geliyor ve arkadan vuruyor. Ardından kaçıp bir belediye otobüsüne biniyor ve belediye otobüs şoförü de “*Seni karakola götürmem lazım*” diyor. Bizimki camı kırıyor ve otobüsten atlayarak kaçıyor.

10- Katliama dair hafızanızdan silinmeyen anı veya anılar nelerdir?

Kasım Neftçi'nin öldürülmesi olayı hiç hafızamdan silinmiyor. “*Yılanın başını öldürdük*” demeleri...

11- Katliam Türkmenlerin hafızalarında nasıl bir yer edindi? Katliama tanıklık etmemelerine rağmen çocuklarınızın Kerkük katliamından etkilendiklerini söylemek mümkün mü?

Ben hep derim keşke bizim Türkmen okullarında seçmeli ders olarak Türkmen tarihi öğretilse. Maalesef öğretilmiyor. Babadan çocuğa konferanslarla anlatmaya çalışıyoruz. Yaşı 65 üzerinde olanlar hatırlıyor. Sonuçta çocuklarda Türkmenlere bir şeyler olduğunu biliyor. Sadece 1959'da değil ki 1980'de yine Türkmen liderler idam edildi. Yani 1959'da katliam oldu da bitmedi ki bu iş. Hedef oradaki Türkmen'in sayısını azaltmaktı. Yönetimler farklı olabilir ama üslup ve amaç hiç değişmiyor.

12- Kerkük katliamının Türkmenlere yapılan geçmişteki katliamlardan daha derin izler bıraktığı görülmektedir. Bunun sebebi nedir?

1924 katliamı bir ramazan ayının arife günü... Bunu babam anlatmıştı bana. Büyük pazar var orada. Bir tartışma çıkıyor ve bizimkiler kovuyor bunları, sonra onlar gidip arkadaşlarını getiriyor. İnsanları öldürmeye başlıyorlar. Yedi Kızlar kapısından çıkıp insanları öldürüyorlar. O dönemde Asuri-Levy askerleri var bu işi onlar yapıyor. İngilizlere bağlı bir birlikti. Bu olay 1 günlük olay ama 1959 katliamı 3 gün 3 gece yaşanmış, hazırlıklar yapılmış, listeler hazırlanmış ve kimlerin öldürüleceği belirlenmişti. Sonra 1946 katliamı bir işçi hareketiydi ve işçiler zam istiyordu. Olaylar Gâvurbağı denilen yerde gerçekleşiyor. Bakanlıkların danışmanları İngilizlerdi. İngiliz'de diyor ki “*Ben bu zammı veremem.*” Verir ise başka şubelerdeki işçilerde zam isteyecekler mantığı vardı. 12 Temmuz 1946'da oradaki polis amiri polislere vurun emir veriyor ve böylece 12-15 kişi öldürülüyor.

Babam anlatırdı... Ata'yı daha genç yaştan emekli etmişler. Askermiş ama milliyetçiymiş. Türkmenler onu lider olarak kabul ettiler. Hatta şunu hatırlıyorum ki Ata Hayrullah emekli olduktan sonra ve katliamdan 3-5 ay önce Türkmenler, Ata Hayrullah'ın belediye başkanı olması için imza topladı. Babam "*Keşke olsa ama etmezler*" derdi. Onun arkasından Berzenci atandı ve katliamın elebaşlarındandı. Ata Hayrullah halk arasından sıyrılan birisiydi. Mesela 14 Temmuz 1958 darbesi oluyor ondan sonra Türkmenler kendini Bağdat'ta gösterecek deniliyor. Ben hatırlamam ama etraftan duyduğum kadarıyla halk Bağdat'a gidiyor. Abdülkerim Kasım orada oturuyor ve içeri gidiyorlar. Başlarında ise Ata Hayrullah var ve diyorlar ki "*Biz sizi destekliyoruz.*" Kasım'da diyor ki "*Artık siz de kendi haklarınızı alacaksınız.*" O dönemde Türkmenlerde ondan cesaret alarak erkekler ve kadınlar milli giysileri giymeye başladı. Hatta katliam günü herkes giydi bunları.

13-Katliamı gerçekleştirenlerin bu suçla yüzleşmesi ve özür dilemesi az da olsa acınızı hafifletebilecek bir etken midir?

Evet, şimdi bu zaman zaman tartışılıyor. Neden gelip de beraber olunmasın. Hatta yorumlarlar Türkmenler ve Kürtler birleşirse kuzeyde Araplar ne yapabilir? Tamam, ama önce Kürtlerin bir özür borcu var. Bunu bir dilemeli. Bunu kabul etmiyor ki. Üslup ve amaç aynı sadece yöntem değişiyor. 1959'daki katliamdı bugün başka bir şey. 2003'te Saddam düştü ve 600 bin Kürt Kerkük'e yerleştirildi. Neden? "*Kerkük'ten 600 bin Kürt kovulmuş geri getirdik*" dediler. 600 bin Kürt mü Kerkük'ten çıkmış ki 600 bin Kürt'ü getiriyorsun. Sen bunlara nüfus cüzdanını verdin ve tapu kayıtlarıyla oynayarak bunlara Kerküklü dedin. Sonra Saddam Arapları yerleştirdi ve Türkmen köylerini yıktı. Araplaştırma politikası da uyguladı. Sonuç olarak gayet tabii Kürtlerden özür bekliyorum.

14-Söylemek istediğiniz veya eklemek istediğiniz son bir şey var mı?

Burada bulunan 80 milyon Türk halkı, nasıl ki Gazze'ye sahip çıkıyorsa bilhassa Türkmen'e de destek vermesini istiyoruz. Evet, destek veriyor ama bir adım daha ileri olmalı çünkü biz aynı kanı taşıyoruz. Bu ırkçılık değil. Sonuçta oradaki Kürt'ün sahibi var. Fransa'sı Amerika'sı İngiliz'i sahip çıkıyor. Sünni'nin ve Şii'nin de sahibi var ama Türkmen orada gariban ve yalnız kalıyor. Yani orada tek bir ana vatan var. Dediğim gibi bu noktada sahip çıkılsın. Tek ana vatan var oradan da yardım bekliyorsun bu bizim hakkımızdır ve lütuf değildir. Yaşlılarımız diyordu ki; 27 Mayıs

1960 darbesinde Türk askeri 1959 katliamı için ayaklanmış. Gideyim ben soydaşlarımı kurtarayım demiş. Adnan Menderes olmaz dediğinde ise askerin kızıp onun için darbe yaptığı söylenirdi. Bizdeki Türkiye sevgisi nasıldı biliyor musunuz? Bize derler ki “*Hacca gitmeden önce Ankara’ya gideceksin.*” Bizdeki Türkiye sevgisi çok başka. Bizim mahallede bir ayakkabıcı vardı. Türk der ağlardı. İstiklal marşını ezbere bilirdi. Dedim ki “*Amca ya sen niye Türkiye’ye gitmiyorsun?*”

Dedi ki “*Benim inançlarım var. Millet buzdolabı aldı ben almadım. Türk buzdolabı gelmeden alamazdım. Allah duamı kabul etti çarşıya Türk buzdolabı Arçelik geldi de öyle aldım. Ben Türkiye’ye gelmeyeceğim Türk askeri buraya gelecek öyle ben Türkiye’ye gideceğim derdi*”. Bu böyle bir hayal, böyle bir sevgi.

İKİNCİ GÖRÜŞMECİ – E***** H*****

1- Kendinizi tanıtır mısınız? (Nerede ve ne zaman doğdunuz)

Kerkük doğumluyum. İlkokul, orta ve liseyi Kerkük’te okudum. Sonra Bağdat hukuk fakültesini ve orada ayrıca işletmecilik enstitüsünü de bitirmiş oldum. Ardından uzun bir süre Kerkük’te çalıştım çünkü işletmecilikte sigortacılık eğitimi almıştım ve bir sigorta şirketinin kuzey bölgesinin müdürü oldum. Bizim dostlarımızın, arkadaşlarımızın ve liderlerimizin 1980’deki idam hadisesinden sonra bize de gelen bir takım uyarılardan dolayı yurt dışına çıkmak zorunda kaldık. Arkasından Türkiye’de, daha sonra uzun bir müddet Orta Doğu bölgelerinde kaldım. 7 sene Ankara’da kaldım. Kerkük Vakfımız var şu anda ve burada bir takım faaliyetlerde bulunuyoruz. Kitap yazıyoruz, makale okuyoruz, yazılar okuyoruz ve sizlerden istifade ediyoruz.

2- 1959 katliamından önce Kerkük’te nasıl bir yaşantınız vardı?

1957’lerden bir takım baskılar başladı. Gayet tabii 1918’de Osmanlı iktidarından sonra Kerkük’te bir takım olaylar oldu. Bizim insanlarımızdan sürgüne gönderilenler ve hapse atılanlar oldu. 1924 ve 1946’da bir katliam oldu. Bunların hepsi geçti. 1959 yılında bir nüfus sayımı oldu. Şu anda nispeten orantılı olarak en nezih sayım dedikleri sayımdır. O sayımda Kürtlerin çok büyük baskısı oldu. Evlere girip de formları dolduracak olanlara Kürtler baskıda bulundu. Türkmenler de buna dikkat etti, karşı durdu ve kavgalar oldu. Hapsedilenler oldu. Fakat 1958 yılında darbe olunca o zaman işler orada patlak verdi. Çünkü Kürtler komünistlerle saf tuttular ve

Türkmenlere karşı çok ciddi bir hamle başladı. O zamanın lideri Kasım'da onlarla beraber olduğu için komünist ordu komutanı, vali, belediye başkanı vs. tayin edilmeye başlandı ve ciddi sıkıntılar meydana gelmeye başladı. Mesela bir müddet sonra Musul'da 'Şevvaf' darbe girişimi oldu. Arkasından çok ciddi bir şekilde katliam ve sürgünler oldu. Kerkük'te ileri gelen insanlar avukatlar, mühendisler, doktorlar vs. güney ülkelerine sürgüne gönderildiler. Gazetelerimiz vardı Beşir ve Afak bunların hepsi durduruldu ve yasaklandı. Belediyenin çıkardığı Kerkük gazetesi, 1920'lerden beri Arapça ve Türkçe çıkarılan bir gazeteydi. Onu da durdurdular. O gazeteye Kürtçe koymaya çalıştılar. 14 Temmuz 1959, darbenin birinci yıl dönümüydü olaylar o zaman patlak verdi. Akşam saat 19.30'da başladığımı tam olarak hatırlıyorum.

3- 14 Temmuz 1959 öncesinde katliama dair bir duyurunuz ve buna dair bir hazırlığınız var mıydı?

Kesinlikle bir haberimiz yoktu fakat tesadüf değildi ve daha önceden planlanmış bir olaydı. 1957 nüfus sayım hadiselerinde Kürtler bir takım gösteriler yapıyorlardı. Kürtçe "Burası Kürdistan'dır Türkmenler dışarı" diye sloganlar atıyorlardı. 6 Ocak 1959'da insanlar çok tedirgindi çünkü bir takım söylentiler geldi. Kerkük'e düşman Kürtler hücum edecek ve komünistler orada bir katliam yapabilir diye. Hatta bir takım insanlar yakın köyleri işaret ederek orada bir müddet kalalım dediler. Daha sonra bir şey olmadı. Geldiler ve rahatladılar. Herhalde birkaç kere bunu söylediler ve gerçekleşmedi ki insanlar artık ciddiye almasınlar ve ihtiyat almadan yakalanmış olsunlar şeklinde oldu durum.

4- 14 Temmuz günü olaylardan ne zaman ve nasıl haberiniz oldu? İlk tepkiniz neydi?

Resmi bir yürüyüş olacaktı. Sendikalar, avukatlar, doktorlar, mühendisler, öğretmenler ve devlet memurları vs. Fakat bu konularda çalışmakta olan Türkmen gençliği de ayrıyeten bir halk gösterisi yapmak istedi. Mesela bu resmi yürüyüşte Kerkük'te ikinci köprüden Atlas caddesine doğru geleceklerdi. O zamanlar ben lise son sınıf öğrencisiydim. Vakıflar caddesine geçtik, arkasında Mecidiye Camisi var oraya girdik. Tam geliyoruz ki büyük polis merkezi var hemen oradan sağa kıvrılırsanız Atlas caddesine geçeceksiniz. Yani diyelim ki olayın olduğu yere 200 metre veya daha az. O noktada bir ateş sesi gelmeye başladı ve insanlar kaçmaya başladı. Karşı taraftan ciddi kaçırlar olunca gençler daha tedirgin oldu. Hepimiz artık evlerimize dönelim dedik ben eve dönerken yolumu değiştirdim çünkü karşıdan ciddi bir şekilde her yeri tahrip eden insanlar vardı. Ellerindeki dövizlerin ağaçlarıyla

Türkmen mağazaların camlarını kırıyorlardı. Bir müddet sonra bizim evin tam dış avlusundan kurşun sesleri gelmeye başladı. Benim yaşlı bir ağabeyim vardı hala Kerkük'tedir. Dedi ki “*Biz öleceğiz bize hücum ediyorlar... Bizi öldüreceklerine biz de 1-2 kişi öldürelim*” dedi. Bizim de bir tane tüfeğimiz vardı. Camı kırdık, perdeleri siper ettik, durduk. Arkadan komşular demişlerdi ki “*Bunlar evde yok.*” Biz dedik ki bizim burada kalmamız tehlike arz eder. Arkadan duvarın bir bölümünü yıkaraktan komşu duvara çıktık.

Başka bir akrabanın evine dinlenmek için geldik. Sonra onlara zarar vermemek için başka bir akrabanın evine geçtik. Haberleri olmuş demek ki 1 saat sonra oraya baskın yapıldı. Geldiklerinde ilk önce erkekleri ve kadınları bir tarafa ayırdılar. Hatta birisi de talimat verdi hemen ‘*Ateş!*’ dedi. Orada sanırım polislerden birisi Kürt'tü. “*Bir dakika dur! Bakalım silahları var mı ona göre hareket edelim*” dedi. Biz de 1-2 parça silah vardı. Onları bizim köşk dediğimiz yerdeki ahşapların arasına saklamıştık. Yukarı çıktılar sonra indi birisi elinde bir tüfek... Ben hepimizi tarayacaklarını zannettim hatta arkamı döndüm görmeyeyim diye.

Sonra kendi tüfekleriymiş ve “*Burada silah yok*” deyip gittiler. O zamanlar 15 yaşındaydım. Esas olarak avukat olan H**** Ağabeyimi arıyorlardı. Fakat 15 Temmuz olunca artık Kerkük'te kıyametler kopmaya başladı. Şehitlerden Kasım Neftçi'nin kızı gelmişti. Henüz bilmiyordu babasının şehit olduğunu ve telefonla ulaşmaya çalışıyordu. Tesadüfen bizim telefonumuz kesilmemişti. H**** Ağabey eve gelirken köprünün oradan geçiyormuş ve birisi demiş ki “*Nereye gidiyorsun ya?*” H**** Ağabey “*Eve gideceğim*” demiş. O da “*Ne evi dön geri kıyametler koptu*” demiş. Oradaki bir akrabanın evine gitmiş. Biz de bilmiyorduk 2 gün nerede olduğunu. Onlardan bir cesur kadın kalktı 15 Temmuz akşamı bize geldi dedi ki “*H**** bizde.*” Biz orada emin olduk hayatta olduğuna yoksa H**** Ağabey de gitti herhalde dedik.

16 Temmuz'da ortam biraz sakinleşmeye başladı ama hala kurşun sesleri geliyordu. Akşamına doğru tamamen sesler kesildi. İnsanlar dışarıya çıkmaya başladı ve o arada tabii Bağdat'tan ordu güçleri geldi olaylara el koydular. Böylece 17 Temmuz'da olaylar son buldu.

5- Katliamda General Kasım iktidarının ve diğer aktörlerin (Komünist ve Kürt Gruplar) rolü nedir?

General Kasım komünistlere çok ciddi bir şekilde yol açtı. Neydi olay? Çünkü bir tarafta milliyetçi Araplar, Nasırcılar vardı. Abdüsselam Arif ve General Kasım

arasında çatışma olunca Kasım'da komünistler ile birlikte oldu. Sonra komünistlerin hükümete girmek gibi bir talebi oldu. Sloganlarla bunu duyurmaya çalıştılar hatta Kasım onlardan Nezihe adında bir kadını Belediyeler Bakanı olarak atadı. Komünistler Kerkük'e bir cumhuriyet kadınları federasyonu kurmuşlardı. Bizimkilerde, Türkmenler ile milliyetçi Araplar başka bir kadın oluşumu kurmuştu. Hatta Kızılay'da kadınlar toplantısında Nezihe Hanım gelip konuşma yapmak istediğinde bizimkiler onu kovdu ve konuşamadı. Tabii olaylar bu şekilde olunca komünistler bize daha bir nefretle baktılar. Kürtler de maalesef yani siyasi Kürt partilerin temsilcileri o zamanki belediye başkanları, avukatlar sendikası sorumlusu, barış koruyucusu dernekleri vs. hepsi bunların safında yer tuttular.

Bu iki taraf birleşince Türkmenlerin evleri basılıp bir bıçak dahi evlerden silah diye alınıyordu. Dolayısıyla Türkmenler silahsızlandırıldı ve böylece çok rahat bir şekilde öldürebildiler. Kerkük'e göz koymuşlardı kesinlikle olay buydu. Türkmenlerin dışarı çıkmasını çok istiyorlardı. Hanna Batatu kitabında bahsediyor ve diyor ki: Erbil Kürtleştirildi ve daha barışçıl bir şekilde Kürtleştirildi. Etraftaki köylerden insanlar gelerek nüfusu değiştirdiler. Kerkük ise direndi. Türkiye ile olan kültürel bağlarını koruyarak direndiler ve oradaki Türklüğü muhafaza etmeye çalıştılar. Bunu gördükten sonra barışçıl bir şekilde Kerkük'ü ele geçirmeyeceğini anlayanlar korku ile yapmaları gerektiğini düşündüler ve bir plan yapıldı ancak plan tutmadı. Hatta tam tersi oldu ve Türkmenler kendilerine daha çok kenetlenmeye başladılar ve Türkmen siyasi hareketi daha çok filizlenmeye başladı.

6- Katliamdan sonra Kerkük'te nasıl bir ortam vardı? Şehitlerinize cenaze merasimi düzenleyebildiniz mi?

Katliamdan sonra Kasım, biraz saf değiştirdi ve kınadı. Kilisede ki meşhur konuşmasında katliamı yapanlar için barbar ifadesini kullandı. Ben bir sene sonra Irak Bağdat Radyosu Türkmen bölümüne spiker ve tercüman olarak girdim. Radyo evinde bir süre sonra yeni bir stüdyo kuruldu. Kasım "*bu stüdyonun adını Türkmen koyalım*" dedi. Böyle olunca Kasım ile aramızda yumuşama oldu. O radyonun karşısında Abdülkerim Kasım'ı idam ettiler. Türkiye ile de biraz rahatlık oldu. 1960'dan sonra yeni hükümet kurulduğunda, hükümette milliyetçiler de vardı. Bunların arasında da Alparslan Türkeş vardı. O müddet zarfında Türkmenlere iyi davranılması noktasında Irak'a bir takım baskılar vardı.

7- Katliama dair başta Türkiye Cumhuriyeti Devleti olmak üzere diğer ülkelerin tepkileri ne olmuştur?

Benim sonradan gördüğüm Bağdat büyükelçiliğinin bir takım raporları var. Fakat ciddi bir şekilde, Türkiye'ye haber verme durumu dışında bir şey olmadı. Bir takım bildiri yayınlandı "*Kerkük'te bir takım olaylar olmuş fakat petrol şirketindeki İngilizlere herhangi bir şey olmadı*" şeklinde tarafsız yaklaşıldı. Hatta arkasından çok infial olunca Türkiye'de yayın yasağı getirildi. 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra bu yayın yasakları kaldırıldı. Yoksa Türkiye'de bu konuların konuşulmaması için yayın yasağı vardı. Maalesef bu olayların yayınlanmaması isteniyordu. İngilizler, Amerikalılar ve Mısırlılar çok ciddi bir şekilde takip ettiler. Bu konu ile alakalı olarak yazmış olduğum kitapta bir takım belgeler yayınladım.

8- Katliamdan sonra Irak Devletine karşı güven ve aidiyet konusundaki hislerinizde nasıl bir değişim olmuştur?

Türkmenlerin oldum olası meseleye şöyle bir bakış açıları vardı. Her zaman hükümetler ile devlet arasında ayırım yaptılar. Yani devlete değil hükümetlere küstüler. Devlet bizim devletimizdir ve biz burada kaldık. Netice itibariyle Lozan antlaşmasıyla bir seçim hakkı verildi. Irak vatandaşı veya Türkiye vatandaşı olmak isteyen bir seçim yapacaktı fakat Türkmenler kendi topraklarını bırakıp herhangi bir şekilde geçiş yapmadılar. Malumunuz Türkiye coğrafyası Türkleşmeden önce Irak'ın kuzeyinde Türkler, Selçuklular, Karakoyun ve Akkoyunlular devlet kurdular. 1055 ile Ertuğrul Bey'in Bağdat'a girmesi ve arkasından Oğuz boylarının, Selçukluların vs. Kuzey Irak'a girmesiyle buralar vatan edinildi.

Oraları hiçbir zaman bırakmadılar ve arazilerini terk etmediler. Çok ciddi bir sorun olmadıkça hiçbir Türkmen terk etmedi. Topraklarına ve devletlerine hep sahip çıktılar. Fakat hükümetlerle çok fazla sorun yaşandı. Kraliyet zamanı, Abdülkerim Kasım döneminde ve Baas döneminde sorunlar ciddi manada yaşandı. Ama bunlar hükümetlere karşı olan tepkilerdi fakat bir de Irak devleti vardı ve ona her zaman sahip çıktılar.

9- 14 Temmuz 1959 yılında gerçekleşen katliam Irak'ta Türkmenler açısından nasıl bir dönüm noktası olmuştur? (Asker, siyasi vb.)

Ciddi bir mezalim yaptılar ve artık bizimde ciddi bir şekilde kendimizi koruma altına alıp, birleşip, beraber kalmamız ve ciddi bir şekilde milli davamız için çalışmamız gerektiğinin farkına vardık. Bunun en büyük tebarüzü 1960'da Bağdat'ta Türkmen Kardeşlik Ocağı'nın kurulması oldu. Bir kültür kulübü olarak kuruldu ve o kültür kisvesi altında tamamen siyasi hareket olarak çalıştı. Türkmenlerin hepsini

toplamaya çalışan bir örgüttü. Mesela 1963'te karşı darbe oldu ve Türkmen Kardeşlik Ocağı'nın bir çağrısı ile on binlerce Türkmen Bağdat'a geldi. Orada 1 ay sonrasında 8 Mart 1963'teki yürüyüşe katıldılar. Ben de oradaydım çünkü ben o zaman radyoda olduğum için arkadaşlar ile beraber arabanın üzerinden anonsları bizler yapıyorduk.

10- Katliama dair hafızanızdan silinmeyen anı veya anılar nelerdir?

İlk dakikalar... Çok hunharca insanların üzerine hücum edip katletmeleri ve insanların perişan şekilde dağılmaları... 15 – 16 yaşına gelmiş bir durumdayız fakat böyle bir felaketle karşı karşıya geliyoruz. Dolayısıyla bu benim içimde çok büyük yara açtı. Bu millet mazlum millettir artık. Fakat bu mazlum millet zulme maruz kaldığını değil haklı olduğunu savunmakla yükümlüdür diye o zamandan bu güne böyle karar verdim ben.

11- Katliam Türkmenlerin hafızalarında nasıl bir yer edindi? Katliama tanıklık etmemelerine rağmen çocuklarınızın Kerkük katliamından etkilendiklerini söylemek mümkün mü?

Öyledir, çünkü 1959 katliamını unutturmamaya çalıştık. Ondan sonraki mezalimleri, mesela 1980'de liderlerimizin idam edilmeleri ondan sonra bir takım gençlerimizin idam edilmeleri hatta 2003'ten sonra şehit edilenlerin devamlı hatıralarını devam ettirmelerimiz çok önemli. Şimdi bizim vakıfta içeri girdiğinizde görüyorsunuz iki tane liderimizin fotoğrafı var. Biri Ata Hayrullah ki 1959'da ilk şehitlerden biri. Bir diğeri Necdet Koçak ki 1980'de idam edilmiş gençliğin lideridir. Hatta Ata Hayrullah'tan sonra başta gelen bir dava insanıdır. Bunları unutturmamak adına her zaman 16 Ocak'ta ve 14 Temmuz'da paneller yapıp gençlere bunları anlatmamız gerektiğini düşünüyoruz.

Kaldı ki bunun dışında bir takım kitaplar, belgeler, yayınlar ve her zaman yıl dönümü makaleleri yazıları yaparaktan bizim gençlere bunu aşlamaya çalıştık. 1959'dan 1960'dan veya 1980 olaylarından sonra “40 sene geçti bu olaylar unutuldu” dememek için... Mesela Birinci Dünya Savaşı'nda olan olaylar, 1921'de olanlar veya Lozan konularını nasıl görmedik ve çok ciddi bir şekilde bize aktarıldı. İşte biz de bizim gördüğümüz olayları öteki nesillere aktarmamız gerekiyor diye düşündük.

12- Kerkük katliamının Türkmenlere yapılan geçmişteki katliamlardan daha derin izler bıraktığı görülmektedir. Bunun sebebi nedir?

Çünkü 1959 yılındaki tamamen siyasi bir çatışma sebebinden oldu. 1924'teki olay İngilizlerin getirdiği teyari/hava güçlerinin kavga çıkararak yarattığı bir olaydır. 1946'daki olay, işçilerin meşru ve haklı talepleri ve devletin resmi polisinin ateş

açması sonucu olan bir olaydır. Fakat 1959 hadisesi çok ayrı bir olay. Milis kuvvetlerin siyasi bir olay olarak Türkmenlere soykırım hadisesi yapmaya çalıştıkları için diğerlerinden farklı oldu.

13- Katliamı gerçekleştirenlerin bu suçla yüzleşmesi ve özür dilemesi az da olsa acınızı hafifletebilecek bir etken midir?

Ben kitabımda da yazdığım gibi biz acıları tekrar depreştirmek istemeyiz. Ancak malumunuz katliama sebep olanların çoğu, 28 kişi hatırladığım kadarıyla 1963'te idam edildi. Yani Kasım dönemi bittikten sonra Abdüsselam Arif geldiği zaman daha önceden çıkmış olan idam kararları infaz edildi. O insanları biraz rahatlattı gayet tabii. Çünkü esas suçlular yani gerçekten kendisi katil olanlar orada idam edildiler. Arkasından birçok uğraşlar oldu. “*Biz Kürtlere karşı değiliz biz siyasi Kürt hareketlerinin Türkmenlere karşı olanlarına karşıyız*” dedi. Bunu bazı Kürtler de gördü ve evet böyle olmalı dediler. Arkasından Kürt veya Arap partileri ile veya teşkilatları ile oturup görüşenler oldu. Ancak dediğiniz gibi gerçekten bir özür dilenmesi gerekiyordu. Özür dilenmedi. Özür dilenmediği takdirde ne demektir bu? Hala yaptığımızın arkasındayız demektir bu. Arkasında durulursa o zaman bu acılar ve yaralar devam eder. Hâlbuki bir özür netice itibariyle o yaraları kapatabilirdi.

14- Söylemek istediğiniz veya eklemek istediğiniz son bir şey var mı?

Bütün hadiselerin unutulmaması gerekir. Fakat bu yaşananlardan ötürü kin ve nefretle değil bu olaylardan ders ve ilham alarak hareket etmek gerekir. Ben her zaman diyalogdan yanayım. Resmi görevde bulunduğum zamanlarda, Türk – Arap diyalogu platformu kuruldu. Fas'ta bir konferansta Türk-Arap Diyalogu Genel Sekreteri olarak kürsüye çıktığımda dedim ki “*Türk-Arap diyalogu platformumuz var ama bence bir Türk- Türk diyalogu ve Arap-Arap diyalogu da gerekir.*” Türkmenlere gelince “*Türkmen – Türkmen diyalogu da gerekir*” dedim. Yani insanların oturup meseleleri ve olayları masaya getirmeleri gerekir. Kin ve nefreti bir tarafa bırakarak tamamen olumlu taraflara bakarak diyalog içerisinde olmaları ve iyi kararlara ulaşmaları gerekir diye düşünüyorum. Bunu Türkiye ve Türkmenlerin siyaseti içinde söylüyorum.

ÜÇÜNCÜ GÖRÜŞMECİ – N***** K*****

1- Kendinizi tanıtır mısınız? (Nerede ve ne zaman doğdunuz)

1943 yılında Kerkük'ün Çay mahallesinde doğdum.

2- 1959 katliamından önce Kerkük'te nasıl bir yaşantınız vardı?

Krallık zamanı tabii rahattık Kerkük'te. Başka yabancılar çok az vardı belki işçi olarak gelirlerdi. Ekmek fırınlarında, ayakkabı boyamasında ya da inşaat işçileri olarak çalışırlardı. Parmaktan (Parmak sayısı kadar) sayabileceğin kadar Kürt ve Arap vardı. Krallık zamanı sonrası 14 Temmuz 1958'de Cumhuriyet oldu. Askeri darbe yapıldı ve kraliyet mensuplarını öldüler vs. Abdülkerim Kasım bir de Albay Abdüsselam Arif askeriyeden cumhuriyet kurdular. Televizyon yok idi radyolardan konuşurlardı. Bu noktadan komünistler ortaya çıkmaya başladılar. Komünistlerin de çıktığı yerlerden biri Kerkük, tabii Irak'ın bütünü değil Bağdat'ta da vardı. Bizim Kerkük'te komünistlerin % 98'i Kürt'tü. Bir kaç tane kanı bozuk Türkmen'de komünist çıktı. Bunlar yürüyüşlerde karşımıza çok çıkarlardı ve dövüşürdük. Tabi ben o zamanlar gençtim. Bize o zamanlar 'Turancı' diyorlardı ve ben o zamanlar Turancı nedir bilmiyordum.

Bizim camide olan kuşlar vardı. Biz onlara Turan güvercin derdik oraya giderdi aklımız. Bizi güvercine mi benzetiyorlar acaba derdik. Tabi bunların ağaları büyük yerlerden, Moskova'dan geliyorlardı. Bunlarla karşı karşıya geldik bazılarını da tanıyorduk tabi. Bir aşiret vardı Kürt aşiretlerinden Talabani ailesi, Davutlar var idi Davudi denirdi birkaç tane de Kürt aileler vardı. Bunlar başladılar Kürt elbiseleri giymeye biz de başladık milli kıyafetler giymeye. 10 Temmuz'dan itibaren Kerkük'ün birkaç yerlerinde cumhuriyet kutlaması için hazırlıklar başladı. Komünistler yakalarına beyaz güvercin takıyorlar. Türkmenler ise kuş vuran (Sapan) simgesini takardı yani güvercini biz vururuz manasında. Bir de Bağdat'ta Araplar vardı. Kerkük'te az idiler onlarda kedi simgesini takarlardı güvercini yiyen kedi manasında.

Karşı karşıya gelirdik taşla sopayla birbirilerimizin başımızı gözünü kira kira geçti zaman. Sene geldi 14 Temmuz 1959'a...

3- 14 Temmuz 1959 öncesinde katliama dair bir duyurunuz ve buna dair bir hazırlığınız var mıydı?

Biz habersizdik. Biz orada olsaydık zaten bize bunu yapamazlardı. Kerkük'ün içerisinde hele hiç yapamazlardı. Mesela Tuzhurmatu'da şimdiye kadar yapamadılar. Orada hiçbir Kürt elbisesiyle bile caddede gezilmezdi. Ufak ufak dövüşler vardı. Ama katliam olacağını bilmiyorduk. Ata Hayrullah bilemedi böyle olacağını. Neden bilemedi? Bağdat'tan trenle Kerkük'e geldi sonra hemen çektiler.

4- 14 Temmuz günü olaylardan ne zaman ve nasıl haberiniz oldu? İlk tepkiniz neydi?

Bayramdı tabii Bağdat'ta bayram yapıyorlardı. Cumhuriyetin üzerinden 1 sene geçmişti. Herkes özenmiş bezenmiş kadın-erkek Irak'ın her tarafındaydı. Bize Kerkük'te Türkmen ağabeylerimiz siz de gelin milli kıyafetlerinizle dediler. 14 Temmuz günü çiçekler, güller her tarafta dükkânlar süslenmiş. Yıldız Kahvehanesi, Ahmet Ağa Kahvehanesi, Bayat Gazinosu, Altunköprü, Aslan yuvası, Cüt Kahvehanesi, Musalla Kahvehanesi ve Halvetiler içi Kahvehanesi her yerde kahvehaneler vardı ama bunlar Türkmenlerin yeri idi. Biz çoktık hem Kürt'ten hem de Arap'tan. Arapların çoğu bizim yanımızdaydı ama azlardı. Kürtler köylerden Erbil ve Süleymaniye'den çok fazla insan getirdi. Biz hiç görmediğimiz Kürtleri orada gördük.

Şive konuşmaları da Kerkük Kürt'ünün konuşması değildi! Bence o zaman bunlara İngilizler de destek veriyorlardı. Devletin askerleri komünistlerle beraber arkalarına polisi ve istihbaratı alarak üzerimize geliyorlardı. İlk baştan Atlas caddesindeki Osman Kahvehanesi vardı ilk onun üzerine ipi attılar. 27 Türkmen şehit oldu. Osman'ı polis karakoluna çektiler, Osman Çaycı! 50 kişi 1 kişiyi öldürüyordu. Taş, ağaç ve sopa ile ellerinde demir, tüfek ve bıçaklar vardı. Başımızda olan Ata Hayrullah ve kardeşi Askeri Doktor İhsan Hayrullah öldürüldü. Bu kişiler büyük ağabeylerimizdi. Kasım Neftçi Kerkük'ün en zengin kişilerindendi. Kasım Neftçi büyük milliyetçi bir ağabeyimizdi. Selahattin Avcı ve kardeşi şehit edildi. Muhtar Fuad'ın 2 oğlu ve bir kızı şehit edildi. Onları Küllük mahallesinden çektiler. O zamanlar mücadeleci gençlerden Cahit Fahreddin! 3 gün kimse evinden çıkamadı ve hiçbir camide ezan okunmadı.

Kerkük'te çay vardır. Adana'nın nasıl ortasından bir su geçiyor orada da geçiyor. Kış günü su geçer yaz günü ise kuru olur. Bizim ölen şehitlerimizi bile çaya atanlar vardı ki bir kaç tanesini orada bulduk 4. ve 5. gün kokudan kimse geçemiyordu. Şehitlerden Hasib Ali Çikali vardı, ben onun daha ufaktım dövüşlerine tanık olurdum. Abdullah Abdurrahman o zaman gitti Abdülkerim Kasım'ın yanına olayları anlattı. Abdülkerim Kasım Bağdat'tan ordu gönderdi. Türkmen ağabeylerimiz o zamanlar biz gençleri topladı. O gençlerin birisi de bendim. *“Size birer su vereceğiz birde elinize birer havlu vereceğiz”* dediler.

Tabii buradakiler seçme adamlardı. Bir nevi yer altı teşkilatıydı. *“O yerde kalan şehitlerin kanını siz sileceksiniz”* dendi. O kanlar yerde kalmamalı dendi. Bunları öldüren Kürt komünistlerin hepsinin isimleri yazıldı. Bazıları hapse girdi bazıları ise çıktı. 27 kişiyi öldüren 27 kişi değildi ki. Bunları bir bir biz de takip ettik ve hiçbirisini affetmedik. O kanlar yerde kalmadı o kanların hepsini yerden sildik. O zamanlar Berzenci vardı. Kerkük Belediye Başkanıydı ve katliamın sorumlularının en başlarında bu vardı. Onu hapse attılar. Bunları 1963 yılında Abdüsselam Arif'in iktidara gelmesiyle beraber idam ettiler.

3 gün 3 gece ezan okunmadı, 3 gün boyunca evin içindeydik. Dama çıkıyorduk bazen yoldan geçerken Kürtçe bağıryorlardı. Turanların etinin kilosunu satıyoruz kim alıyor diye. Yani insanların etlerini satıyorlardı. Kürtçe bağıryorlardı! Anlatabildim mi?

5- Katliamda General Kasım iktidarının ve diğer aktörlerin (Komünist ve Kürt Gruplar) rolü nedir?

Komünistlerindi. Bağlı olduğu yer Moskova'ydı ama İngilizlerin eliyle olduğuna inanıyorum. Molla Mustafa Barzani... Şimdi bu Mesud Barzani'nin babası. Mehdavi askeri mahkeme başkanıydı. Kasım'ın akrabası bir albay vardı Vesbi Tahir, bir albay daha vardı adı Macit Muhammet Emin. Bunların hepsinin katliamda büyük rolü vardı. General Kasım'ın da rolü büyüktü ama daha sonra döndü o nasıl oldu bilmiyoruz. En başta olan ve yaptırın bunlardı.

6- Katliamdan sonra Kerkük'te nasıl bir ortam vardı? Şehitlerinize cenaze merasimi düzenleyebildiniz mi?

Kim öldü kim kaldı herkes birbiriyle konuşuyor. Tepkiler vardı “AA! Ata Ağabeyimi de mi öldürdüler!” Sokaklarda dolaşılıyor ve caddede kanlara bakıyorduk. Ata Ağabeyi kışlada bağlamışlardı. Resimleri mevcuttur. 27 tane her birisini 15-20 adam öldürmüş. Belki kaçan olabildi çünkü bazılarını tanımadık, köylerden geldiler. Katliamı yaptılar ve kaçtılar. Ama tanınan adamların hiçbirisini boş geçmedik intikam alındı.

7- Katliama dair başta Türkiye Cumhuriyeti Devleti olmak üzere diğer ülkelerin tepkileri ne olmuştur?

Bizim ağabeylerimizden duyduğumuza göre iyi değilmiş. Diğer ülkelerden de tepki duymadım. Bizim zaten Türkiye'den başka bir yerde yüzümüze bakmazlar. Türkiye'de en güzel sözü N**** Ağabeye söylemişler. N**** D****'ye “*Ne olmuş 15- 20 kişi öldüyse bu kadar büyütmeyin*” demişler...

8- Katliamdan sonra Irak Devletine karşı güven ve aidiyet konusundaki hislerinizde nasıl bir değişim olmuştur?

Biraz bizimle iyi oldular. Abdülkerim Kasım bizimle iyi olmaya başladı. Güvenimiz ortadaydı ne yüzde yüz güven ne de düşmanlık vardı. Katliam öncesinde güvenimiz vardı ki bayram yapıyorduk. Askerlerin başında olanlar değişti. Polis ve emniyet müdürleri değişti, iyiler geldi. Geneli de Arap'tı.

9- 14 Temmuz 1959 yılında gerçekleşen katliam Irak'ta Türkmenler açısından nasıl bir dönüm noktası olmuştur? (Asker, siyasi vb.)

Türkmenler silkelendi ve herkes neyi var ortaya koydu. Hiç karışmayan, milliyetçilik yapmayan, ben kendi çoluğumda çocuğumdayım diyen insanlar bile meydana geldi.

10- Katliama dair hafızanızdan silinmeyen anı veya anılar nelerdir?

Şimdiye kadar biz o zamandan Kürtleri sevedik. Hiç silinmiyor! Ne kadar bize iyi gösterirlerse de ne onlara güveniriz ne de dostluk yaparız. O zamandan nasıl bir yara kaldıysa o yara hiç iyileşmedi. Yeni doğan Türkmen'in kalbinde o yara var. Babadan ve anneden o yara geçiyor onlara. Kısacası Kürtlere karşı bir güvensizlik oluştu.

11- Katliam Türkmenlerin hafızalarında nasıl bir yer edindi? Katliama tanıklık etmemelerine rağmen çocuklarınızın Kerkük katliamından etkilendiklerini söylemek mümkün mü?

Konuşuyoruz. Ben kimseden çekinmem. Yarın beni idam edeceklermiş, yolda öldüreceklermiş asla çekinmem. Gelir giderim de hiçbir zaman korkmam hepsi beni tanır. İstihbaratlarda da vardır. Şimdi ki gençlerin hepsi bu katliamı biliyorlar. Biz partimizi kurduğumuz zaman Milli Türkmen Partisi'nin askeri sorumlusuydum. Ben meydandan geçtiğim zaman silahlıydım tabii orada Kürtler otururlardı. Ben de o dönem çok kendimi övmek gibi olmasın oldukça kuvvetli ve atışlarım da iyiydi. Biz öyle yetiştirildik. O dönemde Türkiye'nin de bize yardımları vardı. 1991 körfez savaşından sonraydı parti orada kuruldu. Irak Şaklavası da Erbil'e bağlıydı. Orada oturan Kerkük Kürtleri yarı komünist yarı Kürt kendi aralarında konuşurlardı. *"Bilirsin bu kimdir? Bu N***** K*****'dır? Bu kim biliyor musunuz bu Kürt öldürenlerden birisidir."* O taraftan içime hiçbir zaman korku geçmemiştir.

12- Kerkük katliamının Türkmenlere yapılan geçmişteki katliamlardan daha derin izler bıraktığı görülmektedir. Bunun sebebi nedir?

Gâvurbağı davası ve Ermeni-Asuri davası olmak üzere iki katliam oldu. 1959 katliamı ise ilk büyük katliam oldu. Birde hepsini isim yaza yaza çektiler. Yoldan geçeni almadılar, tamamen planlı bir katliamdı. Türkmenleri lidersiz bırakma çabaları vardı.

13- Katliamı gerçekleştirenlerin bu suçla yüzleşmesi ve özür dilemesi az da olsa acımızı hafifletebilecek bir etken midir?

1991 yılında Şaklava'da gelip bize söylediler. Orada Komünist Partisi var idi. Ama hepsi daha çok Kürt'tü. Geldiler bizim yanımıza size yardım etmek istiyoruz yeni geldiniz buraya vs. *"Şimdi bizim bir geçmişimiz var. Her şeyi onun için sildik. Size bir katliam yaptık, sizin de içinizde kaldı mı sildiniz mi onu?"* Yaklaşık 10 kişilerdi aralarında Erbil'den bir de Türkmen vardı. Tanırdım ama katliamda parmağı yoktu. *"Sizden özür dileriz. Siz de onun intikamını aldınız yüzlerce komünist öldürdünüz."* Orada şunu söyledim; *"Biz öyle yoldan geçeni vurmamak onları öldüreni öldürdük devlet idam etmedi biz öldürdük"* dedim. *"Siz onu sindirdiniz bitti. Biz de sindirdik ve artık dost olalım ahbap olalım"* dendi. 1 saat oturup çay içip gittiler.

Kürtlerden herhangi bir yaklaşım olmadı çünkü onlar hiç içlerinde bizi sevmeyi zaten. 1970'lerde Barzanilerden bizlere bir şeyler geliyordu fakat biz hiç güvenmedik. Molla Mustafa Barzani bir gün İran hududunda Hacı Ümran diye bir yer var onun meskeni olan, orada Kasım Neftçi'nin ağabeyi İbrahim Neftçi'ye dedi ki “*Kerkük'teki Türkmen ve Kürtler birbirlerine çok yakındır kız alıp veriyoruz vs.*” İbrahim Ağabey “*Eee tamam ne olacak?*” demiş...

Molla Mustafa Barzani şunları eklemiş “*Sen Türkmenlere söylersin, o işi yüreklerinden silsinler. O iş bitti ve bir yanlıştı oldubitti*” demiş. İbrahim Neftçi orada gülüyordu. Molla Mustafa Barzani çok şeytani çok akıllı bir adamdı. Elinde bir çakı bıçak ve bir uzun ağaçla beraber onu silerdi, sigara koyardı, içini delik eder öyle içerdi. Ben yanında birkaç defa bulundum. Konuştuğu zamanda peygamber efendimizden sözler dile getirirdi. Bir de arabayla gittiği zaman ince yollarda ve dağlık alanlarda koyunlar göçüyor bir araba korna çalındığı zaman “*Bunlar bereketli hayvan bunları ne korkutup korna çalılıyorsun*” tarzı hareketleri vardı. Kısacası özür hiç olmuyor. Bizim bazı siyasi adamlarımıza hatanın kendilerinde olduğunu söylediklerinden haberim var. Ama samimi gelmiyor.

14- Söylemek istediğiniz veya eklemek istediğiniz son bir şey var mı?

Allah Türkiye'den razı olsun. İnşallah bir şey olmaz bizim askerimize şimdi biz şu partiydi vs. diye karışmıyoruz ama bizim içimizde daha fazla olan, Kerküklülerin içerisinde daha fazla MHP'ye daha yakındır. Onlar devamlı bizimle ilgileniyorlar. Başım ağrıdığımda ilk önce gelip onlar soruyorlar. Kaç tanesi geldi bizim yanımıza halimizi hatırımızı sordular.

DÖRDÜNCÜ GÖRÜŞMECİ – F*** H*******

1- Kendinizi tanıtır mısınız? (Nerede ve ne zaman doğdunuz)

1948 doğumluyum ve Kerkük kalesinde doğdum. İlkokulu kalede, ortaokulu ise kalenin eteğindeki İmam Kasım'da okudum. Liseyi Kerkük Kız Lisesi'nde bitirdim. Ondan sonra tıbbiyeye girmek için İstanbul'a geldim ve tıbbiyeden mezun oldum. 1973 senesinde mezun olduktan sonra hizmet için kendi milletime dönüp Kerkük'te hizmet ettim. Bir sene orada petrol şirketinin Keyvan hastanesinde işe başladım ve ondan sonra iki sene Tavuk kasabasında doktorluk yaptım. Ondan sonra

evlendim. Tabii tayin için Bağdat'a gittik ya vasi⁸ olursunuz ya da Kerkük'te tayin yok dediler. Vasi olmayınca eşimle beraber Duhok'a gittik ve ben de orada 7 sene kaldım. Sonra Erbil'e geldik. Erbil'de de durumlar kötüye gidince tehditler ve Irak-İran savaşı dolayısıyla eşimin de işleri hassastı. Oradan çocuklarla (5) beraber sınırdan Türkiye'ye kaçmak zorunda kaldık.

2- 1959 katliamından önce Kerkük'te nasıl bir yaşantınız vardı?

Biz güzel bir çocukluk yaşadık sayılır. Bizden önce tabii ki Türkmenlere birçok katliam oldu. Ermeni katliamı ve 1946'da katliam oldu. Katliam olduğunda 10 yaşındaydım ondan önce sakin bir çocukluk yaşadık hatta Kral Faysal biliyorsunuz Türkiye'den birsiyle evlenmek üzereydi. Fazıla ile... Suat Ürgüplü'nün oğluyla evlendi sonra. O Osmanlı'nın soyundan gelen Mısırlı bir prensesti. Tam evlenmelerine 2 hafta kala Irak'ta devrim oldu. Yani burada benim kafamda hep bir işaret vardı. İngilizler mi yaptı diye. Çünkü bir Türk ile evlenecekti. Irak, Türkiye ile o zamanlar Bağdat Paktındaydı. Böylece aileler iç içe girecekti. Bana kalsa Irak'taki devrimi İngilizler yaptı. 1958'de devrim olduğu zaman biz çok üzülmüştük. Bizim evin duvarında Fazıla ile Faysal'ın resimleri vardı. Bizim ilk duyduğumuz devrimden sonra bildirinin okunmasıydı. Bildiri şu şekildeydi "*Kürtlerle Araplar müşterektir bu vatanı.*" Ondan önce herkes ben Iraklıyım diyordu. Yani Kürt'e de, Iraklı bakıyorduk Arap'a da Iraklı bakıyorduk, biz Türk olarak da Iraklıydık.

Ne kadar din ve mezhepte olsa hepsi ben Iraklıyım diyordu. Ama biz o gün değişik bir şey duyduk. Kürtlerle Araplar bu vatanı müşterektir. Biz öyle baka kaldık biz neyiz? Biz ne Kürtçe konuşuruz ne Arapça konuşuyoruz biz Türkçe konuşuyoruz biz neyiz? Kale de silme (Büyük çoğunluk) Türkmen'di. Bir Hristiyan kale vardı bir Müslüman kale vardı. Oradaki Hristiyanlar da kesinlikle başka dil bilmezlerdi hepsi Türkmençe konuşurlardı. Tabii böyle bir şey olunca haliyle insan biraz da kendine dönüyor ve ben de benim diyor. Şimdi tabii buna çok itirazlar oldu. Ata Hayrullah ve Kasım Neftçi gibiler Bağdat'ta Türkmenlerin hakkını müdafaa ediyorlardı. Molla Mustafa Barzani Irak'a döndüğü zaman ilk hedefi Kerkük oldu. Kerkük o zaman daha fazla tedirgin oldu. Molla Mustafa Kerkük üzerinden Erbil'e geçti. Yolda dedi "*Kerkük Kürdistan'ın Kudüs'üdür.*" Bizimkiler daha fazla tepki gösterdi, herkes mitingler düzenlemeye başladı. Tüm bu çekişmelerin içinde birisi

---

⁸ Öksüz, yetim veya hastanın malını yönetme görevini alan.

güvercin, birisi sapan ve birisi kedi simgeleri takarken bir de bakmışız 14 Temmuz devrimin sene-i devriyesine gelmişiz.

3- 14 Temmuz 1959 öncesinde katliama dair bir duyurunuz ve buna dair bir hazırlığınız var mıydı?

Bir takım olaylar oluyordu fakat böyle bir şeyin olacağını hiç tahmin edemezdik.

4- 14 Temmuz günü olaylardan ne zaman ve nasıl haberiniz oldu? İlk tepkiniz neydi?

O zaman ben ilkokul 4. sınıf öğrencisiydim. İyi de bir öğrenciydim ve her faaliyette bulundurulardım beni. Orada askeriyeden alınan bir aracı hazırladılar. İçine öğrenciler dolduruldu ve faaliyet yapılacaktı. Biz de güzelce giyindik, Türkçe ve Arapça şarkılar söylüyoruz. Müzik bandosu da bizimle beraberdi. Öğle saatlerinde bizi 2. Ordunun karargâhına götürdüler. Bize orada araba hazırlamışlar. O zamanlar Kale Tahire İlkokulundaydım ve öğretmenimizin adı da Süheyla idi. Süheyla Hanımla beraber biz çocuklar gittik ve orada yerimizi aldık. Akşamüzeri Kerkük'teki Atlas caddesinin başından yürünmeye başlandı. Geldik tam Osman Çaycı'nın kahvehanesinin önünde bir kurşun sesi... Ben hayatımda kurşun sesi duymamıştım. O zamana kadar kurşun sesi olup olmadığını anlamamıştım. Ne olduğunu zaten anlamadım.

Millet çil yavrusu gibi ortada koşturuyordu. Anlamadık ne olduğunu. İkinci Ordunun bir kapısı da Atlas caddesindeydi. Hemen bizi arabayla alıp ikinci ordunun karargâhında bir odaya aldılar. Orada bir Arap subay vardı “Çocuklarım korkmayın” dedi. Gerçekten de bize çok sahip çıktı ve kapıyı da kilitleti. Ama biz hala bilmiyoruz ne olduğunu. Ama yandan çok iyi duyuyorum birisi oradaki subaylara hitaben diyor ki “Silah depomuzu kırdılar silahların hepsini aldılar.” Hatta bize sahip çıkan subay “Durun çocuklar” deyip diğer tarafa gitti. Ben orada gece 12'ye kadar kaldım. Gece 12'de askeri bir jeep getirdiler. Tüm çocukları içine koydular ve herkesi evlerine bıraktılar. Zaten hepimiz o bölgede otururduk. Bizim eve geldiğimizde her yer karanlıktı ne bir ses ne çıt. Kapıyı vurduk, kapının arkasından birileri masa sandalye çekiyordu. Kapıyı açtılar adama teşekkür ettiler beni içeri aldılar ve kapıyı kapattılar. O zaman ben bir şeyler olduğunu anladım çünkü Osman Çaycı'nın evi kaledeydi.

Bizim evimizden 200 metre ötede Yedi Kızlar kapısının yakınlarında iki tane kız kardeşiyle birlikte yaşardı. Kızlar ağlayarak kapının önünden gidip geliyorlardı “*Benim kardeşimi öldürdüler*” diye. O zaman anladık ki Osman Çaycı öldürülmüş. Tabii bütün bunlar olunca tak tak sesler geliyordu. Evimiz iki katlı yukarı çıkalım dedik. Kalede hemen hemen hiç Kürt evi yoktu sadece bir ev vardı. Ben sesleri takunya sanıyordum ama kurşun sesiymiş.

Sabaha kadar kimse yatmadı. Biz de kalede hısım, akraba, komşu arasında konuşuldu karar verildi ve “*bir eve gidelim orada hepimiz beraber toplanalım orada duralım*” dendi. Bu nasıl oldu? Önce geldiler kapıyı vurdular “*sabah kaleyi boşaltın çünkü uçak gelecek burayı vuracak ve onun için evleri tek etmeniz lazım*” dendi. Bizimkiler inanmadı hısım akraba böyle içerde... Danyel Peygamber vardı arkamızda onun yanında da bir akrabamızın evi var. Onların evi eski Kerkük evlerindendi. Büyük bir evdi ve en iyisi orada toplanalım dedik. Kimsede silah yoktu fakat silah sesleri devam ediyordu. Evde yalnız iki tane silah vardı birisi rahmetli babamın ve onun dayısının silahıydı.

Hiç kullanılmamış silahları belki de çaksanız ateş etmezdi. Hiç öyle bir niyetimizde olmadı zaten. En sonunda karar verdiler dediler ki tekrar hücum ederlerse su kaynatalım eğer gelirlerse sıcak suyu başlarına dökelim. Çünkü başka yapacak bir şey yoktu. Çoluk çocuk hepimiz doluştuk oraya. Ondan sonra tekrar geldiler. Kapıları tek tek vuruyorlar ve ellerinde de sopalar vardı. “*İnin! Uçaklar gelecek yarım saate sakın yanınızda silah olmasın*” dendi. Böyle deyince baktık ki iş ciddi ve yanımıza hiçbir şey almadan olduğu gibi inmeye karar verdik. Kadın, erkek, çocuk, yaşlı kim varsa kundaktaki bebeğe kadar hiçbir şeyi yanımıza almadan kaleden inmeye başladık. Kaleden indik kalenin iki tarafından ‘*Mukaveme Şabiye*’ denilen Halk Direniş Ordusu gibi bir şey vardı. İki tarafta durmuşlardı ve Kürtçe konuşuyorlardı! Benim babamda renkli gözlüydü ve babam için ya Ermeni ya da Asuri’dir diyerek o arayı atlattık ve aşağı indik.

Hemen kalenin dibindeki İmam Kasım Karakoluna aldılar bizi. Babamı, üç amcamı, dedemi, babamın dayısını hepsini tutukladılar orada ve kadınlara nereye giderseniz gidin dediler. Bizimkiler tabii ki de bağırıma ve çağırıma başladılar. Bizimkiler böyle yapınca oradan bir adam dedi ki “*Bunları bırakın şimdi kaledekiler asi olurlar ve inmezler.*” Bıraktılar biz de gittik. Biraz daha ilerde akrabamızın evi

vardı orada saklanalım dedik. Bizimle de kim vardı; Ata Hayrullah'ın kayınpederinin kardeşi. Biz Ata Hayrullah'ında öldüğünü anladık. Onu evden gece sürükleyerek almışlar. İhsan Hayrullah ile beraber bir de Abdülğani vardı onların kayınçoları, üçünü de öldürmüşler. Bunu duyduk ve Ata Hayrullah'ın yakını da bizimle olunca onu sakladık. Çünkü onu görürseler işimiz daha kötü olacaktı. 20 dakika sürmedi geldiler. Silahlı bir şekilde “*Hadi dışarı çıkın!*” dediler. Yine aynı şekilde babam, amcalarım, 85-90 yaşındaki dedemle beraber dışarı çıktı. Biz böyle bir şey hayatımızda görmemiştik çünkü ellerini ayaklarını bağlayarak götürdüler. Kaldığımız yer İmam Kasım Karakoluna çok yakındı ve oraya götürdüler.

Kaldığımız evin komşusu geldi anneme dedi ki “*Bu işlerden sorumlu olan kişi bizim yan komşuda oturuyor gidin ona yalvarın belki bir şey yapmazlar.*” Annemle yengem kalktılar ve gittiler kapı açıldı kimi gördüler? Size bahsettiğim Danyel Peygamber Camii'nin imamı... Süleymaniye'den gelmiş birisiydi. O oturmuş masanın başına. Bu kişi inanın bizim evde yemek yedi. Hafta da 2-3 gün. Biz derdik ki bu yabancı yazık kimsesi yok. Babaannem de herkese yemek dağıtmayı severdi. Meğerse casusmuş o da. Bu anlattıklarım 1. günden. 2. gün komşunun çocuğunu gördüm ve gelip elinde bir ağaç, başında çivileri yıkıyor ve diyor ki “*Bu Turanilerin kanıdır.*” Bir de eve yakın bir yolda arada bir bağırma seslerini de duyuyorsunuz. 3. gün sabahleyin annemler dayanamadılar dediler ki “*Biz bari gidelim bakalım bunlara ne oldu belki yalvarırız gösterirler bize.*” Kalktılar gittiler karakoldakiler annemlere dediler ki “*AA! Maalesef onları dün akşam Bağdat yolundaki teknik okula götürdüler.*”

Hepsini kamyonlara doldurup götürmüşler. O yolda uzak bir yol. Oraya gittiklerinde bir de bakmışlar ki bütün tanklar etrafı sarmış meğerse ordu gelmiş. Eğer ordu yetişmeseymiş orada hepsini kurşuna dizeceklermiş. İmam Kasım Karakolunda neler olduğunu ise daha sonra anlattılar. Orada bir oda da 80-90 kişiyi pastırma gibi koymuşlar. Her gün üzerlerine 1 kasa domatesi susuz bir şekilde atıyorlarmış. 14 Temmuz! Sıcak! Bakın burada Güneydoğu sıcak ama Kerkük daha güneyde ve daha da sıcak. Orada onlar o şekilde idare etmişler arada bir de üzerlerine 1 kova su döküyorlarmış. Ecelleri gelmemiş kurtulmuşlar.

5- Katliamda General Kasım iktidarının ve diğer aktörlerin (Komünist ve Kürt Gruplar) rolü nedir?

Ben bir yerde okumuştum. O kadar uzun süre geçti ki olayın üzerinden nerede okuduğumu gerçekten hatırlamıyorum. İsrail Komünist Partisi Irak'a gelmiş ve Kürt Komünist partisiyle Musul'un yakınlarında bir yerde toplanıp bu katliama karar vermişler. Kerkük'e gelince; biliyorsunuz Kerkük herhangi bir şehir değil. Tamam, Türkmen şehridir. Musul'un da yarısı Türk'tür. Telafer! Kerkük, altı petrol denizi olan zengin bir bölgedir. Böyle olunca da önem kazanıyor. Hem Irak için önemli hem de Kürt devleti kurulacaksa orası için de önemli. Burası istismara da açıktır. Mesela birisi Kürtlere diyor ki "*Bunu bunu yaparsanız Kerkük'ü de alırsız size*" tarzında pazarlığa oturuyorlar. Mesele bundan kaynaklanmaktadır. İşte bu etkenler olunca bu şekilde katliamlar yaşandı.

6- Katliamdan sonra Kerkük'te nasıl bir ortam vardı? Şehitlerinize cenaze merasimi düzenleyebildiniz mi?

Katliamdan sonra herkes evine döndü ama maalesef bu katliam bir korku yarattı. Ata Hayrullah'ı öldürdüler ve bütün aydınlarımız teker teker yerlerde sürüklendiler. Tabii bu böyle olunca Kerkük'te bir korku oldu. İmkânı olup Bağdat'ta ev alabilen veya yurt dışına gidebilenler canlarını korumak için Kerkük'ten çıktılar. Ama Kerkük'te bir şeyler oldu. Nasıl bir şey oldu? Zaten katliamda kimin parmağının olduğu belliydi. Mesela o molla dediğim imam ortadan kayboldu. Bazı insanlar da vardı ki kendilerini temize çıkarmaya çok çabaladılar. Daha sonra suikastlar oldu ve bazıları Kerkük'ten kaçtılar. Kerkük'te bir kenetlenme oldu. Tedbir almayı elden bırakmadık fakat korku da Kerkük'ten hiç çıkmadı. Çünkü her zaman bu tarz olaylara maruz kalabileceğimiz belliydi. Hiçbir zaman Kerkük'ten vazgeçemediler ve bizi rahatta bırakmadılar.

Nitekim General Kasım gittikten sonra gelen Abdüsselam Arif, Nasır taraftarıydı. Ondan sonra Baas Partisi geldi. Biliyorsunuz Saddam'ın hikâyesini o da Kerkük'ü Araplaştırmaya çalıştı. Kerkük her zaman önemli bir şehir oldu onlar için şöyle veya böyle biz istesek de istemesek de onların gözünde Osmanlı vakaisiyiz. Biz şimdiye kadar vatana karşı hiç geri planda durmadık. Biz hiçbir zaman vatanımızdan vazgeçmedik ama onlar bizi hep Türkiye'ye bağlı ve bize hep Türkiye'ye hizmet ediyorlar gözüyle baktılar. Onun içindir ki Kürtleştirme ve Araplaştırma çabaları

bizim kaderimiz oldu. Bakın mesela Irak'ta bölünme referandumu oldu ve Irak'ın tek bölünmesini istemeyen Türkmenler oldu. Orada ona rağmen biz yine aynı yaftayı yemişiz hiçbir zaman yaranamıyoruz. Bizim bağlılığımız toprağımızdır. Bizim dedelerimiz toprağın altına yatmış, babamız yatmış, biz orada gözümüzü açtık, orayla mutlu olduk ve orayla yaşadık. Arkanızda gördüğünüz kale resminden eser kalmadı, Saddam hepsini yıkarak yerle bir etti. Danyel Peygamber ve bir kaç yer kaldı. Bizi bir şekilde tarihten kaldırmaya çalıştılar.

7- Katliama dair başta Türkiye Cumhuriyeti Devleti olmak üzere diğer ülkelerin tepkileri ne olmuştur?

Duymadık. Başka bir ülkenin tepkisini de duymadık. Zaten ne olduğu ne bittiği hakkında kimse arkasında durmadı. Çünkü zaten galiba gizli bir el bunu yaptırmak istiyordu. Medya her zaman birileri tarafından oynatıldı. Hele o zamanlar iletişim alanı da geniş değildi. O zamanlar birileri yayılmasını istemediler ve yayılmadı da.

8- Katliamdan sonra Irak Devletine karşı güven ve aidiyet konusundaki hislerinizde nasıl bir değişim olmuştur?

Irak'tan çok biz artık evimizi, toprağımızı ve yaşadığımız yeri korumaya baktık. Bunu tabii ki de Irak içinde yaptık. Aidiyet koptu diyemem Iraklı olduğumuzu zaten biliyoruz ama bizi onlar istemedi. Anlattığım sebeplerden dolayı bizi orada istemiyorlar. Yani yaşadığımız yerin stratejik konumundan ötürü. Kimileri komplo teorisi diyor kesinlikle komplo teorisi değil. Mesela Suriye'de olanlara bakalım ben Musul'un yarısı Türk'tür dedim neresi orası? Telafer. Telafer Suriye'nin sınırır. Telafer'den 500 binden fazla insanı çıkardılar veya kaçırdılar. Neden? Çünkü bir kanton bölge ile birleştirmek açısından. Hala Telafer'e kimse müdahale etmiyor.

9- 14 Temmuz 1959 yılında gerçekleşen katliam Irak'ta Türkmenler açısından nasıl bir dönüm noktası olmuştur? (Asker, siyasi vb.)

Biz kendimizi tanıyorduk ama ayırım yapmıyorduk. Biz de hiç ayırım yoktu. Katliamdan sonra Kürt-Türk düşmanlığı çıktı. En büyük aşama budur. Biz zaten kendimizi biliyorduk başkalarına da saygılıydık. Çok seviyorduk. Kimsenin elinden ne bir şey almak istedik ne de kimseye yanımıza gelmeyin demedik. Biz her zaman hepsiyle çok iyi geçindik bunu Kürtler de çok iyi bilir. Türkmenlerden şimdiye kadar

kimseye zarar gelmedi. Kürtleri de oynatan bir el var. Bizim kesinlikle onlara bir düşmanlığımız yoktu fakat katliamdan sonra düşmanlık olmasa da kopmaya başladık. Artık o güven kalmadı. Kürtlerle aramızda bir güvensizlik başladı hem de nasıl bir güvensizlikti ki kocaman bir duvar.

10- Katliama dair hafızanızdan silinmeyen anı veya anılar nelerdir?

Birisi gelmiş Turanilerin kanı diye kan yıkıyor. Öteki tarafta elektrik direklerine asılmış parça parça insanlar. Bizim akrabalardan, tanıdıklardan, komşulardan hepsinin yerlerden etlerini topladılar. Bu gerçekten 'travma', hayatımın travmasıdır. Bunu yapanlardan ben artık böyle insan gücü yetmez Allah intikam alsın diyorum. Başka hiçbir şey demiyorum.

11- Katliam Türkmenlerin hafızalarında nasıl bir yer edindi? Katliama tanıklık etmemelerine rağmen çocuklarınızın Kerkük katliamından etkilendiklerini söylemek mümkün mü?

Görmeyenler bilmiyorlar. Onun için ben görmeyenlere her zaman anlatmaya çalışıyorum. Hayat tekerrürden ibarettir. Ben şahsen etrafımdakilere, bana soranlara ve bilmeyenlere anlatırım. Çünkü ben gördüm. O şahitliğimi yapmazsam bana da yakışmaz ve yazık olur. Bu gördüklerimi ve bildiklerimi mezara mı götüreceğim? Herkesin de anlatmasını istiyorum.

12- Kerkük katliamının Türkmenlere yapılan geçmişteki katliamlardan daha derin izler bıraktığı görülmektedir. Bunun sebebi nedir?

Birisi Birinci Dünya Savaşı esnasında diğeri ise İkinci Dünya Savaşı içerisinde olan olaylardı. Fazla sarsmadı bizi yine yerimizde durduk. Tarihe geçti fakat o zaman biz bunu büyütmedik. Fakat 1959'da olan güçlü ile güçsüzün, silahlı ile silahsızın arasında oldu. Yapılan tamamen bir katliamdı. Ötekilerde katliamdı fakat o dönemde yaşananların denklemleri farklıydı. Üstelik 1959 katliamı daha yakın bir tarihtir.

13- Katliamı gerçekleştirenlerin bu suçla yüzleşmesi ve özür dilemesi az da olsa acınızı hafifletebilecek bir etken midir?

Onu dediği zaman zaten demek ki kendisiyle yüzleşmiş demektir. Bu güzel bir şey olur hatta çok güzel olur. En azından bir güven ışığı olur. Ama hâlâ inkâr ediliyorsa o biraz zor.

14- Söylemek istediğiniz veya eklemek istediğiniz son bir şey var mı?

Bu dünya gerçekten şirazesini kaçırmış. Kimse artık ne tarihten ne olanlardan ibret alıyor. Ne yapacağına karar veremiyor. İnsanlar hâlâ başkalarının elinde kullanılıyorlar. Ben inanıyorum ki Irak'ta Kürtleri kullandılar ve eğer hâlâ kullanılmaya devam ediliyorsa bu başka bir ayıptır. Umarım ki herkes tarihten dersini alır en azından vicdanı ile baş başa kalır. Biraz Allah korkusu varsa Allah'tan korkar. Biraz kendini düzeltir. Gerçekten böyle devam ederse kimse yaptığından ibret almaz, kullanılan hâlâ kendini kullandırmaya devam ederse bu iş felakete gider. Çünkü bu işin sonu yok. Bak işte dün referandum yapıldı. Amerika bir fiske ile hayır dedi. Kullanılmak güzel bir şey değil bence kimse kendini kullandırmasın. İradesini ve vicdanını kullanarak gerçekleri görsün. O zaman insanlar kardeşçe çok daha güzel yaşayabilir ama kullanılmaya devam edilirse ne savaş biter ne ölüm biter. Zaten herkes ölecek. Ölüm de çok kötü bir şey değil aslında eğer normal yoldan olursa.

BEŞİNCİ GÖRÜŞMECİ – S*** M*******

1- Kendinizi tanıtır mısınız? (Nerede ve ne zaman doğdunuz)

Ben 1956 Irak/Kerkük doğumluyum. 2001'de Saddam Hüseyin'den kaçıp Türkiye'ye geldim. Kerkük'te adım S***** M***** idi. Burada kimlik çıkarınca adım S***** oldu. Ağabeyim ve ablam hepsi Kerkük'teler ben buradayım.

2- 1959 katliamından önce Kerkük'te nasıl bir yaşantınız vardı?

Abdülkerim Kasım zamanında da böyle gezebilirdik. Biz Türkmenler insan ve efendilerdi hiçbir şeye karışmazlardı. Öz akıllarıyla ve öz işleriyle uğraşırlar. Türkmen efendidir bunu kimden sorarsan sor. Saddam geldi ve Türkmenleri baskı altına alarak daha beter etti. Evvelden Abdülkerim zamanında Türkmenler okul bitirdiğinde tayin yoktu ve bunun yanında bir daire olsa mesela zorluklarla karşılaşırdu. Irak'ta Türkmenler şimdi bile baskı altında ve hep baskı altındaydı.

3- 14 Temmuz 1959 öncesinde katliama dair bir duyurunuz ve buna dair bir hazırlığınız var mıydı?

Hiçbir şeyden haberimiz olmadı. Ağabeyim K**** eve gelene kadar hiçbir fikrimiz yoktu. Bizim amacımız törene gitmek ve eğlenmekti. Biz hiç ihtimal vermedik ki bunlar yaşansın. Türkmenler taklar (Sokak süsü) yapmıştı ve Türkmen'in haberi yok idi. Türkmen'in haberi kesinlikte yoktu.

4- 14 Temmuz günü olaylardan ne zaman ve nasıl haberiniz oldu? İlk tepkiniz neydi?

14 Temmuz'da biz ufaktık. Hiç unutmam katliam gününü. Biz evde otururduk ağabeyim geldi oturdu. Annem, ben, ablam hepimiz evdeydik. Bize kapıdan gelmediler, akşam 10 gibiydi çatıdan gelmişlerdi. Komşular yol vermiş hepsine. Gelenler Kürtlerdi. Zaten önce akşamdan olaylar patlak verdi. Ağabeyim K**** törende idi. Katiller Türkmenlere 'Turaniler' diyerek saldırmışlar. Çatıdan üzerimize indiler. Şunu da belirteyim bizim Irak'ta evlerimiz büyüktür. Annem dedi ki "Siz ne istiyorsunuz bizden?" onlar da "Hiçbir şey evi arayacağız" dediler. Kürtler bizi bir odaya bıraktılar ve başladılar bize kurşun yağdırmaya. İşte o esnada ağabeyim C**** ve N**** vefat etti. Ablam E**** bir mermi ile hayatını kaybetti, ben ise 3 mermi ile ölmedim kaldım bu zamana. Bana isabet eden kurşunlar kolumun bir tarafından girip diğer tarafından çıkmıştı. Daha bebektim! Kardeşim K****'ta aynı şekilde ölmedi. Annem de 50 yaş dolmadan vefat etti, dayanamadı dayanmadı...

Hep "C****! N****! İntikamımız alınsın" derdi. Zordur evladını vurup öldürsünler çok zor. Ben ortaokula yetişmeden annem vefat etti. Irak'ta ilk önce akşam Osman Çaycı'yı öldürdüler. Sonra aynı akşam Ata İhsan'ı aynı günde öldürdüler. Ellerini ayaklarını bağladılar araçlara bağlayıp caddelerde sürüklediler. Ben hastane de 1 ay kaldım. Sonra ölmüşüm kalmışım kimse bilmiyordu. Şimdi bile elimi kullanmakta zorlanırım. Gözümün önünden gitmiyor yapılanlar şimdi bile. Ben o zaman küçüktüm, büyüdük annem hep akşama kadar mezarlıktaydı. Sonra dediler bu katillere hüküm giydirdik ve idam edeceğiz. Annem ise "Hepsini öldürseniz içim soğumaz benim evlatlarım gitti" dedi.

Katliam ise 2 gün sürdü. Taklar, çiçekler, tören her köşe bayram idi. Akşam oldu ben bunu annemden ve ağabeyimden duydum Türkmenlerin ayaklarından bağlamışlar

ve sürüklemişler. Osman Çaycı'yı öldürmüşler. K**** Ağabeyim dışardaydı eve geldi. Ondan haber aldık ilk olayları anlattı. C**** ağabeyim Bağdat'tan döndü geldi. Kurşunlar yağardı.

5- Katliamda General Kasım iktidarının ve diğer aktörlerin (Komünist ve Kürt Gruplar) rolü nedir?

Hepsi Kürt'tü. Komünist Kürtler yaptı bunları bize. Ne bileyim evladım çok çektik bu işi komünist olan Kürtler yaptı.

6- Katliamdan sonra Kerkük'te nasıl bir ortam vardı? Şehitlerinize cenaze merasimi düzenleyebildiniz mi?

Fatihalar ve üzüntüler... Annem hep mezarlıktaydı ve çok üzüldü. Annem bu acıyı kaldıramadı. Şehitlerin aileleri toplanır ve hepsi Fatihalar okurdu. Ben hastanedeydim o zamanlar fakat annemden ve ablamdan duyduğuma göre cenazeleri getirmişler. Sonrasında benim halamın oğlanları annemi kandırıp mezarlıkta battaniyeye pamuk koyarak gömmüşler. Annem dokununca *"Bu benim evladım değil"* demiş. Annem dayanamadı ve mezarlıkları açtılar da teşhis etti. Bir mezarları oldu ve hepsi çiçeklerle kaplıydı. Şehitleri anmak için orada toplanırlar. Hayatımız hep böyle geçti.

7- Katliama dair başta Türkiye Cumhuriyeti Devleti olmak üzere diğer ülkelerin tepkileri ne olmuştur?

Hayır, hiçbir şekilde duymadım ve görmedim. Şimdi de Türkmenler kendilerini Kerkük'te, Türkiye diye öldürmektedir ama Türkiye bir şey yapmamaktadır. Ben Kerkük'e sürekli giderim. Aynı baskı altındadırlar ve aynı şekilde hakları yok. Erşat Salihi ne kadar çalışırsa çalışsın Türkmen'in hak hukuku verilmiyor.

8- Katliamdan sonra Irak Devletine karşı güven ve aidiyet konusundaki hislerinizde nasıl bir değişim olmuştur?

İnsanın doğduğu yer kendi öz memleketidir. Kerkük Kerkük'ümüzdür. Kerkük bizimdir. Kerkük Türkmen'indir! Ölse de biz Kerkük'ü unutmayız. Eğer ben unutursam şehitler nasıl yaşar? Ben 20 senedir Türkiye'deyim fakat 20 senedir ruhum Kerkük'tedir. Kerkük'e heyecanla giderim.

9- 14 Temmuz 1959 yılında gerçekleşen katliam Irak'ta Türkmenler açısından nasıl bir dönüm noktası olmuştur? (Asker, siyasi vb.)

Başladılar birleşmeye ve toplandılar. Ne yapabiliriz? Türkmen'in birliği yoktu. Türkmen'i destekleyen kimse yoktu. Takriben 30 kişi şehit oldu. Türkmenlere neden bu yapıldı anlamadık. Katledilen tüm Türkmenler Kerkük'ün değerlileriydi. Kimi doktor, kimi avukat, kimi ise askerdi. Katliamın amacı, Türkmenleri yok etmektir. Türkmenlerin değerli insanlarını yok ederek güçlerini kırmaktır. Biz yok olmadık yine toparlandık ve birbirimizi tuttuk.

10- Katliama dair hafızanızdan silinmeyen anı veya anılar nelerdir?

Hiç unutamam... 3 yaşındaydım ve bu yaşa gelmişim. Ben bunu asla unutmam! Şimdi bile nasıl oldu bu olaylar diye hatırlarım. Sonrasında ise annemin acısını unutamam. Şimdi bile gözümün önündedir. Annem sürekli C**** ve N**** diyerek ruh verdi. Annem Temmuz ayında vefat etti. Katliamda Temmuz ayında olmuştu ve annemde Temmuz ayında vefat etmişti.

11- Katliam Türkmenlerin hafızalarında nasıl bir yer edindi? Katliama tanıklık etmemelerine rağmen çocuklarınızın Kerkük katliamından etkilendiklerini söylemek mümkün mü?

Şimdi de her Temmuz ayında televizyonlarda çıkartılır. TRT vs. Biz televizyonlarda Kerkük'ü görüyoruz. Aklıma geliyor annem ve evimiz, kendimi tutamıyorum. Tabii çocuklarımız da olayları biliyor onlarda etkileniyor.

12- Kerkük katliamının Türkmenlere yapılan geçmişteki katliamlardan daha derin izler bıraktığı görülmektedir. Bunun sebebi nedir?

Ben onlara hâkim değilim ama böylesine bir katliamın yaşandığını daha önce duymadım.

13- Katliamı gerçekleştirenlerin bu suçla yüzleşmesi ve özür dilemesi az da olsa acınızı hafifletebilecek bir etken midir?

Yok yok. Bazılarını cezalandırdılar ve astılar. Rahmetli Annem "*Kürtlerin hepsini öldürseniz benim acım hafiflemez benim acım içimdedir*" dedi. Çok zor bir

süreçti bu evladım. Şimdi de Kürtler yine Türkmenlerin evlerine zarar veriyorlar. Neyimiz var neyimiz yok gasp etmeye çalışıyorlar.

14- Söylemek istediğiniz veya eklemek istediğiniz son bir şey var mı?

Allah Türkmen'i saklasın. Kerkük Türkmen'dir. Anadan, babadan, dededen ve kocadan biz hep Türkmen'iz. Kerkük şimdi neden Arap olsun veya Kürt olsun! Bu durumu Allah asla kabul etmez. Biz az değiliz ve Türkmenler orada hala mücadele veriyor.

ALTINCI GÖRÜŞMECİ – S*** N***** T*******

1- Kendinizi tanıtır mısınız? (Nerede ve ne zaman doğdunuz)

1945 yılı Kerkük kalesi doğumluyum. Ondan sonra askeri mesleğe girdim ve Kurmay Tuğgeneral oldum. Emekli olduktan sonra Bağdat Üniversitesinde hoca oldum.

2- 1959 katliamından önce Kerkük'te nasıl bir yaşantınız vardı?

14 Temmuz 1959 katliamından tam 1 yıl önce Türkmenlerin Kerkük'te ve Türkmen bölgelerinde durumları iyi sayılırdı ama 1958 yılında darbe olup krallar devrildikten sonra Türkmenlerin durumları bozulmaya başladı. Neden? Çünkü komünistler, Türkmen bölgelerini kontrol altına almaya başladılar. Kürtler, Kerkük'ün etrafında olan köylerden Kerkük'e gelmeye başladılar. Komünistler ve Molla Mustafa Barzani parti kurdu. Şimdiki aynı partidir ve adı da Kürdistan Demokratik Partisi'dir. Ofisler açtılar ve ellerinde silah vardı. O dönemin başbakanı Abdülkerim Kasım'da müsaade verdi. Komünist milisler yavaş yavaş Kerkük'ü kontrol altına almaya başladılar.

Ekim 1958 yılından itibaren vali ve belediye başkanı değiştirildi, hepsi Kürt oldular. Buna polis ve emniyet müdürü de dâhildi. Ondan önce demem hepsi Türkmen'dir. Ama Türkmenler görev meselesinde çok iyiydi. Araplar da vardı Kürtlerde vardı ara ara. Ama Kürtler başladılar kontrol altına almaya. Ordu'nun 2. Tümen Komutanlığı Kerkük'te idi. Onun için Kerkük'te olan subaylar çok iyidirler. Neredeyse Kerkük'te olan subayların yüzde 70'i Türkmen'di. Ama bahsettiğim

meseleden sonra Türkmen subayların hepsi ya emekli oldular ya da Kerkük'ün dışına gönderdiler. İster Güney Irak'a isterse Irak'ın ortasına olsun gönderdiler. Kerkük'e yakın bölgelerde istemediler. Süleymaniye'de buna dâhil. 1959'un 8 Mart günü Kurmay Albay Abdülvahap Şevvaf Musul'da Abdülkerim Kasım'a bir darbe girişiminde bulundu. Öğle vakti 12'ye doğru her şey bitmişti. Kendisi de öldürüldü ama o kimseler ki darbeye katılanlar, 2-3 gün içerisinde öldürüldüler. Musul tam bir kan yeri oldu, onlarca kimseler öldürüldü ve asıldılar. Çok kimselerde caddelerde sürüklendi.

Ben de o zamanlar Kerkük'te 9. sınıfta öğrenciydim ve sabahleyin yürüyüş yaptık. 8 Mart 1959 günü General Abdülkerim Kasım'ın zıddına Albay Abdülvahap Şavvaf'ı desteklemek amacıyla. Öğle vakti Musul'da ne olduğunu bilmeden yürümüştük. Herhalde bu Türkmenlerin hanesine büyük bir negatiflik olarak sayıldı. Hemen o günden sonra Kerkük'te sivil memurların %80'i Kerkük dışına sürüldüler. Memur olmayan kimseler ise avukatlar ve tacirlerin hepsi de Güney Irak'a gittiler. Bunlardan birisi de babamdı ve babam Irak Petrol Bakanlığına ait olan kıdemli memurlardandı. Basra'nın en güneyine yollandılar. Kerkük'te dediğim gibi %10-20 Türkmen memurları kaldı ve subaylar belki %99 kalmadı. Avukatlar ve doktorlar da gittiler. Kerkük tam manasıyla komünist ve Kürt partilerin kontrolü altına girdi. Haziran ayı sonu Temmuz ayının ilk günleriydi. Abdülkerim Kasım'dan bir emir çıktı. Memur olmayan kimseler avukatlar, doktorlar, tacirler... Bunlar Kerkük'e dönsünler dendi. 4-5 Temmuz gibi tren garına gider, gelenleri karşılardık. Fakat bilmezdik ki bu seri dönüşlerin altında başka nedenler var.

3- 14 Temmuz 1959 öncesinde katliama dair bir duyurunuz ve buna dair bir hazırlığınız var mıydı?

Tam aksine. Abdülkerim Kasım sonuç olarak memurlarımızı affetti. 8 Marttan sonra 2. Tümen'in Komutanı Nazım Tabakçalı vardı. O Türkmenleri seven bir Arap komutandı. Albay Abdülvahap Şevvaf'ın hareketine destek verdiği gerekçesi ile kurmay subayları ile birlikte onu da tutukladılar. Fakat Nazım Tabakçalı harekete kalkışmamıştı. Fakat daha öncesinden bir anlaşma yaptıkları ortaya çıkmış. Bir komünist komutan geldi onun yerine onun da adı Davud Selmani Cenabi. Bu olaylar 1959 Mart ayında geçiyor. Hemen Kerkük'ü komünistlere ve Kürtlere teslim etti. Gözümüze çarpan belki komünistlerin %10'u, Hristiyan ve Arap'tı. Ama %90'ı

Kürt'tüler. Bir de komüniste ait bir milis güç vardı. Askeriyeye benzeyen bir komutanlıkları vardı. İsimleri de *'Barış Arkadaşları'* gibi bir şeydi. Bunların dünya komutanlığı ise Moskova'daydı. Kerkük'te Belediye Başkanı Kürt Maruf Abdülkerim Berzenci idi. Vali bir kenara atılmıştı ve Kerkük'e hükmeden Berzenci idi. Hatta dayılarımın arkadaşıydı tabi 1952 yıllarına kendisi avukat iken.

4- 14 Temmuz günü olaylardan ne zaman ve nasıl haberiniz oldu? İlk tepkiniz neydi?

Bizim ağabeylerimiz sürgünden dönerken Abdülkerim Kasım, Davud Cenabi'yi Bağdat'a istedi. Bizim haberimiz yoktu sonra ortaya çıktı. 14 Temmuz 1959'dan 10 gün önce Davud Cenabi, Abdülkerim Kasım ile görüşmeye gitti ve dönmedi daha. Bunlar bizim için iyiydi. Hem Davut Cenabi dönmedi hem de bizimkiler döndüler. Bu yüzden 14 Temmuz'da bir şeyler olacağına dair hiçbir fikrimiz yoktu. Türkmenlerin komutanları karar verdiler. 1. yıl münasebetiyle yürüyüşlere katılalım dendi. Taklar kuruldu, resimler asıldı, Türkmence ve Arapça yazılar yazıldı. 14 Temmuz sabah 9-10'da bütün mahallelerde davul ve zurna vardı. Yemekler hazırlandı ve ikindi vakti için resmi bir şekilde kontrol altında yürüyüş yapılacaktı. Yürüyüş başladı. Ben, kardeşim ve aziz arkadaşım ile beraber Kerkük yeni köprü üzerinde bekliyordum.

Benim iki dayım da avukatlardı ve avukatlar resmi yürüyüşteydiler. Ben de dayılarımı görürüm diye saat 19.05 gibi bekliyordum. Akşamleyin Atlas Caddesi tarafından iki kurşun sesi duyuldu. Hemen bu kurşun ile beraber yürüyüşteki resmi ve resmi olmayan kişiler bıçak, hançer ve pankartların sopalarını çıkarıp vurmaya başladılar. Vuranları ben gözümle gördüm. Bu dediklerimiz askeri kıyafet giyiyorlardı. Ama tam olarak asker değillerdi ve bu anlaşılıyordu. Sanki kıyamet koptu ve herkes bir tarafa kaçtı. Ben de kardeşimi ayakaltında kalmış bir şekilde gördüm. Diğer arkadaşım Hasasu tarafına kaçtı ve yaz günü olması münasebetiyle su da yoktu. Onlar kayboldular benim gözümden. Ben 30-45 dakika sonra ancak eve döndüm ama benden önce eve dönmüşlerdi.

Tabi bu 2 kurşundan sonra patlamalar oldu. Büyük bir telaşeye düştüm ve o geceyi bu şekilde geçirdik. Bizim tarafımızda yani Kerkük'ün Musalla tarafında doğrusu öldürmek gibi bir şey olmadı. Ama daha sonra öğrendim ki hepsi Kerkük'ün yeni tarafındaymış. Saat 19.10'u geçmekle beraber önemli kişilerin Ata Hayrullah ve

kardeşi Yarbay doktorun evine gidilmiş ve emniyetten seni istiyorlar denmiş. Ondan sonra hemen Ata Hayrullah'ı parçalamaya başlıyorlar. Gözle görmedim ama duyduğum budur ki sonra sokakta sürüklemişler. Sonra Fuad Muhtar'ın bir kızıyla oğlunu öldürdüler. Kasım Neftçi aynı şekilde oldu. Kerkük'te telefon, su, elektrik kesildi. Sabaha kadar kurşun seslerini işiterek kaldık. Benim olduğum yerde, Musalla mahallesinde bir şey olmadı. Ama bu milis dediklerimiz sivil arabalarla geçerlerdi, “darbe olmaz Abdülkerim Kasım'ın zıddına” diye bağıyorlardı. Biz de saklandık o zamanlar henüz 14 yaşındaydım. 2. günün öğle vaktine kadar aynen devam etti. Benim amcam 14 Temmuz öncesi subaydı o da Kerkük'e dönmüştü ve o geldi bizi evden aldı. Onun evi yeni taraftaydı. Biz polis arabasıyla geçerken yeni köprüden Hasasu üzerinde öldürülenlerin hiç olmazsa 3 tanesini gördüm. Boyunlarından elektrik direğine iple asılmışlardı. 3 tane de yerde parçalanmış gördüm.

Tabi şimdiye kadar o manzara hatıramdan çıkmaz. Çünkü hayatımda hiç görmemiştim. Asker olduğumda öyle çok manzaralar gördüm ama onun yeri çok başka. Bir de askerken gördüğüm o manzaralar vardı ama sonuçta savaş esnasındaydı ama bunlar sivildi. Kaldı ki 14 yaşında bir gencin böyle olayları görmesi tabii ki de farklı etki bırakacaktır. 16 Temmuz'un öğle vaktine kadar S***** T***** adlı amcam eve baş olmaya geldi. Tabii su ve elektrik yoktu. Amcam dedi “Sözde 500-600 asker hareket etmiş, Kerkük'e gelmeleri için Kerkük'ü kontrol altına almaları için.” 16 Temmuz'un akşamı da kurşun sesini çok az işittik. 17 Temmuz sabahı askeri arabalar Kerkük'e girdiler ve o saatten itibaren daha bir şey kalmadı. Kerkük'ü Kerkük'te olmayan ordu kontrol altına aldı.

5- Katliamda General Kasım iktidarının ve diğer aktörlerin (Komünist ve Kürt Gruplar) rolü nedir?

Baş sorumlusu Başkan Berzenci idi. 14 Temmuz 1958'den sonra Kerkük Belediye Başkanlığına tayin oldu. Tabii o zamanlar seçim yoktu. Bildiğim kadarıyla Kerkük'ün komünist sorumlusu bu kişiydi. Bu suçu askeri mahkemede de sabit görüldü. Katliamın planlayıcısı olarak bu kişi suçluydu.

6- Katliamdan sonra Kerkük'te nasıl bir ortam vardı? Şehitlerinize cenaze merasimi düzenleyebildiniz mi?

Abdülkerim Kasım 19 Temmuz günü akşamleyin Mary Yusuf Kilisesi'nde Kerkük'te yaşanan katliamı ilk kez diline getirdi. Tabi o zamanlar radyo var.

“Türkmenlere Kerkük’te olanlar Holokost’ta yapılanlardan daha beter. Ben bunların hepsinden hesap soracağım” dedi. Ama komünist adını getirmedi ve onlara ‘Tahribatçı’ dedi. Ne Molla Mustafa Barzani’nin adını getirdi ne de Komünist Parti’nin. Abdülkerim Kasım bir heyet gönderdi. Tabii ben 14 yaşındaydım ve bu tarz konulardan anlamazdım. Savunma Bakanlığı’nda Operasyon Komutanlığı Başkanı’nın adı Abdurrahman’dı. O geldi Kerkük’te 3-4 gün kaldı. “Katliamın planını kim kurdu?” sorusunun cevabını aradılar. Katliamda silahlı kimselere yol gösterenlerin hepsi tutuklandı. Bildiğim kadarıyla 30 taneydi. Askeri mahkemeler kurulduktan sonra 23 tanesinin idam hükmü çıktı. Ama aynı zamanda hapiste de 15-20 senelik ceza alanlar vardı. Abdülkerim Kasım idam olmaları için imza atmadı. Bağdat’ta 1963 yılına kadar hapisanede kaldılar. Bu 23 kişinin %99’u Kürt idi. Belki de aralarında bir sivil Arap vardı. Ama kalanının hepsi Kürt’tüler.

Abdülkerim Kasım’a darbe yapıldı ve 8 Şubat 1963’ten sonra Baas partisi iktidara geldi. Başbakan Ahmet Hasan El Bekir’di. Albay rütbesindeki başkan da Abdüsselam Muhammed Arif idi. Katliamı yapanlar 23 Haziran 1963’te Kerkük’te idam edildiler ve Kerkük’te de önemli noktalara leşleri asıldı. Doktor N***** D***** ise adli tıp doktoru idi. İdam kâğıtlarına o imza atmıştı. Ben o zamanlar 1961’de harp okuluna kabul oldum. Bunları idam ederken bize dediler ki “Kerküklü Türkmen olan talebeler gelin sizi öldürenlerin idamlarını görün.” Biz de gittik ve nasıl idam edildiklerini gördüm. Ben Abdüsselam Arif zamanın da mezun olmuştum. Ben bilmeden Cumhuriyet Sarayı Subaylığına seçilmiştim. Abdüsselam’ı çok yakından gördüm. Hatta bununla alakalı bir kitabım da var. Bu kitabımda nasıl gördüysem öyle yazdım. Şehitlerimize gelince... Yok, doğrusu hemen gömülmediler. Aynı günlerde gömüldüler çok sıcaktı. Irak’ın sıcaklığı Temmuz’da 50 dereceye ulaşır. Irak’ın en sıcak günleri o zamanlardır.

7- Katliama dair başta Türkiye Cumhuriyeti Devleti olmak üzere diğer ülkelerin tepkileri ne olmuştur?

Hiç. Doğrusu hiçbir şey. Bildiğim kadarıyla resmi bir beyan çıkmadı. O zaman Adnan Menderes başbakandı. Başka hiçbir devletten de tepki duymadım. Ama bildiğimiz kadarıyla Türkiye’de gazeteler yazmaya başlamıştı. Bundan başka bir şey yok.

8- Katliamdan sonra Irak Devletine karşı güven ve aidiyet konusundaki hislerinizde nasıl bir değişim olmuştur?

Baas Partisi gelince Kerkük'te Türkmenlerin gönlünü almak için failleri astı. Orada biraz devletle Türkmenlerin arası iyileşti. Ama Baas Partisi de bunu kendiliğinden yapmadı. Türkmenler intikamlarının alınması için bir sürü yürüyüş yaptılar. Türkmenler Kerkük'ten Bağdat'a kadar yürüdüler.

9- 14 Temmuz 1959 yılında gerçekleşen katliam Irak'ta Türkmenler açısından nasıl bir dönüm noktası olmuştur? (Asker, siyasi vb.)

Çok büyük bir dönüm noktasıydı. Bir millet uyumuştı böylece silkelendi ve uyandı. Tabii bu komünistler tutuklandıktan sonra mahkeme kuruldu. Mahkeme konuya hâkim olan şahit istiyordu. Hiç olmazsa 2 tane. Bazılarının yaptığına şahit yoktu. Bazıları yapmamıştı ama yardım etmişti. İspat olmayınca tabii onlarca kişi serbest kaldılar. Bunların %99'u Kürt idi. Belki %1 yoktu ki Hristiyan'dı. Türkmenler tarafından bunların öldürülmesi kararlaştırıldı. 1960'da tutuklanmayan komünistler öldürülmeye başlandı. Ağabeylerimiz hakikaten başımızı yukarı kaldırdılar. Katliamda suçu olan kimseler bu öldürülenlerin haberini aldı ve çoğu kaçtı. Bir daha Kerkük'e gelemediler.

10- Katliama dair hafızanızdan silinmeyen anı veya anılar nelerdir?

Vallahi çok var. Türkmenler resmi bir şekilde yürüyüş yaparak Abdülkerim Kasım'ı teyit ediyorlar. O gün orada Türkmen gençleri Türkmen milli kıyafetleri giymişler. Kız ve oğlan bunlar yâdımdan çıkmıyor ama bunlardan daha çok yâdımdan çıkmayan olay; 14 Temmuzun davul, zurna ve yemekler ile kutlanırken hiçbirimizin aklına gelmedi ki birazdan bir kıyamet kopacak. Şehitlerimizi görmem asla aklımdan çıkmaz. O yaşanan 3 gün bütün hayatımda etkendi ve şimdi bile bazen geceleri aklıma gelir.

11- Katliam Türkmenlerin hafızalarında nasıl bir yer edindi? Katliama tanıklık etmemelerine rağmen çocuklarınızın Kerkük katliamından etkilendiklerini söylemek mümkün mü?

Tabii onlar bunları görmediler ama tabii ki de konuşuyoruz. Mezara gitmemiz bayram akşamlarıdır. Kerkük'te adet budur. O zaman şehitlerin kabirlerinde herkesin

gözlerinde yaş akardı. Mesela benim kızlarım var. Bu konuşmalarımı ve yazdıklarımı %90'ımız hiç olmazsa çocuklarımıza anlattık. Komünistlerin ve Kürtlerin neler yaptıklarını anlattık. Çocuklarımızın %90'ı bilirler ne olduğunu ve ona göre hareket ederler.

12- Kerkük katliamının Türkmenlere yapılan geçmişteki katliamlardan daha derin izler bıraktığı görülmektedir. Bunun sebebi nedir?

1924'te yapılan Türkmenlerle Hristiyanlar arasında bir kavgaydı. Hristiyanlar o zamanlar Kerkük'te az değillerdi. Hatta 1959'da da az değillerdi ama 1924'te daha fazlalardı. O kavga münasebetiyle İngilizlere tabii olan bir ordu vardı. Fakat resmi bir orduydü. Ama Irak ordusu değildi ve adı Levy idi. Hepsi Hristiyan askerlerdi ve yalnız İngilizlere tabiiilerdi. 1918 yılında Birinci Dünya Savaşı bitti. İngiliz askerleriydiler. İngilizler de Osmanlı İmparatorluğu ile düşmandı. Henüz savaş biteli 6 yıl olmuştu ve bütün Irak, İngilizlerin kontrolü altındaydı ki Kerkük'te petrol çıkartılacaktı. Daha çok İngilizlerin etkisi altındaydı. Hele daha doğru bir şekilde Irak ordusu kurulmamıştı bile.

Kerkük'te hükmeden bu denilen Levy gurubuydu. Türkmenlerle Hristiyanlar arasında kavga olunca geldiler bu katliamı yaptılar. Fakat 1946 yılında devlet zıddına bir yürüyüş oldu. Ben öyle çok meyil etmem o dönemdeki olayların lafını konuşmayı. Çünkü o dönemde olayları yapan komünistlerdi hatta Türkmenlerden de bu olaya katılanlar oldu. Ya komünisttiler ya da amele idiler. Maaşımız fazla olsun tarzı talepleri olan komünist işçilerdi. Onun için ben 1946 olayını arzu etmem pek. 1959 yılında Türkmenler hiçbir şey yapmamışlardı ne kavga vardı ne Abdülkerim Kasım zıtlığında bir şey vardı. Plan tam kurulmuş. Bu öldürülenler içinde ne bir Kürt ne bir Arap ne de bir Hristiyan var. Öldürülenlerin hepsi Türkmen'di. Tamamen Türkmenlere karşı bir saldırıydı. Bu katliamı yapanlara idam cezası çıktığında da onların hepsi Kürt'tüler.

13- Katliamı gerçekleştirenlerin bu suçla yüzleşmesi ve özür dilemesi az da olsa acınızı hafifletebilecek bir etken midir?

Aynı düşüncedeler. Şimdi ellerinde fırsat olsa 1959'da yapılanların 10 mislisini Türkmen bölgelerinde Türkmen zıddına tekrar yaparlar. Şimdi içlerinde hiç

bir şey olduğuna inanmıyorum. Kerkük'te değil 31 tane, 3000 tane, 30000 tane de Türkmen'i katletselerdi yine bir şey olmazdı.

14- Söylemek istediğiniz veya eklemek istediğiniz son bir şey var mı?

Yok. Allah'a şükür 23. kitabım çıktı. Bu katliam üzerine makalelerim var. Hepsi Arapça ve arzu ederim ki bir gün '*Kardaşlık*' dergisinde Türkçe yayınlasınlar. Benim çok Türkçem yok ancak bir mektup yazabiliyorum.

YEDİNCİ GÖRÜŞMECİ – S** S*******

1- Kendinizi tanıtır mısınız? (Nerede ve ne zaman doğdunuz)

1946 Kerkük doğumluyum. Kerkük'ün Çay mahallesinde dünyaya geldim. İlkokul, ortaokul ve liseyi Kerkük'te tamamladım. İlkokul ve ortaokulu Kerkük Musalla ilkokulunda sonra yine Musalla ortaokulunda, liseyi de Kerkük Erkek Lisesi'nde bitirdim. Daha sonra yüksek tahsil için Türkiye'ye geldim. Fındıklı da güzel sanatlar akademisi vardı. Şimdi Mimar Sinan Üniversitesi oldu. 5 yıllık yüksek mimarlık bölümüne girmiştım. 1974'te bitirdim sonra Kerkük'e dönmek istedim fakat ağabeyim Türkmenlere baskıların biraz arttığını söyledi ve kendini oyala gelme dedi. Ben de boş oturmamak için doktora yaptım çünkü 5 yıl okuduğum için yüksek lisansa gerek yoktu. Doktora sonrası dönmek istedim ama ağabeyim durumların daha kötü olduğunu söyledi ve kal dedi. Sonra doçent oldum profesör oldum.

2- 1959 katliamından önce Kerkük'te nasıl bir yaşantınız vardı?

Katliamdan önceki kraliyet döneminde sakindi. Özellikle Kerkük sakin ve güvenli bir şehirdi. Zaten bizim dünyamız Kerkük'ten ibaretti. Bağdat'a belki çok nadir giderdik ve bizim için büyük bir heyecan olurdu. Nasıl Türkiye'de insan Hakkâri'den İstanbul'a gelince heyecan duyar biz de öyle heyecan duyardık. Bize yabancı bir ortamdı dilleri Arapçaydı vs. Bizim kendi vatanımız gibiydi Kerkük. Tabii insan çocukluğunu nerede geçirirse orayı çok sever. Çevresini, mahallesini, mahalle arkadaşlarını... Benim içinde Kerkük çocukluğumun cenneti gibi bir yer. Orada doğduk, büyüdük ve sokaklarında oynadık. Zaten doktora tezimi de Kerkük üzerine, o sevgi ve heyecan ile tezimi hazırlamıştım. Böylece 1978'den 2003'e kadar 25 yıl Kerkük'e gidemedim. 2003'te Saddam düştüğü zaman hemen 2 hafta geçince grup halinde heyecanla Kerkük'e gittik.

Sonra o ziyaretimin anılarını da kitabımda yazdım. Eğer o kitabı görmüş veyahut ulaşabilmişsen oradan neler yaşadığımı hissedebilirsin. Fakat kraliyet 14 Temmuz 1958 yılında yapılan bir darbe ile devrildi. General Abdülkerim Kasım ile Albay Abdüsselam Arif monarşi yönetimini devirdiler. Biraz vahşiyane şekilde oldu bu olay. Kralı ve Nuri Said Paşayı sürüklediler, parçaladılar. Kraliyet ailesinin hepsini öldürdüler. Hunharca hem de. Yani tutuklarsın, mahkemeye verirsın veya bir suç varsa sürgüne gönderirsın. Böyle vahşiyane şekilde öldürülmemeleri gerekirken öldürüldüler. Bu büyük bir kırılma noktasıydı ve insanlar tedirgin oldu. Bir de dediler ki cumhuriyetle birlikte demokrasi geldi. Biz de biraz saf saf sevindik demokrasi geldi diye.

3- 14 Temmuz 1959 öncesinde katliama dair bir duyurunuz ve buna dair bir hazırlığınız var mıydı?

Hiçbir şekilde bir duyurumuz yoktu. Katliam öncesi Kürtçe sloganlar atılıyordu “*Buraları terk edin, defolun Türkmenler, burası Kürtlerin yeridir*” diye. Bu sloganlardan biraz da adres ve mesaj belli oluyordu galiba.

4- 14 Temmuz günü olaylardan ne zaman ve nasıl haberiniz oldu? İlk tepkiniz neydi?

Kerkük katliamı 14 Temmuz 1959’da cumhuriyetin 1. yıl dönümünün kutlanması vesilesiyle oldu. Biz şenliklere hazırlanıyorduk ve hava çok sıcaktı. Akşam 19.30’da herkes resmigeçide katılacak diye haber edildi. Çocuklar Türkmen kıyafetleri giyerek alaylara katıldılar. Fakat meğerse büyük bir komplo hazırlanmıştı. Bir anda Kerkük’ün meşhur Atlas caddesinin başından itibaren konvoy yürürken birkaç dakika sonra silah sesleri duyuldu. Tabi herkes bir tarafa kaçıştı. Arkasından büyük bir kargaşa yaşandı çünkü çoluk çocuk herkes dışardaydı. Bunun üzerine benim babamın Atlas caddesinde garajı vardı. Oraya sığınan insanlar çok oldu. Kapıları kilitlediler ki bir zarar gelmesin. Çünkü silahlı militanlar herkesi tarıyordu. Akşamüstü zar zor araba bularak diğer ailelerde dağıldı. Biz de Çay mahallesindeki evimize sığındık. Şehrin ana caddesine karşı göze görünen bir evdi. Bu olaylar yaşanırken ben 13 yaşındaydım. 7 kardeşlik ve ben evin en küçüğüydüm. Ablamlar evdeydi. Birisi ev hanımı diğeri öğretmen diğeri de liseyi bitirmek üzereydi. Ablamla ağabeyim evde yoklardı. Biz 5 kardeş evdeydik.

Daha 2. günü akşam 21.00’a doğru askeri arabalar sokağa çıkma yasağını anons ettiler. Tabii biz de yasalara saygılı bir milletiz herkes evine çekildi. İşte bu büyük bir facianın başlangıcıydı. Çünkü o zaman istedikleri insanları evlerinden alıp

götürüyorlardı. Öldürüp elektrik direklerine asıyorlardı. Bir kısmını ise Kerkük kıışlasındaki halk mahkemesine götürüp hakaret ediyorlardı. Kişiler daha ifade verirken kurşuna diziyorlar daha sonra ayaklarına ipler ve sicimler takıp motorlarla sokak sokak sürüklüyorlardı. Bizim bundan katliamın bitişinden sonra haberimiz oldu. Çünkü herkes kendi evindeydi ve nerede ne bitiyor kimse bilmiyordu. 14-15-16 Temmuz günleri katliam sürdü.

16 Temmuz akşamı saat 19.00 sularında Bağdat'tan askeri güçler geldiler ve şehre el koydular. Yani bu faciayı durdurdular. Bizim evin karşısın da belediye hanı vardı. Onun damından militanlar evi gözetliyorlardı ama sürekli ev kurşun yağmurundaydı ve biz bodruma sığınmıştık. Hatırlıyorum evin duvarlarından bir tas dolusu mermiler topladım. Delik deşik olmuştu pencereler. Bunun üzerine saat 02.00 gibi 16 Temmuz günü bizim kapıya vurdular babam da açtı ve “*Ne istiyorsunuz*” dedi. “*Buradan silah sesi duyuldu arama yapacağız*” dediler. Böyle bir şey yok, gerçi babamın bir silahı vardı da gelenektir bu, her evde kendini savunmak için silah bulundurmaktır. Onu da Allah'tan teyzeme vermiş. Teyzem de yaşlıdır o da akıllılık etmiş hamamın külhanının içine uzatıp koymuş. Oraya da girmek zor zaten bilmeyen de bakmaz. Askerler ve militanlar doldular evin içine her tarafı arıyorlar. Tabii bahane arıyorlardı ve bir şey bulamadılar eğer bulsalar bir çok şey olacaktı.

Daha sonra su istediler ve benden büyük olan N***** Ablam buzdolabından kar vs. çıkarıp avluya su doldurmaya gitti. Hanın üzerinden bir tüfekte nişan alındı ve ablam başından vuruldu. Galiba sıkı kişi duvara vurmuş ve sekmiş. Çünkü kurşun sıyırdı ve ablam kan revan şekildedeydi. Babam kucağına aldı tabii kadınlar velveleyi koparıncaya elleri ayakları birbirine dolaştı ve galiba yanlış iş yaptıklarını anladılar. Aralarından Arap olan birisi bağırdı ve “*bunu kim yaptı*” dedi. Sonra hemen evi boşaltalım dediler ve kendilerini iyi göstermek için araba verdiler. Babam acele bir şekilde ablamı hastaneye götürdü ve biz evde kaldık. 2 gün sonra hastaneye büyük ablamla küçük ablamı ziyarete gittik. Orada başı sarılıydı yanında ise S***** adında Muhtar Fuad'ın kızı vardı. Bu Muhtar Fuad ailesi 3 şehit verdiler. Cihat, Nihat ve Emel Muhtar kardeşler. Yaşları gençti ve evlerinde hepsini taramışlardı. S*****'nın da kolunda 4 mermi vardı. Tabii kızın ailesi bu hale gelince hastanede yapayalnız kalmıştı. Daha sonra Bağdat'tan gelenlerle birlikte katliamın sona erdiği haberleri geldi. Yağma birazda katliamı hafifletti yoksa daha fazla can kaybı olurdu.

Özellikle o dağdan gelenler görmedikleri dikiş makinesi, buzdolaplarını vs. görünce onları kaçırmaya derdine düştüler ve dikkatleri dağıldı. Öldürülme şekli üzerine

birkaç daha açıklama yapacak olursak; bazılarını sürükledikten sonra o sıcakta direklerle astılar, 3 gün boyunca orada asılı kaldılar. Bir kısmının her ayağına farklı ip bağladılar iki ayrı motorlu araca bağlayarak parçaladılar. Daha yaşarken ve yaralı haldeyken bunu yaptılar. Bir kısmını diri diri toprağa gömerken bir kısmının da gözlerini oydular.

5- Katliamda General Kasım iktidarının ve diğer aktörlerin (Komünist ve Kürt Gruplar) rolü nedir?

Kerkük'te bir takım sol örgütler, komünist partisi vs. kendini göstermeye başladı. General Kasım bu gruplara yakınlık duydu ve fazla yüz verdi. Barış güvencini sembolü ile şehrin her tarafında sendikalar ve örgütler kuruluyordu. Bir taraftan da Türkmenlere bir sataşma yapılıyordu. Biz tabii komünizme karşı hassas bir toplumuz. Tepki gösterince yer yer çatışmalar oldu. Bunun içinde Kürtlerle birlikte komünistler işbirliği yapıyorlardı daha sonra herkes birbirini suçladı. Komünistler dedi ki "*Kürtler bizi yanılttılar ve bizim Komünist Partisi'nin adının lekelenmesine yol açtılar.*" Kürtler de dediler ki "*Katliamı biz yapmadık komünistler yaptı.*" Fakat bence işin baş faili kim olursa olsun Kerkük katliamı insanlık dışı büyük bir cinayetti. Açınlar İngiltere'nin arşivinde Kerkük katliamı dosyası üzerinde şu yazıyor "*Kürtlerin Kerkük'te yaptığı katliam...*" Bunun yazılmasından da rahatsız oluyorlar. Biz Kürtleri millet olarak suçlamıyoruz fakat bu işin içinde Kürtler var ve bu işin faili Kürtlerdir. Bütün Kürtler kötüdür demiyoruz. Bu plan Kürt planıdır. Mesud'un babası Mola Mustafa Barzani'nin planıdır. Zaten Barzani'nin Kerkük'e gelişi kavgayı başlatan ve işlerin bu hale gelmesinin en büyük sebebidir.

6- Katliamdan sonra Kerkük'te nasıl bir ortam vardı? Şehitlerinize cenaze merasimi düzenleyebildiniz mi?

3 gün sonra Bağdat'tan bir askeri heyet geldi. Bunlar araştırma ve suçları tespit etme görevi ile görevlendirilmişlerdi. Kerkük'ün istasyonun da '*Reds House*' denilen İngilizlerin yaptırdığı bir istirahat yeri vardı. Otel gibi bir yer aslında. Orada bir mahkeme kurdular bütün yaralıların ve şehit veren ailelerin teker teker ifadelerini aldılar. Hatta birçok durumu ciddi yaralıların ifadeleri için hastaneye de gidildi. Bunlar Kerkük'te aşağı yukarı 1 ay süreyle çalıştılar. Sonra bu heyet yetmeyince başka ek elemanlar istediler. Mesela dükkânı yağmalananlar içinde istendi.

Bu cesetleri saklamak üzere militanlar büyük çukurlar kazmışlar başka bir militan ise traktörle cesetleri toplayıp çukura atıyormuş. Diğer militanlar traktörü kullanan için "*Son cesedi de getirsin geride tanık bırakmamak adına traktörü*

kullanımı da öldürelim” demiş ve traktörü kullanan kişi bunu duyup kaçmış. Zaten onun ifadeleri doğrultusunda cesetlerin yeri daha sonrasında bulundu ve bunu yaparlarken de Kürtçe konuşuyorlarmış. Bu askeri heyet Abdülkerim Kasım tarafından görevlendirilmişti çünkü Abdülkerim Kasım’ın katliamdan 3. gün sonunda haberi olmuş ve fotoğrafları da görünce dehşete kapılmış *“Bunu hiçbir vahşi kavmin yapmayacağını”* bildirmiş.

Mar Yusuf diye bir kilise de meşhur bir nutku var. Çok lanetliyor komünistleri ve o noktadan sonra komünistlerle yolunu ayırdı. Çok müthiş sinirlenmişti. Gerçekten de manzarayı gören böyle bir vahşetin hiçbir yerde yaşanmasının mümkün olmadığını anlardı. Barışçı bir halkın üzerine bu şekilde gidilmesi çok haksız, nefret ve kinle dolu tarafların tezgâhladığı bir katliamdı. Bunun yanı sıra o bahsettiğimiz askeri heyet rapor hazırladı ama raporu kime verdiler bilmiyoruz. Fakat bu rapor 2004 yılında bir yazar tarafından yayınlandı. Metin net bir şekilde Arapçadır ve katliam adeta tarif edilmiş. Katliamdan 3 ay önce katliama dair teknik bilgilerin nasıl verildiğini, nasıl yerde sürüklenme yapılacağını, ayaklara nasıl sicim takılacağını öğretmişler. Ne kadar hunharca gizli den gizliye nefret ve kinle hazırlanmış bir katliam hazırlandığını buradan öğrenmek mümkün. Böylece Kerkük katliamı insanlık tarihinde utanç verici bir 3 günün bilançosu olarak yerini aldı.

27 kişi şehit, yüzlerce yaralı, belki binlerce mağaza ve dükkân talan edilmiş veya yakılmıştı. Bir süre sonra katliamda parmağı olanlar mahkemeye verildi. Bu katillerin isimleri zaten belliydi. Daha sonra idama mahkûm edilmelerine rağmen bunlar serbest bırakıldılar. Bu karar halkın galeyanına yol açtı. Fakat 1963 yılında Baasçı grup General Kasım’ı devirince katillerin hemen infazı yapıldı. 28 kişiyi Kerkük’te 3 ayı meydanda astılar. Ben onları da gördüm. Onun da bir fotoğrafını 1963 yılında İlhan Darendelioğlu *‘Toprak’* dergisinde yayınlamıştı. Ben tabii o günleri yaşamamdan dolayı biliyorum. Ama Kerkük katliamı hakkında o dönemki haberler fazla olmadığından ötürü durumun sağlıklı resmini çekmekte mümkün olamıyordu. Tabii zaman geçtikçe olay daha da netleşti.

7- Katliama dair başta Türkiye Cumhuriyeti Devleti olmak üzere diğer ülkelerin tepkileri ne olmuştur?

İşin tuhaf tarafı katliamın Türkiye’den duyulması siyasilerde büyük bir panik yarattı. Belki de millette panik yaratılmasını diye Kerkük katliamı ile ilgili haber, film, röportaj ve basın toplantısı yapılması Bakanlar Kurulu tarafından yasaklanmıştı. Başka hiçbir ülkeden tepki yoktu. Yayın ajanslarından da geçmedi. Mesela

Türkiye’de Milli Türk Talebe Birliği 1960’da Kerkük katliamını telin mitingini yaptılar. Bu önemli ve tarihi bir olaydı. Kerkük katliamı ile alakalı olarak sergi yaptılar. Fotoğraflar da insanın tüylerini ürpertiyordu.

8- Katliamdan sonra Irak Devletine karşı güven ve aidiyet konusundaki hislerinizde nasıl bir değişim olmuştur?

Tabii devlete, polise ve orduya karşı büyük tepki oldu. Sanki ordu da bu tertibin içindeydi. Hâlbuki ordunun içindeki Kürt ve komünist militanların tezgâhladığı bir şeydi. Zaten Kürtlerin çoğu da o sırada komünist olmuşlardı. Niye öyle olduğunu bilmiyoruz ama herhalde o etiket altında cinayet işlemek işlerine geldi. Çünkü Irak Komünist Partisi Başkanı Adil Abdüsselam iki ciltlik hatırasında diyor ki “Kürtler bizi kullandılar ve Komünist Partisi’nin Irak’ta itibar ve kan kaybetmesine Kürtler sebep oldular” diyerek onları suçluyor. Daha sonra onu da idam ettiler.

9- 14 Temmuz 1959 yılında gerçekleşen katliam Irak’ta Türkmenler açısından nasıl bir dönüm noktası olmuştur? (Asker, siyasi vb.)

Katliamın Türkmenler de büyük bir isyana ve tepkiye yol açması, milli şuuru da çok bilinçlendirdi. Hatta kendimizden başka dünyada kimseye güvenmeyeceğiz gibi bir özgüven kazandırdı. Hatta bu katillerin serbestçe dolaşmalarından dolayı bazı yiğit kahramanlar suikastlar düzenlediler ve katillerin bazılarını öldürdüler. Yaklaşık 40-50 kişi avlanarak vuruldular. Irak yönetimi de çok sarsıldığı için bu suikastlara göz yummak zorunda kaldı. Bu da toplumun ne kadar kızgın ve tepkili olduğunu gösteriyor.

10- Katliama dair hafızanızdan silinmeyen anı veya anılar nelerdir?

Ablamın vurulması bizi can evimizden vurmuştu. Ben hiçbir insanın vurularak kan revan içerisinde kaldığını görmemiştim. Yani ölümle burun buruna gelmek nedir onu orada yaşadım. O bakımdan hafızamda silinmeyen derin izler bıraktı o günler.

11- Katliam Türkmenlerin hafızalarında nasıl bir yer edindi? Katliama tanıklık etmemelerine rağmen çocuklarınızın Kerkük katliamından etkilendiklerini söylemek mümkün mü?

Benim yaşadığımı onların hissetmeleri zaten mümkün değil. O gün doğan bir insan bugün aşağı yukarı 60 yaşında. Ama her yıl biz bunu taze tattuk ve sürekli hatırasını canlı yaşatmaya çalıştık. Yazmış olduğum hikâyelerimden birini de o kızgınlık ile yazmıştım. İsimler gerçek ama biraz değiştirdim tanınmasınlar diye. Özellikle o suikastları yapanların da isimlerinde oynamalar yaptım. Bir hikâye havası vermek zorunda kaldım.

12- Kerkük katliamının Türkmenlere yapılan geçmişteki katliamlardan daha derin izler bıraktığı görülmektedir. Bunun sebebi nedir?

1924 katliamı gâvur eliyle yapılmış bir şeydi. Müslüman olmayan Levy (devşirme) askerleri tarafından sanki Müslümanlara karşıydı. Fakat 1959 katliamında direkt etnik kimliğe yönelik bir saldırı vardı. Türkmenlerin kökünün kazanması, soykırım yapılması ve gözdağı vermek gibi çok insanın şuurunu da tepki olarak bilinçlendiren bir katliamdı. O yüzden hem izleri derin hem de tepkisi yüksek oldu. Kerkük katliamı tabii Türkmenlerin de büyük bir yalnızlık ve mazlumiyet içerisinde Irak devletinde yaşadıklarını göstermek açısından büyük bir mesaj verdi. O bakımdan Kerkük katliamı Irak Türkmenlerinin tarihinde büyük bir dönüm ve kırılma noktası yaratmış oldu.

13- Katliamı gerçekleştirenlerin bu suçla yüzleşmesi ve özür dilemesi az da olsa acımızı hafifletebilecek bir etken midir?

Acımızı tabii ki biraz hafifletir ama şu anda katliamı yapan insanlar utanmadan bir de devlet ve siyaset adamı olma durumuna gelmişler. Bir örnek vereyim şimdi; Kerkük'te bizim çok değerli liderimiz rahmetli Ata Hayrullah, kardeşi İhsan Hayrullah ile birlikte şehit oldu. Ata Hayrullah'ın heykeli Kerkük'te bulunmaktadır. Bir Kürt yazar şunu yazıyor *"Bu heykel bir fitne sebebidir, bu kişi Kerkük için ne yapmış ve ne hizmeti var. Bunu oraya koymaları sadece halklar arasında fitne, fesat ve düşmanlık yaratmak içindir ve kaldırılması lazım"* demiştir.

Yani *"Biz özür dileriz, bunları biz şehit ettik, katlettik ve büyük bir hata yaptık"* diyeceği yerde büyük bir erdemlik gösterip suçunu kabul etmeleri gerekirken bunun bir fitne vesilesi olduğunu söylüyor. Hâlbuki oradaki heykel kendilerinin katil olduğunu ispat eden bir heykeldir. O heykelin mesajı bu kişinin Kürtler tarafından öldürüldüğüdür. Mesela Kerkük'te peşmerge heykeli var. O fitne unsurudur ve onun kaldırılması lazım. Göreceksiniz mutlaka kaldırılacaktır yani böyle kalmaz. Kürtler kaçtı Kerkük'ten ama o fitne heykeli orada duruyor. Zaten hepsi de korkak yani bu peşmergenin bakma öyle adları büyük. Yani Türkiye... Ah ah! 1 Mart 2003'te girseydi bütün oradaki Kürt yükselişinin burnu da kırılırdı. Türkiye'de ki meselelere de büyük darbe vurulmuş olurdu. Ben belki de 10 yazı yazdım o dönemde mutlaka Türkiye girmelidir diye.

14- Söylemek istediğiniz veya eklemek istediğiniz son bir şey var mı?

Bir milleti katliam ve soykırımla ortadan kaldırmak mümkün değil. Bunların artık modası çoktan geçmiştir. Bunu çok despot yönetimler ve Komünist Partisi'nin uyguladığı taktikler gibi tarihte tekerrür etmiştir. Kırımlılara ve Uygurlara yapılan soykırımlar gibi. Tabii bu yapılanlar onları yok etmiyor aksine daha da bilinçlendiriyor. Maalesef insanlık dramı yaşamalarına rağmen bu artı değerleri kazanmış oldular. Ama ne Kırımlılar yok oldular ne Türkmenler Kerkük'te yok oldular ne de Uygurlar Türkistan'da yok oldular ne de Batı Trakya'da Türkler yok oldular. Bulgaristan'ın yaptıkları da bir netice vermez. Bizim üzüntümüz her yerde katliama maruz kalmamıza rağmen adımız barbara çıkmış. Adam öldüren makine gibi görüyorlar bizi. Yani Ermenileri doğramışız ve kesmişiz ifadelerini kullanarak bunu söylüyorlar. Peki, biz 14. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar en güçlü dönemimizde Ermenileri kesmemişiz de savaş içinde ve çöküntü halinde niye Ermenileri keselim? Kimse bunu sormuyor.

Aklımızı peynir ekmekle mi yedik biz neden en iyi durumda yapmadık? Neden İspanya'da katliama maruz kalan Yahudileri Osmanlı donanması ile Osmanlı topraklarına taşıyarak ölümden kurtardık? Neden Hırvatları ve Sırpı Osmanlılar kesmedi de bu ırkı ortadan kaldırmadılar? Onlar bizim Müslüman Boşnak kardeşlerimize katliam yaptılar. 7000 gençlerini dünyanın gözü önünde ahlaksızca ve hunharca öldürdüler. Güya Hollandalı tarafsız askerlerde oradaydı. Sığınanları cellatlara bir daha teslim etmişlerdi. Yani Musevileri ve Hristiyanları müsamaha ile kucaklayan Osmanlı yönetimi niçin hunhar bir devlet yönetimi gösterebilir?

SEKİZİNCİ GÖRÜŞMECİ – Y*** H*******

1- Kendinizi tanıtır mısınız? (Nerede ve ne zaman doğdunuz)

1946 yılında Kerkük'te doğdum. Ortaokul ve liseyi Kerkük'te bitirdikten sonra Türkiye'ye geldim. İstanbul Teknik Üniversitesinden 1973'te mezun oldum. Irak'a döndüm ve Kerkük'te kısa bir süre hizmet ettikten sonra siyasi nedenlerden dolayı bizi Kerkük'ün dışına atadılar. Duhok'ta 9 sene kaldım. Sonrasında Erbil'e geldim. Daha sonra 1987 yılının sonunda illegal yollar ile Türkiye'ye geldik.

2- 1959 katliamından önce Kerkük'te nasıl bir yaşantınız vardı?

Kral tahttan indirildikten sonra yaşım küçüktü hatta ilk gazete okuma merakım bu olaylardan dolayı olmuştu. O süre içerisinde Kerkük'te beni rahatsız edecek bir durum olmadı. Özellikle de toplumsal yaşayış bakımından bir defa Türkmen çoğunluğu, baskısı ve kültür egemenliği vardı. Okulda ve mahallede her milletten arkadaşlarımız vardı. Arap'ı, Kürt'ü ve Hristiyan'ı vardı ama hepsi Türkmenle konuşurdu. Onun için herhangi bir sorun, ayrılık ve çatışma ne kendi kuşağımda ne de büyükler arasında duymadım gözlemlemedim. 1958 darbesi Irak'ta her şeyi değiştirdi. İlk defa gösteri yapılması, slogan atılması ve resimlerin asılmasına başlandı. İlk başlarda çevremle korku ile izliyorduk bu durumu. Ondan sonra olağan olmaya başladı ve bu durum zamanla bozuldu. O Irak'taki hava değişti ve tamamen politize olunmaya başlandı. Her gün Irak'taki ve Kerkük'teki insanlar olay yaşamaya başladı. Katliam oluncaya kadar ben birkaç olay yaşadım mesela; Şevvaf olayı ve onun bastırılması, Abdülkerim Kasım'a yapılan suikast ve sonrasındaki ağır hava... Tam bilinçli olmamama rağmen bu havayı çocuk yaşımda yaşadım.

3- 14 Temmuz 1959 öncesinde katliama dair bir duyumunuz ve buna dair bir hazırlığınız var mıydı?

Biz çocuktuk ama gergin bir hava olduğu kesindi. Hatta katliam gergin hava gününden çok daha öncelerinde başladı. Kerkük'te özellikle Türkmenler ile Kürtler arasında bir çekişme olduğu gerçektir. Bunun başladığını kıraathanelerin, mağazaların ve dükkânların tabelasının Türkçe ve Kürtçe yazılmasıyla anladık. Oysaki öncesinde Arapça idi. Tabelalardan ve giysilerden anlayabiliyorduk neresinin Kürtlerin neresinin Türkmenlerin olduğunu. Önceleri klasik giysiler eskilere mahsus olmasına rağmen, ondan sonra gençler o klasik elbiseleri giyip gezmeye başladılar. Hatta rozetlere bile yansıdı bu durum. Mesela 3 rozet vardı piyasa da; birincisi güvercin ki o komünistlerin sembolü.

Türkmenlerin sembolü ise güvercini vurmak manasındaki Sapan idi. Arapların yakalarında ise güvercin vurulduktan sonra onun yenmesi manasında yorumlanan kedi sembolü vardı. Tabii ki bizim görmediğimiz büyüklerin çekişmeleri, komutanlık ve resmi dairelerde de oluyordu. Ama bizim gördüğümüz herkesin kutlamaya olağan gücüyle hazırlanmasıydı. Türkmen mahallelerinde mesela taklar süsleniyor, resimler, müzikler ve herkes kendini kanıtlamak için daha süslü taklar

yapmaya çalışıyordu. Bunların hepsinde Türkmenler baskındı hem çoğunluk bizdeydi hem de imkân ve entelektüellik Türkmenler tarafındaydı. Yani hazırlıklar için olağan üstü çaba sarf ediliyordu. Temmuz ayları sıcak oluyor. Bizler geç saatlere kadar parklarda eğleniyorduk ve kavun, karpuz vs. yiyorduk. Yani şehir olağan üstü bir durum yaşıyordu.

4- 14 Temmuz günü olaylardan ne zaman ve nasıl haberiniz oldu? İlk tepkiniz neydi?

14 Temmuz günü tabii havalar sıcak olduğundan bizlere kutlamalara ikinci namazından sonra başlanacağı söylendi. Ben ve benden bir yaş küçük olan kardeşimi babam kutlamalara götürdü. O taklardan birinin yanına gittik ve olaylarda onun önünde başladı. Osman Çaycı'nın kahvehanesinin önünde. Herkes coşkulu, kalabalık, müzikler... Bir an da silah sesleri patladı ve millet kaçısmaya başladı. Babamda tuttu bizi eve götürdü. Bundan sonra biz 3 gün evden çıkamadık. Dayılarım da geldi bodrumumuz vardı orada oturduk bekledik. Ara sıra mermiler ve kurşun sesleri duyuyorduk. Sabah oldu çıktık dışarıya komşularla kapının önünde nedir ne değildir diye öğrenmeye çalıştık. Katliam süresi zarfında ise evdeydik. Müstakildi evler ve ekmeği evde yapardık. Olayın en kötü anları ilk günde oldu. Daha sonra Bağdat'ın haberi olup asker gönderince duruldu. Yani 3 gün sokağa çıkma yasağı gibi bir şey vardı.

5- Katliamda General Kasım iktidarının ve diğer aktörlerin (Komünist ve Kürt Gruplar) rolü nedir?

Benim şahsi kanaatim bir defa komünizmin felsefesinde azınlıkları kullanmak var. Azınlıkların hakkını verme ile azınlıkları kullanma konusunda çok becerikliler. Türkmen azınlık olmasına rağmen Türkmen'e nüfuz edemediler. Türkmen her zaman anti-komünist olarak kaldı ve o zamanlar bütün Irak'taki öğretmen, baro ve öğrenci sendikalarının hepsini komünistler kazandı yalnız Kerkük, Musul ve Ramadi'de kazanamadılar. Dolayısıyla bunun bir intikamı olarak da şiddete başvurdular ve Kürtleri de kullandılar. Yani komünistler ve Kürtler birlikte hareket ettiler. Tabi Kerkük'te 2. Ordunun Komutanı Nazım Tabakçalı darbeye iştirak etmiş diye (Musul) içeri atıldı. Sonrasında Davut Cenabi diye komünist birisini getirdiler. Böylece 2. Ordu da bu katliamın içerisine girdi ve destek verdi.

6- Katliamdan sonra Kerkük'te nasıl bir ortam vardı? Şehitlerinize cenaze merasimi düzenleyebildiniz mi?

Katliamdan sonra Irak'ta durum değişti. Yani dedim ya Abdülkerim Kasım ilk defa uyandı ve *“Ben komünistlere fazla fırsat verdim onlarda bunu suistimal ederek beni zor durumda bıraktı”* dedi. Biraz komünistlerin iplerini çekmeye ve ülkede bir özgürlük havası estirmeye başladı. Ondan sonra iki partiye müsaade ederek Irak'ta çok partili hayatın adımlarını attı. Bu iki parti de muhalif partilerdi. Birisi İslami öteki ise milliyetçi bir partiydi. Tam emin değilim. Mesela muhaliflerin gazete yayımlaması için izin verildi. O zamanlar komünistlerin İttihadı Şabi diye günlük bir gazetesi vardı. Milliyetçilerin de birkaç gazetesi vardı ama ilk defa şimdi farklı gazeteler okunmaya başlandı. Millette bir uyanma olmaya başladı. Hatırlıyorum katliamdan sonra Bağdat'a gittik orada bir parkta oynarken iki üç delikanlı milliyetçi genç vardı. Bize Kerkük katliamıyla alakalı sorular sorarlardı ve sonrasında *“İntikamınızı alınız”* tarzında konuşurlardı.

Böyle bir hava esmeye başladı ve Kerkük'te bu durum Kerküklü gençlerin örgütlenmesine yansdı. Bir takım suikast ve operasyonlara giriştiler. Bu girişimlerde de devletin içindeki polis, emniyet birimleri ve onlar içindeki anti-komünist unsurlar Türkmen olsun veya olmasın destek veriyorlardı. Gösteriler bu sefer yalnız komünist yanlısı değil onlara karşı gruplarında gösterisine dönüştü. Halkta acayip bir dayanışma oldu. Şehitler mezarlığında bir bildiri ile bütün insanlar mezarlıkta toplanıyor, mevlitler okutuluyor, anısına konuşmalar, gösteriler ve yürüyüşler yapılıyordu. 1963 darbesine kadar Kerkük'te Kerkük'ün hiç görmediği kadar kenetlenme ve direniş havası vardı. Şehitlerimizin hepsini Hasasu nehrine attılar. Ordu geldi ve şehitleri teşhis ettikten sonra ailelerine teslim ettiler.

7- Katliama dair başta Türkiye Cumhuriyeti Devleti olmak üzere diğer ülkelerin tepkileri ne olmuştur?

Hatırlamıyorum. Galiba duymadılar bile. Hiç bilmiyorum yani ben o yaşta uluslararası tepkileri falan hatırlamıyorum. 14 Temmuz ihtilalinde Kral Faysal'ın arkadaşı var burada bizim hemşehrilerden N.K ve 14 Temmuz'da Kral Faysal Türkiye'ye geliyormuş. Gitmiş havaalanın da onu karşılamaya ve gelmeyince merak etmişler herhalde bir sorun oldu demişler. Haberleşme o kadar sıkıntılıydı ki darbe olduğunu arkadaşları dahi duymamıştı.

8- Katliamdan sonra Irak Devletine karşı güven ve aidiyet konusundaki hislerinizde nasıl bir değişim olmuştur?

Bence zedelenmişti ve git gide o aidiyet duygusu azaldı.

9- 14 Temmuz 1959 yılında gerçekleşen katliam Irak'ta Türkmenler açısından nasıl bir dönüm noktası olmuştur? (Asker, siyasi vb.)

O süre içerisinde kenetlenme fazla oldu ama negatif etkisi de oldu. Zaten katliamın amacı da buydu. Büyük miktarda Türkmen Bağdat'a göçtü. Türkmenleri korkutup Kerkük'ten göçe zorlamak katliamın en temel amacıydı.

10- Katliama dair hafızanızdan silinmeyen anı veya anılar nelerdir?

Cinayetlere şahit olmadım. Kalabalıkların dağılımını, kurşun seslerini, o gürültü ile eve girişimizi ve bodrumda dayımlar ve halamlarla merdivenin üzerinde rahmetli babam ve dayımın ellerinde tabancaları ile oturup, ağır bekleyişi hatırlıyorum. Çok ağır bir havaydı.

11- Katliam Türkmenlerin hafızalarında nasıl bir yer edindi? Katliama tanıklık etmemelerine rağmen çocuklarınızın Kerkük katliamından etkilendiklerini söylemek mümkün mü?

Esasında bunu Türkmenler canlı tutmaya çalışıyorlar. Özellikle yeni nesillere aktarılabilecek en önemli olaylardan birisi de bu. Yani sıkça yıl dönümlerinde konuşuluyor. Benim oğlum var. Saddam düştükten sonra Kerkük'e gidebildik. 2 yaşındaydı buraya geldiğimizde, Kerkük'ten bir şey hatırlamaz. Burada bir dergide yazı yazmıştı. "*Kerkük'te yaşamadım ama Kerkük'le yaşadım*" diye. Kerkük'te yaşamamalarına rağmen aileleri vesilesiyle hep Kerkük'le yaşadılar.

12- Kerkük katliamının Türkmenlere yapılan geçmişteki katliamlardan daha derin izler bıraktığı görülmektedir. Bunun sebebi nedir?

Dediğim gibi bir defa Kasım iktidara geldikten sonra Molla Mustafa Barzani Rusya'da idi ve sonrasında Irak'a geldi. Molla Barzani'nin birinci sloganı Kerkük'ün Kürtlerin Kudüs'ü olduğunu söylemesiydi. Kerkük'ü hedef göstermeye başladılar. O zamanlar Türkmenlerin direnmelerini gördükten sonra komünistlerin de desteğini

olarak federasyon sendika seçimlerinde bu toplumu dağıtmayı amaçladılar. Böylece Kerkük'ün demografik yapısını değiştirmek için katliam bir araç olarak kullanıldı.

13- Katliamı gerçekleştirenlerin bu suçla yüzleşmesi ve özür dilemesi az da olsa acınızı hafifletebilecek bir etken midir?

Komünizm dünyada zayıfladı ve dolayısıyla eskiden komünist olanların birçoğu öz eleştiri yaptılar. Yazılar yazarak eserlerinde kabullendiler. Ama aynı şeyi Kürtler için söylemek mümkün değil. Yani Kürtlerin de böyle bir öz eleştiri yapması gerekir. Eğer Kerkük ilerde uzlaş, barış ve kardeşlik şehri olarak kalacaksa bu öz eleştirisinin yapıp herkesin kabullenmesi lazım.

14- Söylemek istediğiniz veya eklemek istediğiniz son bir şey var mı?

Diyeceklerim bu kadar. Teşekkür ederim.

DOKUZUNCU GÖRÜŞMECİ – E***** İ***** H*****

Görüşmeci il dışına çıkma durumu nedeniyle bazı sorulara cevap verememiş lakin kritik soruları cevaplayarak tezin amacına ulaşmamıza katkı sağlamıştır.

1- Kendinizi tanıtır mısınız? (Nerede ve ne zaman doğdunuz)

1948 doğumluyum. Olaylar yaşandığında 11 yaşındaydım. Benim babam, amcam ve dayım gözümün önünde aynı evde öldürüldü. Bunları konuşmak önemli değil. Önemli olan bu katliamın neden olduğudur.

4- 14 Temmuz günü olaylardan ne zaman ve nasıl haberiniz oldu? İlk tepkiniz neydi?

Şimdi biz 14 Temmuz gecesi... Bir araba geldi içinde 6 tane asker. Amcamın birisi ordu da istihbarat müdürlüğü yapmıştı. Onu büyük bir rütbeye yükseltmişlerdi. O Şevvaf'tan sonra 6 ay kadar ceza evinde kaldı. Bu katliamdan önce af ilan edildi ve çıktı. Daha sonrasında ise Kerkük'e geldik. Olaylardan sonra beni teşhis için çağırdılar dedi; O zaman Abdurrezzak Mahmut, tümen komutanıydı bu kişi sizi istiyor. Bir komisyon vardı Tabakçalı zamanında emmim başında idi. 3 tane Türklerden, 5 tane Kürtlerden oluşuyordu. Bu komisyonu yeniden değerlendirmek

için. Babamla dedem durdular Ata'nın önünde ve dediler ki bunlar resmi gelmemişler neden seni istiyorlar? Ata'da *"Hep komisyondaydım bir sorun çıkmış bir bakalım ne olacak"* dedi. Süngüyle başladılar, amcamın yalnız bir tabancası vardı, eline vurdular eli kesildi. 120 tane süngü vurulmuştur kendisine. Sonra ipe astılar başını arabayla çektiler. Ondan sonra getirdiler kışlaya. Orada astılar. Ondan sonra kalktılar çağrışmaya *"Turani'nin başını kestik eti 50 filis'tir kim etinden istiyor."* Bu olay akşam oldu. 2. gün sabahında babam ve anamın dayısı evdeydi. Sabah böyle saat 10'da 200 silahlı kişi geldiler. Kalaşnikof tarzı ağır silahlar vardı. Çaldılar kapıyı *"Açın ya da bombayla kapıyı açarız"* dedi. Dayım kapıyı açtı. Kapıyı açmasıyla silahla başına vurdular bayıldı ve arabaya attılar. Ayrı bir akrabamız vardı İbrahim Ağa... Onunda başına vurup dışarı çıkardılar.

Biz bodrum katta 9 uşaktık. Girdiler içeriye Allah rahmet etsin dayım Gani bir tarafta saklanmıştı bilmem nasıl girdiler oraya çıkardılar dayım Ganiyi. Dayı Gani Nakiplerdendi. Onların nesilleri de peygambere gider. Onu gözümün önünde öldürdüler. Bağırıyordu, Arapça bir şekilde *"Ben seyyidim ben seyyidim"* diye. Onlarda süngü ile başını açtılar hatta ben beyaz kanını gördüm. Şimdiye kadar hafızamdan çıkmaz. Ne diyorlardı biliyor musun? Kürtçe *"Segbav (Köpekoğlu)... Gelsin peygamberin kurtarsın seni bizim elimizden."* Çünkü bunlar komünistti Allah ve peygambere inançları yoktu. Hatta diyorlardı ki *"Muhammed mi iyidir Lenin mi iyidir?"* Şimdi bunun kafasını açtılar daha takati kalmadı ben de ağlıyorum anamın anasına *"BİBİ bunlar ne istiyorlar? İstediklerini verin kurtulalım bunlardan."* Dayımı öldürdüler kafası çıktı. Sonra babamı görmedim nasıl aldılar ama onları gören diyor ki yine süngüden vs. Kürtlerden Melek adında biri kurşun vurdu başına öldürdü. Bu Melek zaman gider gelir 1961'de durum daha Türkmenler de olur. Bir akrabamız var babamın amcaoğlu Suphi. Melek'i o vakit Suphi görmüş. Bizim evimiz Sinema Atlas'ın arkasındaydı. 1960'lar da Kerkük'te televizyon yoktu o zaman. Millet Cuma günleri sinemaya giderdi. Suphi gelir Melek'in başına kurşunu sıkır ve gelir bizim evimizde gizlenir.

5- Katliamda General Kasım iktidarının ve diğer aktörlerin (Komünist ve Kürt Gruplar) rolü nedir?

Ben direk konuya girmek isterim. O dönem Nazım Tabakçalı vardı. Nazım Tabakçalı'nın istediği adalet idi. Hakikaten çok vatani bir insandı. O görüyordu

Kürtlerin hareketini. Kürtlerin, Barzani'nin partisinin yanlış hareketlerini ve iftira ettikleri zamanları gördü. Onların hepsini istihbarata yani Abdülkerim Kasım'a yolladı. Ama onlar Nazım'ın yazdığı 30 tane raporu hiç dikkate almadılar. Bu biz Türkmenlerin aklındadır. Bu durum üzerine çok kitaplar okudum, ailemizle zaten girmişiz biz bu işe. Bu olay neden oldu? Sebepleri Molla Mustafa Barzani'nin uşaklık ettikleri istedi ki bu hareketi yapsın. Kürtler için bir devlet olsun. Ondan önce Barzani'nin büyük kardeşleri vardı. Onlar Osmanlı zamanında böyle bir girişimde bulundular ama olmadı. Ondan sonra Mahabad adında İran'da Kürt devleti kuruldu. Molla Mustafa orada Savunma Bakanı oldu ve bu 9 ay sürdü. Şah ile Amerika baskı yaptılar ve bunları kovdular. Peki, nereye iltica ettiler? Moskova'ya kaçtı. 1958 yılında krala karşı darbe oldu. Krala karşı darbeyi yapan Abdülkerim Kasım'dı ve siyasi bir yönü yoktu. Asker bir insandı. Abdüsselam Arif ile beraber yaptı darbeyi ama fikirleri çok farklıydı.

Abdüsselam Arif'in fikirleri; Arap dünyasını birleştirmekti. O dönemde Cemal Abdülnasır vardı. Cemal Abdülnasır ki Arap dünyasının önemli liderlerindendi. Bu Abdüsselam darbeden sonra istedi ki bu fikri yapalım. O dönem 5 parti var idi. Arap Biezileri, Baas Partisi, İslamiler, Vatancılar ve Türkmenler. Bunlar Abdüsselam Arif'in fikirlerine uzaktı. Onun fikri kimi kime yakın yaptı? Komünist Parti ile General Kasım'ı yakınlaştırdı. Komünistler de Demokratik Kürdistan Partisi ile yakınlaştı. O zamana Mustafa Barzani Rusya'da idi. Stalin zamanında orada askerlik eğitimi aldı. Abdülkerim Kasım bir yasa çıkardı ve Barzani'yi Irak'a getirdi. Barzani'ye büyük bir mesuliyet verdi. Şimdi şunu anlatmak lazım, 1959'da Türkmen'in varlığı Kerkük'te %75'i geçiyordu. Kürtlerin varlığı ise %10'u geçmiyordu. Bu çok önemli... Bu konu çok önemli! Ama onların bir sloganları vardı. "*Kerkük Kürt'tür.*" Asıl mesele Kerkük'ün petrol ham maddesine sahip olmasıydı. Tabii bu Hanna Batatu çok önemli birisi. Hanna Batatu diyor ki "*Bu iş Kürtlerin.*" Tamam, komünistlerin de eli vardı ama Kürt komünistlerdi. Kürtler, komünizm maskesini kullandılar.

7- Katliama dair başta Türkiye Cumhuriyeti Devleti olmak üzere diğer ülkelerin tepkileri ne olmuştur?

Hiçbir ülkeden tepki gelmedi. Türkiye'nin ise bu olaylardan haberinin olmaması mümkün değil. Türkiye, Bağdat Paktındaydı. Nedir bu Bağdat Paktı? İran,

Pakistan, Irak, Ürdün ve Türkiye. İngilizler içinde değildi ama ilgileniyordu. 1958'de darbe olduğunda Adnan Menderes ve Kral Hüseyin istediler ki girişsinler bu işe ama İngilizler ile Amerikalılar kabul etmedi. Bu olayların neden olduğu oldukça önemlidir. Kürtler bu katliamın yapılmasını neden istediler? Önce hazırlıkları var. Kürtler Tabakçalı'nın bölgeden çıkmasını neden istediler? Nazım'ın asker vs. hepsi elindeydi ama o Kerkük'te adalet istiyordu. Çok kültürlü ve doğru bir liderdi. Bu Barzani Mahabad olayında necahat getirmedi. Bunun niyeti Kürt devleti kurmak ve Irak'tan ayrılıp kendi ailesinin bu Kürt devletinin başında olmasını sağlamak. Bu Kürt devletinde de İran Kürt'ü, Türkiye Kürt'ü ve Suriye Kürt'leri olacaktı. Şimdi bunların haritaları var. Hem İran hem Türkiye hem Irak hem Suriye. Büyük Kürdistan diyorlar buna. Bunun niyeti tamamen buydu ve oğlunun da istediği buydu.

Türkiye ve Irak 1958'de Adnan Menderes- Kral Hüseyin telefonla görüştü. Menderes dedi ki "*Ben gireceğim.*" Türkiye ordusu sınıra geldi Hüseyin'in ordusu da hazırda ama o zamanda İngiltere ve Amerika bunların karşısında durdu ve necahat olmadı. Adnan Menderes'in gözü Irak üzerine oldu çünkü Kürt bölgesi o zaman adını duyurmaya başladı. 1959'dan önce çok olaylar oldu. Niye Türkiye girişmedi? Benim şimdiye kadar anlamadığım konu bu. 1959'dan önce Şevvaf meselesi oldu ve Nazım Tabakçalı idam edildi. Amcam birinci günde geldiler. Bu durumun başı Ata Hayrullah bu işler olmuş idi bu şevvaftan sonra Tabakçalı son saniyelerde elini çekti. Abdülkerim Kasım bir telefon yaptı. O zaman Ata Hayrullah, Nazım Tabakçalı'nın yanındaydı. Tabakçalı'ya dedi "*Bu adamın vefası yok buna inanma. Bu adamın vefası yok.*" Hatta Mahkemetülşaâb'ta (Halk İhtilal Mahkemesi) Mehdavi'nin olayında bu olaylar hep konuşuldu. Şimdi emmim söylüyor, Tabakçalı'ya Kasım telefon ediyor buna diyor sen bu adamla girişme şevvafa ben biliyorum sen milleti seviyorsun.

Emmim diyor ki Nazım Tabakçalı'ya "*Bu adam sözü yok şimdi sana başka söyleyecek başka zaman başka söyleyecek.*" Diyor ki "*Sen bu bölgenin komutanısın ben de Türkmenlerin komutanıyım benim aşiretlerle de anlaşmam var. Bunların hepsini bitirelim gel gidelim Bağdat'a bu adamı bitirelim. Çünkü bu adam komünistleri getirerek Irak'ı bozdu. Barzani'yi getirdi ve ne hürmet ne terbiye ne ahlak ne din var.*" Tabakçalı döndü Ata'ya dedi ki "*Biz şimdi yapsak büyük katliam olur ben de o büyük katliamı yani milletin kanını belimde kaldıramam.*"

Tabii ben bu konuşmalara direkt şahit değilim. Şimdi N**** Ağabeyin bir yazısı var. O vakit Türkiye'deki yetkililere gittiler bir mesaj verilsin diye. Dışişleri Bakanı ile görüşmeye gittiler ve oradakiler demiş ki “Çok abartmayın 3 tane ölmüş.” Sanırsın insan değil de hayvan ölmüş. Türkmen ölmüş orada. Sonra bizim Türkmenler Bağdat'ta olan Türk elçiliğine gitmiş ve oradan “kimse gelmesin yanımıza hayatınız tehlikede olur” denmiş. Çok acayip durumlar oldu. Hiçbir Türkmen'i Türk elçiliğine kabul etmediler.

8- Katliamdan sonra Irak Devletine karşı güven ve aidiyet konusundaki hislerinizde nasıl bir değişim olmuştur?

Bizim ailemiz, yani benim babamla amcam iki kız kardeş ile evlenmiş. Yani Ata Hayrullah'ın hanımı benim halam olur. Biz katliamdan 10-15 gün sonra Kerkük'ten Bağdat'a gittik. Savunma Bakanlığı binasına görüşmek için girdik ve Abdülkerim Kasım'ı bekledik. Odaları yukardaydı ve merdivenlerden iniyorlardı. Bizi bir odaya aldılar. O oda da Abdülkerim Kasım her birine 4000 dinar teklif etti. O dönem büyük paraydı ve 4 ev alabilirdik. Ata Hayrullah'ın hanımı hiddetle dedi ki “Biz senin parana gelmemişiz bizim eşlerimiz ölmüş biz hakkımızı istiyoruz. Kim bunları öldürdü sen onları öldüreceksin!”

9- 14 Temmuz 1959 yılında gerçekleşen katliam Irak'ta Türkmenler açısından nasıl bir dönüm noktası olmuştur? (Asker, siyasi vb.)

Katliamdan sonra 100.000 kişi Bağdat'a ya da Türkiye'ye geldiler. Bu da Barzani'nin istediği idi. Barzani'nin amacı Kerkük'te Türkmen'in kalmamasıydı. Ama Türkiye bu duruma gözünü yummuştu. Daha sonrasında ise Türkmenler intikam için girişimlerde bulundu.

10- Katliama dair hafızanızdan silinmeyen anı veya anılar nelerdir?

Anlattıklarımın hiçbiri hafızamdan bir an bile silinmiyor.

12- Kerkük katliamının Türkmenlere yapılan geçmişteki katliamlardan daha derin izler bıraktığı görülmektedir. Bunun sebebi nedir?

O ki siyasi bir katliam değildi. Burada ise hedef siyasi insanlar, liderler ve kültürlü insanlardı. Bir seçilmişlik vardı. Türkmen'in en kültürlü ve iyi liderlerini hemen koymuş gibi buldular. Fark budur.

13- Katliamı gerçekleştirenlerin bu suçla yüzleşmesi ve özür dilemesi az da olsa acımızı hafifletebilecek bir etken midir?

Kürtler bunu hiç kabul etmediler. Komünistler özür dilediler ama Kürtler hiç kabul bile etmediler. Saddam Hüseyin 1968'den 2003'e kadar 35 yıl hükmetti. Onun amacı Kerkük'ü Araplaştırmaktı. Bu 35 yılda bir plan kurdular. Hatta onun akrabası olan Ali Kimyavi adında bir bakanı vardı. O Baas Partisi toplantısında diyor “*Biz Kerkük'ü 25 yıl sonra değiştireceğiz ve hepsi Arap olacak.*” Tabi oradaki okulların adlarının hepsini değiştirdi. Köylerin adının hepsini değiştirdi ve bir kısım köyleri yıktı. Ama 35 yılda Saddam'ın yaptığı Arapçılık 40 bin Arap'ı getirmesiydi. Kürtler 1 yılda yarım milyon Kürt'ü getirdi. Saddam, Irak Araplarını getirdi ama Kürtler ne yaptı? İran Kürt'ünden, Suriye Kürt'ünden getirdi ve 1 yılda yarım milyon kadar Kürt geldi.

Maalesef ne biz ne Türkiye buna önem vermiyor ve bu çok çok önemli. 1958'den plan kuruyorlar bugüne kadar ve 2003'de planları görünüyor. Liste benim elimin altında, bizim nüfusumuz 750.000'di. 2003'te bunlar geldiler ve 2004'de nüfusumuz 1.250.000 oldu. Ben Kürtlerden özür bekliyorum ama Kürtler bu işi çocukluktan bu güne hiç anlatmaz. Çünkü Kürt'ün kültürlü adamlarında Türkmen'e bir hassasiyeti var. Türkmen Kerkük'te kalamaz. Erbil Türkmen'di Kürt ettiler. Telafer'i istediler ama orayı Kürt edemediler çünkü Telafer'in %100 ü Türkmen'di. Kerkük'ü neden çok istediler? Çünkü petrol vardı. Kürt hiçbir zaman Türkmen meselesini gündemine getirmede. Derlerdi ki “*Biz sizinle neden oturalım? Siz nesiniz? Giderim sizin başınızdaki Türkiye ile görüşürüm onlar bize zaten kapılarını açtılar.*” Benim çok samimi arkadaşım var Kürt. Ama iyi Kürt. İnsan Kürt ile bir siyasi Kürt adamı arasında çok fark var.

14- Söylemek istediğiniz veya eklemek istediğiniz son bir şey var mı?

Biz gözümüzü açtık ve bizim millet her zaman diyor ki “*Anavatanımız Türkiye'dir.*” Her zaman böyle anladık ve her zaman 50'lerden bu zamanlara kadar İstanbul ve Ankara'ya geliyorduk. İnan Allah'a ben Zaho'dayken 1998'de yaşlı bir hanım geldi. Dedi “*Vaktinde Saddam'ın adamları geldiler evimizi basmaya. Evimde bir Atatürk'ün resmi var idi. Oğlum diyor ana bunlar bu resmi görseler hepimizi öldürürler. Ben de bir güzgülü var o güzgülünün arkasında sakladım... Oğlumu bir yere*

yolladım sırf Atatürk'ün resmi kalsın yanımda.” O resimde çıkardı gösterdi bize. Biz bu şekilde Türkiye’yi seviyoruz. Ama maalesef Türkiye... Durumumuz böyle işte.

ONUNCU GÖRÜŞMECİ – N*** D*******

Görüşmeciler arasındaki en yaşlı isim olan N***** D***** Beyefendi, katliam anında Kerkük’te değildi. O sırada Türkiye’de olan N***** Bey, katliamın Türkiye’deki yankıları ve katliam sonrası Kerkük’ün durumu hakkında geniş bir bilgi hazinesine sahiptir. Mesleği doktor olan N***** D***** , katliamdan sonra Kerkük’e görev için gitmiş ve katliam faillerinin idam sürecinde önemli rol oynamıştır. Görüşülen diğer katliam tanıklarının çoğu mutlaka N***** D***** ile görüşülmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

1- Kendinizi tanıtır mısınız? (Nerede ve ne zaman doğdunuz)

Bir insana sorulabilecek en zor suallerden birisi kendini tanıtı sorusudur. Yani ben falanım, ben şunu yaptım, bunu yaptım... Benim böyle bir durumum hiç olmadı. Bu konuda hep utanç duydum. Çünkü yaptığımız tüm çalışmalar bugünkü olan durumla karşı karşıya kaldı. Ama şunu söylemek gerekir ki ben 1953 yılında İstanbul’a geldim. Liseyi Kerkük’te bitirdim. 1959 yılında fakülteden doktor olarak mezun oldum. Geldiğimiz günlerde biz Kerkük’ten gelenler olarak 1953 yılında İstanbul’da 6-7 kişiydik. O dönemde Yenikapı’da bir yurt vardı. Orada kalırdık. Orada kaldığımız zaman sabahleyin kalktığımız zaman yanımda yatan arkadaş haklı olarak şunu soruyor “*Siz Türkçeyi nereden öğrendiniz?*” O an o soru bana çok ağır geldi.

Demek ki Türkiye’de yaşayanlar, Türkiye’nin siyasi sınırları içerisinde kalanlar bizleri tanımıyor. Biz de dedik ki Türkiye’de kendimizi tanıtalım. İşte senin gibi vatanperver biri geliyor karşımıza anlatıyoruz. Ben Kerküklüyüm Kerkük’te her taraf Türk’tür. Toprağımız, geleneğimiz, dilimiz Türk’tür. Mesela çok enteresandır bana hep sorarlar “*Arapça biliyor musun?*” diye. Ben Arapça öğrenmedim. Arapça öğrenmedim çünkü 1953 yılında Kerkük’te bulunan öğretmenler bile Arapça bilmiyordu. Kendimizi anlatmaya gayret ettik. Herkesin bilmesi gereken konu şu: bizlerden önce yani 1946 yılında 3-4 kişi İstanbul’a gelmiş. Onlar Sait Ketane, Naci

Sait ve R**** D****. R**** D**** ki benim öz amcamın oğludur ve yeri gelince onlarında hikâyesini anlatacağım.

Onlarda aynı şekilde orman fakültesinde okurken bakmışlar kimse Kerkük'teki Türkleri tanımıyor. Bizlerde aramızda bunları tanıtalım demişler. Irak Türkleri Birliği isminde aralarında örgüt kurmuşlar ve kendilerini anlatmaya gayret etmişler. Gel zaman git zaman hep böyle inanması zor belki kapı kapı dolaşırdık. Hani çat kapı derler ya “*Ben geldim ben Türk'üm*” derdik. Hep Türklük ön plandadır bizim için. Şimdi söylediklerime inanması zordur ama bizim arkadaşlar bilir. Bizim evlerin salonu buradaki evlerin 2 katı kadardır. Duvarın dibinde Atatürk'ün resmi, Türk bayrağı ve önünde de bozkurt! Biz doğduğumuz günden beri Atatürk'ün resmi, şanlı bayrağımız ve bozkurdun önünde büyüdük. Allah rahmet eylesin Hıdır Lütfi benim dedemdir ve Kerküklüler çok iyi tanır.

Dedem hem Osmanlı Birinci Dünya Savaşına katılmış hem istiklal savaşına katılmış bir subaydı. Türkiye'ye geldikten sonra 1924 yılında Kerkük'e dönmüş. Sebebi ise bizim Kerkük'te yakın olan Tavuk köyünde Mevlevi tekkemiz vardı. Oraya gelmiş. Annem tarafı Mevlevi'dir. İstanbul'a gittiğim zaman bana ilk dediği şu “*Nusaybin'de trenden inersin, toprağı öpersin, secdeye yatarsın ve öyle o toprağı ayak basarsın. Çünkü o topraklar benim anlımın teriyle kazanıldı.*” Biz bu Türklük duygusu ile Türkiye'ye geldik. Gel zaman git zaman burada cennet mekân Enver Yakuboğlu ismindeki ağabeyimize gider gelirdik. Bir de hiç unutulmaması gereken Remzi Doğualı ağabeyimiz vardı ve onlarla temasımız olurdu. Giderdik gelirdik dertleşirdik.

2- 1959 katliamından önce Kerkük'te nasıl bir yaşantınız vardı?

Irak'ta 1958 yılında General Kasım tarafından hiç kimsenin beklemediği bir askeri darbe oldu. Şimdi bu darbe neden oldu kimse anlamadı. Fakat sonradan bizim gibi tarih meraklısı olan kişiler bunları araştırırken meşhur Churchill'in bir sözü var. O aklıma geldi ki bu konuda da makale yazmıştım. “*Bir damla petrol bir damla kandan daha üstündür.*” Demek ki her zaman petrol uğruna ne lazımsa onu yapıyorlar ki 1958'den önce oranın Türk düşmanı ve İngiliz uşağı olan Nuri Said tıpkı Musaddık gibi petrolü millileştirelim konusunu ortaya attı ve İngilizler de onu ortadan kaldıralım dediler. Kasım gibi birisi darbe yaptı. Fakat çok kanlı bir darbeydi. Düşünebiliyor musun? Nuri Said'i yerlerde sürükleyerek bugün mezarları olmayan

kişiler haline getirdiler. Kasım, kraliyeti ortadan kaldırdı ve cumhuriyeti ilan etti. Cumhuriyeti ilan ettiğinde Kasım'ın yaptığı ilk işlerden birisi Kürtlere siyasi ve kültürel haklar vermek oldu.

İkinci olarak ise, Molla Mustafa Barzani ki 11 yıldır Moskova'da yaşıyordu onu affederek Irak'a davet etti. Molla Mustafa Barzani, Mısır üzerinden Irak'a geldi ve krallar gibi karşılandı. Şimdi Molla Mustafa Barzani kim? Bilirsiniz, İran'da İkinci Dünya Savaşından sonra Ruslar, İran'ı işgal etti ve Mahabad hükümeti kuruldu. Mahabad hükümetinin Genelkurmay Başkanı Molla Mustafa Barzani'ydi. O dönemde Kürdistan Demokratik Partisini kurdu. Yani Molla Mustafa Barzani; Irak'a döndüğü zaman KDP kurulmuştu. Bu partinin amacı ise Birleşik Kürdistan'ı kurmak idi. Sonuç olarak Abdülkerim Kasım, Mustafa Barzani'yi affetti.

3- 14 Temmuz 1959 öncesinde katliama dair bir duyurunuz ve buna dair bir hazırlığınız var mıydı?

Barzani geldikten birkaç gün sonra Süleymaniye'ye gitmek istedi. Kerkük'e geldi fakat Kerkük'e geldiği zaman orada yüzlerce silahlı Kürt vardı. Fakat onlar nereden haber aldı da Barzani'yi karşıladı? Yüzlerce silahlı Kürt ellerinde ipler olmak şartıyla sokaklarda "*Turancılara ölüm... Burası Kürdistan'dır*" diyerek Barzani Süleymaniye'ye gitti. Birkaç gün sonra tekrar döndü oradan da Bağdat'a gitti. Bir müddet sonra o süre içerisinde bir daha Süleymaniye'ye gitmek için Kerkük'e geliyor ve binlerce Kürt onu karşılıyor. Dönüşte askeri misafirhanede kaldı. Her Türk'ün bilmesi gereken konu şu; İnzibat Amiri Hidayet Amca... Allah inşallah beni Tanrı Dağı'nda onunla karşı karşıya getirir ve elini öperim. Hidayet Amca, öyle bir şahsiyet ki kargaşa çıkmasın diye çabaladı çünkü orada olan Türkler de Kürtlere karşı ayaklanmış bir yerde.

Bir yerde sanki iki taraf kavga ediyor fakat Kürtler silahlı Türkmenler silahsız. Bugün olduğu gibi oradaki Türk varlığı hep silahsız. Hidayet Amca, bunları uğurlamak için kargaşa içerisinde sıkıntılı olayda kalp krizi geçirdi. Ertesi gün Molla Mustafa Barzani helikoptere bindi ve Bağdat'a gitti. Hidayet Amca için büyük bir cenaze merasimi yapıldı ve tüm Türkmenler katıldı. Gel zaman git zaman askeri darbenin yıl dönümü geldi. Dolayısıyla bizim bu katliama dair ne bir duyurumuz ne de bir hazırlığımız vardı.

4- 14 Temmuz günü olaylardan ne zaman ve nasıl haberiniz oldu? İlk tepkiniz neydi?

Kerkük'te yıldönümü için hazırlık yaptılar. Taklar kuruldu, kıyafetler giyildi ve bayraklar hazırlandı. İşin enteresan tarafı Kürtlerde hazırlık yapmış ve kimse bilmiyor. Kim biliyor? Sadece İsrail biliyor. İsrail'in bildiğini nereden anladım? Katliam olduğu zaman ilk haberi İsrail radyosu yaptı. Bunların hepsi belgelere dayalıdır. Millet coşku içerisinde 14 Temmuz'u kutlayacaklar. Kürtlerde hazırlık yapmış katliam yapacaklar. Oradaki tanınmış kişiler Ata Hayrullah, İhsan Hayrullah ve daha birçok kişi General Kasım tarafından sürgüne gönderildi. 14 Temmuz katliamından önce bunların hepsi serbest bırakıldı ve Kerkük'e bırakıldılar. Akşamüzeri bir kurşun sesi geldi. Osman'ın kahvehanesinin oradan. Ondan sonrada katliam başladı. Nasıl bir katliam? Dünyada eş benzeri olmayan bir katliamdı.

Bu zamana kadar Doğu Türkistan için anlatılanlar var ya? Onlardan çok daha kötü bir katliam. Gerçi Doğu Türkistan'da da çok kötü işkenceler yapılıyor. Bunu ben konferanslarım da anlattım. Doğu Türkistan'da düşünabiliyor musun insanı soyuyorlar ve üzerlerine köpekleri saldırtıyorlar. O köpek onun etini parçalayarak öldürüyor. Kerkük'teki olan katliamda da diri diri insanları sürüklediler. Tanınmış olan insanları iki bacağından ters hareket eden arabaya bağlayarak ortadan ikiye parçaladılar. Elektrik direklerine asılan ölen kişinin etini 1 filis yani 1 kuruşa satıyoruz diyerek kakhaha attılar. Turani eti satıyoruz diyerek bunu yaptılar. Tüm bu olaylar 14 Temmuz 1959 akşamı başladı. Fakat Türkiye'de bizler, ben ki daha tıbbiyenin son sınıfındaydım haberimiz olmadı.

5- Katliamda General Kasım iktidarının ve diğer aktörlerin (Komünist ve Kürt Gruplar) rolü nedir?

Katliamın amacı Türk varlığını ortadan kaldırmaktı. Kerkük'te yapılan katliamın benzerini daha önce de Musul'da yaptılar. Musul'da olandan tam sonuç almadılar. Kerkük hedeflenen Kürdistan'ın içerisinde ve amaç orada bulunan yeraltı kaynaklarını elde etmektir. Elde ederlerse büyük Kürdistan'ın kurulması daha kolay olur. Türk varlığının ortadan kaldırılması Faysal kral oldu olalı hedefdir. Mondros, Sevr antlaşması ve Paris'teki toplantılara bakarsan hepsi Türk varlığını Anadolu'da ortadan kaldırmak içindi. Bizi nereye sürecekler? Anadolu'da küçük bir yere sürecekler. Suriye'de bugün Türk varlığı kalmış mı? Zamanında Bayır bucağ

Derneği kurulmuştu ve o zaman kurucularındandım. Golan tepelerine gittik ki bugün İsrail'in elindedir, hepsi Türk. Türkmen Dağı ve Bayır Bucak köylerine gittik Türk. Halep'teki çarşıya gidiyorsun hepsi Türkçe konuşuyordu. Ama bugün şimdi git bak kimse kalmadı.

6- Katliamdan sonra Kerkük'te nasıl bir ortam vardı? Şehitlerinize cenaze merasimi düzenleyebildiniz mi?

Kerküklüler çok büyük üzüntü içerisindeydiler çünkü büyüklerini kaybettiler. Ata Ağabey evinin önünde, ailesinin önünde alınandan kurşun yiyerek şehit oldu. İhsan Ağabey aynı şekilde hepsi sürüklendi ve kurşunlanarak öldürüldüler. Gel zaman git zaman mezun oldum. 1961 yılında ben Kerkük'e döndüm. Kerkük'te Allah rahmet eylesin Merdan Ali Ağabeyimiz Sağlık Bakanlığı Müsteşarıydı. Tayinler bu kişinin elindeydi ve ben ona gittim. Dedi ki “*Seni bir şart ile tayin ederim, hangi görevi verirlerse o görevi yapacaksın.*” O zamanlar tek hastane vardı o da Kerkük Devlet Hastanesiydi. Orada adli tabip oldum arada poliklinikte de hasta bakardık. Sene 1961... Katliama katılan bütün Kürtler belli. Kerkük'te dolaşıyorlar. Bazıları dükkân açmışlar ve istedikleri gibi hareket ediyorlar. Oradaki Türk varlığı susmuş. Türkmen grupla toplandık ve karar verdik bunları nasıl ortadan kaldırırsak diye.

N**** H**** o zamanlar gençti ve bu grup içerisindeydi. İnanır mısın 1963 sonuna kadar orada olan bütün katliama bulaşmış Kürtler ya ortadan kaldırıldı ya da kaçtılar. Reşit Mağazası diye tek bir mağaza kalmıştı. Oranın zenginlerindendi fakat aşırı Kürtçü idi. Onun da mağazasına bomba atıldı ve gitti. 1963 yılında Kerkük'te Kürt kalmadı. Fakat idrakimizde ki olan eksiklik sonucunda Araplar yerleşmeye başladı. Devletin Arap olması ve Türk düşmanı olması nedeniyle. Türkleri nasıl ortadan kaldırırsak fikri hep vardı. 1920 yılında Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal vardı. Kendisi Türk düşmanıdır. İngilizler tarafından Irak'a kral olarak tayin edildi. Referandum yapıldı ve bu referanduma Araplar ve Kürtler ‘*Evet*’ dedi. Fakat Türkmenler ‘*Hayır*’ dedi. İşte 1920 yılından itibaren Türk varlığını bölgeden nasıl sileriz hep bunun planını yapıyorlar.

Ondan sonra 1967 yılında ailemle birlikte Türkiye'ye geldik. 1967 yılından 1978 yılına kadar Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Başkanı oldum. O dönemde elimizden geldiği kadarıyla tanıtmaya gayret ettik. Bülten çıkardık, kongrelere gittik, kitaplar yazdık ve hala da bu faaliyetlerimiz devam ediyor.

Türk dünyasının hemen hemen birçok yerine Allah rahmet eylesin Turan Yazgan hocayla beraber giderdik. En son gittiğimiz zaman Türk dünyası çocuk şöleni vardı. Bütün bu Türk dünyası çocuk şölenin de, karşında olan bu yaşlı ihtiyar adam elinde bayrak çocukların önünde kilometrelerce yol yürürdü. Azerbaycan'a gittik, sınıfa girdiğimiz zaman o çocuklar ayağa kalktı hepsi sevinç içerisinde. Turan Hoca sordu “İçerişinizde Türk dünyası çocuk şölenine katılan var mı?” Çocuklardan birisi kalktı elinde mavi bayrak “Ben katıldım ben katıldım” dedi ve ben kendimi tutamadım ister istemez ağlamaklı oldum. Çocukla kucaklaştık döndü bana dedi ki “Ağabey günün birinde inşallah Türk bayrağını Kerkük'te mavi bayrağın yanına dikeriz.” Sene 1980 yılına geldiğimizde bizim 4 kişi idam edildi.

Abdullah Abdurrahman Türkmen Kardeşlik Ocağı Başkanı ki Türkiye'de Türkmen Kardeşlik Ocağı, dernekten sonra kuruldu. Dünya'da ilk dernek Türkiye'de kuruldu. Onun yardımcısı Dr. R***** D***** ki benim öz amcamın oğludur. Yanında ise Necdet Koçak ve Adil Şerif vardı. Adil Şerif ticaret ile uğraşırdı fakat bütün malvarlığını davamıza yatırırdı. Fakat Adil Şerif Türkmenlerin kanını yerde bırakmamak için toplandığımızda da yanımızdaydı. Bağdat'ta oteli vardı ve hangi Kerküklü oraya gitmek istese ücretsiz kalırdı. Bunlar 1980 yılında idam edildiler. R***** 3. gün ortadan kayboldu bugüne kadar ise nereye gömüldüğünü bilmiyoruz. R***** orman fakültesinde hoca ve Orman Bakanlığının müsteşarıydı.

Türkler o günden bugüne kadar hiçbir zaman siyasi haklarını elde edemediler ve hep bunun üzüntüsü içerisindeyim. Büyük Tanrım bana bir gün gösterir mi oradaki Türker'in birlik ve beraberlik içerisinde belli haklarını elde etmelerini. Bir de hep Tanrıdan duam şudur; Türk Birliğini kurma fırsatı elde edelim. Bu da Türkiye'nin birinci derecede görevidir. 1980 yılında idam edilenler vardı yine o zamanlar siyah-beyaz televizyon vardı. Televizyonların verdiği demeçte ne diyor biliyor musun? “Kerkük'te 5 kişi idam edildi ve yaptığımız girişimler sonuç vermedi Allah affetsin” diye demeç verdiler. Hep üzüldüğüm konulardan birisi de şudur ki Türkiye'nin milli bir politikası yok. Türkiye'nin milli politikası olmadıktan sonra işte bugün olan hadiseler ortada. Türkmenelinde ki coğrafya tamamen parçalamış durumda. Kürtlere gelince işin enteresanı 1959 katliamın da Mustafa Barzani ortada yoktu. Niye yoktu? Adım orda anılmasın diye. Ama Talabani ki Irak devletinin cumhurbaşkanı oldu.

Talabani köprübaşında birçok kişi tarafından görülmüş. Bugün Kerkük'teki olan durum hiç iç açıcı değil. Şimdi günlük toplantı yapılıyor ve masaya yatırılıyor. O ona plaket verdi bu buna plaket verdi. Aynı konu bugün Türkiye'de devam ediyor. Ben Aydınlar Kurulu'nun İlim İstişare Başkanım. 70 küsur vilayette Aydınlar Ocağı var. Konuşuluyor ve anlatılıyor ama kapıdan çıkınca kimse hatırlamıyor. İşin içinde olanlar ise unutmuyor ve geceleri uyuyamıyor.

Benim istediğim şudur ki; benim yaşım ilerledi ve eski faaliyetlerimiz kalmadı. Ancak konuşur ve anlatabiliriz. Bütün görev gençlere düşer. Sadece erkeklere değil bizim Türk hanımlarının da çok büyük katkısı var. Hem milli mücadelede hem Türkiye'nin kalkınmasında hem de Türkmeneli'nin ayakta durmasında katkıları var. Siz gençler bu konuda muhakkak süreçte iş ve fikir birliği içerisinde olmanız lazım ve Türk dünyasına doğru yolu göstermeniz lazım. Enteresandır seçimler oldu geçen ramazanda her seçimde olduğu gibi şaibe oldu. Türkmen kadınlar seçim sandıklarının bulunduğu yerde 1 ay boyunca gösteri yaptılar ve arkalarında erkekler vardı. 100 senedir o millet ayakta durmayı becerdi. Dilini ve geleneğini korumaya gayret etti. İncancım odur ki ölsem de, Tanrı Dağına gitsem de oradaki Türk varlığı ilelebet devam edecek. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilelebet devam ettiği gibi... Yeter ki bizler Yüce Atatürk'ün yolundan ayrılmayalım. Nitekim sizin gibi gençler Atatürk'ü her an daha iyi tanıdığı için o yönde devam ediyorlar.

7- Katliama dair başta Türkiye Cumhuriyeti Devleti olmak üzere diğer ülkelerin tepkileri ne olmuştur?

15 Temmuz'da Abdulhalid Beyatlı isminde bir arkadaş nasıl olduysa Bağdat'tan kaçtı ve İstanbul'a geldi. Bizlerle görüştü ve anlattı. Biz de 5-6 arkadaş Enver Ağabeye gittik ve anlattık. Daha Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği hazırlanmış fakat resmen kurulmamıştı. Basın bildirisini hazırladık ve dağıttık. 16 Temmuz'da Türk Talebe Birliği vardı, orada toplandık. Basın bildirisini yapacaktık biraz sonra da polisler geldi. Ne yazık ki basın bildirisini yapamazsınız diyerek dağıttılar. O zaman Adnan Menderes iktidardaydı. Fakat işin enteresanı ve hala çözemediğim, Abdulhalid Beyatlı'nın ve benim koluma yapıştılar bizi polis arabasına bindirdiler. O zamanlar Taksim de 'Park Oteli' vardı sonradan yıkıldı. Bizi Adnan Menderes ile görüştüreceklerdi fakat bizi kabul etmemişler.

Daha sonra bizi Hilton otelinde Fatin Rüştü Zorlu'nun karşısına çıkardılar. Ölünün arkasından Allah rahmet eylesin demeli fakat bizi çok sert karşıladı. *“Yapamazsınız! Edemezsiniz! Verdiğiniz bilgiler doğru değil! Ölenlerin sayısı şu kadardır siz bu kadar diyorsunuz! Hadi çıkın dışarı!”* dedi ve dışarıya çıktık. Tabii büyük bir üzüntü içerisinde kaldık. Ertesi gün Enver ağabey bana haber gönderdi. *“Gel sana bir şey söyleyeceğim”* dedi. Sık sık giderdim çünkü o büyük ağabeyimizdi. Dedi ki biraz sonra radyodan haber verilecek. Kendi kulağımla duydum radyoyu: *“Kerkük'te hadiseler oldu fakat İngilizlere herhangi bir zarar gelmedi...”* Yorumu sizlere bırakıyorum.

8- Katliamdan sonra Irak Devletine karşı güven ve aidiyet konusundaki hislerinizde nasıl bir değişim olmuştur?

Irak devleti sadece o katliamı yapmadı. Birinci katliam, 1918'den önce Mondros mütarekesi imzalanmadan İngilizler Kerkük'ü işgali etti. Onun için Kerkük Misak-ı Milli dışındadır. İngiliz askerleri köprüden geçerken karşılarına orada olan Türkler çıktı. Kurşunla direndiler hatta orada gençler de şehit oldu. Fakat biz o gençlerin kimliğini tespit edemedik. 1924 yılında Kerkük'te Nasturi isyanı çıktı. İngiliz paralı Levy askerleri tarafından bir hayli insan şehit oldu orada. Dükkânlar ve evler yağmalandı. İşin enteresanı o dönemde İngiliz Bölge Komutanı Levy askerlerini aldı Çepçoban'a götürdü. Halkın büyük tepkisi vardı. Yayınlanan bildiride İngilizler o bildiriye Türkçe yazdı. Eğer Kerkük, Arapların ya da Kürtlerin olsaydı Kürtçe ya da Arapça yazılırdı. Neden Türkçe yazıldı? Bu Kerkük'teki Türkmen varlığının bir belgesi niteliğindedir. İkinci katliam ise 1946 yılında Gâvurbağı katliamı oldu. Kim yaptı, niye yapıldı ve nasıl ortaya çıktı kimse bunun yorumunu yapamadı. Ama bir gerçekte şudur ki petrol şirketinde çalışanların çoğu Hristiyanlardı. İçlerinde Türkler çok azdı. Gâvurbağı bölgesinde katliam sadece Türklere karşı yapıldı. Ondan sonra 1959 Kerkük katliamı, Altınköprü ve Tuzhurmatu katliamı yapıldı ve bunlar üst üste geldi.

9- 14 Temmuz 1959 yılında gerçekleşen katliam Irak'ta Türkmenler açısından nasıl bir dönüm noktası olmuştur? (Asker, siyasi vb.)

Tabii çok büyük üzüntü yarattı. O üzüntü hala devam ediyor. Yıl dönümlerinde gidiyorsun ve anlatıyorsun. Fakat biraz önce söylediğim gibi anlatmanın bir faydası yok. Oradaki Türk varlığının ortaya konması lazım ve oradaki

amacın gerçekleşmesi için ise Türkiye'nin aracı olması lazım. Araç nedir? Kuvvettir. Kuvvetiniz olmadan hiçbir istediğiniz olmaz. Biraz önce anlattım sana 1961-62'de Kerkük'te bir kuvvetimiz vardı. Kuvvetimiz olduğu için Kerkük, Kerkük olarak kaldı. O kuvvet gittikten sonra Kerkük'te kuvvetimiz azaldı. En büyük hata da bu oldu. En büyük hata ise Kerkük'ün 3'e bölünmesiydi 3/1'i Türkmen'in diğer 3/1 Kürt'ün. 2017 yılında Kerkük'te referandum sürecinde Kürtler kaçtı dediler. Benim fikrim Kürtler oradan kaçmadılar sadece kılık değiştirdiler. Şimdi Kerkük'te bombalar patlıyor, IŞİD yaptı deniliyor. IŞİD yok ki ortada, bunu onlar yapıyor. Neden yapıyor? “*Güvenlik ortada yok. Peşmerge gelsin güvenliği sağlasın*” dedirtmek istiyorlar. Vali Arap, Milli Eğitim Müdürü Arap, Nüfus Müdürü bilmem kim. Hiçbir Türkmen belirli bir makam da yok. Hepsi küçük makamlarda yer alıyor.

10- Katliama dair hafızanızdan silinmeyen anı veya anılar nelerdir?

Benim dedem Hıdır Lütfi'nin evinde her Cuma günü Kerkük'ün tanınmış insanları toplanırdı ve sohbet ederlerdi. Biz de onlara çay, kahve ve su ikram ederdik. İşin enteresanı ayda bir Irak Emniyeti tarafından bizim eve gelirler ve arama yaparlar. Ailenin belirli kişilerini karakola götürürler sonra da salıverirlerdi. Bir gün yine aldılar Hıdır Lutfi'yi ve bir daha salmadılar. Daha sonra hakkında idam kararı verildi. Suçu ne? Turancıymış, örgüt kurmuş ve Türkiye yanlısıymış. Zaten Türk subayıydı kendisi evinde Atatürk resmi vardı. Daha sonra idam kararı müebbet hapis cezasına çevrildi ve sonrasında affedildi ve hapisshaneden çıktı. Bu 27 kişinin idamı da aynı hapisshanedede oldu. Oraya girdiğim zaman eski haller gelir aklıma. Ben onun etkisinden aylarca kurtulamadım hala gözümün önündedir. 1959 katliamını da iyi ki görmedim.

11- Katliam Türkmenlerin hafızalarında nasıl bir yer edindi? Katliama tanıklık etmemelerine rağmen çocuklarınızın Kerkük katliamından etkilendiklerini söylemek mümkün mü?

Nesil bilincindedir. Her zaman anlatmaya çalışıyoruz. Bugün orada olan gençlikte de bir uyanış var. Hem kadınlarda hem gençlikte. Çıkıyor bozkurt işareti yapıyorlar. Ama bozkurt işaretini her hangi bir siyasi partinin işareti olarak değil Türklüğün işareti olarak yapıyorlar. Bu şekilde devam ederse ki edecek! Benim kanaatim şudur ki oradaki Türk varlığı ortadan kalkmaz. Yeter ki arkasında bir devlet

olsun. Birinci olarak Türkiye'nin bu konuda muhakkak suretle bir milli politika ortaya koyması lazımdır.

12- Kerkük katliamının Türkmenlere yapılan geçmişteki katliamlardan daha derin izler bıraktığı görülmektedir. Bunun sebebi nedir?

1959 katliamı planlı, hazırlıklıydı. Ne olduğu anlaşılmadı ve Abdülkerim Kasım'ın dahi lanetlediği vahşice bir katliamdı.

13- Katliamı gerçekleştirenlerin bu suçla yüzleşmesi ve özür dilemesi az da olsa acımızı hafifletebilecek bir etken midir?

Yok, hayır hayır. Hiç hiç hiç. İşin enteresanı Mesut Barzani'nin 2 ciltlik kitabı var. Orada diyor ki: “*Katliamı yapan Kürtler değil komünistlerdir.*” Doğru. Komünist Araplar da katılmıştı. Şunu da söyleyeyim 1963 yılında adli tabip idim. Yakalanmış olan 28 kişi için infaz heyetinde fiilen bulundum. Dizdiler bu 27 kişiyi. 28. kişi Arap'tı ve adı da Hüseyin'di. Tek tek muayenelerini yaptık ipe astılar, yere yatırdılar ve onların ölüm kâğıdını yazan bendim. Mesela kraliyet döneminde oradaki Türk varlığına baskı yapılmıyor muydu? Yapılıyordu. Irak Devleti hiçbir zaman oradaki Türk varlığına iyi gözle bakmadı. Türkmenlerden şuurlu olanlar Irak Devleti bize siyasi hak tanımıyor düşüncesi içindeydi. Ama politika yapanlar Irak Devleti ile iyi geçinmek iyi olur diyorlar. İyi geçin. Ben de derim ki iyi geçinin ama faydası yok. Bugün Irak diye bir devlet yok. Bakın 2003 yılında Amerika Birleşik Devletleri orayı işgal etti. Güvenli bölge ne vakit kuruldu? 1990 yılında 2. Körfez savaşından sonra. Güvenli bölge de 36. paralel teklifi kimin tarafından geldi? Turgut Özal tarafından! Nereden korundu? İncirlikten kalkan uçaklar ile korundu. Sonrasında uçuşa yasak bölge ilan edildi.

2003'ten sonrada bugün Kürdistan denilen yer kuruldu. Bugün Türkiye Elçiliği Erbil'de var mı? Var. Barzani buraya geldiği zaman “*Türk milleti seninle iftihar ediyor*” diyenler var mı? Var. Kürt bayrağı havaalanlarında asılıyor mu? Asılıyor. O yüzdendir ki siz Türk gençlerine çok büyük görevler düşüyor. Bu şekilde devam edilirse Suriye de tıpkı Irak gibi bir Kürt bölgesi ortaya çıkacak. Yarın bu Türkiye'ye de intikal eder. Benim dedelerimin alın teriyle kazanılan bu topraklar Allah korusun ve Tanrı yardımcımız olsun elimizden gider. Bugün Kerkük'teki gençlerin çoğu işsiz durumdadır. Güvenlik ve ticaret yok.

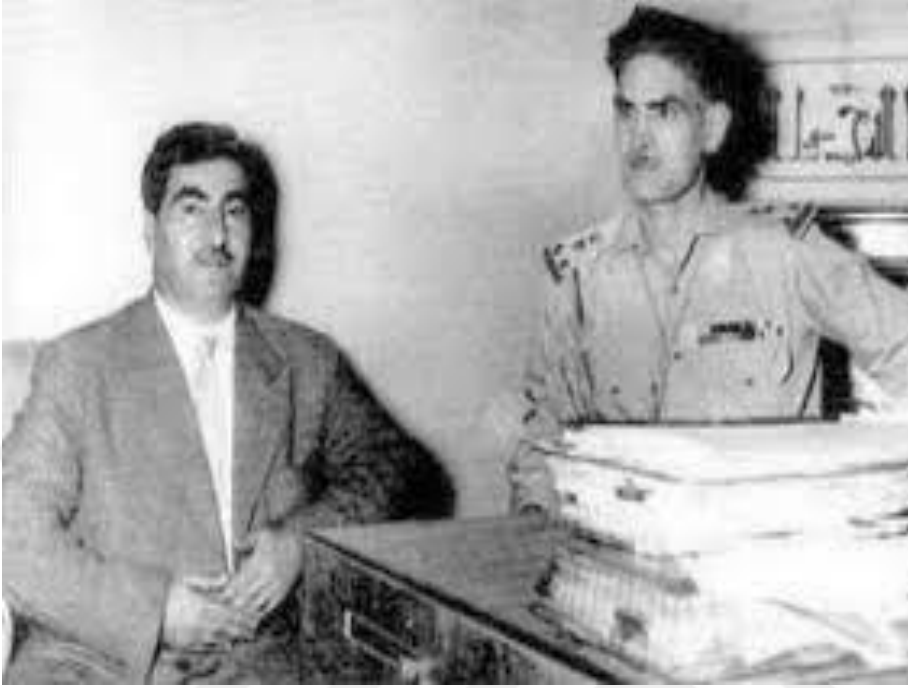
14- Söylemek istediğiniz veya eklemek istediğiniz son bir şey var mı?

Yok, işte şimdi bu söylediklerim içerisinde elinden geldiği kadarıyla gayret edersin. Teşekkür ederim.

EK-4. “TÜRKMENELİ COĞRAFYASI”

EK-5. “BARZANİ – ABDÜLKERİM KASIM GÖRÜŞMESİ”

EK-6. “KATLIAMA DAİR GÖRÜNTÜ”

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Tunahan HAZIR
Doğum Yeri ve Tarihi : Kozan, 19.05.1995
Medeni Hali : Bekâr
İletişim Bilgileri : Tunahanhazr@gmail.com

EĞİTİM

2009-2013 Abdülkadir Paksoy Anadolu Lisesi
2014-2018 Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü
2018-2020 Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı

YAYINLARI

Makaleler

1. HAZIR, T. (2019). “14 Temmuz 1959 Kerkük Katliamı”. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 1(2), 148-155.
2. HAZIR, T. (2019). “Şii Hilali Bağlamında Suriye İç Savaşı ve İran. *TURAN-SAM*. 43, 359-365.
3. HAZIR, T. (2019). “Atatürk Dönemi Türkiye-Mısır İlişkileri: Fes Krizi”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 12(66), 343-347.

